

דף טו ע"א מרבין על השכר. גדולי המפרשים כתבו בבבא בתרא פרק הספינה⁷⁰ בסוגית

לימודי ניסן

(ד) שיטת הריטב"א בסוגיין, שכל זמן שמרויח זמן הפרעון בשכר הוה ריבית מן התורה, דכל שנוטל מעות בשכר המתנת מעות, הן שהתנה בשעת הלואה או אחר הלואה, הוה ר"ק.

ולפי דברי הגרע"א כל שזקפן במלוה והרויח לו זמן בשכר הוה ר"ק לכולי עלמא.

והנה המאירי הביא ראיה לשי' החולקים על הרמב"ם, דאם לא תאמר כן מה הוצרכו לכאר בריבית מאוחרת שהיא לאחר הפרעון. ובהערותי על המאירי [הוצ' גולדמן] כתבתי שיש לדחות ראיה זו, שיתכן לומר כדעת רבותיו של הרמב"ם, דבמרויח לו זמן בשכר הוה ג"כ בכלל ריבית מאוחרת, אלא שהשמיענו רבותא, שאפילו לא קצץ כלום, אלא שכשהחזיר לו מעותיו הוסיף לו מעות בשכר ההלואה, הוה ג"כ ריבית מאוחרת. ובייחוד לרעת הראב"ד שיש חילוק בין אבק ריבית לריבית מאוחרת, דבאבק ריבית אם תפס הלואה מהמלוה לא מפקינן מיניה, ובריבית מאוחרת מפקינן מיניה. ואף להחולקים על הראב"ד מצינו חילוק, שבאבק ריבית חייב להחזיר לצאת ידי שמים ולא בריבית מאוחרת, א"כ בדיוק נקטה המשנה את הדוגמא של ריבית מאוחרת, שנתן מדעת ומבלי קציצת מעות כלל לאחר ההלואה. ועוד אני מתפלא, שאפילו להחולקים על הרמב"ם וסוברים דהוה ר"ק, היינו דוקא בקצץ לו שכר בשביל הרוחת הזמן, אבל אם מעצמו יתן לו הלואה מעות בשביל שהלוהו קודם זמן הפרעון, לכאורה כו"ע יודו דלא הוה ר"ק, וא"כ למה ציירה המשנה אופן של ריבית מאוחרת שכשהחזיר לו המעות הוסיף שכר מחמת ההלואה, ולא כציור הנ"ל שהוסיף לו מעות מעצמו קודם זמן הפרעון. ועוד, דלכאורה חולקים רק אם מרויח לו זמן בשכר, אבל אם מוסיף לו מעות לא בשביל הרוחת זמן אלא בשביל שהלוהו, לכו"ע לא הוה ר"ק. ואולי שהמאירי סובר שכשמקדים לו מעות קודם זמן הפרעון בשביל ההלואה הוה בכלל ריבית מוקדמת. וצ"ע.

70 בפרק הספינה. [פז]. וידוע שגדולי המפרשים הוא כינויו של המאירי להראב"ד. ושם בשיטמ"ק, מצאתי דעה זו המיוחסת להראב"ד בשם יש אומרים, וז"ל: וי"א דכי היכי דאסרינן גבי פועל להקדים לו

שכונתי לדברי הגרע"א וצ"ל. אבל לאחר העיון נ"ל יותר נכון כמו שפירשתי, שהראב"ד בהל' מלוה איירי ג"כ במעותיו בידו, דאז יצאו מתורת מלוה והוה כפקדון כמו שכ' בתשובותיו בתמים דעים, ובהל' אישות.

אמנם עדיין דברי הראב"ד בהשגות [הל' אישות, שם] צ"ב, שלא הסתפק בזה שהגיע זמן הפרעון ומעותיו בידה מזומנים לפרוע, והוסיף עוד נימוק, שהיתה נותנת מיד ברצון דינר למי שיאריך לה הזמן חדש אחד והאריך לה בשכר הקידושין מקודשת, דלכאורה נ' כעירבוב ב' טעמים, טעמו של רש"י דמקדשה בהנאת מלוה שהיתה נותנת לאיש אחר לפייסו שירויח הזמן, וטעם ידידיה דהוה כפקדון, ולמה צריך לב' הטעמים כדי שיחולו הקידושין. ואולי י"ל שאינו טעם אחר אלא הם הם הדברים שאמרנו, שכיון שדי לענין קידושין שנותן לה מעות שהן שלה וברשותה, בעינן שיהא נחשב בעיניה כאילו אין המעות בידיה וצריכה ללוותם ממנו מתחילה. והבחינה בזה אם היתה נותנת לו מעות להרוחת הזמן, שאם בעיניה המעות הן שלה וברשותה, לא היתה ממהרת לשלם דינר בעד הרוחת הזמן אלא היתה מדחתו בלך ושוב, אבל כיון שהיתה נותנת מיד ברצון דינר להארכת הזמן, הרי זה מופת שבעיניה אין המעות שלה, וכאילו צריכה ללוות ממנו עוד הפעם, והיתה נותנת דינר בשביל ההלואה. וצריך להוסיף, הא דלא הוה ר"ק אלא הערמת ריבית, היינו משום שאין כאן מריבית, שאין רכישת קידושין כרכוש ממנו עד שנאמר שנתרבה ממנו בשכר הרוחת הזמן, ואפשר שאין כאן נשך שאינו מחסרה מיד. ועי' בריטב"א על קידושין.

ויוצא מדברינו שיש כאן מחלוקת מרובעת:

(א) שיטת הרמב"ם ורבותיו שאינה ר"ק אא"כ קוצץ בשעת הלואה ממש.

(ב) שיטת הראב"ד שבהגיע זמן הפרעון ומעותיו בידו מזומנים לפרוע ומרויח זמן הפרעון בשכר, הוה כשעת מתן מעות, והוה ר"ק.

(ג) שיטת תלמיד הרשב"א, וסברת גדולי האחרונים בדעת הראב"ד, שבהרויח זמן הפרעון בשכר, אע"פ שאין מעותיו ביד הלואה, הוה ר"ק.

השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן, שאף בשכירות חצר אם אינו יורד בה מעכשיו אלא שמוציא לו עכשיו מעות לדור בה לאחר זמן, אסור.

[מבית הבחירה על ב"ח]

טרשא שרי. טרשא לשון גובה⁷¹ כמו הסלעים הגבוהים שנקראים טרשים, כלומר, מותר למכור חפץ לזמן פלוני יותר ממה ששוה עכשיו הואיל ולאחר זמן ישוה כך⁷².

לימודי ניסן

מעות ולאוזולי גביה היכא דלא עביד בהדיה, הכי נמי לענין זו ששנינו מרבין על השכר, דוקא כשהוא דר בבית מעטה, אבל אם שכרו לדור בו לסוף חדש או שני חדשים אסור להקדים לו מעות ולאוזולי גביה, עכ"ל. ובב"ה על ב"ב לא העתיק דעה זו. ובשיטמ"ק שם הובאה דעת החולקים המתירים בחצר אפילו אם שכר את החצר לדור בו לסוף חדש. ועיי"ש בתוד"ה דינר ליום [פו:], שכתבו בשם הרשב"א דדוקא כשנכנס מיד מותר להרבות על השכר, ובענין אחר אסור דמיחזי כאגר נטר. ועי' בנקה"כ [יו"ד, סי' קעו, סעי' ו].

שוב עיינתי במלחמות ה' וראיתי שנשמר מקושיא זו, שכ' בשם הגאונים שהם פירשו טרשא דר"ג כטרשא דר"פ, דאמר ליה הרי הוא לך בתשרי כשער של תשרי והוא שער היוקר. ואקשינן עליה ממתני' דקתני ואם מעכשיו וכו' ואם לגורן ב"ב מנה אסור, ואע"ג דלגורן יקרא ארעתא כדאמרינן בב"ק [ז ע"ב]. ופריך התם קיין ליה, כלומר, קצוץ הוא ב"ב מנה ומעכשיו בפחות, אבל הכא השער של תשרי אינו קצוץ שמא לא יתייקר ולפיכך מותר.

וצ"ל שהם סברו שלפיכך היא נקראת ריבית חרשת, שכיון שנותן לו בשעת היוקר, ומשלם לו כשער ההוא, אינו ניכר הריבית. ולפיכך הקשו מהא דבמכר לו קרקע ב"ב מנה לגורן אסור, אע"ג שאז מתייקרת הקרקע. ור"ג תי' דבקץ וקצב סכום אסור. שוב עיינתי בחי' הרמב"ן, וקשה להתאים דבריו עם דברי. וצ"ע

ובחי' הריטב"א פירש כרש"י, שמוכר לו את הסחורה ביותר מדמיה בהמתנת מעות, ובלבד שלא יפרש לו אם מעכשיו בכך ואם לזמן פלוני בכך, ולשון טרשא היה אומר מרי, שפירושו ריבית חרש ואינו נשמע, כפי' הרמב"ן. ומשמע שמסכים לרש"י שמותר לקצוב סכום, ולמכור לו מעטה בהקפה ביותר מדמיה, כל שאינו אומר אם מעכשיו כך וכך. וקשה כיצד יכלכל הריטב"א קושייתם ממשנתנו, הא החילוק מבואר מעצמו, שר"ג התיר רק ריבית חרשת, משא"כ אם אומר אם מעכשיו כך וכך ואם בהקפה ביותר. וצ"ע ג.

72 מותר למכור וגו' ישוה כך. ולא התבאר להדיא בדברי רבינו אם מתיר אפילו בקצב לו סכום שמשער שבזמן הפרעון ישוה כך, או דילמא שהתיר ר"ג למכור לו כשער היוקר ולא בהקצבת סכום.

אכן מדברי המאירי שהביא שי' רבינו כתב שגם בקצב לו סכום מותר, ובלבד שיהא ערכה לאותו זמן כך. ולפי דברי רבינו מתיישבת קושיית התוס' מהא

71 טרשא לשון גובה וגו'. וז"ל הרמב"ן במלחמות ה' בפירקין. וכך אנו אומרים שלשון טרשא הוא הלואה חרשת שאינה נשמעת, שלא אמר לגורן בכך וכך, אלא אמר סתם כשער של גורן, שהדבר ריבית ואינו נשמע. ויש לו חבר בילמדנו בסוף אם בחקותי, מהולתך טרשא, אקיש עלה, שפירושו, הנפה שנתחרשה ואין הקמח יורד, הקיש עלה. ופירש רב נתן בעל ערוך ז"ל שהוא בלשון ערב שקורין לחרש אטרו"ש, עכ"ל. וכ"כ בספר התרומות, שער מו, ח"ד. וכ"כ הרמב"ן בחידושו.

ומאד תמיהני על פירוש זה, דא"כ מה היתה קושיית רמי בר חמא על ר"ג ממשנתנו ואם לגורן ב"ב מנה אסור, הא בהדיא אמר ר"ג שרק ריבית החרשת שאינה נשמעת, היינו שאמר כשער הגורן מותר, אבל אם אמר אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא שלך באלף זוז, אם לגורן ב"ב מנה, ודאי אסור, שריבית צווחת כזו אפילו חרש יכול לשמוע. אבל לפירוש רבינו אתי שפיר, שפירש טרשא לשון גובה, שמוכר לו סחורה בהמתנה ומעלה את הערך עד להרבה, קאמר ר"ג דמותר, וע"ז הקשה לו דאסור להרבות על המכר בשביל המתנת מעות. ולכאורה היא ראייה ניצחת לפירוש רבינו, ואיני יודע למה דחה הרמב"ן פירוש זה בב' ידים.

כתוב בספר המאור:.

וטרשא שריא כר"נ וה"מ בדלא קץ, כלומר, שלא אמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי הוא לך בכך וכך, אע"פ שפסק ואמר לו לגורן או ליום פלוני כך וכך, אין זו קציצה שתאסר עליו כל זמן שלא אמר לו אם מעכשיו הרי היא לך בכך וכך. ואעפ"י שלא פירש כן הגאון רבינו האי ז"ל בספר מקח וממכר בשער מ"ב.

וטרשא דרב פפא אסירא: אנא הוא דעבידנא מילתא לגבי לוקח, כלומר, כשאני נותן לו ברירה ואומר אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך כשער הזול טובה היא שאני עושה עמו ששכראי לא פסיד.

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. ואפילו בדלא קץ כדברי הרב⁷³. דאם איתא דאיכא היתר בלא קיצותא למה ליה לרב פפא למיקץ דאיכא חשש איסור.

לימודי ניסן

אפילו בקץ, אבל למה לו לעשות כך, כיון שהיה יכול לעשות באופן המותר בלי שום חשש. אלא נהפוך הוא, שבא ר"פ לומר שאפילו אם נפקפק בדינו של רב נחמן בשאר סחורות, שאפשר שלא היה יכול להמתין עד שעת היוקר, או אפשר שהיה המוכר נצרך למעות, והיה מוכרם בזול בשביל מעות, ומרבה על המחיר בשביל המתנת מעות אסור, אפ"ה בדידיה שרי, שיכול להמתין עד שעת היוקר ששיכראי לא פסיד, ולא צריכנא לזווי, וכיון דאין הלכה כר"פ כש"כ שאין הלכה כר"נ, ואפילו בלא קץ אסור, וזמש"א הראב"ד ואפילו בדלא קץ כדברי הרב, היינו שאפילו בלא קץ אסור, כדברי הרב אלפס שהשמיט דינו של ר"נ.

ונ"ל בדעת בעהמ"א, שהיה קשה לו הלשון שאמר ר"פ אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח, שמשמע שבמה שהוא מוכר להם עכשיו בהקפה כשער היוקר עושה להם טובה. ומה מרויחים בזה. אלא שכך אמר ר"פ במה שאני נותן להם הברירה אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך כשער הזול, הרי נותן להם אפשרות להרויח, שישתדלו להשיג מעות ולקנות ממנו בזול ולמכור אח"כ ביוקר, אע"פ שר"פ לא היה דחוק למעות, ושכר שלו לא היה נפסד, ויכול להמתין עד שער היוקר ולמכור ביוקר, והוא מוותר על ריוח שלו כדי להמציא להם סחורה להרוחה. ולק"מ קושיית הראב"ד, דלמה לו לעשות בקיצותא, כיון שיכול לעשות שלא בקיצותא מבלי שום חשש

דאמרינן לעיל [סג]: דאסר ר"נ לפסוק אקיראה שיתן לו ה' חלות לזמן פלוני כשמקנה לו הלוקח המעות מעכשיו, אם שער העיר הוא ד' חלות בזווי אע"ג דלא קץ, דאימתי מתיר ר"נ להרבות על המכר בהקפה, דוקא אם ישוה כך בזמן שפורעו, אבל בקיראי כשיתן לו לזמן פלוני ה' חלות בזווא, יתכן שהשער יהיה ד' חלות בזווי, וניכר שבשכר המתנת מעות נותן לו יותר משער דקיראה.

73 ואפילו בדלא קץ וכו'. הרמב"ן והרא"ש העידו שהרי"ף השמיט טרשא דרב נחמן, ש"מ דסבר שאין הלכה כמותו. דהא טרשא דרב פפא עדיפא מטרשא דר"נ, שהרי אמר טרשא ידידי ודאי שרי, וכיון דלית הלכתא כטרשא דרב פפא, כש"כ דלית הלכתא כר"נ. ובעל המאור חולק על הרי"ף ופוסק כרב נחמן, מדאמרה הגמ' דלית הלכתא כטרשא דפפונאי, ולא אמרה לית הלכתא כטרשא דר"נ, ש"מ שהלכה כר"נ. ואולי שגירסתו היתה אמר ר"פ טרשא ידידי שרי, ולא ודאי שרי, ע"י בתוד"ה [סה]: והלכתא כרב חמא. ומפרש שר"פ קאי אתירוצו של ר"נ דאמר דבקץ אסור, וע"ז אמר רב פפא שטרשא ידידיה מותר אפילו בקץ, ואין הלכה כמותו.

והשיג הראב"ד על בעהמ"א, שאם רב פפא איירי בקץ, וקמ"ל שטרשא ידידי מותר אפילו בקץ, למה לו לקרץ אם מעכשיו בזול, ואם לזמן פלוני ביוקר, כיון שהגיש ר"פ בעצמו שיותר פשוט להתיר בלא קץ, אלא שסבר שבעובדא ידידיה כיון שאינו מרויח כלום במה שמוכר ללקוחות מעתה כשער היוקר, מותר

אמר רב חמא טרשא ידידי ודאי שרי. הא דרב חמא נראה שהיה מוכר להם במקום הזול כמקום היוקר לזמן שישובו משם ומוליכין אותו שם והיו מרויחים במה שקונים שם באותן מעות, ואע"פ שהיין באחריותן, מותר⁷⁴ מפני שהן נעשין שלוחיו, ובכל מה שקונים שם אומרים שלוחין אנחנו למכור ולקנות, ונקטי להו שוקא במכירתם, ולא שקלי מינייהו מכסא בקנייתם.

לימודי ניסן

אינה עומדת להימכר, ומיחזי שבשביל הריחוק מהמתנת המעות מוכרה, אבל סוחר של שער כר"פ שעוסק במכירת שער, ידוע לכל שמש"א אם מעכשיו בזול ואם לאח"ז ביוקר, לטובת הלוקח עושה כן. ובוזה יש ליישב דיוקו של הרמב"ן שדייק ממה ששינתה המשנה בסיפא ונקטה במכר של שדה ולא בחצר, משום ששדה דרכה להתייקר בשעת הגורן, ואעפ"כ אסור. ולפי בעהמ"א נאמר שנקטה המשנה שדה, דדוקא בשדה שאינה עומדת למכירה אסור, ואולי בחצר בגוונא דר"פ, אפשר שהיה מותר לדעת ר"פ. ולדינא אסור שאין הלכה כר"פ, והא דנקטה שדה להשמיענו שאילו לא אמר מעכשיו, אלא שישלם לו לגורן י"ב מנה, אע"פ שעכשיו שוה אלף זוז מותר, אע"פ שאין השדה עומדת למכירה, והו"א דאסור שמוכרה בשביל שער המתנת המעות, קמל"ן דמותר משום דהלכה כר"נ דכל דלא קץ מותר.

74 ואע"פ שהיין באחריותן מותר. שיטת רבינו והר"ה שר"ח מכר להם במקום הזול כמכירה גמורה כשער היוקר של המקום שמוליכים את הסחורה, ולא הוה ריבית, שהם משלמים לו יותר לא מחמת שמכרם בהקפה, אלא מחמת הזכויות היתרות שמגיעות להם עי"ז ששם רב חמא נקרא על הסחורה, כמבואר בגמרא. והר"ה הביא ראיה לפירושו, דאם הסחורה היא באחריות המוכר, הא תנינא לקמן [עב.] המוליך חבילה ממקום למקום מצאו חבירו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך כדרך שמעלין באותו מקום, ברשות מוכר מותר, דכל מה שנמכר ביוקר של בעלים הראשונים הוא, וא"צ לטעם הנזכר כאן דניחא להו דליקו ברשותיה. ורש"י והרמב"ן פירשו דאחריות הדרך עד שימכרו הוה על רב חמא, והא דהוצרך לטעם ניחא לה וכו', דמבלי טעם זה היה אסור, שהם טורחים להוליך הסחורה למקום פלוני ולמוכרה בשביל רב חמא, מפני שילוו ממנו דמי המכר אח"כ וישתמשו במעות לקנות סחורה והוה כריבית

ופקפוק. אדרבא, הא דקץ לא עשה בשביל טובת עצמו, אלא ליתן ללקוחות אפשרות לקנות מעתה בזול ולמכור אח"כ ביוקר. והשגת רבינו על בעהמ"א קשה – הכנה היא.

ונראה לומר, שרבינו פירש דברי ר"פ שאמר אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח, שבמה שהיה מוכר להם עכשיו כשער היוקר היה עושה טובה עם הלוקחים, ולא בשביל עצמו, שהיה יכול להמתין עד זמן היוקר, אלא שהיה מוכרם עכשיו בהקפה במידה גסה, והם היו מוכרים קמעה קמעה ומרויחים, ומשלמים לו מדמי היין שמוכרים [עי' בחי' הריטב"א], ולפיכך חשב שטרשא ידידיה שרי אפילו למאן דמפקפק בטרשא דר"נ, וככה הבין בכוונת בעהמ"א שגם בעהמ"א פירש כן, שידע ר"פ שאין להם מעות לקנות עכשיו, ואולי להוציא עצמו מלזות שפתים כמה קשה האי גברא שיש לו יין ואינו רוצה למכור ללקוחות כשער שבשוק מחמת עשירותו, ולפיכך אמר להם ר"פ שאם יתנו לו מעות מעכשיו, יתן להם כשער הזול. ועי"ז הקשה רבינו שאם היה חושש ר"פ בטרשא דר"נ, כש"כ שהיה לו לחוש מלהתנות שאם מעכשיו בכך וכך, ואם לזמן פלוני בכך וכך. ואם הלוקח היה נותן לו מעות, היה לו למכור כשער הזול, ואם לוקח אחר היה רוצה לקנות בהקפה, היה לו למכור כשער היוקר [ויש לעי' אם זה הוה כקץ]. אבל יותר נ' שדברי בעהמ"א נוטים לכפי מה שביארתי את דבריו, ונתיישבה השגת רבינו. והנה הרמב"ן השיג על בעהמ"א ממשנתו, דקתני במכר לו שדהו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא שלך באלף זוז אם לגורן ב"ב מנה אסור, דמילתא דפסיקא נקטה המשנה, שאעפ"י שדרך השדה להתייקר לגורן, וגם אם בעל השדה הוא עשיר גדול שא"צ למעות, ושדה אינה נפסדת, ואעפ"כ אסור, וכיצד עלה על דעת ר"פ להתיר בקץ. ולפענ"ד אפשר לומר בדעת בעהמ"א, ששונה שדה משכר, ששדה

דף טה ע"ב מתני', מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר לו אימתי שתרצה הבא מעות, וכו'.

יש מפרשים שהלוקח אמר לו למוכר⁷⁵. קשיא לי מאי טעמא איירי מתניתין בשנתן לו מקצת דמים, ואם נתן לו כל הדמים ואמר לו כך, כמו כן היה הלוקח אסור⁷⁶ מפני שהוא כמלוה ולא כמקח.

לימודי ניסן

ולפני הרמב"ן היתה הגי' ניחא להו דתיקו ברשותי, ולפיכך כתב מה שכתב.

75 י"מ שהלוקח אמר למוכר. אימתי שתרצה הבא מעות, פי', החזר לי את מקצת המעות, וטול את שלך, השדה שמכרת לי, אסור. ופירוש זה איתא בחי' המיוח' להריטב"א וז"ל: אסור הלוקח לאכול הפירות דדילמא פרע ליה מוכר מקצת הדמים ונמצא דהלואה איתנהו גביה, ובשכר ההיא הלואה הוא אוכל פירות, ולישנא דטול את שלך שייך טפי שהלוקח אומר למוכר טול את השדה שלך. והא דאמרינן בש"ס דכי אמר ליה לוקח לכשיהיו לך מעות החזירים לי מותר, הא פירש רב אלפס בתשובת שאלה לאחר גמר מעשה וכו', יעוי"ש. אבל במתני' איירי שהתנה בשעת מעשה והוה תנאי גמור, אע"פ שהתנה הלוקח ולא המוכר.

76 קשיא לי וכו' כל הדמים וכו' הלוקח אסור. מריסי רבינו ניכר שמפרש הא דקתני אסור סובב אלוקח, שאם אמר הלוקח למוכר אימתי שתרצה הבא מעות וטול את שלך, אסור, פי', אסור ללוקח לאכול את הפירות. ועל זה הקשה, דא"כ אפילו שילם הלוקח כל דמי השדה אסור ללוקח לאכול את הפירות, דכיון שהתנה שאימתי שהמוכר רוצה יחזיר את המעות ויטול את השדה, אין זה מכר, והוו המעות הלואה, ובשכר מעותיו אוכל הלוקח את הפירות.

ובחי' המיוח' להריטב"א כתב וז"ל: והא לא קשיא, דבכה"ג שנתן לו כל הדמים ליכא מאן דאמר בש"ס משלשין את הפירות, אבל [מוכר] מותר לאכול שהרי קיבל כל הדמים, וליכא הלואה גבי לוקח וליכא ריבית, דנהי דגזל איכא ריבית מיהא ליכא, ומתני' לא איירי אלא משום ריבית, אבל השתא שלא נתן לו כל הדמים מוכר נמי אסור, דנמצא דמפני דמאריך גבי הלוקח המעות האחרים אוכל פירות הלכך שניהם אסורים, עכ"ל. והתבאר מדבריו שמפרש מה דקתני

מוקדמת. והא דמותר במוליק חבילה וכו' אם ברשות מוכר, היינו שמתנה שיתן לו כשער של אותו מקום, אבל אם יוכל להרויח מחמת טורחו ועמלו יהיה הטופיינא שלו, דספק ריוח הוה בשביל טורחו. ועי' במאירי בסוגיין שכתב טעם אחר. וז"ל הרמב"ן במלחמות ה', בפירקין: אמר הכותב אין זה נכון [פי', שי' הרו"ה שהיא כשי' רבינו], שא"כ ריבית גמורה היא, דיהיב ליה שוה מאה ושקיל מאה וחמשין, ואין להם תקנה במכס אא"כ עולה המכס כנגד מה שנותנין יתר מכדי דמיהן, ולא משמע הכי. ועוד דלא ה"ל למימר ניחא להו דליקום ברשותי אלא עיקר פי' בזו כדברי רש"י וז"ל, שבאחריות של ר"ח היה מוליכה, עכ"ל בהשגתו.

ואיני מבין דברי הרמב"ן שאמר ריבית גמורה היא, שמשמעו כאילו הוא ריבית מן התורה. וזה אינו, דאפילו לא היו מרויחים כלל במה שמוכרים במקום פלוני סחורתו של ר"ח, ג"כ לא הויה ריבית מן התורה, כיון דהוה דרך מקח וממכר, אף שמוכר לו במקום הזול כשער של מקום פלוני. וכיון דלכל היותר הוה ריבית מדרבנן, שפיר י"ל שקונים ביוקר לא בשכר המתנת מעות, אלא משלמים דמים יתירים בשביל הזכויות היתרות שמשיגים בהיותם נקראים שלוחי דרב חמא, והרכשת זכויות הנ"ל שוה כסף, וקונים בתקוה שירויחו, ואם לא ירויחו, הוה ככל סחורה שקונה מספק ריוח, ואם מפסיד, מפסיד. ומה שדייק הרמב"ן מלשון הגמ' שאמר ר"ח ניחא להו דתיקו ברשותי, שמשמעו שעד שימכר הוא ברשותו של ר"ח, יפרשו הראב"ד והרז"ה, לא שהסחורה באחריותו של ר"ח, אלא ששמו נקרא על הסחורה. ותודה לה' שאח"כ מצאתי בספר התרומות, שער מו, חלק ד', סעי' לא, שכ' וז"ל: והנה בדקנו ולא מצאנו בגירסאות הישנות כי אם דניחא להו דלקרו ברשותאי, כלומר, שיקרא שמי על המסחר, אבל לא היה באחריותו כלל, וכנראה שכך היתה גירסת הראב"ד.

ונראה לי דרבותא אשמועינן, שהלוקח אסור והמוכר מותר, וכדאמר ליה לבי מייתית קני⁷⁷ כדמוקמינן לה לקמן, וסלקא דעתך אמינא כיון דאכתי מיחייב ליה לוקח מעות, מוכר נמי

לימודי גיפן

שלא קנה את השדה עד שיביא שאר המעות, נמצא שאוכל בשכר המתנת מעות, וסד"א שגם המוכר לא יאכל, דמיחזי דבשביל שכר מעותיו הוא אוכל קמל"ן. ואיני מבין, דא"כ מה לי להתנאת הלוקח, תיפוק ליה שהמוכר התנה שיקנה הלוקח את השדה רק משעה שיפרע יתר המעות שחייב לו בשביל השדה, ואסור לו לאכול קודם שיקנה השדה.

ואולי שכיונה המשנה להשמיענו ב' דברים: חדא, שאם התנה הלוקח בשעת המקח שכ"ז שיחזיר לו המוכר את המעות יחזיר לו את השדה, אסור הלוקח לאכול את הפירות, שאין המקח מקח ושכר מעותיו אוכל. ונלמד מזה שאעפ"י שלא התנה מי שצריך להתנות, שהרי התנה הלוקח לטובת המוכר, כל שהתנה בשעת המקח, חל התנאי ובטל המקח, כשי' הרי"ף ולא כשי' הראב"ד כאשר יתבאר לקמן. שנית, ממה שנשנה דין זה בנתן לו מקצת דמים, יש ללמוד דין אחר הנשנה בברייתא, שמוכר מותר ולוקח אסור, והיינו כשאמר המוכר ללוקח לבי מייתית השאר קני מזמן ההוא, ובכח"ג הוה המכר מכר, וקמל"ן רבותא שהמוכר מותר לאכול את הפירות ולא אמרינן דמיחזי כריבית או כהערמת ריבית, שבשכר המתנת מעות אוכל המוכר, ומש"א לבי מייתית קני, לא הוה אלא כהערמה כדי שיוכל לאכול את הפירות עד שישלם לו יתר המעות, וקמל"ן דמוכר מותר. ודין זה לא הוה ידעינן אילו שילם הלוקח את כל דמי המקח, שאז היה פשוט שהמוכר מותר לאכול פירות, דכיון שהתנה הלוקח שכ"ז שיחזיר המעות יתן לו את השדה בחזרה, אין מקחו מקח, והמוכר אוכל פירות שדהו. כנלפענ"ד ליישב דברי הראב"ד, והמעין יבחר.

ולפי זה צ"ל שמש"א רב ענן משלשין את הפירות, וכגון דאמר ליה לבי מייתית קני מעכשיו, לא בא לפרש דין משנתינו, אלא הוא דין בפני עצמו, דבמשנתינו דקתני שהלוקח אסור והמוכר מותר איירי באמר ליה לבי מייתית קני.

ואם אמר הלוקח אימתי שתמצא הבא את המעות וטול את שלך, הלוקח אסור והמוכר מותר, ואין כאן ענין של השלשה. אלא אם נאמר מכיון שנקטה

אסור, היינו בין לוקח, ובין מוכר, ואילו שילם הלוקח כל דמי השדה, היה מותר למוכר לאכול מדין ריבית. וצ"כ מש"כ שהיה אסור מדין גזל, דאיזה דין גזל יש כאן, כיון דאין המכר מכר, הוה השדה של המוכר, ובדין אוכל פירות, אלא שצריך להחזיר את המעות. וזה ודאי אם אינו מחזיר את המעות הוה גזל מחמת אי-חזרת המעות, ולא מחמת הפירות שאוכל.

ונראה לומר, שהוא סובר שאם התנה המוכר או הלוקח בשעת מכר שאימתי שיחזיר את המעות יטול את השדה, השדה מכורה ללוקח, אלא שכשיחזיר המוכר את המעות, תיבטל המכירה למפרע ותתהפך להלוואה, ולשיטתו אסור המוכר לאכול את הפירות כל זמן שאינו מחזיר את המעות, שהרי אוכל פירותיו של הלוקח. אבל מדברי הראב"ד שכתב שאם התנה כך הלוקח, הלוקח אסור לאכול פירות מפני שהוא כמלוה ולא כמקח, משמע שסובר שמקח כזה אינו מקח כלל אפי' קודם שיחזיר המעות.

ואם כנים הדברים, הרי הראב"ד לשיטתו, מוכרח לפרש שאפילו בנתן לו מקצת דמים, רק הלוקח אסור לאכול פירות, שנראה שאוכל פירות בשכר המתנת מעות, אבל המוכר מותר, מפני שאין כאן מכר, ופירות ידיה קאכיל, ושפיר הקשה דא"כ אפילו בשילם כל הדמים לוקח אסור, ומוכר מותר. אלא שא"כ קשה מה ששאלה הגמ' מי אוכל פירות. רב הונא אמר מוכר אוכל פירות. רב ענן אמר משלשין את הפירות, וקאמרה הגמ' דר"ה איירי שאמר לבי מייתית קני, גם מבלי שאמר כן, אוכל המוכר את הפירות, כיון דאין זה מכר, בדין שיאכל פירות שדהו, והיה להראב"ד להקשות על פירושו מסוגיית הגמ'. ואפשר לומר דאה"נ, אלא שהקשה ממשנה גופא, ובדבריו הבאים תתורץ גם קושיא זו.

⁷⁷ וכדאמר ליה לבי מייתית קני וכו'. פי', הלוקח אמר למוכר אימתי שתמצא הבא מעות וטול את שלך, והמוכר אמר ללוקח כי מייתית קני, ונמצא שהשדה כעת היא של המוכר מב' טעמים, מחמת התנאת המוכר, ומחמת התנאת הלוקח, אבל לכשיביא הלוקח יתר המעות אז תוחלט השדה לגמרי ביד הלוקח, והלוקח אסור לאכול פירות גם משום ריבית, כיון

ליתסר דמיחזי דבשביל שכר מעותיו הוא אוכל, קמ"ן. והעיקר שהמוכר אמר ללוקח, וכך היא הסוגיא באמת⁷⁸, ואין עוד קושיא. והפירוש הראשון אינו, כי אם בלשון אחר נאמרה בגמרא, לכשיהיו (לי) [לך] מעות אחזירם לך⁷⁹.

[לוקח מותר ומוכר אסור]⁸⁰. הא דאמרינן שלוקח מותר ומוכר אסור דאמר ליה ארעא קני מעכשיו וזווי ליהו גבך הלואה⁸¹. הכי קאמר, דלא ליעול וליפוק אזווי, אלא שימתין אותו כאדם שממתין לחברו בהלואה, דכהאי גוונא האי ארעא מיקניא במקצת דמים.

לימודי ניסן

מיייתת קני מעכשיו, משמע להו שמכאן ולהבא קונה למפרע, ולא שכבר קנה למפרע, ואם לא יביא שאר המעות יבטל המקח. [ועי' בתוד"ה אי נמי, לד.]. ועי' קאמר הראב"ד לדייק לאידך גיסא, שאם אמרינן שאמר הלוקח למוכר שבהחזרת דמי המקח, יחזיר לו המקח, שמשמעו שא"צ קנין לקנות את המקח, אלא שמאליו יחזיר לו המקח, היה להמשנה לומר כלשון הברייתא, שאמר הלוקח למוכר לכשיהיו לך מעות אחזירם לך, שלשון חזרה משמע שהמקח בטל למפרע, אבל הלשון טול את שלך, יש לפרש טול מה שמגיע לך כעת, כלומר, שצריך לקנות מעתה. ועי' בתוד"ה רב הונא.

והנה הגי' בשיטמ"ק היתה לכשיהיו לי מעות, והוא ט"ס וצ"ל לכשיהיו לך מעות, וכך תיקנתי בפנים, שהוא טעות הניכר.

80 לוקח מותר וכו'. ד"ה זה לא היה בשיטמ"ק ונשתרבו הכל לדיבור אחד עם ד"ה מתני' וכו'. אמנם מבואר שהוא דיבור בפני עצמו, שקאי אברייתא לוקח מותר ומוכר אסור, וכך תיקנתי בפנים.

81 זווי ליהו גבך בהלואה. ובחי' המיוח' להריטב"א הקשה, כיון דאמר ליה קני מעכשיו, תו אינו יכול לחזור אע"ג דעייל ונפיק אזווי, וא"כ למה צריך שיאמר לו זווי ליהו גבך בהלואה, ועי' בנמו"י בפירקין בשם הרשב"א, שא"צ לומר להדיא ששאר המעות יהיו עליו מלוה, אלא כל שאמר לו קנה מעכשיו נעשו השאר כהלואה אצלו. ומדברי רבינו לא ברירא לי דעתו, שיש לפרש במש"א והכי קאמר דלא ליעול וליפוק אזווי, שמפרש שצריך לומר להדיא ככה.

אבל לאחר העיון נ' שאין זה מוכרח. אלא שבא לפרש כוונת הגמ' במש"א זווי ליהו גבך בהלואה, דהא אפילו בפרע לו מקצת דמים סתם ולא א"ל קני מעכשיו, שאר המעות ג"כ הו' עליו מלוה. ולכן פירש

המשנה דין זה בנתן לו מקצת דמים, באת להשמיענו שפעמים שניהם אסורים כגון דאמר ליה מוכר ללוקח לך מיייתת קני מעכשיו.

78 וכך היא הסוגיא באמת. פי', ממה שמבואר בגמ' ששאלה מי אוכל פירות, כלומר, במשנתינו, ואמר ר"ה שמוכר אוכל פירות, ואיירי במוכר אמר ללוקח לך מיייתת קני, ולא שלוקח אמר למוכר. ודוחק לומר שכל זה למדנו בתורת כונה שני' ממה שנקטה המשנה שנתן לו מקצת דמים. ולפיכך לוקח אסור לאכול פירות, דעד שיביא השאר אין השדה שלו והו' המעות הלואה, ושכר מעותיו אוכל, אבל אם שילם כל המעות, ודאי שמותר לאכול. ונ' להוסיף, שלפירוש זה י"ל שמש"א אסור קאי אמוכר וכרב ענן, וכגון שאמר לו לך מיייתת קני מעכשיו, והא שהלוקח אסור לאכול, הוא פשוט דילמא לא יביא, ואוכל בשכר מעותיו, ולפיכך משלשין את הפירות. עוד י"ל, שרמז כאן לשיטתו שאם הלוקח התנה לטובת המוכר, לא הו' תנאי כי אם פטומי מילי בעלמא ודלא כהרי"ף, וא"כ באמר לו המוכר קני מעכשיו והלוקח אמר אימתי שתמצא וכו', הלוקח אוכל פירות, שמש"א הלוקח לא הו' תנאי במכירה. 79 בלשון אחר וכו' אחזירם לך. הי"מ הכריחו פירושם שהמשנה איירי שהלוקח אמר למוכר, ממה דקתני אימתי וכו' וטול את שלך, השדה שלך. וצ"כ בכוונתם. ואולי י"ל שמשמע להו דהלשון וטול את שלך, משמע שמעולם היתה שלך, והיינו שע"י שמחזיר המוכר את המעות שנטל בשביל השדה, בטל המקח למפרע. אבל אם אמר המוכר ללוקח אימתי שתמצא הבא את המעות וטול את שלך. פי', שהיתה שלך כל הזמן, זה אינו. לא מיבעיא אם משנתנו איירי שאמר לו לך מיייתת קני כדרכ הונא אין הלשון הזה עולה יפה, שהרי עד שפורע את השאר לא היתה שלו, אלא אפילו לרב ענן דאמר ליה לך

צד אחד ברבית לרבי יהודה. שכיון שאמר ליה לך מייתית לזמן פלוני קני מעכשיו ואפשר שיביא לאותו זמן, הילכך לרבי יהודה לוקח מותר בו⁸².

לימודי ניסן

ותמיהני שרש"י פי' את דברי רהבדר"י שלר"י מותר, היינו שהמוכר מותר לאכול פירות, ורבינו כתב לוקח מותר בו. וא"י אם מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, או בדוקא נקטו דבריהם, שרבינו מתיר רק את הלוקח לאכול, ורש"י מתיר את המוכר ולא הלוקח, או דילמא נקט מוכר וכש"כ לוקח. ואפשר שיחתו.

ויש לחקור בטעם הדבר שר' יהודה מתיר צ"א בריבית, אם הוא מטעם דאינה ריבית קצוצה, או דילמא כיון דרש"י והראב"ד הדגישו שצ"א בריבית מותר דוקא היכא שיש צד מכר, היתרא דצ"א בריבית הוא משום שאנו תולים שיש כאן מכר ולא הלואה, כגון במוכר בית כבע"ח שהלוקח דר בבית, היינו משום דנקטינן שהיה כאן מכר, ודר בביתו, ואע"פ שאפשר שיבטל המקח, בתר השתא אזלינן, ומותר. והנה בעניינינו שמכר לו שדהו, ונתן לו הלוקח מקצת דמים, והתנה שכשיביא לו מותר המעות, יקנה את השדה מעכשיו, אם נקטינן כאופן הב' שצ"א בריבית שמותר לר"י היינו משום דאמרינן דזיל בתר השתא דהוה מכר, ובמקצת המעות שנתן הלוקח קנה את השדה ע"מ שישלם לו המותר לזמן פלוני, צדק הראב"ד שרק הלוקח רשאי לאכול הפירות, שהוא אוכל עה"צ שהוא מקח ואינה הלואה, אבל המוכר אסור לאכול פירות, שהוא רשאי לאכול רק עה"צ שאינו מכר אלא הלואה, ועה"צ שהוא מכר אסור לו לאכול פירות, ואנן קא חזינן השתא דהוה מכר. אבל אם נאמר כאופן א', שכל שלצד א' א"א שיהיה בו ריבית, לא הוה ר"ק, רשאי גם המוכר לאכול, שהוא אוכל עה"צ שלא יביא הלוקח מותר המעות, והוה המעות שקיבל כמלוה בעלמא, ונמצא שהלוה אוכל פירות, וזה מותר. ולצד זה צדק רש"י שכ' שהמוכר אוכל פירות, וה"ה שהלוקח רשאי לאכול פירות עה"צ שהוא מקח ולא הלואה.

ואפשר שחקירה זו אם כל ההיתר של צ"א בריבית הוא משום דאזלינן בתר השתא, ואם רק לפי מצב הנוכחי אין בו צד של ריבית מותר, ואם לאו אסור, תלויה בדין מוכר בית בבתי ע"ח, אם הקנין חל מעכשיו, אלא שאם יחזיר לו המוכר את מעותיו בתוך

שכוונתו לומר שלא ליעול וליפוק אזוזי אלא שימתין לפרעון דמי המקח כמו שממתינים בהלואה. ולדינא יתכן שמסכים עם הרשב"א שאצ"ל כך להדיא, אלא מדאמר מעכשיו נעשו כאילו אמר ושאר המעות הם כמלוה, שא"צ לשלם מיד. כנלפענ"ד.

82 לוקח מותר בו. וז"ל הגמ' מאן תנא שניהם אסורין. אמר רב הונא בריה דרב יהושע דלא כר' יהודה, דאי ר"י האמר צד אחד בריבית מותר.

ואוקמה הגמ' כגון דאמר ליה לך מייתית קני מעכשיו, המוכר אסור לאכול שמא יביא הלוקח מותר מעותיו, והשדה קנויה לו למפרע, ונמצא שהמוכר אכל בשכר המתנת מעותיו, והלוקח אסור לאכול, שמא לא יביא מותר המעות, ויחזיר לו המוכר את המעות שנתן, ומעות הראשונות כמלוה בעלמא היו אצל המוכר והלוקח אכל פירות בשכרו.

ולר' יהודה שאמר צ"א בריבית מותר, היה אפשר לפרש, ששניהם, המוכר והלוקח רשאים לאכול פירות השדה, דלכל אחד מהם הוה רק צ"א בריבית, המוכר רשאי לאכול שמא לא יביא הלוקח מותר המעות, ונמצא שהמכר לא נתקיים, ואכל פירות שדהו, והלוקח רשאי לאכול, אולי יביא מותר המעות והוה שדהו למפרע, ואוכל פירותיו.

ואם נאמר ששניהם ביחד גם ר' יהודה מודה שאסורים לאכול, דהא אי אפשר שהשדה תהי' קנויה לשניהם, דהא כל א' אוכל עה"צ שהשדה שלו וזה א"א בשניהם יחד, ואם השדה קנויה למוכר, הלוקח אוכל בשכר מעותיו, וכן להיפך, והוה כאן ודאי ריבית, אלא שהספק הוא מי יעבור, והוה כספיקא דאורייתא, או אפשר שזה תלוי בדין ברירה, ואם יביא הלוקח מותר המעות, איגלי מלתא למפרע, שהמוכר היה אוכל בשכר המתנת מעותיו, ור"י סבר דיש ברירה, או דילמא כמו בצ"א בריבית לא אמרינן יש ברירה לאסור, דסוף סוף ר"ק לא הויא, והתורה אסרה רק ר"ק, ה"ה שבשניהם יחד ליכא איסורא דאורייתא לכל א' מהם, דכל א' שאכל לא הוה בתורת ריבית קצוצה, אלא שי"ל שמדרבנן אסור, דהוה כאילו באו לשאול שניהם בב"א, שיש להחמיר לשניהם, עכ"פ א' מהם המוכר או הלוקח רשאי לאכול.

בדמים הללו⁸³. נמי אפשר שישוה יותר ואפשר שלא ישוה⁸⁴. אי נמי אפשר שירצה למכור ואפשר שלא ירצה, וכשירצה הדבר תלוי בדעת עצמו⁸⁵, וכמוזיל גבי מדעתיה דנפשיה דמי, וזה עיקר.

[שיטמ"ק, ומח' המיוחסים להרישב"א]

לימודי ניסן

לא ישוו הסאתיים יותר מהסאה, דבתר מעיקרא אזלינן, ובשעת קציצת הריבית הוה נשך ברור, משא"כ הכא שלא חל חוב ברור על הלוח שיתן את השדה למלוה, לא הויא בשעת הלואה ר"ק, אלא שלרבנן אם יתן לו אח"כ את השדה ששוה יותר ממעות ההלואה, נתברר אז שהיה במלוה ר"ק, אבל לר"י כיון שמתחילה כשקיבלה לא הויא ר"ק, שהרי הברירה ביד הלוח שלא למכור לו את השדה, ואימתי יתברר שיש כאן ריבית רק בשעת פרעון, א"כ יש לדון על זמן הפרעון, וכיון שיתכן שאז לא ישוה השדה יותר ממעות ההלואה, הוה צ"א בריבית ומותר.

אלא שיש לשאול, למה נטה רבינו מהפירוש הפשוט שהצ"א שבריבית הוא מזה שהברירה ביד הלוח אם למכור או לא למכור לו את השדה, כמו שכ' רבינו בפירושו השני.

ונ"ל, שהוקשה לרבינו שהצ"א שבריבית כאן אינו דומה לצ"א דעלמא, שבמי שהיה נושה בחבירו מנה ועשה שדהו מכר, התם הוה צ"א בריבית שיש בו צד מכר, ועה"צ של מכר אין בו ריבית, ולעיל [סג.] הדגיש רבינו שצ"א בריבית שמותר לר"י היינו דוקא כשיש בו צד מכר, יעוי"ש בדברינו, אבל במשכן לו בית וכו', הצד מכר הוא צד האיסור, ומגלן שר"י מתיר בכה"ג. ולפיכך פירש רבינו שגם בצד מכר אין כאן נשך ברור, ויש בו צד היתר, דילמא לא ישוה יותר ממה שקיבל. ונמצא מזה שבפירושו הראשון מצריך רבינו תרי מילי: חדא, שהברירה היא ביד הלוח שלא למכור לו את השדה, ולפיכך לא הויא ר"ק בשעת ההלואה, ולפי זה יש לדון על זמן של גביית החוב, ואפשר שאז לא ישוה יותר ממה שקיבל, ונמצא שבצד מכר איכא צד היתר, ולפיכך מותר. ועי' בדברינו הבאים.

85 וכשירצה הדבר תלוי בדעת עצמו וכו'. פי', ואפילו היה ברור לנו שאז ישוה השדה יותר ממה שקיבל מותר, כיון שהברירה ביד הלוח — המוכר אם

השנה, יבטל המכר, או דילמא שעד שיעבור הזמן של י"ב חודש ולא יחזיר לו מעותיו, לא קנה עדיין הלוקח את הבית, והוה מעותיו כמלוה, אלא שאם לא יגאל את הבית בתוך שנה, יקנה את הבית למפרע. 83 בדמים הללו. בשיטמ"ק נשתרבבו הדברים לד"ה הקודם. והוא דיבור בפני עצמו וקאי אמשכן לו בית וכו' ואמר לכשתמכרם לא תמכרם אלא לי בדמים הללו אסור. ומש"א הראב"ד בדמים הללו נמי, היינו שפירט הראב"ד כל העובדות שבגמ' שלר"י מותר דהוה צ"א בריבית, ולחכמים אסור. 84 ואפשר שלא ישוה. וקשה לי כיון דהשתא שוה השדה יותר מסך המעות שהלוהו, והוה כמתנה שיתן לו שדה של ק"נ זוז בעד הק' זוז שהלוהו לכשימכור, ובריבית אזלינן בתר מעיקרא היינו לפי שוויות הדברים בשעת קציצה, וא"כ אין כאן צ"א בריבית. ויש לחקור בצ"א בריבית דאסור, אם עובר המלוה מיד על לאו דלא תשימון, ועל שאר לאוין דריבית, אע"פ שלא בא לידי ריבית, או דילמא למ"ד דאסור, היינו כשיבוא לידי ריבית אגלי מילתא למפרע דהוה הלואה בריבית, ואז יעבור המלוה על הלאוין שיש בריבית.

ובספר פתחי שערים הביא בשם שו"ת הריב"ש סי' ש"ה, שכ' דכי אמרינן דבבע"ח הוה ריבית גמורה לרבנן, היינו אחר שנתברר הספק שנתבטל המקח ואז הויא ר"ק, לרבנן אע"פ שהיה אפשר שלא יבוא לידי כך, ולרבי יהודה אפילו לאחר שנתבטל המכר הוא מותר כיון שמתחילה כשקיבלם היה אפשר שלא יבוא לידי כך, אבל לרבנן קודם שנתברר הספק בוודאי א"א לומר שהוא ריבית גמורה, אלא שאסור מדרבנן שלא יאכל הפירות ההם על הספק, כיון דאפשר לבוא לידי ריבית של תורה.

ולפי זה י"ל דלכו"ע לא הויא ר"ק בשעת ההלואה, כיון שתלוי עדיין ביד הלוח אם למכור לו את השדה בדמים הללו או לא, ולא דמי להלוה לו סאה בסאתיים דהויא ר"ק, אע"פ שיתכן שבשעה שיפרענו

וזה הענין כגון שנתרצה למכרו לסוף שנה או שנים למשכונה וזה מחזיק בו בתורת מכר⁸⁶ וסבור לאכול משם ואילך בלא נכיתא⁸⁷, אומרים לו אסור אתה מפני שלא נתקיים זה המכר בידך בתורת היתר, כי מחמת הלואתך אוזיל גבך⁸⁸, ועכשיו שוה יותר, ואם תרצה לאכול בתורת משכונה בנכיתא כמו שהיית אוכל מותר, אבל בלא נכיתא אסור. משכן לו בית משכן לו שדה. פי' הראב"ד שלא פסק לו דמים להוסיף על דמי ההלואה, אלא שאמר לו לא תמכרנו אלא לי בדמים של הלואה, אסור מפני ששוה יותר ומפני ההלואה דוחקא וקא מוזיף ליה יהיב בלא רבית שאמרו שמוכר לו בפחות⁸⁹.

[מח' המיוחסים להריטב"א]

כתוב ברמב"ם הל' מלוה ולוה, פ"ז, הל"ז:

הממשכן בית או שדה ביד חבירו והיה בעל הקרקע אוכל פירותיה, ואמר לו המלוה לכשתמכור קרקע זה לא תמכרנו אלא לי בדמים אלו הרי זה אסור. ואם אמר תמכרנו לי כשויה ועל מנת כן אני מלוה המעות הרי זה מותר.

לימודי ניסן

ר"ק, מיתלא תלי וקאי, ולאחר שנתברר הספק ונתקיים המלוה ע"צ הריבית, הויה ריבית גמורה. ויש להוסיף דאז הויה כריבית קצוצה למפרע, שהוכרר לבסוף שנעשתה ההלואה בריבית, אבל לר' יהודה כל שבשעת הלואה לא היה ריבית ברור, לא הויה ר"ק אפילו אם נתברר לבסוף שהיה ע"צ הריבית, ולפי זה לר' יהודה מה שהתנה בשעת הלואה לכשתמכור לא תמכור אלא לי, לא הויה כהתנאת ריבית, שהרי יתכן שלא ימכור לו, אלא שיש לדון שבשעה שמוכרו מוכרו מחמת הלואתו, ולא דמי לצ"א בריבית דעלמא, שבצד המכר אין בו דררא דריבית, ע"ז אמרינן, שכיון שתלוי ברצונו, ומרצונו החליט למכור לו שאז לא היה דחוק ללוות מעות, הרי הוא כמוזיל גביה, והוה מכר בהיתר כדביארנו לעיל.

אבל לרבנן דר"י דאמרינן דכל שנתברר הספק ונמצא שנעשתה ההלואה בריבית, אמרי' דהויה כר"ק משעת ההלואה, הלא בשעת ההלואה כשהסכים הלוא למכור לו בפחות משוויה לכשירצה, ודאי עשה כן מחמת דוחק ההלואה, ואף שאז לא היה ודאי ריבית, כיון דלאח"כ מכר לו בפחות, נתברר שמחמת הלואתו מכר לו שדה בפחות.

⁸⁹ ומפני ההלואה וכו' שמוכר לו בפחות. הלשון משובש. ואולי צריך להגיה ומחמת דוחקא דהלואה דקא מוזיף ליה יהיב בלא רבית שמוכר לו בפחות, ולמחוק תיבות בלא, ושאמרו.

למכור לו בפחות משוויו או לא, ואין ההתנאה שהתנו בשעת ההלואה דוחקתו למכור לו בפחות, שהרי מתחילה הותנה שימכור לו אם ירצה, ואם נתרצה אח"כ למכרו, הרי מעצמו גמר למכור לו בפחות, ונמצא שצד המכר הוא כולו היתר, ואין בו נשך כלל. ⁸⁶ כגון שנתרצה וכו' בתורת מכר. ודלא כרש"י שכ' שהוסיף לו דמים בעד מכירת השדה, אלא כשנתרצה למוכרו החזיק את השדה בדמי ההלואה שנתן לו, ועי' בחי' המיוחסים להריטב"א ד"ה משכן לו בית וכו', ובסוף דבריו נפלו בו טעויות סופר. ⁸⁷ בלא נכיתא. דעד השתא אכל בנכיתא, דאל"כ אפי' התנה שימכור לו בשוויה אסור. ומכלל דבריו יש ללמוד שחולק על רש"י, וסובר דגם במשכן לו בית מותר לאכול בנכיתא, ולא הוה כשוכר בפחות, שאסור, דמשכנתא הויה כמכר, ופירות ידיה קאכיל. ⁸⁸ מחמת הלואתך אוזיל גבך. עי' מש"כ לעיל בהע' ⁸⁵. ועי' מש"כ רבינו לקמן דאינו אסור אלא מדרבנן, כיון דהוה דרך מכר.

וצ"ב דאליבא דרבי יהודה אמרי' שמוכר לו בפחות מדעת עצמו וכמוזיל לגביה דמי, ולרבנן אמרינן שמוכר לו בפחות מחמת הלואתו. ולכאורה אין זה ענין למחלוקתם בכ"מ בצ"א בריבית אם אסור או לא. ונ"ל עפ"י דברי הריב"ש שהעתיקתם בהע' ⁸⁴ שלרבנן כל הלואה שיש בה אפשרות של ריבית, אע"פ שבשעת ההלואה לא הויה

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. קשיא לי והא אסמכתא⁹⁰ היא דהא לא ידע אי מזבין לה או לא. ואימת קני

לימודי גיפן

וה"ה יישוב, שגם הרמב"ם מודה להראב"ד דאיירי באמר מעכשיו, אלא שהרמב"ם לא ירד כאן לפרש דיני קנייה אלא דיני איסור ריבית, וכ' שאם התנה שימכרנו בשווי מותר, ולעולם איירי כשאמר מעכשיו וקנו מידו כמו שמפורש בהל' מכירה [פ"ח – ה"ז].

אמנם לפי מה שביארתי, שבלא אמר מעכשיו אם התנה שימכרנו לו בשוויה אם יחזיק בעל המשכונה את השדה בע"כ של הלוח ויאכל את הפירות בסמכו על התנאי שהתנה הוה אבק ריבית או גזל, היה לו לרמב"ם לפרש כאן דבריו, כיון שההיתר של בשוויה הוא דוקא בגונא דמעכשיו. ואפשר שגם כוונת רבינו לא להשיג אלא לפרש דברי הרמב"ם שקיצר במקום שהיה לו להאריך.

עוד צל"ד שאם התנה שאם תמכרנה לא תמכור אלא לי בשוויה דמותר, אי איירי בלא מעכשיו, מהו הביאור, אם התנה צריך למכור לו בשוויה אפי' בהקפה, פ"י, מה שהשדה תשוה יותר ממעות שקיבל יזקוף עליו במלוה, או דוקא כשישלם לו כסף מלא. דלאופן הא' הוה כמלוה לו ק' דינר, ע"מ שילוח לו ק' או יותר דינרים, דבמתנה שילוח לו יותר ממה שהלוהו לכו"ע אסור, ובאותו סכום יש מחלוקת בראשונים, אם מותר או אסור. ואפשר שח" המיוחסים להריטב"א מפרשים שצריך המלוה לשלם ללוה דמי השדה העודפים על מעות ההלוואה ואז תהיה השדה שלו, ולפיכך השיג אקושיית הראב"ד, דמדיני ריבית מותר, וכל זמן שלא ישלם לו לא יאכל פירות. ולהראב"ד משמע ליה שהשדה מכורה להמלוה ויתרון המעות הוה מלוה עליו, והוה כריבית, אא"כ אמר מעכשיו. ואין לומר שנחוש שמא יחזור הלוח מהבטחתו וימכרנה לאחר אע"פ שרוצה המלוה לשלם בכסף מלא בשביל המשכונה, דאז יכול לכופו מדיני דבר מצרא שימכרנו לו, שבעל המשכונה הוה כמצרין.

אמנם ברמב"ם [הל' שכנים, פ"ב – ה"ט] לא התבאר דין זה, אלא שיש למי שממושכן בידו דין בן המצר, שאם מכרו לו בעל השדה, אין לשאר מצרנים תביעה, אבל יתכן שה"ה שאם מכרו לאחר, אין לבעל

90 והא אסמכתא היא וכו' ואימת קני לה. ואף דלא מגזם ומתנה שימכרנה לו בשוויה, והתבאר לקמן [קד:] שהיכא דלא הוה מילתא יתירתא לא הוה אסמכתא וקני. צ"ל כמו שכ' המאירי, שאף שמתנה בשוויו הוה דרך גוזמא, שמתנה שיהא קרקעו מכור על כרחו. ולפיכך פירש הראב"ד דאיירי שאמר מעכשיו.

ועי' ברמב"ם בהל' מכירה [פ"א – ה"ו]. ובדעת הרמב"ם נאמרו ג' תירוצים. במגדל עוז תירץ, שגם הרמב"ם בלשונו הזהב רמז דאיירי מעכשיו, במש"כ ואם אמר תמכרנו לי בשוויה ועל מנת כן אני מלוה המעות הרי זה מותר, וכל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי. וזה תמוה, דהאי על מנת קאי אמעשה הלואה, פ"י, שמלוה לו מעכשיו שאם ירצה למכור, ימכור לו בשוויה, והמכירה הוה חלק מהתנאי ולא מהמעשה. ואולי סבר דכל מילתא יתירתא לטפויי אתא, וכיון דזה פשוט שמלוה לו מעכשיו, ע"כ שכוונתו שגם המכר יתקיים מעכשיו. וצ"ע.

ובחי' המיוחסים להריטב"א הקשה על השגת הראב"ד. וז"ל: ולא ידענן מאי קשיא ליה להראב"ד, דהא לא קתני קנה אלא מותר קתני, ובהא ודאי אין ספק שמותר בשוויה, דמאי ריבית איכא כיון דלא אכל פירות כמו שכ' הר"מ ז"ל.

ותי' זה עולה יפה אם נפרש שבשוויה, פ"י, כמה תהא השדה שוה בשעה שמוכרה לו, אבל אם נפרש בשוויה, כמה היא שוה עכשיו, אז אם יעלה מחיר השדה בשעת המכר, הוה כאבק ריבית, שמוכר לו שדה ששוה יותר מהמעות שקיבל. ואפשר דמשמע ליה להראב"ד דהאי בשוויה מותר, היינו כפי מה שהיא שוה עכשיו בשעת הלואה. ועוד אני חוכך, אפילו אם נפרש שבשוויה היינו לפי ערכה בשעת מכירה, אם יחליט המוכר למכור לאחר, והמלוה – הלוקח יחזיק את המשכונה ויאכל את פירותיה מחמת התנאי שהתנה עם הלוח שאם ירצה למכור, ימכרנה לו, וכיון שלא קנה המלוה – הלוקח דהויא אסמכתא, נמצא שאוכל פירות בשכר מעותיו, או בגזל, ואיך כתב הרמב"ם מותר, דמשמע דליכא שום פקפוק בהתנאה זו.

לה. ומסתברא בדאמר ליה מעכשיו, ואפילו הכי בדמים הללו אסור הואיל ולא פסיקא מילתא דזביני⁹¹.

לימודי ניסן

איזה דבר, כגון שנשבע שלא למכור חפץ פלוני ועבר ומכרו, אין במכירתו כלום הואיל ועבר על שבועתו, וכדמשמע קצת מלשון רבינו שם אומרים לו אסור אתה מפני שלא נתקיים זה המכר בידך בתורת היתר, ו"א שהיה מקח באיסור. והסמ"ע [חו"מ סי' רח סעי' א] מחלק בין דינו של הרמ"א למקח שנעשה באיסור, כגון שהוסיף בשיווי המקח בשביל המתנת מעות, שהמקח קיים אלא שיתן כשער של היתר, דכיון שנוטל ונותן כשער של היתר הרי בטל ליה לאיסורא ולא קנסינן היתרא אטו איסורא, משא"כ בנשבע שלא למכור, שא"א לקיים המקח כלל כי אם באיסור. ואם נאמר שגם רבינו סובר כחילוק זה, אם ירצה המלוה להוסיף מעות על המקח עד שוויה של הקרקע, המקח קיים, אלא שאם אינו רוצה להוסיף על דמי מקחו, אז אמרינן שהמקח בטל וממשיך לאכול בנכיתא כבתחילה.

ובספר חזון יחזקאל על תוספתא דב"מ להגר"י אברמסקי (שליט"א) [וצ"ל] כתב שהרמב"ם והראב"ד בהכי פליגי: דעת הראב"ד היא דאי לא אמר ליה מעכשיו אסמכתא היא, ואז אין בזה שאמר המלוה "כשתמכרם מוכרם לי בדמים הללו" דבר המחייב את הלוח כשיבוא למוכרה שימכור לו הקרקע בדמים הללו. ואם הלוח בא אח"כ למוכרה והוא מוכרה אז להמלוה בדמים הללו, אין זה מחמת התנאי שהתנה עמו המלוה בשעת ההלואה. ואם אינו אומר לו אז שבשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוא מוכר לו עכשיו בדמים הללו, אין בזה משום איסור ריבית כלל.

[ולדעתי יש להתיישב בזה הרבה, דנ' דלא עדיף מריבית מאותרת שנותן לו שדה ששוה אלף וזו בדמי הלואה של מאה וזו. לא מיבעי דאסור לשיטות הראשונים דריבית מאותרת אסורה כשמשלם לו יותר ולא מפרש שבשכר מעותיו הוא נותן לו יותר, עי' בפ"ה מהל' מלוה ולוה, הל' יא, בלח"מ ומל"מ שם, ובטור יו"ד סי' ק"ס, אלא אפילו להמתירין, נ' שהכא גרע טפי, שהרי מקנה לו שדה ששוה טפי בשביל דמי הלואתו. ועוד, שהתנה בשעת הלואה שימכור לו בדמים הללו, דנהי שאינו חייב למוכרו, עכ"פ הוה

המשכונה תביעה עליו. עי' בה"ה שם, ובמאירי [סח]. בד"ה המשכון.

91 בדאמר ליה מעכשיו וכו' ולא פסיקא מילתא דזביני. ונ"ל שאע"פ שמקנה לו מעכשיו בתנאי אם יתרצה למכור, ומן הדין הוא מכר גמור ולא כאסמכתא, ולפיכך בשוויו מותר, אבל בדמים הללו אסור, ולא דמי לעובדא דמתני' שמכר לו השדה מעכשיו אם לא יתן לו הדמים מכאן ועד ג' שנים, אע"פ שהשדה שוה יותר, דהוה מכר גמור על תנאי מן הדין, וגם בעיני העולם הוה מכר גמור שמכר לו מהיום אם לא יתן לו בתוך ג' שנים, אבל כשמכר לו מעכשיו בדמים הללו ותלה בתנאי אם ירצה למכור, נ' כפוסח על ב' הסעיפים, כאילו לא גמר עדיין למכרו, ודומה בעיני בני אדם כאילו לא הוחלט המקח מעתה, אלא עדיין הלואה היא, ולבסוף יפרע לו בשדה ששוה יותר ממעות שקיבל, ומיחזי כריבית. ואה"נ דלא הוה ריבית גמורה מה"ת, אלא אבק ריבית מדרבנן, כנלפענ"ד.

והנה בברייתא קתני בדמים הללו אסור, ויש לפרש שאסור להתנות ככה, אבל אם עבר ועשה, המכר קיים ואין מוציאין בדיינין. אמנם רבינו עצמו כ' בד"ה בדמים הללו, שאם נתרצה למכרו אומרים לו אסור אתה מפני שלא נתקיים המכר בידך בתורת היתר, ואסור לו לאכול שלא בנכיתא. ולכאורה קשה, כיון שכבר קנה, למה אוסרים אותו לאכול שלא בנכיתא, הא אוכל פירות ידיה, ואבק ריבית אין מוציאין בדיינין.

ונ"ל, שאימתי אמרי' אבק ריבית אינו יוצא בדיינין, דוקא היכא שעבר ונתן את האבק ריבית, דעכשיו לכו"ע הוא ידי', ומה דעבד עבד, אבל הכא שלאחר שקנה עדיין נראה בעיני העולם שנוטל ריבית מחמת הלואתו, מעכבים אותו מלאכול.

עוד יש לדון בה מדין מקח הנעשה באיסור, דכל מה דאמר רחמנא לא תעבד, אי עביד לא מהני, ואפילו אם נאמר דצ"א בריבית אינו אסור אלא מדרבנן כמו שם רבינו לקמן [סז.], י"א שגם באיסור דרבנן אמרינן אי עביד לא מהני, וכמו שפסק הרמ"א [יו"ד, סי' רל] בשם י"א, כל מי שנשבע שלא לעשות

סיפא דאמר ליה מדעתיה. נראה לי כגון שאמר לו אם יהיה לי זה הדעת באותה שעה, והדבר אצלו בספק אולי לא יהיה, שאם אמר לו אם ארצה, פשיטא שאין זה תנאי, אלא שאמר לו עכשיו אני רוצה, ואם ארצה באותה שעה אקבל אותם ממך מותר שגם זה אינו תנאי.

דף סו ע"א נעשה כמאן דאמר ליה מדעתיה. פירשו הגאונים ז"ל מפני שהתנה אחר המכר⁹², ותנא בלוקח והוא הדין במוכר, ורישא שהתנה בשעת המכר, ותנא במוכר וה"ה ללוקח, כי כל

לימודי ניסן

הפירות אח"כ הוה ר"ק, ואיך אפשר לומר בדעת הרמב"ם שאם התנה בשעת הלואה שאם ימכור, ימכרנו לו בפחות, הוה מותר לכתחילה.

ופירש, דעל כן הוסיף הרמב"ם וכתב על מנת כן אני מלוה אותך אם תמכרנה מוכרה לי בדמים הללו, ואם לאו המעות שבידך הן מעותי ולא מלוה ואינך רשאי להשתמש בהן להוציאן וכו', ואם בבוא הלוח אח"כ למוכרה ימכרנה לו בדמים הללו כדי שתתקיים ההלואה וברשות הוציאן, הרי זה ענין של ריבית, שכל דבר הנאה הבאה למלוה מן הלוח משום קיום המלוה הרי זה ריבית.

[וקשה לי דא"כ היה להרמב"ם לפרש כן בראש דבריו שכ' שבדמים הללו אסור, והרמב"ם הזכיר תנאי זה בסוף דבריו, שכ' ואם אמר תמכרנו לי בשוויה ועל מנת כן אני מלוה המעות הרי זה מותר. וצריך לדחוק להגהמ"ח שהסיפא מגלה על הרישא. אלא שעצם הדין אינו ברור לי, שאם הלוח לו מעות ואמר על מנת כן אני מלוה אותך אם תמכרנה מכור לי בדמים הללו, שאין הלוח רשאי להשתמש במעות המלוה אא"כ ימכור לו השדה כשיתרצה למכור, דכיון דהמלוה לא סמך על זה שימכור לו הלוח את השדה, דהוה אסמכתא, שחשב הלוח שלא יתרצה למכור, וגם המלוה יודע שלא גמר הלוח למכור לו את השדה, נמצא שהלוח לו אפילו אם לא ימכור לו את השדה, ורשאי להשתמש במעותיו אפילו לא יקיים את תנאו, וכשמכרו לו אח"כ בדמים הללו אינו מחמת תנאי שהתנה בשעת הלואה דהוה אסמכתא. ודבריו צלע"ג].

92 פירשו הגאונים ז"ל מפני שהתנה אחר המכר וכו'. כ"כ הרי"ף בתשובותיו [סי' רפן], ולצורך הבנת הענין אעתיק את דברי הרי"ף. וז"ל: מכר לו בית מכר לו שדה ואמר לו לכשיהיו לי מעות תחזירם לי אסור. לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר. מ"ש רישא

כמפרש שמוכרו בפחות מחמת הלואתו. ועי' בראב"ד בד"ה בדמים הללו אסור, שלא פירש להדיא דאיירי באומר מעכשיו, דלהצד שאסור כגון שאמר בדמים הללו, אין צורך לפרש דאיירי באומר מעכשיו, ודלא כדברי הגאון הנ"ל].

ובהמשך לדבריו כ', דלפיכך הוצרך הראב"ד לפרש דאמר לו מעכשיו, ונמצא שכשמכרו לו אח"כ בפחות הוא מחמת הלואתו, אלא שא"כ קשה דאם מכר לו מעכשיו הוה מכר ולא הלואה, ע"כ כ' הראב"ד דלא פסיקא ליה מילתא דזבני, כלומר, הואיל ויש כאן צד מלוה הרי זה אסור, דאמרין בההיא הנאה אשר על ידי תנאו ישנה האפשרות שתמכר לו בדמים הללו, מחית נפשיה מספיקא גם לצד מלוה ויש בזה איסור ריבית.

[ועי' מש"כ בביאור דברי הראב"ד. והנה לדברי הגאון היה להראב"ד להשיג על ראש דבריו של הרמב"ם עמ"ש כ' בדמים הללו אסור, דאם לא איירי באמר מעכשיו למה אסור, הרי אינו מוכרו בשביל התנאות, אלא מעצמו מוזיל גביה. והלא הראב"ד השיג אסוף דברי הרמב"ם שכ' בשווי מותר דאימת קני ליה כיון דהוה אסמכתא. ומכאן נ' דלא כביאורו.] ובדעת הרמב"ם כ' דאיירי בלא אמר מעכשיו והוה אסמכתא, ואף כשבא הלוח למכור אח"כ את המלוה בדמים הללו, אין זה מחמת התנאי שהתנה עמו בשעת ההלואה, ולמה אסור?

[וקשה לי דהא פסק הרמב"ם שאם הלוח לו מעות על השדה ואמר אם אי אתה נותן לי מכאן ועד ג' שנים הוי השדה שלי, אין השדה שלו, והפירות שאוכל הוה ריבית קצוצה. ולדברי הגאון הנ"ל למה הוה ר"ק הא לא סמך על תנאו, ומה שמרשה לו הלוח לאכול את הפירות הוה רק כנותן לו פירות מעצמו, וליהוי רק אבק ריבית ולא ר"ק, אלא ש"מ שסבר הרמב"ם שכל שהתנו בשעת הלואה ונותן לו את

לימודי ניסן

אחריות, גלי אדעתיה דלא א"ל מגבינא לך שבחא שופרא ופירא אלא להשכיחה. ועל זה אמר אמימר פטומי מילי בעלמא הוא ולא כלום הוא, אבל לוקח דקנין והתנה על עצמו תנאי שלא נזכר המעשה נעשה כמאן דקנין ואיתחיל והתנה על עצמו תנאי שלא באונס אלא בלב שלם ובנפש חפצה, עכ"ל.

והנה בין ברי"ף ובין בתשובותיו לא העתיק לשון רב אשי דאיתא בגמ', טעמא מאי כיון דלוקח בעי לאתניי והכא מוכר קא מתני אמרת פטומי מילי בעלמא הוא, ש"מ דלא גריס ליה. וכ"כ הט"ז [חור"מ סי' רז]. וגירסתו היתה א"ל רב אשי לאמימר והא רבא סיפא דאמר לו מדעתו, ובספר האלפס נוסף: הא לאו הכי תנאי מעליא הוא. א"ל לא תימא דא"ל מדעתו אלא נעשה כמאן דא"ל מדעתו.

ולגירסתו לא הובא בגמ' החילוק בין התנה מי שצריך להתנות, או התנה מי שא"צ להתנות.

ולפיכך הוקשה לו תירוצו של רבא, מ"ש רישא ומ"ש סיפא, דמה לי אם התנה מוכר ומה לי אם התנה לוקח, דבשניהם לא נגמר המעשה אלא ע"מ להחזיר. ולזה השכיל לפרש דרישא איירי בהתנה בשעת המעשה, ול"ש התנה מוכר ול"ש התנה לוקח, אלא מן הסתם המוכר מתנה תנאי כזה, הוה שיור במקח, וסומך המוכר על תנאו והוה אסמכתא, והפירות שאוכל הלוקח הם ריבית. אבל בסיפא איירי שהתנה הלוקח, וה"ה אם התנה המוכר והודה לו הלוקח, לאחר גמר המעשה, ואז הוה מכר גמור וחייב עצמו הלוקח מדעתו בנפש חפצה להחזיר לו שדהו כשיחזיר לו המעות, ומה שאוכל, מדידה קאכיל, והביא ראיה מעובדא דההוא גברא דזבין ארעא לחבריה שלא באחריות, דמשמע ליה שכבר מכר שלא באחריות, ואח"כ אמר שיגבה לו שופרא וגו', ואמר אמימר דפטומי מילי בעלמא. והקשה לו רב אשי ממה דאמר רבא סיפא איירי באמר מדעתו, פ"י, לכשארצה, הא לאו הכי תנאי מעליא הוא. ותי' אמימר דנעשה כמאן דאמר ליה מדעתו, פ"י, דעובדא דאמימר דגילה דעתו שאינו רוצה למכור באחריות, זה מוכיח שמש"א אי טרפי לך מינך מגבינא שופרא וכו', אינן אלא פטומי מילי בעלמא, אבל הכא שהלוקח חייב עצמו בתנאי להחזיר לו השדה לכשיחזיר לו מעותיו, שענין זה לא הוזכר בשעת מעשה, ולא גילה קודם שאינו רוצה ליקח על תנאי זה. הוה מכר גמור בתנאי.

ומ"ש סיפא. אמר רבא סיפא דאמר לו מדעתו. ויש לנו להקשות מה הפרש בדבר דהיכא דאמר לו מוכר דהוא אסור, והיכא דא"ל לוקח דהוא מותר, מאחר כי על שני הפנים לא נגמר המעשה אלא על מנת להחזיר. ופרקינן כי הלכה זו נשנית על דרך קצרה ולכך צריכה שקלא וטריא כדאמר צריכה לפני לפנים, וזה עיקרה. הוי יודע כי דין של הלכה זו מחולקת לשני חלקים. החלק הא' קודם גמר המעשה, והחלק השני אחר גמר המעשה. וכל חלק מהן יש בו שני תנאים. הא' בזמן שהמתנה עליו מוכר. והשני בזמן שהמתנה עליו לוקח. וכן הדבר בחלק השני. החלק הראשון שהוא קודם גמר המעשה בין שקפץ לוקח ואמר לכשיהיו לך מעות אחזירם לך בין שקפץ מוכר ואמר לכשיהיו לי מעות אחזירם לך אסמכתא היא ואסור מאחר שלא נגמר המעשה אלא בתנאי ע"מ להחזיר, ועל זה תנאי הודה (המוכר) [צ"ל הלוקח] ומוכר סומך על אותו תנאי וכאילו לא יצאו הנכסים מרשותו, ועל זה אמר כי אסור הלוקח לאכול פירות אותן נכסים, לפי שאותן פירות ריבית הוא, והיינו הוא דאמר לכשיהיו לך מעות אחזירם לך אסור. וא"ת היל"ל בקצרה לכשיהיו לך אסור. הוי יודע כי כן הוא אבל באו לקצר תנאו של לוקח קודם גמר המעשה, לפי שאין דרכו ורצונו של לוקח לקנות בתנאי, ולכך לא הזכירו תנאי, כי לעולם לא יהא לוקח מתנה אלא שהתנה עליו מוכר. והחלק השני כמו כן יש בו שני תנאים. תנאי שמתנה בו לוקח ותנאי שמתנה בו מוכר, ושניהם מותרים לפי שלא התנה אחד מהם על חבירו אלא אחר גמר מעשה, ולאחר שבאו הנכסים ביד לוקח, עלה אמרינן לכשיהיו לך מעות אחזירם לך מותר וזהו שמתנה לוקח, ועל זה לא הזכירו תנאי המוכר לפי שאין למוכר להתנות על הלוקח, ואם בא להתנות אין בדבורו ממש עד שיודה לו לוקח. אבל דין אחד הוא בין שהתנה לוקח בין שהתנה מוכר מותר לפי שנגמר המעשה בלי תנאי. וראיה על מה שהזכרנו, אותו מעשה דאמרו בגמרא ההוא גברא דזבין ליה ארעא לחבריה שלא באחריות. חזייה דהוה עציב. א"ל אמאי עצבת אי טרפי מינך מגבינא לך שבחא שופרא ופירא, דאמר אמימר פטומי מלתא בעלמא הוא. א"ל רב אשי לאמימר והא רבא סיפא דאמר לו מדעתו. אמר לו נעשה כמאן דא"ל מדעתו. אתמהי(?) כי לפי שהי"ל למוכר למכור באחריות כרוב בני אדם ולא רצה למכור לו בתנאי שלא יהא לו

תנאי שלא התנו בשעת המכר אינו כלום. וכן מעשה דאמימר אחר המכר היה ועל כן אמר פטומי מילי הוא. ואמת הוא זה. אבל כמה דחוק הוא זה הפירוש, ואיך נסתם זה הדין ולא הוזכר (לא) בברייתא לא בלוקח ולא במוכר. ואם היה נזכר באחד מהן הייתי למד השני ממנו ונאמר יגיד עליו ריעו, תנא בלוקח וה"ה במוכר או בהיפך, אבל כשלא הוזכר כלל מי יגיד עליו⁹³. ועוד אני תמה על רב אשי איך היה סבור תנאי שלא הוזכר בשעת מעשה במה יתקיים

אמר החכם

לימודי ניסן

והתנה על עצמו תנאי שלא נזכר המעשה [אולי צ"ל בשעת המעשה] נעשה כמאן דקנין וכו' בלב שלם, עכ"ל. ומש"א דקנין, יש לפרש, דקנו מיניה, דאל"כ הוא יתור דברים בעלמא. וכוזה נתיישבו הרבה דקדוקים על הרי"ף, דו"ק ותמצא. איברא, שברמב"ם לא התבאר דאיירי בקנו מיניה. ועיי"ש בכס"מ.

93 ואיך נסתם וכו' מי יגיד עליו. פי', אילו נזכר ברישא דאיירי בשעת מכר, הייתי אומר שתנא מוכר וה"ה לוקח, וכן אילו תנא בסיפא דאיירי לאחר גמר המעשה הייתי אומר תנא לוקח וה"ה מוכר, אבל כיון דקתני סתם ולא הוזכר חילוק זה לגמרי בברייתא, ע"כ שהחילוק הוא ממה שמפורש בברייתא, שתלוי אם המתנה הוא המוכר או הלוקח.

ואין להקשות גם לפירוש רבינו לס"ד דגמ' דאמר רבא סיפא דאמר ליה מדעתו, מי יגיד עליו, דהא לא נזכר חילוק זה בברייתא, דרישא איירי בלא אמר מדעתו, וסיפא איירי באמר מדעתו, דזה פשוט שכשמתנה המוכר לכשיהיו לי מעות תחזירם לי, ודאי שרוצה בתנאי זה ואינו אומר אם ארצה, ולפי המסקנא דנעשה כמי שאמר ליה מדעתו, לק"מ.

ויש לשאול, דלפירוש רבינו וש"ר שהלכו בדרך זה, הרי החילוק בין רישא לסיפא מבואר בברייתא, וא"כ מה היתה סברת המקשן. ויש לפרש בב' פנים: (א) דסבר דגם בסיפא איירי שהתנה הלוקח בתנאי גמור, באופן שניכר שאינו פטומי מילי בעלמא, או דאח"כ חזק המוכר את דבריו. (ב) או דסבר דאין נפק"מ בין אם התנה מי שצריך להתנות, או התנה מי שא"צ להתנות, דכל שהתנו בשעת מעשה הוה תנאי גמור. ורבא פי' דסיפא איירי שאמר הלוקח מדעתו. ובפירוש דברי רבא חלקו אמימר ורב אשי, דרב אשי סבר שאין נפק"מ מי הוא המתנה. ואמימר סבר שאם התנה מי שא"צ להתנות הוה פטומי מילי בעלמא, ודברי רבא יתפרשו נעשה כמאן דאמר ליה מדעתו.

ומדבריו משמע לי שהוא תנאי גמור, שהרי כתב נעשה כמאן דקנין ואיתחיל והתנה על עצמו תנאי שלא באונס אלא בלב שלם ובנפש חפצה, וצ"ל כיון שהתנה אחר גמר המעשה לא הוה שיוור במקח, אלא מכר גמור בתנאי שחייב עצמו הלוקח, ולפיכך מותר הלוקח לאכול את הפירות. והן הן דברי הרמב"ם בפ"א מהל' מכירה הל' י"א. יעוי"ש מה שנתקשו בדבריו, וברור לי שהולך בעקבות הרי"ף. איברא, שקשה איך יכול להתחייב עצמו בתנאי לאחר גמר המעשה בדברים בעלמא. ובס' ההשלמה כ' דבעסוקין באותו ענין יכול להתנות כמבואר בפ' יש נוחלין. אמנם מה שרצה לתלות בזה מחלוקת רב אשי ואמימר, ורב אשי מדמי ליה כשעת מעשה, ואמימר מדמי ליה לאחר המעשה, איני רואה בזה שום צורך, שהרי שפתי הרי"ף ברור מללו לחלק ביניהם, דבעובדא דהווא גברא, כיון דגילה בשעת מעשה שאינו רוצה למכור באחריות, נקטינן שמש"א אחר המעשה שאם יטרפוה ממנו יגבה לו משופרא, הוה פטומי מילי בעלמא, משא"כ בלוקח שאמר לאחר המעשה לכשיהיו לי מעות אחזירם לך, התנה בלב גמור, כיון שלא גילה קודם שאינו חפץ לקנות על תנאי זה. כנלפע"ד בביאור דברי תשובות הרי"ף.

וכ"ה בהגהות אשרי מא"ז בשם הר"ח וז"ל: סיפא שמכר לו מכירה גמורה ואח"כ נתנדב הלוקח מעצמו והבטיח למוכר ואמר ליה לכשיהיו לי מעות אחזיר לך מותר, והוא דקני מיניה דהאי, עכ"ל. הרי שמפרש כהרי"ף דאיירי שהתנה לאחר גמר המכר, אלא שהוסיף דאיירי בקנו מיניה, דאל"כ אין תנאו כלום.

וצ"ל אליביה שבהווא גברא דזבין ליה ארעא שלא באחריות ואח"כ אמר שמקבל עליו אחריות, איירי ג"כ שקנו מיניה, ואעפ"כ אמרי' דפטומי מילי בעלמא הוא. והוא חידוש. ואפשר להעמיס שגם הרי"ף איירי בקנו מיניה. דז"ל: אבל לוקח דקנין

כי אם בקנין⁹⁴. וע"כ אני אומר כי מעשה דאמימר בשעת מעשה היה שהחזיק השדה אלא שלא נתן לו דמים, או שנתן לו דמים ולא נכתב השטר דבמקום שכותבין היה והתנאי לא כתבו בשטר אחר הפטום⁹⁵, ומתחלה פירש לו שלא באחריות. ואמר אמימר אף על פי שעדיין לא נגמר המכר כיון שהמוכר אמר והלוקח לא תבע ממנו אלא שהיה עומד בעצבונו והיה לו להחליט הדבר ולחזק אותו גם לכותבו בשטר⁹⁶, ולא עשה מפני שלא בטח בדבריו ולא אמר לו אלא לפטומי. ועל זה הקשה לו רב אשי מדרבא דאמר, סיפא דאמר ליה מדעתו, ורישא וסיפא ודאי בשעת מעשה הוא דאתני, וסיפא אע"ג דלא אתני (מאי) [מאן] דהוה ליה לאתנויי, כיון דאידך שתיק ליה, אי לאו דאמר ליה מדעתי, הוי תנאיה תנאה. ותריץ ליה כמו שאמר ליה מדעתי איתמר, והטעם מפני שלא התנה (מה) [מאן] שיש עליו להתנות⁹⁷, והאחר לא החזיק

לימודי ניסן

שמואל בשקנו מידו. ורי"א בההיא הנאה וכו', הא משיכה על דעת כן אינו כלום אפילו בשעת מעשה הואיל והתנה מי שלא היה עליו להתנות.

ויש לתמוה הפלא ופלא על רבינו שהוא מאריה דהאי חידושא, שהקשה [שם] דכיון שתנאי בשעת משיכה הוא למה לי קנין, והא כל תנאי שהוא בשעת מעשה מתקיים בלא קנין. ותי' דכל תנאי שהוא בשעת מעשה תנאו קיים, ואם לא יתקיים תנאו תהיה השמירה בטלה ומשיכתה לשומר בטלה, וכ"ש שיהיה פטור, לפיכך צריך קנין, דהא כיון שהתנה מי שאין צריך להתנות הוה רק פטומי מילי בעלמא וצריך קנין. וצע"ג. ואדאיתנא להכי יש לתמוה על המאירי, שהביא סיוע לזה ממש"א שמואל דאיירי בקנו מידו, הא מדברי ר' יוחנן שאמר דבההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא גמיר ומשעביד נפשיה, הוה פירכא, דמה בכך שיש לו הנאה דנפיק עליה קלא שהוא איש נאמן, סוף סוף כיון שלא התנה המפקיד אלא השומר נימא דהוה פטומי מילי בעלמא. על כן אמינא ליישב דברי רבינו, דממה דמקשה

הגמ' במאי בדברים, משמע ליה שהקושיא היא רק במה חל השעבוד, דבדברים לחוד לא חל השעבוד, ולא משום דהוה פטומי מילי בעלמא, אלא אף שגמר לשעבד עצמו ברצונו הגמור, לא חל השעבוד, ואיירי שלאחר שאמר שמקבל עליו אחריות אונסין, חזק עליו המפקיד בחיזוק הראוי לו ולא הוה פטום. וע"ז שפיר הקשה, דאם ניכרים הדברים שלא אמר כפטומי מילי בעלמא, הוה תנאי בשעת מעשה, וכיון שמשך על דעת זה חל תנאו. וכן צריך לפרש אליבא דתוס' [סז:] ד"ה והילכתא צריך למקנא מיניה, שכתבו שאין

94 ועוד וכו' במה יתקיים כי אם בקנין. וגם מדברי רבינו מוכח שלא גרס בדברי רב אשי כיון דלוקח בעי אתנויי וכו', שאל"כ היה מקשה על הרי"ף, שמדברי רב אשי מבואר שהבין לדינו של אמימר משום שהתנה המוכר ולא הלוקח. ועי' במש"כ בהע' 92 בביאור דברי הרי"ף.

95 או שנתן וכו' והתנאי לא כתבו בשטר אחר הפטום. וצ"ל שכתבו במפורש שמוכרו שלא באחריות, דאל"כ אמרינן אחריות ט"ס הוא. ותימה דא"כ אפילו התנה בלב גמור שמקבל עליו אחריות המכר, היאך קונה שעבוד נכסים, כיון שמפורש בשטר שהקנהו שלא באחריות, ולא עדיף ממלוה על פה. איברא שהתוס' בד"ה פטומי, נשמרו מזה, וכתבו דנפק"מ למ"ד אחריות לאו ט"ס הוא, אבל לרבינו שסתם קשה כנ"ל. וצ"ל שאם היה תנאי גמור וע"מ זה קנה ממנו, אז היה צריך לכתוב לו שטר אחר בקבלת אחריות, או להחזיר לו דמי השדה. עוד י"ל, שקיבל על עצמו לשלם לו מנכסיו בני חורין אם יטרפוה ממנו מחמת שהיתה גזולה.

96 גם לכותבו בשטר. וק"ק, דא"כ מאי קמקשה רב אשי אאמימר, דילמא התם דהיה לו לכותבו בשטר ולא כתב הרי נ' שלא סמך הלוקח אדברי המוכר, אבל בכרייתא איירי שלא בשטר, וכיון שאמר הלוקח שכשיהיו לו מעות יחזירם הוה תנאי גמור. וצ"ל כיון דקתני סתמא איירי אפילו במקום שכותבים שטר, ולא כתבו תנאי זה בשטר.

97 והטעם וכו' מאן דהוה ליה להתנות. ורבינו המאירי הביא סיוע לזה מסוגיית הגמ' לקמן [צד]. תנא מתנה שו"ח להיות כשואל. במאי, בדברים? אמר

ממנו הדברים בחיזוק הראוי לו, ואי קשיא לך הא איכא במעשה דאמימר דזבין ליה ארעא שלא באחריות אלמא אחר מעשה הוה. לאו קושיא היא. שהרי במעשה דההוא גיסא נמי איכא דיהיב ליה גיטא לדביתהו⁹⁸, ואם נפשוט שכבר נתנו לה אפילו התנה הוא בעצמו מי הוי תנאי, אלא מאי אית לך למימר שאמר לשליח תנהו, או לעדים תנו לה, הכא נמי לא נגמר המכר אלא שנעשה לו מקצת מעשה כמו שפירשתי.

[מחזי' המיוחסים להריטב"א]

אמר רב הונא בשעת מתן מעות קנה הכל. קשיא לך, כיון דשויה טפי, אפילו בשעת מתן מעות אמאי קנה הכל, והא אמרינן לעיל⁹⁹ משכן לו בית או שדה ואמר לו כשתרצה למכרן לא תמכרם אלא לי בדמים הללו אסור. ולא היא. התם כשתרצה למכרם קאמר, הדבר תלוי בדעתי אם ארצה למכור, אבל הכא תנאי מכירה הוא אם לא יפרענו ליום פלוני, הילכך בשעת מתן מעות קנה הכל, או בדאמר ליה מעכשיו או באסמכתא כרבי יוסי מפני שאין אונאה לקרקעות ותנאי מכירה הוא¹⁰⁰.

אי נמי קנה אמרינן אבל איסור רבית איכא¹⁰¹. מיהו אבק רבית הוא דעל ידי מכירה אבק

לימודי ניסן

ההוא שכ"מ דכתב לה גיטא לדביתהו, ולא גרסו יהיב, ושפיר דייק מלשון הגמ' דזבן, פי', שכבר מכר, ולק"מ מההוא עובדא דשכ"מ. אבל רבינו גרס ההוא ש"מ דיהיב ליה גיטא לדביתהו, ולפי גירסתו שפיר דחה ראית הרי"ף. והוא נכון בס"ד.

99 לעיל. סה:

100 ולא היא וכו' תנאי מכירה הוא. עי' לעיל בהע' 91 ד"ה הואיל ולא פסיקא ליה זביני, ותמצא שם ביאור לדברי הראב"ד כאן.

101 אי נמי וכו' איסור רבית איכא. והרשב"א בחידושו בסוגיין השיג על הראב"ד, וז"ל: ואינו מחזור בעיני כלל, דעל כרחין אין כאן איסור רבית כלל שהרי שנינו [סה:]: וכן היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים. ועוד שאילו היה בו איסור רבית ולא שנו כאן אלא לענין דינא, כיון ששנאוה הכא גבי איסור רבית לא היה שונה סתם הרי היא שלו, אלא היה לו לשנות ואסור לעשות כן מפני איסור רבית וכיוצא בלשון הזה. אלא ודאי אין כאן עסק לאיסור רבית, דכללא דריבית כל אגר נטר אסור, הא כל שאין בו אגר נטירא מותר, וברייטא דלעיל שהלוחו על תנאי שכל זמן שימכרנה ואפילו לאחר שיפרענו לא ימכרנו אלא לו בכסף ידוע ואפילו [שוה] יותר, הרי יש כאן אגר נטר ואסור, אבל כמתני' ליכא אגר נטר ליה כלל לא קודם הזמן שקבע לו ולא לאחריו,

הטעם משום שהתנה מי שא"צ להתנות, דא"כ למה צריך לקנות ממנו לימא דלוה יתנה, וכמו כן יש להקשות לדבריהם, למה הוצרך שמואל לומר דקנו מיניה, יאמר שיתנה המפקיד. אלא ודאי דאירינן שהתנה בדעת גמורה, ועל זה מקשה הגמ' בדבריהם לחוד לא חל השעבוד. ודברי המאירי צ"ע. וצ"ל אליביה דאמרינן כיון שנהנה מהנה, וכיון שנהנה השומר בזה שהמפקיד מאמינו, אז משעבד עצמו בלב גמור ולא אמר דבריו בפטום.

98 ואי וכו' דיהיב ליה גיטא לדביתהו. רבינו דחה ראית הרי"ף דסיפא דברייטא איירי בהתנה לאחר המעשה, מההוא גברא דזבין ליה ארעא לחבריה וכו' שמשמעו שכבר מכר ואח"כ התנה, ורב אשי הקשה אאמימר ממש"א רבא דסיפא באמר מדעתו, ש"מ דמפרש דסיפא דברייטא איירי לאחר המעשה, דהא בההוא שכיב מרע נאמר דיהיב ליה גיטא לדביתהו, ואם נפרש כמשמעו שכבר נתן, אפילו הוא עצמו אינו יכול להטיל תנאי לאחר שנתגרשה, וע"כ צריך לפרש דלא נתן ממש אלא עסק בנתינת הגט, כגון דאמר לשליח תנהו לה, ה"ה שמש"א הגמ' ההוא גברא דזבן, אין פירושו שכבר מכר, אלא עסק במכירה, כגון שקיבל דמים ולא כתב את השטר במקום שכותבים את השטר.

והאיר ה' עיני, שבמכלתין וברי"ף הגירסא היא

לימודי ניםן

שאיירי שהשדה שוה יותר מדמי הלואה, דאל"כ פשיטא שמותר, אכתי קשה ממה שהעתיק הרמב"ם לשון משנתנו כצורתה, ולא כתב שהשדה שוה יותר מדמי ההלואה, ואף שהתנא קיצר בלשונו, היה להרמב"ם להאריך ולפרש את החידוש במשנתנו דאיירי ששוה יותר.

על כן אמינא שעיקר החידוש הוא שאם התנה כן קנה השדה אפילו אין השדה שוה יותר, דלמ"ד דאיירי בלא אמר מעכשיו, קמל"ן דאסמכתא קניא ורשאי המלוה – הלוקח לאכול את הפירות לאחר ג' שנים, דאם אין אסמכתא קונה, אז היה אסור לאכול הפירות מה"ת להרמב"ם, ומדרכנן להראב"ד, ולפיכך שנינו דין זה כאן כדי להשמיענו היתרא דאכילת פירות. וכן למ"ד דאסמכתא לא קניא, ואיירי דאמר לו מעכשיו, קמל"ן דאם לא פרע לו בתוך ג' שנים, הפירות הם של המלוה – הלוקח, ולא אמרינן כיון שלא הוחלטה שהשדה שלו עד עבור ג' שנים, אם יטול את הפירות של ג' שנים מיחזי כריבית, קמל"ן דקנה בקנין גמור למפרע, והפירות של תוך ג' שנים הם של המלוה בלי שום פקפוק.

ועיקר קושיית רבינו סובכת אדברי רב הונא שאמר בשעת מתן מעות קנה הכל, לאחר מתן מעות לא קנה אלא כנגד מעותיו, הרי שרב הונא איירי אפילו בשוה השדה יותר מדמי ההלואה, וקמל"ן שבשעת מתן מעות קונה את השדה אפילו היא שוה יותר, ולא אמרינן דלא גמר להקנות שדה ששוה כפלים יותר מדמי הלואה, אלא דאסמכתא כזו קונה, ולאחר מתן מעות אם התנה שימכור לו שדה ששוה יותר אם לא ישלם לו בתוך זמן המותנה, אסמכתא כזו אינה קונה, ואיירי בדיני אסמכתא אימתי קונה ואימתי אינה קונה. ועל זה הקשה רבינו, נהי דקנה, כיון דמוזיל גביה מחמת הקדמת המעות הוה אבק ריבית, ותי' דאה"נ דאיסור ריבית איכא, אלא שרב הונא איירי מדיני אסמכתא ולא איירי מדין איסור ריבית. אבל ביתוס בן זונין שהיה עושה עפ"י חכמים, ודאי איירי שלא היתה השדה שוה יותר מדמי הלואה, ובזה עולין כל דברי רבינו כהוגן ונתיישבו השגות הרשב"א, וזכות רבינו תעמוד לי ולזרעי כל ימי.

והרשב"א הבין שרב הונא בא לפרש דברי משנתנו, ולפיכך השיג מה שהשיג, ועי' בדברינו הקודמים מה שנתקשיתי על דבריו, כיון דמודה דהוה

ולא נתכון זה אלא שיפרענו בזמנו, ואם לא, שיסתלק ממנו לגמרי, ונמצא שאם פרעו בזמנו קרקע חוזר לבעליו ואין כאן שכר המתנה, ואם לא הרי השדה מכורה לו מיד ואין כאן המתנה וכו'. ומ"מ אפשר שאין הדבר מותר לכתחילה לעשות כן, דלא גרע מריבית מאוחרת שנותן לו לאחר הפרעון, שכל [ש]זה מקבל מיד הלואה יותר ממה שנותן לו אסור משום מראית העין, ואלא מיהו קיל טפי מאבק ריבית, ועל כן שנאוה סתם להתיר במשנתנו [סה:]: ובמשנת גט פשוט, וכללן ר"ג במשנתנו [מה:]: בריבית מוקדמת וריבית מאוחרת, ור' שמעון שאמר יש דברים שהן כריבית, כנ"ל, עכ"ל. ודברי הרשב"א צל"ע, כיון שלבסוף מודה במקצת להראב"ד שיש כאן איסור ריבית מאוחרת, וא"כ יקשה לנפשו, הרי שנינו וכן היה ביתוס בן זונין עושה על פי חכמים, ואיך התירו לו חכמים ריבית מאוחרת, ואף שאיסורו קיל מאבק ריבית, סוף סוף איסור הוא. וכנראה שנשמר מזה במה שרמזו למשנתנו בסוף פירקין דריבית מאוחרת אסור, פי', והוה כאילו כתוב שקנה את השדה מן הדין, אבל אסור לעשות כן מפני שהיא ריבית מאוחרת כמפורש לקמן [עה:]:. וא"כ גם על הראב"ד לק"מ, שי"ל שהמשנה אמרה שקנה מן הדין וסמכה עצמה שאסור לעשות כן ממה שמפורש בכמה משניות דאבק ריבית אסור. ודוחק לומר שאם הוא איסור קיל לא חששה המשנה שמא יבוא מי שהוא לטעות ולומר שמותר לעשות כן, וסמכה עצמה על משנת דריבית מאוחרת אסורה, אבל אם הוא איסור חמור מדרכנן, אז לא היתה סומכת המשנה על משניות אחרות.

אמנם אין להתעלם מן הקושי שיש על פירוש רבינו, ששנו במשנתנו וכן היה ביתוס בן זונין עושה עפ"י חכמים, משמע שהיתר גמור הוא, ודוחק לומר שסמכו על משניות אחרות וכאילו קתני אבל אסור לעשות כן משום ריבית, דהא דיני ריבית נשנו בפירקין, ולא דיני קנייה.

ולאחר העיון עלתה בידי להצדיק את דברי צדיקים. דהנה מסתימת לשון המשנה הלוהו על שדהו ואמר אם אי אתה נותן לי וכו' הרי היא שלי, הרי היא שלו, משמע שהשמיעתנו המשנה חידוש דין אפילו אין השדה שוה יותר מדמי ההלואה, דאל"כ היה להם להדגיש במשנתנו שאפילו שוה יותר מותר, ואף אם נפשך לומר שדרך התנא לקצר וסמך שנבין מעצמנו

רבית הוא ולא מסלקינן ליה¹⁰².

[שיטת"ק, וחי' המיוח' להריטב"א, וספר התרומה שער מו, חלק ד', סעיף כג.]

אבל לאחר מתן מעות לא קנה אלא כנגד מעותיו. ואי קשיא לך כנגד מעותיו במה קנה

לימודי ניסן

משכנתא בנכיתא כבתחילה, ולא אמרינן האיסור שעבר עבר, והשדה קנויה לו לגמרי ואוכל את הפירות שלא בנכיתא, ש"מ שמקח שנעשה באיסור אבק ריבית אינו קיים, א"כ אמאי כתב כאן שאין מסלקין אותו. ודוחק לומר בכוונתו שאם אכל פירות השדה אין גובין ממנו דאבק ריבית אינו יוצא בדיינין, שמשמעו שקאי אקניית השדה שנעשה באיסור אבק ריבית שאין מסלקין אותו מן השדה. וצע"ג.

ואולי אפשר לומר שמש"כ רבינו דאבק ריבית הוא, הוא לא בדיוק, אלא דקיל יותר מאבק ריבית, דהוה כריבית מאוחרת וכמו שכ' הרשב"א, ולפיכך אמרינן מה שעשה עשה והמקח קיים, ונצטרך לומר שבמשכן לו בית הוה אבק ריבית גמור, שכיון שתלה ברצונו אם רוצה למכור, ש"מ דלא הוה מקח גמור עדיין, ולפיכך חוזר המקח, אבל כאן הוה מקח גמור בתנאי, אלא שאסור משום מראית עין, דמיחזי כאילו נותן לו שדה ששוה יותר בשכר מעותיו, ואף שאסור לעשות כן אין המקח חוזר.

ויוצא מזה שהחילוק בין ב' התירוצים הוא בזה, שבתירוצו הראשון סובר דבהלוהו על שדהו ואמר לו אם אי אתה נותן לי מכאן ועד ג' שנים הרי היא שלי, הרי הוא שלו, היא היתר גמור. ובתירוצו הב' סובר דאסור משום מראית עין והוה כריבית מאוחרת, ועל מה שקנה קנה, אבל החילוק ממשכן לו בית דלא פסיקא ליה זביני ולא הוחלט המקח שכתב בתירוצו הראשון, קאי גם לתירוצו השני, כנלפענ"ד.

והיותר נכון, שהראב"ד בפירושו על הגמ' סבר דבמשכן לו בית וכו' ואמר לכשתמכרם לא תמכרם אלא לי בדמים הללו אסור, איירי דלא אמר מעכשיו, והוה אסמכתא, ואסמכתא לא קניא, ואם מכר הלוח את הבית לאחר והמלוה מחזיק את הבית או השדה ואוכל את הפירות שלא בנכיתא, הוה אבק ריבית, ומונעים אותו מלאכול את הפירות שלא בנכיתא, אבל הכא קיימין אליבא דרב הונא דסבר דאסמכתא קניא, ואם עברו ג' שנים ולא שילם קנה את השדה, ואיסורא דעבד עבד, ופירות שלו אוכל. והא דקתני

ריבית מאוחרת, איך עשה בן זונין עפ"י חכמים יעוי"ש.

ולולא דבריו הקדושים, היה נראה לי לפרש עפ"י דרכו שאין כאן ריבית מאוחרת כלל, דדוקא אם היתה הלואה, וכשפורע נותן לו יותר ממה שהלוה, הוה ריבית מאוחרת, אבל הכא לפי רב הונא שאסמכתא כזו קונה, הרי שימשו המעות לדמי מכר כדי לקנות אלאחר ג' שנים, וכמו שמותר לקנות מעכשיו קרקע בפחות משווייה דמוזיל גביה, ה"ה אם אסמכתא קונה הרי קנה מעתה השדה אלאחר ג' שנים בדמים מועטים, והוה כמוזיל גביה, ואף דהוה כצ"א בריבית, שאם ישלם לו בתוך ג' שנים הוה הלואה, ואם לא ישלם הוה המעות דמי מכר, י"ל דצ"א בריבית מאוחרת מותר. ועוד דבין ע"צ הלואה ליכא ריבית, ובין עה"צ שהם דמי מכר ליכא ריבית. ואפשר שגם הרשב"א כיון לזה דלא הוה ממש ריבית מאוחרת, אלא שמשום מראית עין יש לאסור, שנראה שהוא מוזיל גביה ומוכרו בפחות מחמת שהלוהו, וכיון דלא הוה איסור גמור, אפשר שהתירו את ביתוס בן זונין שהיה שם צריך לזה כיון דהוה רק מראית עין של ריבית מאוחרת. ואגב אנו לומדים מדבריהם מחלוקת מחודשת בפירוש בדמים הללו אסור, שהרשב"א מפרש שהתנה שאף לאחר שיפרענו כשיתרצה למכור, צריך למכור לו, ומדברי רבינו נראה שמפרש דהתנאי הוא עד שיפרענו, אבל לאחר שיפרענו אין לו עליו כלום.

102 ומיהו אבק ריבית הוא ולא מסלקינן ליה. ומשמע מדברי רבינו שמה שעשה עשה, ואם לא יפרענו בתוך ג' שנים תהי' השדה קנויה לו למפרע במעות הלואה, אע"פ שהשדה שוה יותר מדמי הלואה, ולא מסלקינן ליה משום דאבק ריבית הוא כיון שבא ע"י מכר.

ותמיהני שרבינו סותר את עצמו, דבמשכן לו בית או שדה והתנה עמו שכשתרצה למכור לא תמכור אלא לי בדמים אלה, כתב רבינו לעיל שלא נתקיים המקח. ומותר לו להחזיק את השדה רק בתורת

והא מלוה היא¹⁰³ וקיימא לן דאין קרקע נקנה בכסף ההלואה ואין אשה מתקדשת במלוה

לימודי ניסן

ללוקח לא הוה אסמכתא, דהוה כהתפיס זכותו בבית דין, ויקנה השדה אע"פ ששוה יותר מדמי ההלואה. או דילמא דאף שנאמר דבעת מסירת השטר הוה אסמכתא, אבל בעבור הזמן והשטר עדיין בידי הלוקח, קונה השטר בזמן הנ"ל כיון דמתייבש מהשדה, והוה כגמר להקנותו מזמן ההוא. וצ"ע בזה. והריטב"א כתב דאיירי שהקנהו בשטר, או שנתן לו עכשיו שוה פרוטה על קנין זה. וצ"ב למה לא ירד רבינו לפרש כזה, דאיירי שנתן לו שוה פרוטה לקנין השדה לזמן המותנה אם לא ישלם לו חובו בתוך הזמן. ואולי שסובר רבינו דבעינן כסף פרעון, פי', דמי שוויות השדה, ופרוטה אחת בתורת קנין לא מהני אא"כ זקפן עליו במלוה, והכא לא התחייב עצמו המלוה – הלוקח לשלם ללוה דמי השדה, אלא שקונה את השדה בפרוטה ובמלוה שחייב לו, ותו הוה כקונה את השדה במלוה. ולא דמי למקדש אשה בפרוטה ומלוה דאמרין דדעתה אפרוטה, דהתם הוה כסף קנין כסברת הט"ז, ולא כסף פרעון כסברת הסמ"ע.

ויש לקהות על סברתי שכתבתי, דא"א לומר שקנה בשטר כדכ' הריטב"א דא"כ לא הוה אסמכתא לפי הנימוקים שכתבתי לעיל, דא"כ כשהקשו על מניומי ממשנתינו, היה לו לתרץ דאיירי שכתב לו שטר שאם לא יפרענו בתוך ג' שנים תהא השדה שלו, ולמה הוצרך להעמיד דאיירי שאמר מעכשיו. ואולי נאמר שאה"נ שהיה יכול להעמיד שכתב לו שטר, והא דלא תירץ כן, דמשנתינו סתמא איירי, ואפילו בשוה השדה יותר מדמי ההלואה ויש איסור אבק ריבית, ושנינו במשנתינו שבין זונין עשה כן עפ"י חכמים וע"כ איירי שאמר מעכשיו, ולפי ההו"א היינו צריכים לדחוק דעובדא דבן זונין היתה כשלא היתה השדה שוה יותר. סוף דבר דין זה לא ברירא לי, כלומר, לא סבירא לי, וא"כ קצת תימא על ארבעה הרועים ה"ה הראב"ד, רבינו משולם בספר ההשלמה, המאירי, ותלמיד הרשב"א, שכולם הקשו קושיא זו איך יכול לקנות לאחר מתן מעות, הא מלוה אינו קונה, ותירצו דשאני מלוה זו משאר מלוה שאינו קונה, אטו לא ידעו שיש לתרץ כמו שתירץ הריטב"א שקנה ממנו בשטר, ודוחק לומר דמשמע לכולהו שכמו בשעת

שבשווי מותר, אע"פ שלא קנה את השדה, כיון שהלוה מניחו להיות בשדהו ולאכול את הפירות מחמת שחושב שהוא של המלוה, או משום שרוצה לעמוד כדיבורו, אין בזה שום איסור, דאם המוכר רוצה להקנות שדהו ללוקח שלא בקנין והלוקח מסכים לזה שסומך על דיבורו, אין בזה שום איסור, אע"פ שיכול להתחרט מן המקח. ובהשגותיו על הרמב"ם דקדק לפרש דאיירי באמר מעכשיו, דאחרת אפשר לבוא לידי איסור אם ימכור את הקרקע לאחר, והמלוה יחזיק בקרקע מחמת התנאותו בשעת ההלואה ויאכל פירות השדה, ואז הרי הוא גזל בידו. או שאוכל בתורת אבק ריבית, ולא היה להברייתא לומר מותר בהחלט אא"כ אמר מעכשיו.

אלא שיש לשאול, לאיזה צורך כתב רבינו דין זה דהוה אבק ריבית ולא מסלקינן ליה, דהא אין הלכה כרב הונא, דאסמכתא לא קניא, ומתני' איירי דאמר מעכשיו. ונ' שהוצרך לפרש כן לפי מש"א דרב הונא איירי מדיני קנייה ואמר שקנה את השדה, ואה"נ שאיסור ריבית אית ביה, ואם היתה ריבית קצוצה שיוצאה בדינין מה הועיל בזה שאמר דאסמכתא קונה, סוף סוף יוציאו ממנו מדין ריבית קצוצה שיוצאה בדינין. וע"ז הוסיף רבינו דהוה רק אבק ריבית, וכיון שקנה לא מסלקינן ליה. שו"ר בשיטמ"ק בשם הר"ש די וידש שהרגיש בזה, וכתב לתרץ וז"ל: אמר הכותב זהו פירוש קנה, כלומר, הדבר קיים ולא הוי ריבית קצוצה שיוצאה בדינין, דאלת"ה דין קנייה גרידא מאי שייכי הכא אצל דיני ריבית, עכ"ל.

103 ואי קשיא וכו' והא מלוה היא. וליכא למימר דהחזיק בשדה או קנה בקנין סודר, דהא כלתה קניינו, דהדרך הוא שמחזיר הסודר לבעליו. וכמו כן אין לפרש שקנה בשטר שכתוב בו שאם לא ישלם לו עד זמן המותנה תהיה הקרקע שלו מאז, דהא כל עיקר קניינו של שטר הוא מהראיה שבו, ומשטר זה שצריך לשמש כשטר מכר לא מוכח כלל שהשדה שלו, דדילמא שילם לו את החוב בתוך הזמן. וזה אינו, דא"כ היה לו ליטול את השטר בחזרה מן הלוקח, וממה שהשטר יוצא מתחת ידי הלוקח לאחר עבור הזמן, בזה מעיד השטר שלא פרע הלוה וקנה המלוה את השדה. ואולי סובר רבינו שאם כתב שטר ומסרו

משום דלהוצאה ניתנה¹⁰⁴. לא קשיא. דכי אמרינן דאין קרקע נקנה בכסף הלואה, הני מילי במלוה שלא על ידי משכונא, אבל הכא מלוה שעל ידי משכונא היא, ומשכנתא למכירה דמיא, מאי משכנתא דשכונא גביה¹⁰⁵, דמכירה לשנה היא או לזמן שפוסק עמו, והרי הוא כמי שמוכר שדהו לשנה ולוקחו ממנו לאחר זמן באותן הדמים עצמן, ומשום הכי קנה כנגד מעותיו¹⁰⁶.

[שיטמ"ק, ומח"י המיוח' להריטב"א]

לימודי ניסן

המעות, ואם הלזה מוחל את התנאי, נשאר המקח קיים מאיליו, ויכול למחול את התנאי שלא בקנין, דאחי דיבור ומבטל דיבור, ויוצא מזה שאינו קונה את השדה במלוה, אלא מחמת המלוה שחב לו מוחל לו את תנאו שהתנה במשכנתא שאימתי שיפרע החוב יחזיר לו את השדה. ומש"כ דהוה כמוכר שדהו לשנה, פי', ע"מ שלאחר שנה יקנהו בחזרה כשיתן לו מעות השדה, וכשמוחל לו את התנאי נשארה השדה בידו מחמת הקנייה הראשונה, ובמחילת ההלואה משחדו שימחול על התנאי. אמנם מש"כ הראב"ד "ולוקחו ממנו לאחר זמן באותן הדמים עצמן", לא משמע כביאורי. ומרהיטות לשונו משמע שאע"פ שאין קרקע נקנה במלוה, אבל קרקע כזה שמכור לו לשנה קל לקנות אפילו במלוה, ואולי שרבינו סובר שלאחר שריכתה התורה דין תנאי, נעשה התנאי חלק מהמעשה, וכאילו נעשה מכר משונה ממכר הרגיל, אלא מכר ע"מ להחזיר, ואפילו אם ימחול המוכר את התנאי, לא ישתנה המכר מעצמו, כיון דהוה מעשה מכר בתנאי של חזרה, וצריך קנין חדש להחליטו לעולם, ומעשה הקנין כאן הוא במעות הלואה, וא"כ הדרא הקושיא לדוכתא, כיון דאין קונין קרקע במלוה, איך יכול לקנות לחלוטין במלוה.

והמאירי כתב לתרץ קושיא זו וז"ל: י"ל הואיל והקרקע תחת ידו והוא גם כן על הקרקע הלווה, הרי הוא כאילו המעות בעין, עכ"ל. והנלפענ"ד לומר בביאור הדברים, דהא דאין קונין או מקדשין במלוה, אינו משום דמלוה לא הוה כנתינת ממון, דהא המקדש במלוה דאחרים מקודשת אע"פ שאינו נותן לה מעות בעין, כי אם שעבוד של ממון, ומ"ש אם נותן לה שעבוד ממון שיש לו על אחרים דהוה כנתינת ממון, לנתינתה שעבוד ממון שיש לו עליה. אלא הענין כך הוא, חכמים אמדו דעת בני אדם שאין חשוב בעיניהם סילוק השעבוד שיש לאחרים עליהם כקבלת כסף, או כקבלת שעבוד ממון חדש שיכולים

מתן מעות שאמר רב הונא שהוא קונה, הוא במעות הלואה, ה"ה לאחר מתן מעות שקנה כנגד מעותיו הוא ג"כ במעות ההלואה, דאטו רב הונא נחית כאן ללמדנו דרכי קנייה, וכל עיקרו בא ללמדנו דיני אסמכתא מתי קונה ומתי אינו קונה. וצ"ע. ואולי י"ל, כיון שיש סוברים שכל שמתפסו מיד ביד הקונה, אותו דבר שמתנה עליו אין בו דין אסמכתא, ואפילו אמר בלשון אם [רמב"ם פי"א מהל' מכירה ה"ד], ואף שבשי' קדמונים על ב"מ לתלמיד הרשב"א כתוב שיש לחלק בין מטלטלין, שמיד שהביאן לרשותו קנאן לגמרי אבל קרקע אפילו החזיק בו לא קנאו בלשון אסמכתא לפי שקרקע ברשות בעליה עומדת בכל עת, היכא שכתב לו שטר ומסר לו, הוה כברשותו ממש דשטר אפסרא דארעיה, ובתרתיה לטיבותא, שהשדה ממושכנת בידו ויש לו גם שטר על הקרקע שאם לא יפרענו לזמן פלוני הקרקע שלו, הוה כמשכון של מטלטלין ולא היא אסמכתא, ולפיכך פירשו דע"כ איירי שלא הקנהו בשטר, דא"כ למה פסקינן דלא כרב הונא, ועוד דרב הונא גופא למה סבר שלא קנה אם השדה שוה יותר ממעותיו. 104 וקיימא לן וכו' דלהוצאה ניתנה. קידושין

[מז].

105 דשכונא גביה. לקמן [סח].

106 והרי הוא וכו' כנגד מעותיו. רבינו מפרש שמה ששינו הלוחו על שדהו, היינו שמשכן לו הלוח את שדהו, ומשכנתא הוה כמוכר לזמן, והוה כמוכרו וחוזר ולוקחו באותן הדמים עצמם. ואכתי אינו מובן כ"כ תירוצו, דסוף סוף אינו נותן לו מעות בעין להחליט את השדה בידו, ואיך יכול לקנות לצמיתות במלוה.

ולכאורה י"ל בכוונת הראב"ד, דמשכנתא הוה כמוכר או כפרעון חובו בתנאי שאימתי שיביא הלוח מעותיו יקנה ממנו בחזרה, ונמצא שרק התנאי שהטילו במשכנתא מכריחו להקנותו כשיתן לו

לימודי ניסן

מזומנים לפרוע, אז במחילת המלוה או בהרוחת הזמן הוה בעיניו כאילו נותן לו מעות בעין, ובעצם הוה מלוה כממון, ומה שהוסיף שהיתה נותנת מיד ברצון דינר למי שמאריך לה וכו', היא הוכחה שחשוב בעיניה כאילו השיגה ממון חדש, וכש"כ שהיתה מתקדשת במחילת המלוה, וכן אפשר לקנות קרקע במחילת מלוה כזה. והא דדחה שאין ראיה להרמב"ם מהא דמעמידין על המלוה שמלוה קונה, דלענין איסור ריבית די אפילו שלא בקנין, היינו משום דאיירינן שאין המעות ביד הלוה מזומנים לפרוע. ובזה אפשר להבין דבריו בהשגתו על הרמב"ם שכ' דבהרוחת זמן בשכר אינה ריבית קצוצה [הל' מלוה ולוה, פ"ו – ה"ג], וחלק עליו, שאם הגיע זמן הפרעון וארוח ליה זמניה בשכר, כשעת מתן מעות דמיא וקידושין יוכיחו, והשמיט התנאי שמעותיו בידו מזומנים לפרוע, ועי' מש"כ בזה בהע' 69 שסמך עמש"כ בהל' אישות. וכעת נ"ל שאם בדיוק השמיט תנאי זה, י"ל משום שבעצם סובר הראב"ד כהרמב"ם דמלוה הוה כממון, אלא שהגריעותא במלוה שבעיני בני אדם אינו נחשב כ"כ כקבלת ממון חדש, ובמכר במלוה לא קנה משום שחסר במידת הגמ"ד להקנות כבמעות בעין, י"ל דזהו דוקא בקידושין או במכר, דבעינן גמ"ד גמור להקנות כמו שיש בהקנאה בשביל ממון ממש, אבל לענין איסור ריבית כל שהגיע הזמן לפרוע, ומרויח לו הזמן, הוה כנותן לו ממון לעוד חודש בשכר, והוה ריבית ממש, כיון דבעצם הוה מלוה כממון. והא דלא הוה ר"ק כשמרויח לו הזמן בשכר קודם הגעת זמן הפרעון. י"ל דהוה כעת כאילו אין לו ממון אצלו כיון שאינו יכול לגבות ממנו, משא"כ כשהגיע זמן הפרעון, כנלפענ"ד.

עוד אפשר לבאר דברי הראב"ד עפ"י מש"כ בחי' על קידושין [נט.], לבאר הא דאמרו רב ושמואל שאם קידשה לאחר ל' ונתאכלו המעות מקודשת, ולא דמי למקדש במלוה, משום דמלוה להוצאה ניתנה, והני מעות כתורת קידושין יחבינהו ניהלה, דנהי דאין בכח מעות מלוה לפעול קנין או קידושין מתחילה, אבל יש בכחן להעמיד הקנין או הקידושין שנעשו במעות בעין. ומה"ט בפדיון הבן כשנתן דמי הפדיון לכהן בתוך ל' יום ונתאכלו המעות אין בנו פדוי [בכורות, מט.], משום דהתם בתוך ל' לא נעשה מעשה פדיון כלל, משא"כ בקידשה לאחר ל' שנעשה כבר מעשה קידושין, ואף שנתאכלו המעות, יש בכח המלוה

על ידו להוציא ממון, כי השגת שעבוד ממוני שאינם יכולים להוציא כסף על ידו אלא אם לקיים מה שיש בידם, לא חשוב בעינם כ"כ ולא גמרי ומקני נפשיהו אגב סילוק השעבוד, באותה מידה שגומרים בנפשם להקנות כשמגיע אליהם דבר חדש, וכיון דילפינן קיחה קיחה משדה עפרון והוה כאילו כתוב כי יקח איש אשה בכסף, בעינן בקידושין מידת הגמר דעת לקידושין שישנה בקבלת כסף ממש, וכן במכר דכתיב שדות בכסף יקנו, ובקידושין או במכר בשביל מלוה, חסר במידת הגמ"ד שיש במעות בעין, שבעיני בני אדם הוה כאילו נותן להם ממון שהוא שלהם מכבר. ובדברינו יובן היטב כפשוטו הטעם שמאן הרמב"ם לפרש כרבותיו שהמקדש בהנאת מחילת מלוה מקודשת, עד שכ': ופירשו רבותי בהנאת מלוה דברים שאין ראוי לשומען [הל' אישות, פ"ה, הט"ו]. והיינו דאם הטעם שאינה מקודשת במלוה אינו משום שאינו ממון, אלא משום שאינה גומרת בדעתה להתקדש באותה מידה שגומרת דעתה בקבלת כסף, שבמידה מסויימת הרי הוא כאילו נותן לה ממון שהוא שלה, הוא הדין שאינה מתקדשת בהנאת מחילת מלוה, דהיינו הך. [והא דפסק הרמב"ם שקרקע נקנית במלוה, צ"ל שבמכר די בגמ"ד קלישא, ואכ"מ להאריך].

ואם כנים הדברים, בהלוהו על שדהו והשדה תחת ידו של המלוה, ורק כשיפרע הלוה חובו יחזיר לו המלוה את השדה, לא הוה בעיני בני אדם כאילו ממון המלוה הוא שלהם, ובמחילת המלוה הוה כאילו משיגים מעות בעין ממש שלא היה שלהם מקודם, ולפיכך יכול הלוה להקנות למלוה השדה הממושכנת בידו במעות ההלוואה, שבמחילת המלוה הוה כאילו מגיע להם ממון חדש שלא היה שלהם בתחילה. וזמש"כ רבינו המאירי דהוה כאילו המעות בעין, ואפשר להעמיס ביאור זה בדברי רבינו שנראה מדבריו בהשגתו על הרמב"ם בהל' אישות [שם], שמסכים להרמב"ם שגם במקדש בהנאת מחילת מלוה אינה מקודשת. ויתבארו דבריו בהשגתו כמין חומר, שכ': הראשונים פירשו כגון שהגיע זמן המלוה ליפרע ומעותיו [ה] [בידו] [במלוה] מזומנים לפרוע, והיא היתה נותנת מיד ברצון דינר למי שמאריך לה הזמן חודש אחד, והאריך לה בשכר הקידושין, מתקדשת, וזהו דארוח לה זימנא וכ"ש מש"כ הוא. והיינו היכא שהגיע הזמן לפרוע ומעותיו ביד הלוה

דף סו ע"ב אלא היכי דמי אפותיקי. דמשעבדא ליה דלא מצי לדחויי מיניה, כגון דאמר ליה לא יהא לך פרעון אלא מזו, ואע"ג דהכא נמי דאי הוא, דהא קיימא לן דמצי לסלוקי בזויה, אלא כיון דאיהו לא מצי למיתבעי זוזי וכבר מחל כל שעבודו חוץ מקרקע זה, כמאן דנחית מעיקרא אדעתא דארעא הוא¹⁰⁷. ומתניתין¹⁰⁸ דאמרין דלא קני ליה, אף על גב דאדעתא דארעא נחית ליה, התם לשם מכר הוא, ובתנאי מכירה לא קני ליה דאסמכתא היא, וכיון דלמכירה לא קיימא, לפרעון נמי לא קני ליה. ואי בעי לשנויי לארעא אחריתי משנה, אבל הכא לפרעון אקנייה ניהליה, וטעמא מעליא הוה והיכי מצי לשנויי לארעא אחריתי והוא מחל לשעבודה שאר ארעתיה ואפילו זוזי לא בעי למיתבעינה, ואי מהאי לא פרע ליה דהוה שעבודה, שאר נכסי הא לא משתעבדי ליה, הילכך אף על גב דלא אמר ליה מעכשיו קני ליה למיגבה מיניה¹⁰⁹ (ובסוף לא קנייה)¹¹⁰.

[שיטמ"ק, ספר ההשלמה, חי' המיוחסים להריטב"א]

לימודי ניסן

להעמיד הקידושין שלא יתבטלו. וה"ה כשהלוהו על שדהו, והשדה תחת ידו, ומשכונה הוה כמכר, יש בכח מעות ההלוואה להחליט את המקח בידו. ויש לחלק, שהתם חייבת לו המעות מחמת שאכלה דמי הקידושין, והכא אינו חייב לו מעות מחמת השדה, אלא מחמת שהלוהו. עכ"פ אף דלא דמי ממש לנתאכלו המעות, הדבר ניתן להאמר. ועוד, במלוהו על שדהו, והשדה ממושכנת בידו, נשתנה הענין ממלוה דעלמא, אלא דהוה כאילו חייב לו מעות בשביל השדה, ובפרעון דמי השדה יחזיר לו את השדה, ובשביל מעות שחייב לו בשביל השדה יכול להעמיד השדה בידו לקנין גמור.

107 ואע"ג וכו' אדעתא דארעא היא. ובחי' המיוח' להריטב"א הביא פירוש הראב"ד בתוספת לשון, וז"ל: דבההוא הנאה דמחל ליה שעבודא דשאר ארעא אגמר ומקני ליה, עכ"ל.

108 ומתניתין. [סה:].

109 הילכך וכו'. קני ליה למיגבא מיניה. והנה רב פפא בדיני אסמכתא קאיירי, שהרי אמר אע"ג דאמר רבנן אסמכתא לא קניא, אפותיקי הויא למיגבי מינה, ולאחר שהגיהו בדברי ר"פ ואמרו אלא אפותיקי דקאמר ר"פ מאי היא, דאמר ליה לא יהא לך פרעון אלא מזו, אכתי צ"ל שבא ר"פ להשמיענו שאין באפותיקי דין אסמכתא. ופי' רבינו שחידושו הוא דאע"ג דהכא נמי דאי הוא, שהרי יכול לסלקו בזויה, ואי לא יפרענו במעות יגבה מקרקע דאפותיקי, קמל"ן דקני ליה למיגבא מיניה. וכאילו אמר ר"פ אע"ג

לימודי ניסן

111 אמתני' קאי. לעיל [סה:].

קובץ הראב"ד על ב"מ - ב אברהם בן דוד (הראב"ד השלישי) עמוד מס 354 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

שלא קנה מחזיר לו את הכל משום דהלואה היא¹¹², אבל במכר¹¹³, מחילה בטעות היא

לימודי ניסן

השתמשותו בדירתו אינו מחייב את המלוה לשלם כיון דהיא דירה דלא עבידא למיגר, אי אפשר לחייב את המלוה לשלם שכר הדירה, דאף שאינו נוח לו שהמלוה דר שם, אכתי לא הוה כאילו השכירה לו בדמים, וביחוד בגברא דלא עביד למיגר, שקרוב לודאי שלא היה מסכים המלוה לשלם שכר הדירה, ואין לחייב את המלוה שלא מדעתו. כנלפענ"ד.

113 אבל במכר וכו' היא מחילה. והנה התוס' בסוגיין בד"ה התם זבני, הרבו להקשות אמה דמשמע להו מפירוש רש"י שסבר דמחילה בטעות היא מחילה, מהא דהקדש בטעות אינו הקדש, וכן שומא בטעות לא היא שומא, וקנין בטעות לא היא קנין, וכן מהא דרב נחמן גופא אמר בפ' חזקת הבתים [ב"ב, מא.] גבי רב ענן דשקיל בידקא בארעיה, דא"ל ר"נ מחילה בטעות היא, הרי שר"נ סבר דמחילה בטעות לא היא מחילה. וכל הקושיות הנ"ל קשים גם על הראב"ד, שהרי כ' דרק בהלואה אמר' דלא היא מחילה, ועי' בביאורנו בהע' 112, אבל בכ"מ מחילה בטעות היא מחילה.

והנה הראשונים תירצו אקושיית התוס' מר"נ דאמר לענן דמחילה בטעות היא, דהתם גם ר"נ מודה דלא היא מחילה, דהוה כאונאה, דלא ידע דאיתיה לאונאה דמחיל גביה, והתם נמי הרי לא ידע שכנו של רב ענן שסייעו להעמיד המחיצה בתוך שדהו, שנוטל רב ענן חלק משדהו. והנלפענ"ד שגם בעלי התוס' ידעו שיש לחלק כזה, אלא שהם הקשו מלשוננו של ר"נ שאמר שלפיכך לא זכה רב ענן משום דמחילה בטעות היא, שמשמעו שמחילה בטעות לא היא מחילה, שאם סובר שבכ"מ מחילה בטעות היא מחילה, אלא שבכאן אפי' מחילה בטעות לא היא, למה נתן מקום לטעות בדבריו כאילו סבר שמחילה בטעות לא היא מחילה, בשלמא אם סבר בעלמא שמחילה בטעות לא היא מחילה, אף שהיה יכול לומר דבעובדא דרב ענן לא הוה אפי' מחילה בטעות, לא רצה להאריך, כיון דמחמת הנימוק דמחילה בטעות ג"כ לא קנה, אבל אם נאמר דסבר דהיא מחילה, לא היה לומר בלשון המעטה, כנלפענ"ד לפרש את עומק קושיית התוס'.

והנה בדעת רש"י היה אפשר לתרץ, שיש לחלק

112 משום דהלואה היא. רבינו מפרש דברי הגמ': התם זבני הכא הלואה, שבמכר אמרינן מחילה בטעות היא מחילה, ובהלואה מחילה בטעות לא היא מחילה. ודבר זה טעמא בעי, מ"ש הלואה ממכר, דבמכר היא מחילה ולא בהלואה. ואין לומר בדעת רבינו שבהלוהו על שדהו באסמכתא דלא קנה, ידע הלוה שלא גמר להקנותו והוא הלואה, ומניחו לאכול בתורת ריבית, והוא ריבית קצוצה, דזה אינו מתרי טעמי: חדא שבהשגותיו על הרמב"ם כתב שאין הדעת מתקבל שתהא ריבית קצוצה, והעתקתי את דבריו בפנים. ועוד, דהא כתב מפורש בפירושו, דמחילה בטעות היא שזה ששותק לו סבור שהוא שלו, הרי שהלוה טועה וחושב שהמלוה קנה את השדה, והפירות שאוכל הם אבק ריבית, ומחל לו הלוה, ואם מחילה בטעות היא מחילה, למה חייב להחזיר לו את הכל.

ואולי אפשר לפרש דבריו כאן עפ"י מש"כ הרי"ח בהגהות אשרי, דבהלואה מחילה בטעות לא היא מחילה, דאנן סהדי דאילו הוה ידע דאית ביה נדנוד עבירה לא היה מוחל כלל. אי נמי תיקנו חכמים שלא תהא מחילה כדי שלא יבוא זה לשום איסור בע"כ. וכחילוק הראשון פי' הנמו"י את דברי הרי"ף שכ' דבהלואה דאיכא איסורא לא היא מחילתו מחילה, היינו משום דאנן סהדי דלא ניחא למיעבד איסורא. וצריך לחלק אליכא דהרי"ף והראב"ד, מהא דהלואה ודר בחצר הלוה שלא מדעתו בחצר דלא קיימא לאגרא שאין מוציאין בדיינין מהמלוה, ולא אמרינן אנו סהדי דלא מחיל ליה כיון שיש בזה איסור של ריבית מדבריהם, לעובדא דר"נ דהכא, דאמרינן אנן סהדי דלא מחל.

ואולי י"ל דהתם הוה שלא באסמכתא, אבל ידע הלוה שהמלוה דר בחצירו, ולא מיחה ולא התנה שישלם לו שכר, משא"כ הכא שטועה וחושב דאסמכתא קניא. ולפי זה אם לא היה יודע כלל שהמלוה דר בחצירו, אז הדין הוא שיצטרך המלוה לשלם לו דמי דירתו. וצ"ע.

והנכון, דאף שנאמר דבהלוהו ודר בחצירו שלא מדעתו, לא מחל הלוה, סוף סוף הא לא התנה עם המלוה שישלם לו שכר דירתו, וכיון שעצם

לימודי ניסן

שמחילה בטעות היא מחילה, היכא שלא היה טעות בדבר המחול, כי אם בסיבת המחילה, אבל היכא שהטעות היא בחפצא, שחשב שנותן לו דבר זה ונתן לו בטעות דבר אחר, ודאי לא היא מחילה. והנה בהלווה ואמר אם לא תתן לי עד ג' שנים, השדה שלי, ועברו ג' השנים והחזיק המלוה בשדה ואכל את הפירות, והלוה שתק שסבר שהם של המלוה, הרי חשב הלוה שמוחלו פירות המותרין לתיתן למלוה, ונמצא שהניחו לאכול פירות האסורין, יש להחשיב את זה כאילו הוה טעות בחפצא, ולא היא מחילה. אבל במכר לו פירות דקל והניחו ליטול את הפירות, הרי ידע שנוטל את הפירות ומחלן לו, ומחלו לו אותו הדבר שנטל, אלא שהיתה טעות בסיבת מחילתו, שאילו ידע שלא חל הקנין על דבר שלא בא לעולם, אפשר שהיה חוזר ולא היה מניחו לאכול, כה"ג שאין הטעות בחפצא כי אם בסיבת הדבר, היא מחילה. ואע"פ שמצינו מתנה בטעות שבטלה, כגון שנתן במתנה כל נכסיו לאחרים, שלא ידע שיש לו בן, ואח"כ נודע שיש לו בן במדינת הים, בטלה המתנה. היינו משום דהוה אומדנא דמוכח שלא היה נותן לאחרים במקום שיש לו בן, אבל הכא שאנו דנים מטעם מחילה בטעות אינו משום אומדנא דמוכח, דהא י"ל דאפילו היה יודע שלא חל הקנין בדבר שלא בא לעולם, ג"כ לא היה חוזר, אלא שאנו באים לחייבו משום שהמחילה בטעות יסודה, ונמצא שאכל פירות של המוכר, ועה"צ שהם שלו לא היתה מחילה בחיוב, ע"ז אמרינן כיון שלא היתה הטעות בדבר המחול כי אם בסיבת המחילה, וליכא אנן סהדי שאילו היה יודע לא היה מוחל, היא מחילה. ואפשר שזהו הביאור דשאני אונאה דלא ידע דאיתיה אונאה דלימחול, פ"י, דבאונאה הוה הטעות בחפצא, שהוא חשב שנותן לו דמי דבר הנקנה, ולא שנותן לו מעות משלו, וכה"ג לא היא מחילה. וכמדומני שעפ"י הנחה זו יש לחלק בין הדוגמאות שמביאים התוס', דבטעות לא מהני, למחילה בטעות במכר דמהני. ועוד יש לי להוסיף מלין. שבפשוטו קשה לי מה בין מחילת אונאה למחילת פירות דקל כשבאו לעולם, בשניהם נותנם לחבירו בחשבו שהם מגיעים לו, ובשניהם אילו ידע את הדין לא היה מוחלם. אלא כך נראה לי ביאור הדבר, מחילה כשמה היא, כלומר, שמוותר את זכותו או תביעתו שיש לו על אחרים, אבל אם אינו יודע שיש לו שום תביעה על

בין קנין למחילה, שכדי להפעיל חלות של קנין או חלות של הקדש, בעינן דעת גמורה שלא בטעות יסודה, אבל סילוק תביעה די אפילו במחילה שבטעות יסודה.

ובאו"א י"ל שיש לחקור בטיבה של מחילה, אם הוא מעשה עם חלות, או שהוא מעשה מחילה לחוד, פ"י, שהחוב קיים כל זמן שיש תביעה על החוב, אבל אם מוחק מלבו את התביעה על זולתו, ממילא שאין כאן חוב, ודבר הנעשה בטעות, דהוה כאילו התנה שעושה באופן זה ולא באופן אחר, נאמר שהתנאי מבטל את החלות, ולא את המעשה, לפיכך בקנין והקדש שיש מעשה וחלות, הטעות עוקרת את החלות, משא"כ במחילה דהוה רק מעשה מחיקת התביעה, אין בכח התנאי לעקור את המעשה כאילו לא היה, לפיכך פירש שבהלואה חוזרים הפירות משום דכריבית קצוצה דמיא. [ועי' במפרשים ששו"ט בדבריו, אם הוא ריבית דרבנן אלא שהחמירו בה להחזיר, או דכוונתו דהוה ריבית דאורייתא], אבל הראב"ד ש"כ שבהלואה מחילה בטעות לא היא מחילה, וכמו שביארנו דבריו דאנן סהדי דאילו ידע שיש איסור בדבר לא היה מוחל, ולפיכך לא היא מחילה, אין לחלק כנ"ל, ותו חוזרים קושיות התוס' עליו, דמ"ש מחילה בטעות מקנין ושאר דברים הנעשים בטעות שאינם קיימים, ולמה נאמר שמחילה שונה, אלא אם נאמר דסבר כתירוצ' השני של המהרי"ח בהגהות אשרי, שכאן תיקנו חכמים שלא תהא מחילה כדי שלא יעברו על איסור בעל כרחם. וק"ק דהיה לו לפרש דבריו ולא לסתום.

ומוכרחני לומר שהראב"ד יפרש כהריטב"א ועוד, דכי אמר ר"נ דהוי מחילה, כשיודע מה שחבירו נוטל מממונו אלא שהוא סבור שזכה בו מן הדין, אבל היכא שזה אינו יודע שחבירו נוטל כלום מממונו כי ההיא דרב ענן, הא ודאי לא היא מחילה כמו באונאה. והא דלא חש ר"נ במש"א מחילה בטעות היא שלא יטעו בדבריו לומר שסבר דמחילה בטעות לא היא מחילה בכ"מ, נ' שסמך במש"א לרב ענן [ב"ב מא.]. "מחילה בטעות היא את גופך אי הוה ידעת לא עבדת, כי היכי דאת לא הוה ידעת הוא נמי לא ידע" והיינו דלא ידע שנוטל כלום ממנו, ולק"מ ממה דאמר ר"נ לרב ענן, ומיתר הדוגמאות שמביאים התוס' שעשייה בטעות לאו כלום היא, דילמא יש לחלק בין טעות לטעות, והיינו שאימתי אמרינן

מחילה, וכל שכן שלא בטעות שיודע שלא קנה ומניחו אוכל פירותיו¹¹⁴. ולא תימא דסבר רב נחמן (ריבית קצוצה) [אבק רבית] יוצאה בדיינים¹¹⁵, דכל היכא דמדעתיה יהיב ליה תו לא מפיק, אבל הכא בטעות יהיב ליה משום הכי הדרי פירי.

ומעשה דרבה בר רב הונא לאו בטעות הוה אכיל¹¹⁶, דמידע ידע דזביגי דדר ושביק ליה למיכל

לימודי גימין

שנה תמימה, והוה המעות הלואה, משא"כ במוכר דבר שלא בא לעולם, אע"פ שבדיני התורה לא חל המקח, לא הקפידה התורה שלא יעשו בני אדם מכר כי אם עפ"י דיני התורה, ואם מסכים להקנות שדהו שלא בקנין, או באופן שהקנין לא חל, כיון שעושה ברצונו הגמור, הוה שם מכר על זה, אעפ"י שיכול לחזור, ומניחו לאכול פירותיו מפני שאינו חוזר מהמקח, ואין כאן סוג של הלואה בשכר. ויש להתיישב בזה.

115 ולא תימא וכו' ריבית קצוצה יוצאה בדיינים. כ"כ בשיטמ"ק. ולמה לא נאמר כן? ואין לומר משום דמחל את הריבית, ונאמר שזה מה שהוסיף רבינו דכל היכא דמדעתיה יהיב ליה תו לא מפיק, זה אינו, דהא רבינו מסכים להוראת הגאונים, שאין מחילה מועלת בריבית.

ואף שיש לחלק ולומר, דאימתי אמרו שאין מחילה מועלת בריבית, דוקא אם מוחל ריבית, אבל הכא שהמחילה היא מטעם אחר, מחמת שחושב שהמכר חל, ומניח את הלוקח ליטול פירותיו, אפשר שמחילה כזו מועילה גם לשי" הגאונים. לא משמע לי לפרש כן בדברי רבינו. אלא ט"ס יש כאן וצריך להגיה כמו שהגהתי בפנים "ולא תימא דסבר רב נחמן דאבק ריבית יוצאה בדיינים", וכך היא הגירסא בחי' המיוח' להריטב"א, והיא הגירסא הנכונה. ואז כוונתו כפשוטו, שלא תימא דסבר ר"נ דהדרי פירי משום דאבק ריבית יוצאה בדיינים, זה אינו, שאם נתן לו מדעתו אינה יוצאה בדיינים, והא דחוזרים הפירות, משום דמחילה בטעות לא היא מחילה בהלואה. ויש לקיים גירסת השיטמ"ק, ונפרש דברי הראב"ד "ולא תימא וכו' ריבית קצוצה יוצאה בדיינים, פי', לא תאמר שר"נ פסק שיחזיר את הפירות מטעם דהוה ר"ק כמו שפירש הרמב"ם ורש"י, דבהלוה וקנה שדהו באסמכתא לא הוה ר"ק.

116 ומעשה דרבה בר רב הונא וכו' ולא פליג אדרב נחמן. וצ"ב מה הוקשה להראב"ד ממעשה דרבה בר רב

זולתו, אין שייך שימחול לו על לא דבר, והוה טעמו שבאונאה אמרינן הא לא ידע דאיתיה לאונאה דלימחול, דכיון שאינו יודע שנתאנה, וחושב שהמעות שנותן הם דמי המקח, אין כאן ענין למחילה.

אבל במוכר פירות דקל לחבירו קודם שבאו לעולם, ואח"כ באו לעולם, הרי הם בעיניו כאילו לא מכר לו אותו הדבר שבא לעולם, והפירות שבאו לעולם הרי הן כמין אחר ממה שמכר, ופורצים ללבו הרהורים של חרטה על המכר, וכאילו בא הלוקח ליטול פירותיו, וחושב בנפשו שבדין צריכים לשאת ולתת עוד הפעם על המקח מחדש, אלא שמתגבר על מחשבותיו יען שחושב שהדין דורש ממנו שימחול לו ויתן לו כפי שהותנה בתחילה. ונמצא שיש כאן תביעה ומחילה, ולא היתה הטעות בדבר המחול, שחשב שמחל לו פירותיו, ואליבא דאמת מחל לו פירותיו, ורק בסיבת המחילה היתה טעות. ובהלואה י"ל כנ"ל, או משום דהוה אנון סהדי שלא היה מוחל, או משום דהוה טעות בחפצא, שחשב שנתן לו פירות המותרים, ונתגלה שהן פירות האסורין והוה כמין אחר. ועי' בדברינו הבאים.

114 אבל במוכר וכו' ומניחו אוכל פירותיו. ולא אמרינן כיון שהמכר לא חל, והוה המעות הלואה, ומניחו המוכר לאכול פירותיו בשכר המתנת המעות. ודבר זה צ"ב, מ"ש ממוכר בית בבתי ערי חומה דאמרינן ריבית גמורה היא והתורה התירה, משום שכשמחזיר לו דמי הבית בתוך השנה בטל המכר למפרע, והוה המעות הלואה, והמלוה דר בבית בחנם בשכר מעותיו, דהוה צ"א בריבית, ומ"ש במוכר פירות דקל דלא חל המקח, והוה המעות הלואה, ואם אכל את הפירות א"צ להחזיר, ולא עוד אלא שאם יודע שלא חל המכר ומניחו לאכול הפירות דכש"כ שמותר.

ואולי נאמר שבמוכר בית בבתי ע"ח עושין עפ"י דין התורה, והתורה אמרה שאינו מכר עד שתעבור

בשכר מעותיו, ולא פליג אדרב נחמן, אי נמי דחשיב ליה כזביני¹¹⁷, מיהו אם מיחה בו ואוכל מוציאין מידו, שלא אמרו אבק רבית אינו יוצא בדיינים אלא בזמן שזה נותן לו מדעתו, אבל במקום מחאה ודאי גזל הוא ויוצא בדיינים, ואפילו במכר¹¹⁸.

אמר רב נחמן וגו' הדרא ארעא והדרי פירי.

כתוב ברמב"ם, הל' מלוה ולוה, פ"ו – ה"ד:

המלוה את חבירו על השדה ואמר לו אם לא תחזיר לי מכאן עד שלש שנים הרי היא שלי הרי זה לא קנה מפני שהיא אסמכתא. לפיכך מנכה כל הפירות שאכל מפני שהוא רבית של

לימודי גיסן

הונא, דהא סובר רבינו דמחילה בטעות היא מחילה, ורק בהלואה אמרי' שמחילה בטעות לא היא מחילה, ובמעשה דרבר"ה לא היתה הלואה, ושפיר פסק שאין יוצאין בדיינין, ולא פליג אר"ג. ונ"ל שלשון הגמ' הוקשה לו, ששקלה וטרה "פירי מאי, ר"ק היא ויוצאה בדיינין, או דילמא כי אבק ריבית הוה ואין יוצאין. אמר רבר"ה מסתברא כי אבק ריבית הוה ואין יוצאין בדיינין". הרי שהגמ' מדמה עובדא זו להלואה, וקמיבעיא להו דילמא הוה ר"ק. ורבר"ה פשיט דכאבק ריבית דמי, הרי אף שהגמ' מדמה עובדא זו להלואה, ואעפ"כ פסק רבר"ה דהוה כאבק ריבית, ור"ג אמר דאפילו באבק ריבית יוצאה בדיינין, משום דמחילה בטעות לא היא מחילה בהלואה, הרי שרבר"ה חולק אר"ג.

וע"ז כ' רבינו שאינו חולק, דהתם איירי שידע שאין המכר חל, והניחה לאכול את הפירות בשכר מעותיו, והוה אבק ריבית שאינה יוצאה בדיינין. ונ' שגירסת רבינו היתה אמר רבר"ה כל את ונוולא אחי לא סמכא דעתיה ולא גמר ומקני, פ"י, וידע שאין המכר חל ואעפ"כ הניחה לאכול את הפירות מדעתו, ואעפ"כ כיון דלא קץ לה, לא היא ר"ק. ויש להעיר, למה במוכר בית בבתי ערי חומה הוה ריבית גמורה אלא שהתורה התירה, התם נמי לא קץ ליה להדיא שידור בבית בשכר מעותיו. ויש לחלק, דהתם מדין התורה הוה כקץ, שהרי אינו יכול לסלקו מביתו עד שיחזיר המעות, אבל בעובדא דאת ונוולא אחי יכול לסלקה כל זמן שרוצה, אפילו קודם שיחזיר המעות כיון דלא חל המכר.

117 א"נ דחשיבי ליה כזביני. פ"י, דהוה כמכר גמור על תנאי שאימתי שיחזיר את דמי השדה, תחזיר לו את השדה, וכיון שאין המכר מוחלט, וכשיחזיר

את המעות יבטל למפרע, אסור ללוקח לאכול הפירות, אבל אם אכל אינן חוזרין דהוה רק אבק ריבית. ואין לומר כאן דהוה מחילה בטעות, שהרי הרשה לה לאכול את הפירות באופן האסור. ולפירוש זה מתאימה יותר הגירסא כל את ונוולא אחי סמכה דעתיה, והוה מכר גמור על תנאי. ע"י בהגהות הגר"א על אתר.

118 מיהו אם מיחה וכו' ודאי גזל וכו' אפילו במכר. לכאורה משמע מדברי רבינו שהקציצה שנעשתה באיסור אינה מטילה עליו שום חוב לתת את הריבית או האבק ריבית, אלא שאם מניחו לאכול, אינו גזל, ועבד איסורא, ואבק ריבית אינה יוצאה בדיינין, אבל אם מיחה, ולא שם המלוה לב למחאת הלוח ואכל אח"כ, הוה גזל גמור, כיון שנוטל מעות חבירו שלא ברשותו ושאינו חייב לו כלום. ולפי זה גם באמר לו הלוני ודור בחצירי, בחצר דלא קיימא לאגרא, אם מיחה הלוח שלא ידור בחצירו חנם, חייב לשלם לו דהוה כגזול. וראיתי בשם הגרש"ש זצ"ל, דהוה כמחסר ממש שנוטל שליטתו ממנו על הדירה. אבל אם נאמר שחל החוב, אלא שאסור לפרוע אע"פ שחייב לו, מסתבר לו שאם תפס המלוה לא מפקינן מיניה.

וראיתי כעת בס' קובץ שמועות להגר"א ואסערמאן זצ"ל שנדמ"ח, בחי' על ב"מ סי' כד, שכתב דאפילו היכא שאסרה התורה לקחת ריבית גוף הדין לא נשתנה, וריבית חוב גמור הוא אלא שאסור לפרעו יעו"ש. וכש"כ באבק ריבית שלא בטלה הקציצה. ומדברי רבינו לכאורה מבואר להיפך, וגם עצם סברתו דהוה חוב גמור אלא שאסור לפרעו קשה לקבל, דאם אסור לשלם, איך אפשר לומר שיש עליו חוב לשלם.

תורה, אבל אם אמר לו המוכר אם לא אחזיר לך עד ג' שנים קנה אותה מעכשיו והביא לו בתוך שלש אין לו פירות. הביא לו לאחר השלש הרי כל הפירות ללוקח. השגת הראב"ד:

אמר אברהם. אין הדעת מקבלת שיהא זה רבית קצוצה¹¹⁹, אלא כי אמר ר"נ הדרא ארעא

לימודי ניסן

רצה שישארו המעות ביד המלוה, אין כאן מצוה, אבל הכא שהמחילה היתה בטעות, ואף שמחילה בטעות היא מחילה, ומדין גזל אין להוציא ממנו, עדיין חייב להחזיר מדין וחי אחיך עמך.

ומש"כ הראב"ד אין הדעת מתקבל שיהא זה ריבית קצוצה, נ"ל דהוא מטעם אחר, שכמו שאנו אומרים דאסמכתא לא קניא וחוזרת השדה מפני שלא גמר להקנות, ה"ה שלא גמר להקנותו פירות השדה לאחר ג"ש, שכמו שסמך על תנאו שישלם לו בתוך ג' שנים, ולא גמר להקנות לו השדה, ה"ה שלא גמר בדעתו לתת לו פירות לאחר ג' שנים, שהרי סמך שיפרע בתוך הזמן ולא יבוא לגבות הפירות, וא"כ מעולם לא קצץ לו הלואה לתת לו הפירות לאחר ג' שנים, ולא הוה ר"ק, אלא שמניחו לאכול את הפירות מחמת שטועה וחושב שהמלוה קנה את השדה, אבל מעולם לא התחייב עצמו ברצון גמור לתת לו הפירות בשכר הלואה, וכמו דהוה קניית השדה באסמכתא, כמו כן הוה אסמכתא על קניית הפירות. ואפילו אם נפרש תירוצו הגמ' התם זביני הכא הלואה, פי', שידע שאין כאן מכר אלא הבטחה בעלמא שהבטיחו שאין לו לדאוג כלום אודות פרעון החוב, והמעות הוו הלואה ולא דמי מקח, והוה כאילו אמר שאם לא ישלם לו בתוך ג' שנים יאכל הפירות בשכר הלואה, כיון שאינו חייב לתת לו הפירות אפילו אילמלא אסרה התורה ריבית, שלא התחייב עצמו בדעת גמורה שיתן לו את הפירות, וסמך שלא יבוא לידי זה, אין כאן ריבית קצוצה, שאינו אוכל פירות מחמת קציצתו, אלא מה שמניחו אח"כ לאכול את הפירות, והוה רק כאבק ריבית.

והנלפענ"ד לומר שהרמב"ם והראב"ד חולקים בטיב חוב של ריבית. שהרי כל תביעות ממון באים בסבת ממוני גבך, כגון חוב של מלוה, גזל, וכדומה. ואם הלואה לו מנה, הרי יש לו מנה אצל חברו, וכיצד נעשה חוב של מנה וכ' דינרים. ויש לבאר בתרי אנפי: (א) שהלואה מנה אינו מחייבו להחזיר כי אם מנה,

ואולי אפשר להסביר דבריו, דבכ"מ בעניני משא ומתן בין אדם לחבירו, כשמתחייב אדם לחבירו ברצון גמור לתשלומי חפץ, תשמיש, או הנאה שקיבל מחבירו, יש חוב והוה כדבר מציאותי שאין לבטלו ולומר שאינו קיים מפני שנעשה באיסור, וע"כ צ"ל שהטילה התורה עליו איסור למלא חובתו, אבל החוב לא בוטל. ועדיין צ"ע.

119 אין וגו' שיהא זה ר"ק. וז"ל הגמ': אמר ר"נ השתא דאמור רבנן אסמכתא לא קניא הדרא ארעא והדרי פירי, למימרא דסבר ר"נ מחילה בטעות לא הוה מחילה, והא איתמר המוכר פירות דקל לחבירו וכו' ואמר ר"נ מודינא דאי שמיט ואכיל לא מפקינן מיניה. התם זביני הכא הלואה, עכ"ל.

והנה המקשן ודאי דסבר שהפירות חוזרין לא מטעם ר"ק אלא משום דמחילה בטעות לא הוה מחילה. ומפרש רבינו שגם התרצו סובר כן, אלא שחילק שאימתי סבר ר"נ דמחילה בטעות הוה מחילה דוקא במכר, אבל בהלואה לא הוה מחילה, ומדינא חוזר ולא מטעם ר"ק.

ונפק"מ, שאם מחל אח"כ מהני מחילתו כמו בגזל, ודלא כמו בריבית שסבר רבינו דלא מהני מחילה. וכן אם מת גובה מבני המלוה, אם הניח להם קרקעות, משא"כ בריבית. אבל על הרמב"ם קשה, דכנראה מפרש דבשניהם אמרינן דמחילה בטעות הוה מחילה, אלא דבהלואה חוזרין הפירות מדין ר"ק, הא פסק הרמב"ם שמחילה מועילה בריבית לאחר שנתן. ואולי נאמר שאימתי מועילה המחילה, היינו דוקא כמו שכו' [פ"ד מהל' מלוה ולוה, הי"ג], אלא מאחר שאומרינן למלוה להחזיר לו וידע המלוה שדבר אסור עשה ויש לו ליטול ממנו, אם רצה למחול מוחל כדרך שמוחל הגזל, דכיון דהמצוה להחזיר הריבית הוא משום וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי, אם יודע הלואה שבידו ליטול הריבית בחזרה, והמלוה מזומן להחזיר, ואעפ"כ מוחל, אין על המלוה מצוה להחזיר, כיון דהוא משום חיותו של לוה, ואם הלואה

לימודי נוסן

יאלמלא שאסרה התורה ריבית, היה חייב לשלם כ' דינרים יתרים, היינו מחמת שהתחייב הלוח לשלם לו יותר ממה שנטל. וכמו שיכול אדם להתחייב לשלם לחבירו מעות שאינו חייב לו בשטר, וכמו שערכ יכול להתחייב לשלם למלוה בההיא הנאה דהא מהימן ל', גמיר ומשעבד נפשי, כמו כן יכול הלוח לחייב עצמו לשלם יותר ממה שנטל, בההיא הנאה דמלוה לו מעות, ונמצא שחוב של ריבית הוא מחמת שכך התחייב הלוח, אבל מעות ההלואה אינן מחייבים אותו לשלם יותר ממה שנטל. (ב) שהנותן מעות לחבירו מחייב את חבירו להחזיר לו את הממון שקיבל במלא שווייתם, לא פחות ולא יותר. ואם נותן מטבעות יפות ע"מ לקבל מטבעות רעות, רשאי לקבל יותר, כדי שהמטבעות הרעות יהיו תמורה גמורה של המטבעות היפות. ואין לך מטבע רעה משעבוד הגוף לשלם המעות שקיבל. שהרי המלוה נותן לו מטבעות יפות עובר לסוחר של ק' דינר, ומקבל ממנו שעבוד הגוף לשלם ק' דינרין שקיבל, ושעבוד הגוף של הלוח לשלם הוא תמורת הכסף שקיבל, ומה שגובה אח"כ המלוה את החוב הוא מחמת שעבוד הגוף שקיבל מהלוח, וודאי שמעות של שעבוד הגוף אינם שוים כמו המעות שקיבל, דהא כשמוכר אדם חובו, מקבל פחות מדמי חובו כמובן. וא"כ בדין כשנותן לו מאה דינרים יתחייב לשלם מאה וכ', שהם הערך האמתי של המעות שקיבל, אלא שמן הסתם כשמלוה לו מאה דינרים, הוה כאילו אמר לו החזר לי ק' דינרין ותפטר, והוה כאילו מחל לו על הדמים היתירים שמגיעים לו במה שמחליף מעות ממש על שעבוד הגוף, אבל אם אינו מוחל ורוצה שיתן לו הלוח ערך האמיתי של המעות שנתן, חייב לתת לו יותר ממה שקיבל. סוף דבר מאה זוזי בעין שוים ק"כ זוזי של חוב. ונמצא שמה שחייב הלוח לשלם יותר אינו מחמת התחייבותו, אלא מעיקר הדין שצריך להחזיר מה שקיבל, והשעבוד הגוף שחל על הלוח בקבלת המעות הוא משמש כתמורת המעות, ושעבוד הגוף אינו שוה כממון בעין.

והנה בהלווה על השדה והתנה שאם לא ישלם לו בתוך ג' שנים תהיה השדה ופירותיה שלו, והוא אסמכתא שלא סמכו שניהם על המכר והוה כהלואה. לאופן הא' הרי הלווה מאה זוז, ואינו חייב לו יותר ממאה זוז, מאי אמרת הא הבטיחו שלאחר ג' שנים והנה בהלווה על השדה והתנה שאם לא ישלם לו בתוך ג' שנים תהיה השדה ופירותיה שלו, והוא אסמכתא שלא סמכו שניהם על המכר והוה כהלואה. לאופן הא' הרי הלווה מאה זוז, ואינו חייב לו יותר ממאה זוז, מאי אמרת הא הבטיחו שלאחר ג' שנים

והרווחנו בזה ליישב את הקושי שיש בדברי הרמב"ם, שבהלווה על משכנתא שלא בנכיתא מחלק הרמב"ם בין בית לשדה, דבבית הוה ר"ק שהרי פירותיו מצויין, ובשדה הוה אבק ריבית, ולמה באסמכתא סובר הרמב"ם דהוה ר"ק אע"פ שספק הוא אם ירויח או יפסיד. ולפי הנ"ל מתבארים דברי הרמב"ם כמין חומר. כיון דהלווה על שדהו באסמכתא, אין כאן אגן סהדי שמוחל לו על ההפרש שמגיע לו עפ"י דין, לולא איסור ריבית, ונעשה כהלואה בריבית, וחייב הלוח לשלם לו ההפרש, וכשמניחו לאכול את הפירות מן השדה, הרי נותן לו את הפירות לתשלומי הריבית שחייב לו מחמת ההלואה, וזה הוה ר"ק, דכיון דחייב לו ריבית, כל מה שנותן לו לפרעון הריבית הוה ר"ק.

ועוד הרווחנו בזה, שמשמע מדברי הרמב"ם שצריך לשלם לו כל הפירות שאכל, ואפילו מה שאכל בתוך ג' שנים, מדין ריבית קצוצה. וזה תימה בשלמא מה שאוכל לאחר ג' שנים, י"ל דהוה כמו שהתנה שיתן לו בשכר ההלואה כיון שאינו סומך על המכר, אבל הפירות שאוכל בתוך ג' שנים, שמעולם לא התנה עליהם, למה הוה ר"ק ולא אבק ריבית בעלמא. ולפי הנ"ל ניחא מאד, כיון דהוה הלואה בריבית, כל מה שנותן לו לשלם את חוב הריבית הוה בכלל ריבית קצוצה. והוא כפתור ופרח בס"ד.

ויוצא מזה שהראב"ד סובר כאופן הא', שחוב של ריבית חל מחמת שהתחייב עצמו הלוח לשלם, וכיון

והדרי פירי דינא קאמר¹²⁰, דאיהו לא יהיב ליה מידי. ורבה בר רב הונא הוה ס"ל אע"ג דמדינא הדרא אי תפיס להו כאבק רבית דמי ולא מפקינן מיניה¹²¹.
ורבינא דחשיב ואפיק להו, לאו משום רבית אלא משום גזילה¹²². אבל אי מחל להו והדר תבעינהו תו לא הדר דרבית מאוחרת היא, ותו לא קשיא מידי דרבינא אדרבינא¹²³.

לימודי גיסן

ומדאמר דסבר דמדינא הדרא, ע"כ דסבר דמחילה בטעות לא הויא מחילה, והמוכר חשב שמן הדין אוכלת את הפירות מפני שהמכר חל, א"כ למה לא מוציאים את הפירות ממנה. ואם ידע שאין המכר חל ומניחה לאכול את הפירות, א"כ למה אמר ש"מדינא הדרא"?

ונ"ל שלישנא קייטא הוא, וכאילו אמר דרבר"ה סבר אע"ג דמדינא הדרא [ארעא] שאין המכר חל, או שהמכר חל בתנאי גמור ע"מ שתחזיר לו את השדה, הפירות שאכלה אינן אלא אבק ריבית. ובהשגתו לא פירש רבינו אם רבר"ה חולק ארב נחמן, וסובר דגם כהלואה מחילה בטעות הויא מחילה, או דסבר כר"נ והכא ידע שאין המכר חל והניחה לאכול, או משום דכאן הוה כזביני. ועי' מש"כ רבינו בפירושו, העתקתים בפנים. ועי' לעיל בהערות 116 117.

122 ורבינא וכו' אלא משום גזילה. פי' מדאמרה הגמ' רבינא חשיב ואפיק פירי דלא כרבר"ה, משמע דאיירי בגוונא דרבר"ה שמכר שדה באסמכתא וחשב שחל המקח, והניחו לאכול פירות, והויא מחילה בטעות ולא הויא מחילה. ואינו מבואר בדברי רבינו אם רבינא חולק אר"נ, או מודה לר"נ וסובר דבמכר באסמכתא הוה כהלואה דאמר ר"נ דמחילה בטעות לא הויא מחילה. וצ"ע.

עכ"פ מבואר שרבינא חולק עם רבר"ה, ושניהם סוברים דאין אכילת הפירות כר"ק, אלא שרבינא סובר שמחזיר הלוקח את הפירות מדין גזל, ורבר"ה סבר שאין מחזיר מדין גזל. וצ"כ במה פליגי. והנה בגמ' איכא ב' גירסאות. גירסא אחת כל את ונוולא אחי לא סמכא דעת' ולא גמר ומקני, פי', שלא סמכה דעתו של המוכר על דברי השליח. שלא השיבו תשובה ברורה ולא גמר ולא הקנה [גי' הרמב"ם]. ויוצא מזה שהמוכר ידע שאין המכר מכר, והוה המעות הלואה, והניחה לאכול מדין אבק ריבית. אבל לפי הגירסא השניה "כל את ונוולא אחי סמכא דעתיה", פי' שסמך על תנאו ועל דברי השליח

דהוה אסמכתא, לא התחייב עצמו הלואה לתת לו הפירות, ולפיכך כ' שאין הדעת מקבלת שתהא זו ר"ק. אבל הרמב"ם יפרש כאופן הב' ולפיכך פסק דהוה ר"ק כל הפירות שאכל, אפילו מה שאכל בתוך ג' שנים. ובזה הולכים הרמב"ם והראב"ד לשיטתם, שבאמר הלויני ודור בחצרי חנם, בגברא דעביד למיגר וחצר דלא קיימא לאגרא, דסבר הראב"ד דלא הוה ר"ק, דלא מידי קץ ליה, והב"י דייק מלשון הרמב"ם דהוה ר"ק, וכ"כ המאירי מחמת דנעשה החצר עשוי לשכור. יעוי"ש. והיינו דלראב"ד החוב של ריבית חל מחמת שהתחייב הלואה לשלם, וכאן התחייב הלואה לתת לו חצר דלא קיימא לאגרא שאינו שוה לו ממון, והוה כאילו התחייב לעשות עמו טובה שאין בה חסרון כיס. אבל הרמב"ם סובר שהחוב של ריבית חל מחמת שדמי הלואה מחייבים את הלואה שיתן לו בחזרה בדמים מלוא מה שקיבל, וכיון ששעבוד הגוף שרוכש המלוה בלואה על הממון שקיבל אינו שוה כמו הממון בעין, לפיכך חייב לו גם ההפרש שבין ממון בעין למעות הקפה שיש לו אצל הלואה, ובשכר ההפרש שבין ממון בעין לממון שאינו בעין משכיר לו את הדירה, דהוה כאילו נותן לו עשרים דינרים בעד הדירה, ותו הויא דירה העומדת לשכירה והוה ר"ק.

120 אלא וכו' דינא קאמר. פי', משום דמחילה בטעות לא הויא מחילה כהלואה אע"פ שבמכר הויא מחילה. עי' לעיל בהערות 112 113.

121 ורבה בר רב הונא וכו' ולא מפקינן מיניה. והנה באשה ששלחה שליח לקרובה לקנות ארעא ממנו, ואמר המוכר לשליח אם יהיו לי מעות תחזיר לי קרקע זו, ואמר לו את ונוולא אחי. ואמר רבר"ה כל את ונוולא אחי סמכא דעתו [וי"ג לא סמכה דעתיה] ולא גמר ומקני, והקרקע חוזרת למוכר, ואינה חוזרת את הפירות שאכלה. ודברי רבינו קשים לפותרן, שכ' ורבר"ה הוה ס"ל אע"ג דמדינא הדרא אי תפיס להו כאבק ריבית דמי ולא מפקינן מיניה.

דף טז ע"א אמר רב פפי עבד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא. ונראה לי דהא דחשיב רבינא ואפיק פירי דלא כרבה"ה, לאו אזכיני קאי אלא אמשכנתא דאביי, דאיבעי ליה משכנתא מאי, אליבא דרבה בר רב הונא איבעיא ליה, והוא הוה מאריה דעובדא, ופשטו ליה, דבמשכנתא נמי הכי סבירא ליה משום דלא קץ ליה, דלא קאמר לו הלויני ואכול פירות בשכר מעותיך, אלא משכונא סתם היא, ואפשר דמנכה לו מה שיאכל, ואפילו משכנתא בלא נכיתא נמי אבק רבית הוא לדעת רבה בר רב הונא ולדעת רבה דסבר ליה כוותיה. ורבינא לא סבירא ליה הכי. אלא משכנתא בלא נכיתא רבית קצוצה היא¹²⁴. מיהו

לימודי גיפן

ואינו מכור אלא על תנאי זה, וכל אימת שיחזיר את המעות יבטל המקח למפרע, או דילמא דמכר כה"ג אינו מכר. ועי' בהגהות הגר"א בסוגיין ובנמו"ל. ואפשר לומר שבזה גופא פליגי רב"ה ורבינא, דרב"ה סבר דלא סמך אדברי השליח שלא השיבו תשובה ברורה, וידע שאין המכר חל, והניחה לאכול מדין אבק רבית. אבל רבינא סבר שחשב המוכר שהוא מכר גמור והוה מחילה בטעות ולא הוה מחילה.

124 ותו לק"מ דרבינא אדרבינא. פי', דאם אנו מפרשים כהרמב"ם שרבינא הוציא את הפירות מדין רבית קצוצה, כש"כ במשכנתא שלא בנכיתא דהוה ר"ק, שהרי אביי שאל את רבה משכנתא מאי, פי', אף שעובדא דרב"ה לא הוה ר"ק, דילמא במשכנתא הוה ר"ק, ואם פסק רבינא בעובדא דרב"ה דהוה ר"ק כש"כ במשכנתא, וא"כ יסתור רבינא את עצמו שאמר לעיל [סב.] דמשכנתא בלא נכיתא בדינינו אין מחזירין ממלוה ללוה, הרי דסבר דהוה רק אבק רבית, אבל לרבינו ניחא, דהכא הוציא רבינא מדין גזל, שלא הניחו לאכול מדעתו כי אם מחמת שטעה וסבר שהמכר חל, משא"כ במשכנתא שמניחו לאכול את הפירות מדעתו, לא הוה גזל כי אם אבק רבית, ורבינו בפירושו כתב לחלק, דהתם איירי רבינא במשכנתא באתרא דלא מסלקי דהוה כמכר, והכא איירי באתרי דמסלקי ושלא בנכיתא דהוה ר"ק, אבל בהשגותיו לא פירש כך. ולפי דברי עולים כהוגן דברי אביי ששאל את רבה משכנתא מאי? התם לא קץ הכא נמי לא קץ ליה, או דילמא התם זכיני והכא הלואה. פי', דרב"ה סבר דלא סמכא דעתיה של מוכר אדברי השליח, וידע שאין המכר חל, ואעפ"כ הניח את הלוקח לאכול את הפירות, וסבר דהוה רק אבק רבית ואינה יוצאה

בדינין, והיינו ממש כבמשכנתא, שיודע הלוח שהמלוה יאכל את הפירות אע"ג דלא קץ ליה, מי אמרי' דהוה רק אבק רבית, או דילמא שאני הכא בדדרך מכר אע"ג שאינו חל לא הוה אלא אבק רבית, משא"כ בהלואה, ופשט ליה רבה דהוה רק אבק רבית. אבל רבינא סבר דהוה מכר בטעות, והוציא את הפירות מדין גזל, אבל במשכנתא שאוכל מדיעת הלוח לא הוה גזל, ולא הוה רבית משום דלא קץ ליה.

124 ואפילו כו' רבית קצוצה היא. ויוצא מד"ר שבמשכנתא באתרא דמסלקי שאוכל המלוה את הפירות שלא בנכיתא, ולא קץ ליה, רב"ה ורבה סוברים דהוה רק אבק רבית, ורבינא סבר דהוה רבית קצוצה. וצ"ב כמה פליגי. וגופא דעובדא שידוע לשניהם המלוה והלוה, שהמלוה יאכל הפירות, אלא שלא התנו אם יאכל בחנם, או שהמלוה ינכה מן החוב. ומצד הלוח שאף שידע שהמלוה יאכל הפירות ולא התנה שינכה מהחוב, נראה שתלה הכל בדעת המלוה, ואף אם המלוה לא ינכה כלום, ישלם לו כל דמי הלואתו. אלא שלא נתברר בשעת ההלואה ומשכנות השדה דעת המלוה, אם יאכלם בשכר מעותיו, או שינכה מן החוב. ובנידון זה חלוקים האמוראים, דרבינא סבר כיון דהלוח מצדו ויתר על תביעת דמי הפירות ונותנם למלוה אפילו בשכר ההלואה, הוה ר"ק. ורב"ה ורבה סברי כיון דבשעת ההלואה לא נתברר אם היא הלואה בריבית או לא, דדילמא לא יאכלם המלוה בריבית, שהרי לא התנה שיתן לו את הפירות בשכר ההלואה, ועדיין מיתלי תלי וקאי, ואפשר שגם המלוה לא החליט בשעת ההלואה אם לאוכלם בריבית או לא, לא הוה רבית קצוצה, דכל שלא נתברר בשעת ההלואה בבירור גמור שההלואה נעשית בשכר, לא הוה רבית קצוצה.

דוקא באתרא דמסלקי כדכתבינא בריש פירקין¹²⁵, אבל באתרא דלא מסלקי כמכר הויה ואבק רבית הוא¹²⁶, ובנכיתא שרי למיכל לכתחלה, דרבינא גופיה קא אכיל¹²⁷, וכן כל הנהו

לימודי ניסן

ואהדר ליה כי היכי דניחי. ושוב נאמר את כספך לא תתן לו בנשך, שאם מלווה בריבית, עובר המלוה מיד אע"פ שלא נטל עדיין.

וצ"ע אם לא התנה המלוה שיתן לו בתורת ריבית, והלוה גמר לתיתו אפילו בתורת ריבית, אם המלוה עובר על לא תשימון, ועל את כספך לא תתן לו בנשך. ואף אם נאמר שעובר, דמקשינן כל מיני ריבית להדדי, עכ"פ מובן הטעם שהקדימה התורה אל תקח, כדי להשמיענו שגם בכה"ג הוה ר"ק ויוצא בדיינין. אבל אם נאמר כאופן הב', דעיקר איסור של ריבית הוא אצל המלוה, ובשכילו אסרה התורה גם ללוה שלא יתן ריבית, מסתבר לומר שכל שלא קצץ המלוה להדיא שיתן לו שכר ההלוואה, ואולי גם לא החליט אם ליטול או לא, מסתבר שלא עבר המלוה, ואם אינו איסור ריבית אצל המלוה גם הלוה אינו עובר.

[ועי' בשו"ע יו"ד, [סי' קנט, סי' ב] שהמחבר פסק שמותר להלוות למומר בריבית ואסור ללוות ממנו בריבית. והרמ"א כ' ויש מחמירין אף במומר להלוותו. כ"כ המרדכי נפא"צ סי' שלה בשם תשובת רש"י, ובסה"ת שמ"ו ח"א סי' ה' כ' הטעם, דכיון דהמומר חייב במצוות, ולפיכך אסור לו ללוות בריבית, אף אנו אסורין להלוותו משום דקעבר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול. וי"ל שחולקים בסברות הנ"ל, אם איסורו של הלוה שאסור לו ללוות בריבית אינו תלוי במלוה, אז אסור להלוותו בריבית, שהרי יעבור הלוה. ואם איסורו תלוי במלוה, כל שאין המלוה מזהיר גם הלוה אינו מזהיר].

ובאופן שלישי יש לבאר מחלוקתם, דברב"ה ורבה סוברים דלא הוה ר"ק כיון דלא קץ, ורבינא סבר דהא גופא שבשביל ההלוואה יש לו זכות ליטול ריבית לכשירצה הוה כקץ.

125 בריש פירקין. לעיל [סב].

126 אבל וכו' ואבק ריבית הוא. לפי טעם רבינו נראה דבאתרא דלא מסלקי, אפילו קץ ליה שיאכל בשכר מעותיו לא הוה ר"ק, כיון דהוה כמכר וכאוכל פירות שדהו דמי.

127 ובנכיתא וכו' דרבינא גופיה קאכיל. ובזה מיישב רבינו שלא יסתרו דברי רבינא אהדדי. דבדף

ובאופן שני יש לבאר מחלוקתם. התורה כתבה אזהרות למלוה שלא ילוה בריבית, שנאמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמריבית לא תתן אכלך [ויקרא, בהר], וכן ולא תשימון עליו נשך [שמות, משפטים]. ונאמרה אזהרה ללוה שלא ילוה בריבית שנא' לא תשיך לאחריך נשך כסף וגו' [דברים, כי תצא]. ויש לחקור בטיבו של איסור הלוה שלא יתן ריבית, אם הוא איסור עצמאי, או דילמא אף שנאמר בו אזהרה מפורשת, טיב האיסור הוא כעין לפני עור לא תתן מכשול, שלא ישתתף באיסורו של המלוה, ועיקר האיסור הוא מה שהמלוה מלוה בריבית, וכדי למנוע את המלוה מלהלוות בריבית הטילה התורה איסור על הלוה שלא יתן ריבית. דלאו עכברא גנב אלא חורא גנב, אף שודאי עיקר האיסור הוא למי שגנב. דרבינא סבר כאופן הא', ומסתבר שאם הסכים הלוה לתת לו הפירות בשכר מעותיו שלוה ממנו, עובר הלוה על לא תשיך. שבאופן הלוואה הנ"ל נתן הורמנא למלוה להשיכו. וכיון דגבי לוח נקרא זה נתינת ריבית, הוה קיחת ריבית אצל המלוה ויוצא בדיינין. ואולי משום דילפינן גז"ש נשך נשך כמבואר לעיל [סא]. או דילמא שאין צריך לזה, אלא שאנו למדים ממשוטו של מקרא, שבכגון זה נאמרה המצוה של "וחי אחיך עמך". שהרי כתוב "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך וגו' אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' וחי אחיך עמך". את כספך לא תתן לו בנשך" וגו'. שלכאורה סדר הפסוקים מסורס הוא. שבתחילה עובר על אזהרת "את כספך לא תתן לו בנשך" כשמלוה לו בשכר, ואח"כ כשנטל הריבית עובר על הלאו ד"אל תקח מאתו נשך ותרבית". ואם לא קצץ ריבית בשעת הלוואה, אינו עובר מה"ת על קיחת הריבית, ולמה איחרה התורה את המוקדם, והקדימה את המאוחר. ולפי הנ"ל יש לדרוש את הפסוקים כמין חומר. שהכתוב איירי כשהעני אחיך וצריך להלוואה, ומסכים לתת לו ריבית שלא בדרישה מפורשת מן המלוה, אלא שבאין ברירה מסכים שלא ימנע את המלוה מליטול ריבית. וע"ז נאמר אל תקח מאתו נשך ותרבית, שכל שהוא נשך ותרבית אצל הלוה אסור למלוה ליטול. ואם נטל נאמר "וחי אחיך עמך",

לימודי ניסן

דלא מסלקי ובנכייא מותר לכתחילה כדכ' כאן, ושלל בנכייא הוה אבך ריבית, ובאתרא דמסלקי בנכייא הוה אבך ריבית, ושלל בנכייא הוה ריבית קצוצה, ויוצאה בדיינין. והיינו דפסק כרבינא בסוגיין דחשיב ואפיק פירי, וכמו שפי' דהוה באתרא דמסלקי שלא בנכייא. ועל פסק זה יש להקשות, למה פסק כרבינא דהוה ר"ק, הא רבה בר רב הונא ורבה סוברים דהוה רק אבך ריבית. ואין לומר משום דרבינא הוה בתרא. דהא איתא בסוגיין מיד אחר עובדא דרבינא, אמר מר וכו' משמיה דרבה האי משכנתא באתרא דמסלקי אכל שיעור זוזי מסלקינן ליה, אכל טפי לא מפקין מיניה וכו', אמר רב אשי השתא דאמרת וכו' אכל שיעור זוזי נמי לא מסלקינן ליה בלא זוזי. הרי דבמשכנתא באתרא דמסלקי סוברים רבא ורב אשי דלא הוה ר"ק, ולמה פסק כרבינא, דהא רב ר"ה, רבה, רבא, ורב אשי, בחד שיטה קיימא דלא הוה ר"ק. ואין לומר משום דמעשה רב, שאם לא היה ברור לרבינא דהוה ר"ק לא היה מוציא בדיינין, וכחא דהלכה למעשה עדיף, דמספק לא היה אפשר להוציא מהמלוה [וצ"ע כיצד נדון דין זה לספק איסורא או לספק ממונא דאמרינן הממע"ה], עכ"פ אפשר דלא היו ב"ד מזדקקין להוציא אפילו אם הוה ספק איסורא, אא"כ היה ברור לרבינא דהוה ר"ק, דהא איתא נמי בגמ' דעביד רב אשי עובדא ביתומים קטנים כגדולים, פי', שחייבם לשלם חובם אע"פ שאכל המלוה את הפירות דמשכנתא באתרא דמסלקי. איברא שהרי"ף והרמב"ם לא גרסו לה. [עיי' בהגהות הגר"א]. ואפשר שגם רבינו לא היה גורס לה, ולפיכך פסק כרבינא דעבד הלכה למעשה. או דילמא יפרש רבינו דהוה אתרא דמסלקי ובנכייא דהוה רק אבך ריבית, ואמר רבא שאם אכל שיעור זוזי מסלקינן ליה. אבל שלא בנכייא גם רבא ורב אשי יודו שיוצא בדיינין. ועוד, דהא מוכרח הוא לפירוש רבינו שרב אשי יודה לרבינא, דהא רואים אנו שרב אשי החמיר יותר מרבינא, ואפילו באתרא דלא מסלקי ובנכייא לא אכיל לפירוש הראב"ד, ובאתרא דמסלקי שלא בנכייא, רבינא סבר דהוה ר"ק, ורב אשי סבר דהוה רק אבך ריבית. ואינו מוכרח שרב אשי החמיר על עצמו שלא לאכול אפילו בנכייא — שצו"מ צריך לקדש את עצמו במותר לו כדי שלא יבואו לזלזל באיסוריין, ורבינא לא חש לזה, כיון דבאתרא דלא מסלקי א"א לבוא לריבית דאורייתא, אבל באתרא

סב. דאמר רבינא דבמשכנתא בלא נכייא הוה רק אבך ריבית, איירי באתרא דלא מסלקי דהוה כמכר. ולדעתי אפילו בקץ, וצ"ע. ובדף סז. דרבינא חשיב ואפיק פירי, איירי במשכנתא באתרא דמסלקי, דאפילו בלא קץ הוה ר"ק, ובמשכנתא באתרא דמסלקי ובנכייא הוה אבך ריבית, דלא מסתבר שיהא מותר לכתחילה בנכייא, כיון דשלא בנכייא הוה ר"ק. ועוד, דרבינו היה גורס לקמן אמר וכו' בשם רבא האי משכנתא באתרא דלא מסלקי לא ניכול אלא בנכייא, ולא נזכר שרבינא חולק עליו, ומשמע דבאתרא דמסלקי אפילו בנכייא אסור.

ובאתרא דלא מסלקי ובנכייא מותר אפילו לכתחילה, ורבינא גופא אכיל. וק"ק דבשני המקומות בדף סב. ובדף סז. נאמר משכנתא סתם, ואם יש חילוק ביניהם דבאתרא דמסלקי הוה ר"ק, ובאתרא דלא מסלקי הוה רק אבך ריבית, למה לא חילקה הגמ' להדיא. ויש ליישב.

אמנם צ"ב להבין למה בנכייא מותר לכתחילה, דהא עיקר הטעם דלא הוה ר"ק באתרא דלא מסלקי הוא משום דהוה כמכר, ואוכל פירות שדהו, ואסור לאכול שלא בנכייא משום דמיחזי כריבית, פי', שבעיני העולם לא הוה כמכר, וא"כ מה מוסיף שמנכה דבר מועט בשביל פירות ששוין הרבה. ואין לומר משום דהוה כקונה את הפירות על הספק דאפשר שיפסיד ולא יהיו לו פירות, א"כ גם באתרא דמסלקי יהא מותר, אדרבא אם משלם לו בעד הפירות דבר מועט, זה מוכיח שאין הפירות שלו ולא הוה כמכר, דאם המשכנתא כמכר ואוכל פירותיו, למה צריך לשלם ללוה בעד הפירות.

ואולי שרבינו יפרש, דבאתרא דלא מסלקי אסור לאכול שלא בנכייא גזירה אטו אתרא דמסלקי דהוה ר"ק, אבל בנכייא לא גזרו, דהוה גזירה לגזירה, דגם באתרא דמסלקי בנכייא לא הוה אלא אבך ריבית. ויוצא מזה שרבינו בפירושו פירש באופן אחר מבהשגותיו, שבהשגותיו לא חילק בין אתרא דמסלקי ללא מסלקי, והא דהוציא רבינא את הפירות הוא מדין גזל. וממה שכת' לעיל סב. שהיו לו כמה דרכים ליישב הסתירות שבדברי רבינא, ומש"כ בפירושו, היינו מה שהעתקנו כאן, ולעיל סב. הוא הדרך הנכונה, משמע שזאת היא דעתו האחרונה בפירוש הסוגיא. ועיי' לעיל בהערות 121 122.

ולעיל בדף [סב.] סיכם רבינו את דעתו דבאתרא

שמעתתא דלעיל: פעמים ששניהם אסורים¹²⁸, ומשכן לו בית, ומכר לו בית, כולם על ידי מכירה הן, אבק רבית הווי¹²⁹. דמי איכא מידי דלרבי יהודה מותר לכתחלה ולרבנן מוציאין בדיינים¹³⁰. וכן נראה לי בהלוהו ודר בחצרו אבק רבית הוא. ולא עוד, אלא הלויני ודור בחצרי,

לימודי גימין

דהוה רק אבק ריבית. ועל כן פירש רבינו דבכל צ"א בריבית, כל שיש בו צד מכר אינו אסור אלא מדרבנן. איברא, שיש לחלק דמשכנתא לא הוה כצ"א בריבית, דנימא דדמי ההלאוה שימשו כדמי קניית השדה, ולא היתה כאן הלוואה כלל, אלא מכר בתנאי שיכול הלוה לקנות ממנו השדה בחזרה, וכשמחזיר לו המעות קונה ממנו את השדה מכאן ולהבא, ומה שאכל עד עכשיו, לא הוה ריבית, שאכל פירות שדהו. וצ"ל חדא מתרתי: או דסבר רבינו דבמשכנתא באתרא דלא מסלקי א"צ קנין חדש לקנות את השדה, דהקנהו השדה רק לפרעון זמני עד שיפרע לו מעותיו, והוה צ"א בריבית, או דסבר דמכר כזה שמוכרח להקנות למוכר כל זמן שיחזיר לו מעות השדה שאינו דרך מכר הרגיל, דין הלוואה עלי, שהתורה ירדה לסוף דעתם של בני אדם שנותן לו פירות השדה בשכר המתנת מעותיו, כמו שכ' הריטב"א בביאור ריבית ע"מ להחזיר איכא בינייהו.

ושו"מ כדברי בש"ך [יו"ד סי' קעד, סעי' א], שאמה שכ' המחבר "מכר שדה לחבירו ואמר לו לכשיהיו לי מעות תחזיר לי הקרקע לא קנה, וכל הפירות שאכל ריבית קצוצה היא ומוציאין אותם בדיינים", כתב הש"ך: ולדעת האומרים דבמשכנתא בלא נכיתא הוי א"ר לעיל סי' קע"ב ה"ה היא כדמוכח בתוס' והרא"ש וכ"כ ב"י והרב לעיל ס"ס קעד.

130 דמי וכו' ולרבנן מוציאין בדיינים. והרשב"א השיג על פירוש רבינו וז"ל: ואין דבריו מחוורין כאן. חדא דקא אמרינן חשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא, ורבר"ה גופא לא אמר כלום במשכנתא אלא בזבני, ולא הוה ליה למימר אלא דלא כרבא, דהא מודה הוא בעיקר מה שאמר רבה בר רב הונא דהיינו זבני. אלא דאפשר לדחוק ולדחות בזו, דכיון דרבא תלי להו בחד טעמא, ותלי ליה בדרכה בר רב הונא, משום הכי אמר דלא כרבה בר רב הונא.

ומיהו אכתי קשיא, דאם איתא, מאי קא מיבעיא להו פירי מאי, ריבית קצוצה היא או לא, פשיטא דאינה ריבית קצוצה, ומדברי יהודה נשמע לרבנן.

דמסלקי יתכן שלרבינא הוה ר"ק שלא בנכיתא, ולרב אשי לא הוה ר"ק כיון דלא קץ,

אמנם אם נפרש דאיירי בנכיתא, קשה להבין דעת רבא שאמר שאם אכל שיעור זוזי מסלקינן ליה, כיון שהתנה להדיא שינכה רק דבר מועט בשביל הפירות שאכל, איך אפשר הלוה לבוא בתביעה שהניחו לאכול את הפירות בפרעון החוב. וצ"ע. ואולי שרבינו יפרש טעמו של רבא, דאבק ריבית אינה יוצאה בדיינין, אבל נכיון מהחוב לא הוה כהוצאה בדיינין, והוה כתפס הלוה את אבק הריבית, שלשי רבינו מועילה תפיסתו, וכאן אמרינן ללוה שינכה מהחוב, שמלמדים אותו לתפוס. שו"מ שכ"כ הרי"ף להדיא, דאיירי בנכיתא כי היכי דלא תיקשי הילכתא אהילכתא, דהלכה כרבינא דבלא נכיתא הוה ריבית קצוצה, והלכה כרב אשי דאין מוציאין בדיינין, ותודה לה' שכינותי לדעת גדולים, וכן יפרש הראב"ד.

128 פעמים ששניהם אסורים. לעיל [סה:]

129 וכן כל וכו' אבק ריבית הווי. וכאן חידש לנו רבינו חידוש גדול דצד אחד בריבית אסור רק מדרבנן, דכל שע"י מכירה הוה רק אבק ריבית. וצ"ל דאם חידוש—דין זה מישך שייך לדבריו הקודמים, או דילמא שהוא חידוש—דין בפני עצמו, שכל צ"א בריבית אינו אסור אלא מדרבנן, דמי איכא מידי דלרבי יהודה מותר לכתחילה ולרבנן הוה ריבית דאורייתא.

ולאחר העיון נ' שהוכרח לפרש כן, לפי מה שפירש לעיל שמשכנתא בלא נכיתא באתרא דלא מסלקי הוה רק אבק ריבית, וכזה יישב פסקי רבינא, דהווי כמכר, הוקשה לו סוף סוף לא עדיף מצד אחד בריבית, דנהי דמשכנתא הווי כמכר דהא מיניה קא גבי זוזי ואינו יכול לדחות לקרקע אחרת, ונמצא שאוכל המלוה את פירותיו, דהא תינח אם לבסוף יגבה את הקרקע לחובו, אבל אם ישלם לו הלוה את החוב במעות, והשדה חוזרת ללוה, נמצא דהמעות היו הלוואה, ולא דמי קניית המשכנתא, והפירות שאכל הווי ריבית, והוה צד אחד בריבית, ואם צ"א בריבית אסור מה"ת, למה אמר רבינא, לעיל סב.

לימודי נים

ולעומת זה, כיון דרכא סבר דצ"א בריבית אסור מה"ת, שפיר כתב הרשב"א שלא היה יכול לפשוט רב"ה שאינו יוצא בדיונין דהוה רק צ"א בריבית, דדילמא ההלכה כרבא.

אמנם א"צ לזה, ד"ל שלא פשט רב"ה ספיקו שהפירות אינן חוזרין משום דהוה רק צ"א בריבית, ומדמתיר ר' יהודה לכתחילה, ע"כ שגם לרבנן אינו אסור מה"ת, ד"ל דבעובדא דידיה גרע, שלפי מש"כ רבינו לפירוש א' דבכאן לא הוה מחילה בטעות, וידע המוכר שאין מכירתו מכירה והניחה לאכול את הפירות בשכר מעותיה, ונמצא שהיתה כאן הלואה מתחילה ועד סוף, ולפיכך הסתפק אם אכילת הפירות הוה ר"ק או לא, ובכל הני עובדא דאמרין דלר"י מותר צ"א בריבית, היינו היכא דאיכא צד מכר, משא"כ הכא דלא סמכא דעתיה ולא גמר והקנה והוה כהלואה. ואעפ"כ פשט רב"ה דלא הוה ר"ק משום דלא קץ לה. וניחמתי שאין ממש בדברי, דא"כ למה אמר רבינו שרבינא לא קאי כי אם אמשכנתא ולא אזביני, יאמר שבשניהם סבר דהוה כהלואה, ור"ק הוה אע"ג דלא קץ ליה. ולפיכך הוכרח לומר שסמך דעתו אתנאו והיה בו ענין מכר, ואם היה מוציא רבינא בזביני ש"מ שסבר שצ"א בריבית אסור מה"ת, וא"כ איך אמר דבמשכנתא בלא נכיתא אין מחזירין ממלוה ללוה. ואפשר קצת לקיים דברי, שרב"ה הסתפק אם היה בו ענין של מכר או לא, ולפיכך דן שאפשר שאין להחזיר הפירות מטעם קץ קץ ליה. אבל לרבינא פשיטא ליה דהוה מכר על תנאי כמו דסבר אביי התם זביני הכא הלואה, ולפכך צ"ל שחלק רק אמשכנתא.

והנה בירושלמי [בפירקין ה"ב] איתא, ר' יוחנן ור' לעזר ור' הושעיה אמרי מבתי ערי חומה למד ר' יהודה, דתני שנה האמורה בבתי ע"ח הרי הן כמין ריבית ואינה ריבית. תני חורן הרי זו ריבית אלא שהתורה התירה. מאן דאמר הרי זו כמין ריבית ואינה ריבית ר"מ. מאן דמר הרי זו ריבית אלא שהתורה התירה ר' יהודה. והנועם ירושלמי מהפך את הגירסא, מ"ד ה"ז כמין ריבית ואינה ריבית ר' יהודה, דר"י ס"ל דצ"א בריבית מותר. ור"מ סבר דאסור [ויש לעי' מש"ס דילן [מגילה כז:] שאמרה הגמ' דר"מ בשיטת ר"י אמרה דצ"א בריבית מותר, ולפיכך אמר אין מוכרין כהכ"צ אלא ע"ת שאם ירצו יחזירוהו, יעוי"ש בננועם ירושלמי, וצ"ע]. עכ"פ התבאר

וא"ת דמספקא להו טעמא דרבי יהודה דדילמא אף לדידה ריבית קצוצה היא, דלא פליג אלא בריבית ע"מ להחזיר. וכדרכא, דאוקי פלוגתייהו בהכי [סג.], וא"כ אף אנו אין לנו ראייה מכאן דרבינא לא אמרה בזביני, דדילמא אף רבינא אית להו כרבא. ועוד דבהדיא אשכחן תנא בערכין [לא.]. דאמר בבית בבתי ערי חומה ריבית גמורה אלא שהתורה התירה. וגרסינן בירושלמי [בפירקין, ה"ב] כאן התירתה ולא במקום אחר. [וכ' שצריך להגיה "רבה" במקום רבא.]. והנה לפי מש"כ בהערה 116 שרבינו הוצרך לחדש דצ"א בריבית אינו אסור מה"ת משום דרבינא אמר לעיל [סב.]. דמשכנתא בלא נכיתא הוה רק אבק ריבית, ופירש רבינו משום דמכר דמי, עכ"פ הוה רק צ"א של מכר, שאם יפרע לו ההלואה, יחזיר לו השדה, ונמצא שלא שימשו מעות ההלואה לדמי קניית השדה, מוכרח לומר שרבינא סבר דצ"א בריבית אינו אסור מה"ת, ונסתלקה קושיית הרשב"א דילמא גם רבינא סבר דצ"א בריבית אסור מה"ת כדרכא.

ויעוי' בתוד"ה ריבית ע"מ להחזיר [לעיל סג.], שהקשו, דלרבא דסבר דצ"א בריבית לכו"ע אסור, איך משני בערכין [לא.]. הסתירה שבמשנה קתני דהמוכר בית בבתי ע"ח ריבית ואינה ריבית, ובכרייתא קתני ריבית גמורה היא והתורה התירה, הא ר' יהודה והא רבנן, כיון דלרבא לכו"ע אסור. ותי' דגם רבא מודה דמה"ת פליגי אם צ"א בריבית אסור או מותר, אלא שלא נראה לרבא שר' יהודה יתיר צ"א בריבית אפילו מדרבנן. א"כ מצינו סברת רבינו בגמ' אליבא דרבא, דמי איכא מידי דלרבנן הוה צ"א בריבית אסור מה"ת, ולר' יהודה מותר לכתחילה. וע"כ שגם ר' יהודה מודה דצ"א בריבית אסור מדרבנן, וחולקים רק בריבית ע"מ להחזיר, דלחכמים אסור מדרבנן, ור' יהודה מתיר מדרבנן. וא"כ מרבא נשמע לאביי שאמר צ"א בריבית איכא בינייהן, דמי איכא מידי דלרבנן אסור מה"ת, ור"י מתיר לכתחילה, אלא ע"כ צ"ל, שגם לחכמים אינו אסור אלא מדרבנן. וסתמא דגמ' [סה:] ודמגילה [כז:] קאי אליבא דאביי שחולקים בצ"א בריבית, ומסתבר שסובר רבינו שהלכה כאביי כיון שרבים קמים בשיטתו, וכן סתמא דגמ' קאי אליבא, מלבד ההכרח שרבינא עצמו סבר דצ"א בריבית אינו אסור מה"ת, כיון דסבר דמשכנתא בלא נכיתא הוה רק אבק ריבית.

בחצר דלא קיימא לאגרא לאו רבית קצוצה היא דמאי קייץ ליה, והא לא חסריה ולא מידי¹³¹. ואי בחצר דקיימא לאגרא כי אמר הלויני ודור בחצרי רבית קצוצה היא. ולא עוד אלא דחמיר נמי ממשכנתא, דאילו התם איכא דוכתא דשריא בנכייטא, ואילו הכא לא ישכור הימנו בפחות קאמרינן¹³². וטעמא דמילתא משום דמשכנתא אית ליה אחריות על אותו קרקע וכזביני דמי, דהא מיניה קא גבי זוזי ולא מצי לדחויי לארעא אחריתי, מה שאין כן בהלויני ודור בחצרי שלא מדרך משכונא. ובהלוהו ודר בחצרו נמי דאמרינן דאבק רבית הוא, דוקא בחצר דלא קיימא לאגרא, אי נמי דקיימא לאגרא ובתר הלואה אמר ליה דור בחצרי חנם, אבל אי קיימא לאגרא ודר בה שלא מדעתו, אפוקי נמי מפקינן, ולא משום רבית אלא משום גזל, דכיון דלאו מדעתיה דר ביה גזל הוא. כן נראה לי בכל אלה.

והר"ר יצחק ז"ל¹³³ כתב בהלכותיו כך, דהלוהו ודר בחצר אבק רבית הוא, וכיון דאבק רבית הוא פרע ליה כל מאי דאוזפיה, דכל סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא, ולא חלק בדבר.

לימודי ניסן

שכתבו התוס' לפרש אשי' ר"ת לעיל בד"ה ולא ישכור [סד:], ומה"ט לא השיג הרשב"א על הראב"ד מהברייטא שהובאה בערכין [לא]. ריבית גמורה היא אלא התורה התירה, שיש לפרש דריבית גמורה היא מדרבנן, א"כ גם מלשון הירושלמי לא קשה כ"כ. וז"ל [שם]: א"ר אידי כד סלקית מגלותא אשכחית עובדא קומי ר' אמי הרי זו כמין ריבית ואינה ריבית. א"ר חזקיה לא אמרו אלא זו ריבית שהתורה התירה. כאן התורה התירה הא במקום אחר לא.

פי' שר' אמי רצה להתיר מדין צ"א בריבית כר' יהודה. השיבו ר' חזקיה מברייטא הנ"ל דקתני ריבית גמורה היא אלא שהתורה התירה, כלומר, שלפי ברייתא זו צ"א בריבית אסור, ורק בבע"ח מותר, אבל יתכן שאינו אסור אלא מדרבנן, ומש"א כאן התורה התירה אבל במקום אחר לא, פי', שבמקום אחר חוץ מבתי ע"ח לא מצינו שהתירה התורה להדיא, ולפיכך יש כח לחכמים לאסור [עי' בט"ז באו"ח סס"י תקפ"ח, וביו"ד סי' קיז סק"א].

131 ולא עוד וכו' לא אסרי' ולא מידי. עי' מש"כ בהע' 61, ובהע' 119 בביאור שי' הראב"ד בדין זה. 132 ולא עוד וכו' לא ישכור הימנו בפחות קאמרינן. רבינו אינו מחלק בין משכנתא דבית למשכנתא דשדה, רק בין משכנתא לשכירות. עי' בתוד"ה ולא ישכור [לעיל סד:].

133 והרב ר' יצחק ז"ל וכו'. הרי"ף בפירקין [לה:] בדפוס וילנא.

בירושלמי שר"י למד דצ"א בריבית מותר מדין מוכר בית בבע"ח, ובר פלוגתיה דסבר מאיזה טעם שאין ללמוד מבתי ע"ח, יתכן שסובר דהוה ריבית מה"ת, שהרי גם ר' יהודה לא היה מתיר לולא הלימוד מבתי ע"ח. ואין להקשות מי איכא מידי דר"י מתיר לכתחילה וחכמים סוברים דר"ק היא ויוצאה בדיינים. שהרי חולקים בלימוד הקרא, ומאן דלמד סבר דמותר, ומאן דלא למד נשאר הדין דאסור מה"ת. אמנם בש"ס דילן לא נאמר שר"י למד מבתי ע"ח דמותר, ומשמע שמתיר מסברא, דכיון דאית ביה צד מכר, אינה הלואה הרגילה שבה איירי התורה באיסור ריבית, ונשיכתה אינה כנשיכת ריבית, כיון דאית ביה צד מכר, וכיון שר"י מתיר מסברא, אין לומר שחכמים מבטלים סברתו לגמרי וסבדי דהוה ר"ק, שסברת ר"י היא תורה לכל התנאים שבעולם, וע"כ שאינם אוסרים אלא מדרבנן.

ובאופן אחר יש ליישב הקושיא מהירושלמי, שאפילו נאמר שכו"ע מודים שר"י למד את דינו דצ"א בריבית מותר ממוכר בית בבע"ח, וחכמים אמרו ריבית גמורה היא אלא שהתורה התירה, שיש להקשות למה לא נלמד מבתי ע"ח שצ"א בריבית מותר, והירושלמי לא ביאר כלום בדעת החולקים למה אין למדים מבית ע"ח אכל התורה כולה שצ"א בריבית מותר, ע"כ י"ל שגם הם סוברים דצ"א בריבית מותר מה"ת, אלא שמדרבנן יש לאסור בכ"מ חוץ מבתי ע"ח שהתירה התורה להדיא, וכמו

ואני איני אומר כן דכי אמרינן [הכין] הני מילי במשכנתא דאדעתא דארעא נחית וברשותה דמרה נחית ליה, וכי מסלקינן ליה בלא זוזי או מנכינן ליה מאי דאכל, אפוקי מיניה הוא, אבל הכא מאן אחתיה לגוה, והוא מנפשיה נחית ולא אדעתא דמשכנתא, הילכך אי לא פרעיה מנכה ליה מאגריה¹³⁴. ואי פרעיה ודאי תו לא מפיק מיניה. ודוקא בחצר דלא קיימא לאגרא, אי

לימודי ניסן

שחלק על רבא היינו משום דסלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא, דכיון שקנה את השדה למשכונה עד שיפרע את חובו, אם תסלקנו מן השדה הוה כהוצאה בדיינין, משא"כ בהלוהו ודר בחצירו, שמעולם לא קנה זכות דירה בחצירו, אי תפיס הלוה ומנכה בחובו, אין זו כהוצאה בדיינין. ועוד אני חוכך לומר, שאם אכל פירות משדה המשכונה באתרא דמסלקי באופן דהוה אבק ריבית, אינו יכול המלוה לגבות את החוב מן הלוה אם רוצה לנכות את הפירות מהחוב, אלא כיון שתפיס במשכנתא, יכול לגבות את חובו ממשכנתא אם אינו רוצה הלוה לפרוע את חובו אע"פ שיש לו מעות, כיון שהקנהו את השדה לפרעון חובו, וסילוקו מן השדה הוה כהוצאה בדיינין. ואפשר לומר טעמא במילתא שלא תיקנו שאבק ריבית תהא יוצאה בדיינין, דהא דר"ק יוצאה בדיינין הוא מחמת הכ' וחי אחיך עמך, אהדר ליה כי היכי דניחי, שאנו דנים את נתינת הריבית שקצץ עליו בשעת הלואתו, כנתינה באונס או כמחילה בטעות, שמתוך לחץ ההלואה דחקו שישלם לו ריבית, אבל כשלא קץ עליו ריבית בשעת ההלואה, ומעצמו הניחו הלוה אח"כ לאכול את הפירות או לדור בחצירו, כיון דהוא לא חס על חיותו, גם ב"ד א"צ לחוס עליו, ולפיכך אין מזדקקים להוציא מן המלוה, אבל הוא בעצמו עביד דינא לנפשיה, ומנכה מן החוב.

ובדעת הרי"ף שאינו מחלק בין סילוקו משדה המשכונה, לדר בחצירו שלא מדעתו, ובשניהם אין מנכים מן החוב. י"ל שהוא מפרש דברי רבא שאמר אכל שיעור זוזי מסלקינן ליה, לא מפני שיש חילוק בין הוצאה בדיינין לניכוי מן החוב ע"י הלוה עצמו, אלא מטעם אחר אתי עלה.

וז"ל רש"י בדברי רב אשי שחולק ארבא וסבר דאכל שיעור זוזי לא מסלקינן ליה בלא זוזי עד שיתן לו כל שיעור מעות הלואתו, דכיון דכי אכלינהו להך לאו בתורת פרעון אכלינהו הוה ליה אבק ריבית משעת אכילה ואינה יוצאה בדיינין וכו'. ומדכתב

134 הילכך וכו' מנכה ליה מאגריה. שיטת רבינו אפרים, הראב"ד והרז"ה, שמחלקים בין אבק ריבית דמשכנתא שאין מנכים כלום מהחוב, דכין שקנה את השדה לפרעון חובו, אם אתה מסלקו הרי היא כהוצאה בדיינין, ובהלוהו ודר בחצר חבירו שמנכים מן החוב, כיון שירד מעצמו ולא קנה את החצר לדירתו, צ"ב. סוף סוף כיון שהניחו לדור בחצירו בשכר מעותיו שהלוהו, ולא לפרעון חובו, אם מכריחים אותו לנכות מהחוב הרי מוציאים ממנו אבק ריבית שאכל, ואבק ריבית אינה יוצאה בדיינין. ואיסורא דעבד עבד, ותביעת ממון אין כאן.

ונראה לומר, שרבינו מדייק בלישנא שאמרו ריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינין, שרק בדיינים אינו יוצאה, אבל אם אינו צריך להוציאה בדיינין, אלא שהלוה מעצמו עביד דינא ומנכה מחובו שפיר דמי. והלא גדולה מזה אמר רבינו, שאם תפס הלוה את האבק ריבית מהמלוה לאחר שכבר פרע חובו, לא מפקינן מיניה, הרי שסבר כיון שאסרו חכמים שירויח המלוה כלום מחמת הלואתו, הוה כאילו אין הממון דלילה, וחייב להחזיר כדי לצאת י"ש, ואם תפס הלוה לא מוציאים ממנו, אלא שאין ב"ד נזקקים לדרישת הלוה שיוציאוהו ממנו. וכעין זה מצאתי בשיטמ"ק בשם הרמ"ך. וז"ל: מיהו צ"ע כיון דקי"ל דעביד איניש דינא לנפשיה נמי, נהי דאינה יוצאה בדיינים היכא דפרעיה, אבל האי דקא תפיס אמאי לא מנכה ליה וכו', ועוד דלישנא דאינה יוצאה בדיינים הכי משמע, בדיינים הוא דאינה יוצאה אבל אי תפיס לא מפקינן מיניה. ורב אשי נמי לא אמר אלא כל סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא, אבל אי איסתלק ואתי וקא תבע, בהא לא איירי כנ"ל, וצ"ע, עכ"ל.

ויש להביא ראיה מהא דאמר רבא אכל שיעור זוזי מסלקינן ליה, ואטו סבר רבא דאבק ריבית יוצאה בדיינין, הא איהו עצמו אמר אכל טפי לא מפקינן מיניה. וע"כ אתה אומר שרבא מחלק בין הוצאה בדיינין לניכוי מהחוב ע"י הלוה עצמו. ורב אשי

נמי בדקיימא לאגרא ואמר ליה דור בחצרי, דמדעתיה דר ביה כדכתבינן. גם יש לומר שאין בית דין כופין למלוה לנכות, גם לא ללוה לפרוע, ואם רצה המלוה לעמוד בחצר עד שיפרענו אין כופין אותו לצאת¹³⁵. וכן הסכים ה"ר אפרים¹³⁶. ואני אומר, נראין הדברים בשאמר לו דור בחצרי חנם כל ימי הלואתך אצלי, דהיינו סלוקיה. אבל אם אמר לו דור בה שנה או שנים אינו רשאי להחזיק בה עד שיפרענו, ואם עשה כן הרי זו גזלה ומוציאין ממנו שכר.

לימודי ניסן

[וגי' הרי"ף בפירקין רבא]. דכיון דלא קץ ליה לא הוה אלא אבא אבא ריבית, אלא שלדינא לפי מה שפסק הרי"ף דהלכה כרבינא דהוה ר"ק, א"א להעמיד דינו של ר"א דסלוקי בלא זוזי אפוקי בדיינין הוא כי אם במשכנתא בנכיתא. ולפי זה שפיר יש לפרש ברי"ף כנ"ל, ותו אין חילוק בין משכנתא לדר בחצר חבירו שלא מדעתו.

135 גם י"ל וכו' אין כופין אותו לצאת. זה סובב באמר הלוח למלוה לאחר שלוח דור בחצרי, שי"ל שקנה המלוה שכירות הדירה בחזקה אומן שהרשה לו הלוח לדור שם, ואם נסלקנו בלא זוזי הוה כאפוקי בדיינין, ואין ב"ד כופין את המלוה לנכות, גם לא ללוה לפרוע, דמה שאין הלוח פורע חובו לא הוה כהוצאה בדיינין, אלא כעביד דינא לנפשיה. ואיני יודע למה לא כתב רבינו דין זה גבי משכנתא שאין ב"ד כופין את הלוח לפרוע. ואולי ששם יגבה המלוה את חובו מהמשכנתא, אבל הכא כיון שלא נתן לו ביתו למשכונה, אלא שהקנה לו את האבא ריבית, אין שום טעם לביד המלוה לגבות את חובו אלא עי"ז שלא יצא מהבית עד שכלה הזמן שהותנה מהלוח. ומה שנראה מד"ר שמסתפק בזה, נ"ל שיש להסתפק בכונת הלוח שאמר ודור בחצרי, אם כוונתו היתה להקנות לו ביתו לדור בה עד שיפרענו ותו אין ב"ד כופין אותו לצאת דהוה כהוצאה בדיינין, או דילמא שכונתו היתה להרשות לו לדור בחצירו מבלי שום קנין, אלא כדר בביתו של הלוח בחנם.

136 וכן הסכים ה"ר אפרים. מרהיטות לשון הראב"ד נ' כאילו רבינו אפרים הסכים לדבריו הקודמים. ולפי מה שהעתיק הר"ה לשונו נ' שאינו מסכים למש"כ רבינו, שבהלוהו ודר בחצירו בחצר דלא קיימא לאגרא שיכול הלוח לנכות מן החוב, וז"ל: הילכך היכא דהלוהו ודר בחצירו ולא משכנה גביה, חזינן אי חצר דלא קיימא לאגרא היא דלא חסריה, כיון דבעלמא לא מתחייב למיתן ליה מידי,

בטעמא דרב אשי דהוה ליה אבא ריבית משעת אכילה, משמע דבזה חולקים רבא ורב אשי, דרבא סבר דכיון דלא קץ ליה שיאכל את הפירות בשכר הלואתו, י"ל שעדיין לא החליטו הלוח והמלוה כיצד לחשב את אכילת הפירות, אם לנכות מן החוב, או שיהא המלוה אוכלם בתורת אבא ריבית, והניחו הענין לברר אח"כ בשעת פרעון, ולפיכך אם זרזו הלוח ואינו מניחו לאכול אלא כדי הקרן, שפיר יכול לסלקו, כיון דבשעת אכילה לא אכלן בתורת אבא ריבית בהחלט. ועל זה חולק רב אשי, וסבר דדבר ברור הוא שמעולם לא הסכים המלוה לאכול את הפירות לפרעון חובו, והוה לי' אבא ריבית משעת אכילה, ולוח בתר מלוה גריר, ואבא ריבית אינה יוצאה בדיינין. והוא הדין והוא הטעם בהלוהו ודר בחצר חבירו שלא ברשותו, דודאי המלוה השתמש בדירה בשכר מעותיו ולא לפרעון חובו, ולוח בתר מלוה גריר, והאכילו אבא ריבית, ואם אתה מנכה מן החוב, הרי אתה מוציא את האבא ריבית בדיינים. אמנם פירוש זה עולה יפה לרש"י, ולשיטה השניה שהביא הרי"ף דאיכא מאן דסבירא ליה כרבינא בזבינא לחוד, אבל משכנתא אבא ריבית היא, ומוקים להא [מחלוקת רבא ורב אשי] במשכנתא בלא נכיתא. אבל לפי מה שפירש הרי"ף דעובדא דרב אשי איירי במשכנתא בנכיתא, כי היכי דלא תיקשי הלכתא אהלכתא, דהא משכנתא בלא נכיתא קיי"ל בה כרבינא דריבית קצוצה היא ויוצאה בדיינין וכו'. ובנכיתא הא קצבו מתחילה לנכות כל שנה סכום מועט מחמת הפירות, פ"י, שיאכל פירות ששין מאה דינרין בדינר, ואיך יכול הלוח לטעון שלא החליטו עדיין בדין תשלומי הפירות, הא ודאי המלוה אכל את הפירות בתנאו שהתנה בשעת ההלואה. ולא ברירא לי כוונת הרי"ף בזה, אם כוונתו לומר שרב אשי איירי במשכנתא באתרא דמסלקי בנכיתא, או שרבא ורב אשי יתכן שאיירי בלא נכיתא, וסברי כרבר"ה ורבה

ומשכנתא בנכייטא באתרא דלא מסלקי, קיימא לן כרבינא דאכיל. ואף על גב דרב כהנא ורב פפי ורב אשי לא אכלי בנכייטא, אינהו דמחמרי אנפשייהו. ורבינא דעבד עובדא בנפשיה מיניה גמרינן למעשה, ודלא כדברי הרב¹³⁷ שכתב דלית הילכתא כרבינא משום דהנך פליגי עלה והוי יחיד אצל רבים. ולאו מילתא היא. ואם אמרו רב כהנא ורב אשי אמרי לא ניכול

לימודי ניסן

ורבינו לא חילק בזה, ולפי מש"כ דמשכנתא באתרא דלא מסלקי הוה כמכר, א"כ אם אתה מסלקו בלא זוזי הוה כאפוקי בדיינין. וגם על רבינו אפרים גופא קשה, שהרי הוא עצמו חילק בין משכנתא לדר בחצר חבירו שלא מדעתו, וצ"ע.

ולפי מש"כ לעיל אתי שפיר, דבמשכנתא בלא נכייטא ובדלא קץ, י"ל שלא החליטו עדיין מה יהיה דין הפירות, ודחו את ההחלטה אלאחר זמן, לפיכך יכול הלוח לומר שלא הסכים שיאכל בתורת אבק ריבית ומנכים מן החוב, משא"כ במשכנתא בנכייטא, הרי התנו מתחילה שיאכל את הפירות ע"מ שינכה דבר מועט מן החוב, ומה שאכל מדיליה אכל, וסלוקי בלא זוזי הוה כאפוקי בדיינין. ועדיין קשה איך עבר רבינו על דברי ר"א בשתיקה ולא השיג עליהם.

וני"ל שדברי ר"א המועתקים בבעהמ"א לקו בחסר. שר"א בא ליישב הסתירה שבדברי רבינא, שלעיל [סב.] אמר דבמשכנתא בלא נכייטא אין מחזירין ממלוה ללוה דהוה רק אבק ריבית, וכאן בסוגיין איתא דרבינא חשיב ואפיק פירי, ואף שנאמר שאיירי בזבני, הא משמע דכש"כ במשכנתא, ודלא כהראב"ד. וע"ז תירץ דהא דרבינא חשיב ואפיק פירי, היה קודם הפרעון, וניכה מהחוב דמי הפירות שאכל. והא דאמר רבינא לעיל אין מחזירין, פי', לאחר שפרע הלוח דמי החוב, אז אין מוציאין מהמלוה דמי הפירות שאכל. אבל קודם שפרע, ודאי מנכים מהחוב דמי הפירות שאכל, וכ"כ במאירי, ובחי' המיוחסים להריטב"א. ולפי זה אפשר לומר דרבינא סבר כרבא דאכל שיעור זוזי מסלקין ליה, אבל לדינא שאנו פוסקים כרב אשי, אפשר שיודה רבינו אפרים שגם במשכנתא בלא נכייטא אין מנכים, ולפיכך לא השיג רבינו כלום על דברי ר"א, אע"פ שהוא מפרש דברי רבינא באופן אחר.

¹³⁷ ודלא כדברי הרב וכו'. הרי"ף בפירקין [לח

— ברפוס וילנא].

והשתא דהלוהו נמי לא מתחייב בדינא. ועי"ש בבעהמ"א שהשיג עליו, דכל היכא דאיכא חשש ריבית מחשבינן ליה ומסלקין ליה בלא זוזי כמו שכ' רבינו. והרמב"ן במלחמות ה' הסכים לרבינו אפרים. ואולי שרבינו מפרש דבריו שמש"כ והשתא דהלוהו נמי לא מתחייב בדינא, היינו בדיינין, אבל הלוח עצמו מנכה מחובו, וככה ראיתי בספר ההשלמה שרצה לתרץ כן דברי רבינו אפרים. ומה דמספקא לי' לס' ההשלמה, פשיטא ליה לרבינו. [ובספר ההשלמה הנדמ"ח נפלה שם ט"ס, שכתוב אבל מה שכ' ר"א דבהלוהו ודר בחצירו כיון דחצר דקיימא לאגרא היא הואיל ובעלמא לא מחייב למיתב ליה וכו', צ"ל כיון דחצר דלא קיימא לאגרא]. ומש"כ רבינו דבאמר לו דור בחצירי י"ל שאין כופין את המלוה לצאת גם לא ללוה לפרוע, לא מצאתי בדברי רבינו אפרים. ואולי למד כן ממש"א ר"א וז"ל: דע"כ לא קאמר רב אשי אלא בדמשכנה גביה [אבל לא בהלוהו] וקא דייר ביה מלוה מנפשיה. א"נ דקאמר ליה לוח בתר הלואה דור בה אע"ג דלא אדעתא דהכי אוזפיה, כי אתא מלוה למתבעיה בזוזי ה"נ דמתחייב ליה לדלויי ליה אגר ביתא, עכ"ל. דדוקא אם רוצה המלוה לגבות את המעות יכול לדרוש ממנו הלוח שינכה את שכר הדירה מהחוב, אבל אין יכול הלוח לכופו שיצא. ובסוף דברי ר"א אני רואה חילוק גדול מדברי רבינו. וז"ל: ואי קשיא לך ההיא דאמר ליה רבינא לרב אשי והרי משכנתא בלא נכייטא דבדיניהם מוציאם ממלוה ללוה ובדיינינו אין מחזירין מלוה למלוה. ההיא לא קשיא, דאין מחזירין קאמר. ותרגומא היכא דפרעיה ולא קא תבע ליה בפירי דאכל ולבתר הכי קא תבע ליה, לא מפקינן מיניה, אבל אי תבע ליה מקמי דליפרעיה, הכי נמי דמחשבינן ליה כל מאי דאכל ממאי דאית ליה גביה, אבל משכנתא בנכייטא לא עבדינן בה הכי, עכ"ל. הרי שכתב רבינו אפרים דבמשכנתא בלא נכייטא מנכים מן החוב דמי הפירות שאכל, ורק במשכנתא בנכייטא אין מנכים.

איניש בנכייטא, היה כדבריו, אלא לא אמרו אלא דלא אכלי בנכייטא¹³⁸, אחמורי הוא דמחמרי

לימודי ניסן

בנכייטא, כל זמן דלא קץ, לא הוה ריבית קצוצה. ולדבריהם הא דאסרו באתרא דמסלקי בנכייטא, היינו משום שמדרכנן החשיבו את הדבר המועט שמנכה בעד הפירות ששוין הרבה כמאן דליתא, והוה כדלא בנכייטא, וכיון דניכוי דבר מועט הוה כלא כלום, א"כ באתרא דלא מסלקי שאסור מדרכנן בלא נכייטא, גם בנכייטא יש לצו"מ להחמיר, כיון דמדבריהם הוה נכייטא כלא כלום באתרא דמסלקי, ולא הוה כגזירה לגזירה, שמה שאסרו לאכול באתרא דמסלקי בנכייטא אינו משום גזירה של שלא בנכייטא, אלא מן הדין, שמדרכנן הוה כלא כלום, ובדין היה לאסור אפילו באתרא דלא מסלקי בנכייטא, אלא כיון שנתפשט ההיתר לא רצו לאסור, דהוה כגזירה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה, אבל צו"מ יש להחמיר על עצמו שלא לאכול בנכייטא מאותו טעם שאסרו לאכול בנכייטא באתרא דמסלקי, משום דהוה כלא כלום. והנה דין זה אם ניכוי דבר מועט בשביל פירות שעתידין לבוא ויש ספק אם ירויח או יפסיד הוה כמחיר הפירות או כלא כלום, זה תלוי בשדה אחוזה, שאם אנו דנים את הפדיון כקונה מן ההקדש, וכיון שאנו רואים שהתורה קבעה סלע ופונדיון בעד פירות של כל השנה, ש"מ שזהו המחיר האמיתי של פירות שאינם בעולם, וספק אם ירויח מהם או לא, דלמה נאמר שהתורה זלזלה בהקדש להקנותם בכדי. אבל אם נדון פדיון לא כקנין מן ההקדש, אלא כהסרת איסור מעל החפץ של הקדש, ומעצמו נעשה שלו, אין להביא ראיה משם שהסלע ופונדיון הוא המחיר של פירות ששוין הרבה יותר מזה, ויש קצת ספק שמא יפסיד ע"י בכדי וכדומה, וי"ל שר"י ור"ל חולקים בזה, דר' יוחנן סבר כאופן הא', ולמד מפדיון הקדש דמעו קונות לפירש"י, ור"ל סבר כאופן הב'. ועי' בחי' הריטב"א, קידושין ה. ד"ה ומה כסף.], ואז מדין יש לאסור באתרא דמסלקי בנכייטא דהוה כבלא נכייטא, ויש לצו"מ להחמיר שלא לאכול באתרא דלא מסלקי בנכייטא דהוה כלא בלא נכייטא. וזה נרמז במש"א ומאן דאסר, היינו באתרא דמסלקי בנכייטא, ששם מן הדין אסרו להני אמוראי, וממילא גם באתרא דלא מסלקי יש לצו"מ להחמיר. כנלפענ"ד. ובזה נתיישבה קושיית הרשב"א ודיוק הגר"א ז"ל.

138 ואם אמרו וכו' אלא דלא אכלי בנכייטא. ובביאור הגר"א [שו"ע יו"ד סי' קע"ב ס"ק א] הביא ראיה לשיטת הרי"ף, שר"כ ור"פ ור"א לא אכלי מדינא, מלשון הגמ' לקמן [סח.]. ומאן דאסר אמר לך שדה אחוזה הקדש הוא וכו', ולא אמר מאן דלא אכל וכו', ש"מ דמדינא אסר. ויש ליישב קצת, דגם רבינו מודה דר"כ, ר"פ, ור"א, לא לבד שהם החמירו על עצמם שלא לאכול אפילו בנכייטא, אלא שהורו שכל צו"מ לא ליכול אפילו בנכייטא, כמו שכ' רבינו בסמוך, ונמצא שהם אסרו לצו"מ לאכול בנכייטא, ורבינא התיר, ותו לא קשה כ"כ מלשון "ומאן דאסר". שו"ר שבחי' הרשב"א והרא"ש גרסו "ומאן דלא אכל", במקום ומאן דאסר. והרשב"א הביא קצת סיוע לגי' זו ממה שנא' ומאן דאכל ולא ומאן דשריא, וש"מ שהיפוכו הוא "מאן דלא אכל".

עוד נ"ל, דהנה יש לשאול במה פליגי הני אמוראי עם רבינא, ואם דעתם שצו"מ צריך להחמיר על עצמו שלא יבואו בני אדם לזלזל באיסורים, למה לא החמיר רבינא על עצמו. ועוד, אם רבינא למד להקל משדה אחוזה, א"כ גם באתרא דמסלקי יאכל בנכייטא, דהא שדה אחוזה לאתרא דמסלקי דמי וכמו שהקשה הרשב"א.

עכנ"ל בדרך האפשרות, שאה"נ שמעיקר הדין סבר רבינא שיש ללמוד משדה אחוזה אפילו באתרא דמסלקי, שיש ללמוד מד"ת שזהו המחיר האמיתי לשלם דבר מועט בפירות שקונה על הספק אם יהיו או לא, אלא שבאתרא דמסלקי בנכייטא, אסרו גזירה שמא יבוא לאכול שלא בנכייטא, ואז הוה ריבית קצוצה לרבינא כמבואר בסוגיין לפירוש רבינו, ובאתרא דלא מסלקי שלא בנכייטא, אע"ג דהוה כמכר, גזרו שלא יאכל משום דאתרא דמסלקי דהוה ר"ק, אבל באתרא דלא מסלקי בנכייטא אין מקום לגזור, שאם נגזור משום אתרא דמסלקי בנכייטא, ואתרא דמסלקי בנכייטא הוה גזירה מכוח שלא בנכייטא, הוה גזירה לגזירה. וכיון דבאתרא דלא מסלקי בנכייטא א"א לבוא לידי איסור מה"ת, סבר רבינא דגם צו"מ רשאי לאכול, שלא ילמדו ממנו לזלזל באיסור תורה. אבל אינך אמוראי אפשר דסברי כרבר"ה ורבה, דאפילו באתרא דמסלקי שלא

אנפשיהו. והכי איתא בשמעתא לקמן¹³⁹ האי משכנתא באתרא דלא מסלקי¹⁴⁰ לא ניכול אלא בנכייטא, ואי צורבא מרבנן הוא בנכייטא נמי לא ניכול. אלא חומרא בעלמא הוא ולצורבא מרבנן דמחמיר אנפשיה כרב כהנא ורב אשי. והשתא נהוג עלמא למיכל בנכייטא באתרא דמסלקי הוא דכלהו משכנתא פסקי להו זמן, דלא מצי פריק ליה עד זמן ידוע. ופוק חזי מאי עמא דבר¹⁴¹.

לימודי גימטריה

הדין והוא הטעם בשדה אחוזה, שאחר שפדה מן ההקדש אין כדאי לו להשקיע טורחו וממונו בשדה, כיון שבכל עת יכול בעל השדה לסלקו מן השדה, ולפיכך זלזלה כ"כ התורה בפדיון שדה אחוזה. ולא ידעתי למה לא פירשו רבותינו טעם זה, וצ"ע. אלא שלפי זה יוצא שבאתרא דלא מסלקי יש להחמיר יותר, שהרי מובטח הוא שאינו יכול לסלקו עד זמן הקצוב, וקיים רק החשש שמא תלקה השדה. אמנם התם טעמא אחרינא הוא דהוה כמכר וכמו שכ' רבינו. 139 לקמן. [ז:ס]

140 האי וכו' באתרא דלא מסלקי. גי' זו מתאימה לש"י רבינו דבאתרא דלא מסלקי בנכייטא הוה אבק ריבית, ולא התירו כי אם באתרא דלא מסלקי ובנכייטא. ועי' בגי' רש"י ובפירושו.

141 ופוק וכו' עמא דבר. וז"ל ס' התרומות, שער מו חלק ג' סעי' כ': ועל סברא זו מנהגנו להתיר, שהרי אנו קובעין בכל משכונותינו זמן ידוע וקבוע, או שיש מנהג שלא לפדות משכונתו כי אם מתחילת שנה לתחילת שנה, ובוזה הם כמו אתרא דלא מסלקי דבנכייטא שרינן לכתחילה בין חצר בין שדה, וכן תבחן ממש"כ בשמו [הראב"ד] והנה כתבנו ופירוש הרי"ף ז"ל בין באתרא דמסלקי ובין באתרא דלא מסלקי אסורה. ואחר שרבינא דמקיים כל מאי דאמור רבנן (?) ומר בריה דרב יוסף נוהגין היתר בנכייטא. וסוף דבר היא הלכה רופפת שאין הכרעת ז"ל לאסור אלא מדרב כהנא ורב פפי ורב אשי דלא אכלי בנכייטא, ואולי מפני שהיו חכמי ישראל ונהגו להחמיר על עצמן, כדאמרין, וצו"מ לא ניכול, הא לשאר אינשי מותר, ואין למחות בידם. ויש לנו להניח צבור לנהוג היתר בהלכה זו שהיא רופפת בידך ומרופפת ואין לה הכרע, עכ"ל. ועי' בשו"ע יו"ד סי' קעב, סעי"א בהגהת הרמ"א.

והטור (יו"ד סי' קעב, סעי' כא, כב) כתב: ובמקום שנוהגין שאם לא יפדנה לזמן ידוע כגון בתחילת כל

ואגב אעיר, שרש"י וכן הרמב"ם ביארו שלפיכך לא הוה ר"ק בנכייטא אפילו באתרא דמסלקי, שיוור בספק דאפילו תלקה ולא יהו כה פירות ינכה לו אותה קצבה, אע"ג שהוא חשש קטן שלא יהיו שוין הפירות כסכום שמנכה, ובדרך הרגיל יהיו שוין יותר אפילו אם תלקה. אלא שיש להתחשב גם בעמלו וזמנו שהשקיע בשדה ובכרם, ואם לא יהיו שוין הרבה יותר הוה כהפסד ולא כריוח.

אמנם בעניי לא הבנתי למה לא פירשו עוד טעם שפירות אלו אינן שוין כ"כ, שהרי באתרא דמסלקי אימת שיביא הלוח את המעות יסלק את המלוה מן השדה, והלוח מעונין שתחזור השדה אליו, וישתדל היטב להשיג מעות כדי לשלם את המלוה, והאי משכנתא באתרא דמסלקי מסלקי ליה אפילו מתמרא דאבודיא, ואם יצטרך לשלם בעד הפירות לפי ערכן, או קרוב לערכן, ודאי לא ירצה המלוה להטריח ולהוציא ממון הרבה בהשכחת השדה, כיון שיכול הלוח לסלקו קודם שיטול את הפירות, ואפילו אם ישלם לו את השבח, בשביל זה אינו כדאי לו להשקיע עמלו וזמנו וממונו בשדה, לא מיבעיא לפי צד האסתפקתא של הרשב"א בתשובותיו, הובאה בב"י בסו"סי קעב, שאסור ללוה לשלם בעד השבח דמיחזי כריבית, דבהלואה אפילו רב מודה דהוה כריבית, ודאי שאין הפירות שוין כי אם דבר מועט, שהרי מכניס עצמו בספק גדול שמא יפרענו קודם שיטול הפירות, ולא ישלם לו כלום בעד הפירות, אלא אפילו אם נאמר כדמסתבר להרשב"א דמשכנתא בנכייטא הוה כמכר, וכמו שפסק הרמ"א [שו"ע יו"ד סו"סי קעב], עכ"פ אם אינו בטוח שיהיו לו הפירות למוכרן לריוח, לא יטריח לזרוע ולחרוש בספק הנ"ל, ורק אם מנכה בעד הפירות סכום מועט ואם יהיו לו הפירות ירויח הרבה, אז כדאי לו להתעסק בה עה"צ שירויח הרבה, ונמצא שנכיון של דבר מועט בעד הפירות הוא באמת ערכן האמיתי, שאטו בשופטני עסקינן, והוא

כל וכו' ואבק רבית אינה יוצאה בדיינים. נ"ל דאבק רבית שאינו יוצא, אי תפיס ליה לזה מיניה דמלוה בחר הכי לא מהדרי', ומאי דתפס תפס¹⁴², וזה"מ במשכנתא, אי נמי בזבני דאסמכתא דמנפשיה קא אכיל להו לפירי, אבל רבית מוקדמת ורבית מאוחרת דמדעתיה קא יהיב ליה, ואף על גב דאסור, מאי דיהיב יהיב, ואי תפס מיניה בחר הכי מהדרינן ליה.

[ס' התרומות, שער מו, חלק ג', סעי' ב, ומחידושי הרמב"ן]

ולא מחשבינן משטרא לשטרא. פי', אם היו לו שתי משכונות מאדם אחד, וממשכונא אחת אכל יותר ממצותיו ומן האחת לא אכל כדי מצותיו, אין מחשבין מיותר של זו כנגד חסרון של זה ומסלק אותו משתייהם שהרי אכל שיעור זווי משתייהם, אלא זו שלא השלים כדי מצותיו אוכל והולך עד שישלם.

לימודי ניסן

הא קיימא לן שטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי, ואי אמרת בשטרי משכונות קאמרינן, ומשום משכנתא קני ליה מלוה, לאו מילתא היא, דהשתא קס"ד דסלוקי בלא זווי לאו אפוקי מיניה הוא, דאלמא משכנתא לא מיקניא ליה. ועוד שאין רבינו הגדול מודה בסברא זו כמו שכתבנו למעלה. ובירושלמי בריש פירקין גרסינן, אמר רבי ינאי ע"כ ריבית שיוצאה בדיינים. בעון קומי ר"י ריבית מהו שתצא בדיינים, אם מזו אין מניחין לגדולי ארץ ישראל, כלומר, כדאמר ר' יוחנן גופיה בגמ' דילן דאין ריבית קצוצה יוצאה בדיינים. מודה ר"י שאין שטר זקוק לחבירו, כלומר, דלא מחשבינן משטרא לשטרא. ומודה ר"י שאם השטר היה קיים דו מקיז ליה. למדנו מכאן דאפילו בשטרי דלאו משכנתא אין מוציאין ממנו ולא מחשבינן משטר לשטר. הילכך אי בחר דפרעיה לזה למלוה מדעתא דנפשיה תפיס מיניה, מפקינן מיניה ומהדרינן למלוה, עכ"ל הרמב"ן. ראשית כל, יש לשאול מנין הוציא רבינו חידוש — דינו שאם תפס הלוח את האבק ריבית מן המלוה אין מוציאין ממנו.

ונ"ל שלמד דין זה ממש"א שאין אבק ריבית יוצאה בדיינים, דמשמע שרק בדיינים אינו יוצא, אבל אי עביד דינא לנפשיה ותפס בעצמו מן המלוה, מהני. ולפי זה נ' שגם בריבית הבאה ע"י מקח וממכר כעובדא דמתני' דריש פרקין, ג"כ מועילה תפיסת הלוח, ולא מיעט רבינו אלא ריבית מאוחרת או מוקדמת שלא מועילה תפיסתו, שהרי גם באבק ריבית שע"י מו"מ ג"כ השתמשו בלשון זה דאמר ר"א ר"ק יוצאה בדיינים, אבק ריבית אינה יוצאה בדיינים [סא:]. ובטעם הדבר י"ל, דרבינו סובר כיון שרצון התורה

שנה ושנה, או ט"ו ימים קודם שיכלה השנה, שוב לא יפדנו אותה שנה, כתב הראב"ד דחשיב אתרא דלא מסלקי, כיון שאינו יכול לסלקו בכל שנה אחר שיעבור הזמן. וא"א הרא"ש ז"ל כתב דחשיב שפיר אתרא דמסלקי כיון שיכול לסלקו בתחילת השנה, עכ"ל הטור. וצ"ע במה פליגי.

וכ"ה להדיא ברא"ש בפירקין ס"י לה. וז"ל: יש מקומות שנהגו שאם לא יפדה וכו' בתחילת השנה וכו' שוב לא יוכל לפדותה. כתב הראב"ד דהיינו (ב)[כ]אתרא דלא מסלקי. ולא נהירא לי, דאתרא דלא מסלקי היינו שקובע זמן בשעת הלואה, ועד אותו זמן אינו יכול לסלקו והוא כמכר עד אותו זמן וכו', אבל בשנה שניה אע"פ שאינו יכול לסלקו כל אותה השנה, כיון שהיה יכול לסלקו אחר הלואה לא חשיב תו כמוכר, לפי שכל ההיתר תלוי בקביעות בשעת הלואה שמונע הסילוק עד זמן הקצוב ועקר הלואה ומשוי לה כמכר, עכ"ל הרא"ש.

וסברת הרא"ש דדוקא אם אינו יכול לסלקו משעת ההלואה הוה כמכר, דנמצא דלא היתה הלואה, אלא שבמצותיו קנה השדה לזמן, אבל אם לאחר ההלואה יכול לסלקו, הרי שהיתה הלואה, ותו לא מהני מה שיש זמן אח"כ שאינו יכול לסלקו דמחזי כריבית. [ולא נתבררו לי דברי הפ"ח על הרא"ש סעי"ק ת'].
142 נ"ל וכו' ומאי דתפס תפס וגו'. והשיג עליו

הרמב"ן ז"ל: ואי איתא להך סברא היכי אמרינן דלא מחשבינן משטרא לשטרא, כלומר, שאם היה חייב לו מצות בשטר אחר, אין המותר שאכל פרעון לאותו השטר האחר, והא תפיס לזה ולא מפקינן מיניה, ומי עדיף ממאן דתפיס מיניה בע"כ. ואי משום שטרא,

לימודי גימין

פתיך בה ענין של מכר, או שמתוך דוחק הלואתו הסכים להקנות לו פירות של אלף זוז בעד זוז אחד, דהוה קצת כמוזיל גביה מתוך הספק שמא תלקה וכדביארנו לעיל, אינה יוצאה בדיינין, אבל חייב לצאת י"ש ולהחזיר את הריבית, וכ"כ מועילה תפיסת הלואה.

וכמו כן בזבני באסמכתא, שמעולם לא הסכים ברצון גמור להקנותו השדה והפירות, אלא מניחו לאוכל מתוך דחק הלואתו, אי תפס הלואה לא מפקינן מיניה.

ודבר זה יש ללמוד גם מממש"א מר בריה דרב יוסף משמי' דרבא, דאכל שיעור זוזי מסלקינן ליה, ואילו היה אבק ריבית רק איסור מדבריהם, ולא דין ממוני, למה מסלקינן ליה, הא אין המלוה חייב ללוה כלום בעד הפירות שאכל, אלא שעשה איסור, וזהו ענין שבינו לבין קונו, ואין ללוה שום זיקת ממון מזה. אלא ודאי שבעצם חייב המלוה לשלם בעד הפירות שאכל, אלא שאין ב"ד נזקקין לזה. וחדש רבא שכל שאין ב"ד צריכים להוציא מעות האבק ריבית במישרין מן המלוה אלא בעקיפין ע"י נכיון מן החוב, בית דין מכריחים את המלוה לנכות מן החוב ומסלקים אותו משדה הממושכנת. ורבינו הרמב"ן גלייה לדרעיה והאיר את הענין דרבא סבר דמשכונא לא הוה בשדה הקנויה לו, פי', דהמשכנתא ניתנה לו לגביית חובו, ואמרינן ליה למלוה שהפירות שאכל משדה הממושכנת הם הם פרעון חובו, אכל טפי לא מפקינן מיניה, דזה הוה הוצאה בדיינין ממש. ואין מחשבין משטרא לשטרא, ומפרש רבינו דאירי בשטרי משכונות כמו שכ' רבינו להדיא, וכיון הרמב"ן מעצמו לפרש כן בד"ר, שאין לחשב את המותר שאכל משדה הממושכנת לחוב אחד כנגד חסרון של שדה הממושכנת לחוב אחר, שהרי השדה השני נקנית לו לגביית חוב אחר, וכל זמן שלא פרע לו חוב זה רשאי לעכב את השדה, אלא מה אמרת, אם תפיסת הלואה מועילה, ינכה הלואה מעצמו, אה"ע אם יכול הלואה לגרשו מן השדה הממושכנת השניה כדי להוציא את מותר האבק ריבית שאכל המלוה בשביל חוב הראשון, רשאי לעשות כן, אלא אנן איירינן שאין ביכלתו לסלק את המלוה, אלא שדורש מבית דין שהם יסלקו את המלוה מן השדה הממושכנת לחוב שני, כדי לנכות מה שאכל יותר ממעותיו בשביל החוב הראשון, אין ב"ד נזקקין לזה,

שיתחסד עם הלואה וילונו בחנם, ולא ילחצנו לשלם לו ריבית, ואם נטל חייב להחזיר, הוה כגזל ביד המלוה, או משום דהוה מחילה באונס או בטעות. והא דאין היורשים חייבים להחזיר את הריבית שנטל אביהם, דרק אצל המלוה נחשב כגזל, מחמת שהטילה עליו התורה מצוה להלוות בחנם, והנוטל שכר הלואה, הוה כגזל, מילפותא דקרא "וחי אחיך עמך", אבל לאחרים שלא היתה המצוה מוטלת עליהם, אין זה גזל. והא דהסכים הראב"ד לשי' הגאונים שאין מחילה מועלת בריבית, י"ל שהסכים עמהם לדינא אבל לא לטעם, אלא מחמת גזירה שכל המלוין בריבית יבואו לעשות כן להתנות עם הלווין שיאמרו שמוחלים את הריבית. [נוזה דלא כמו שני' לעיל בהע' 32].

ולפי זה בדין שכל זמן שהמלוה אוכל בשכר הלואתו מתוך הלחץ של ההלואה, הוה כגזל, אפילו אם לא היתה ריבית קצוצה, שהרי אינו רשאי ליטול שכר מהלואה מעותיו. אלא שי"ל שכל שאינה ריבית קצוצה שלא אסרתה התורה לא הוה כגזל, דבאופן שאינה ר"ק באמת חייב הלואה לתת לו שכר הלואתו, אבל לאחר שאסרו חכמים ליטול אבק ריבית, תו אין לומר שחייב לו את האבק ריבית, ונוטל שכר מעותיו מתוך לחץ ההלואה וזה הוה כגזל, שכל שנוטל מעות שאינו חייב לו מחמת הלואתו מחמת לחץ ההלואה הוה כגזל. ועדיפא מזה י"ל, כיון שרצון התורה שיתחסד עם הלואה וילונו בחנם, כל הנוטל שכר מעותיו הן בעקיפין או במישרים, עובר על רצון התורה, ואף שהאזהרות של ריבית לא נאמרו כי אם בתנאים מיוחדים, כגון ריבית קצוצה בשעת הלואה, ודרך הלואה ולא דרך מו"מ, אבל כל שמרבה מעות בשכר הלואתו, אין רוח התורה נוחה הימנו, וכדי לצאת י"ש חייב להחזיר מה שנטל, אלא שאין ב"ד מוציאין ממנו, אבל אם תפס הלואה מעצמו מהני. ורק אם הלואה נותן לו מחמת רצונו הטוב, כגון בריבית מוקדמת או מאוחרת, שלא דרש ממנו המלוה שיתן לו כלום, אף שאסור, אין בו ענין של גזל, אבל אם הלואה על שדהו כגון במשכנתא באתרא דלא מסלקי שלא בנכיתא, או במשכנתא באתרא דמסלקי בנכיתא דבר מועט, דהוה כאילו אוכל מעצמו, ולא הניחו הלואה לאכול כי אם מתוך לחץ ההלואה, הוה כגזל, אלא כל שאינו גזל גמור שנוטל לגמרי בעל כרחו של הבעלים, או כל שאינה ריבית קצוצה אלא

דף סז ע"ב האי משכנתא באתרא דלא מסלקי לא ניכול אלא בנכיתא
 [מיהו יש לעיין אם קבע הלוח זמן עם המלוה שלא לסלקו עד זמן פלוני, ומעתה הוא כמו
 אתרא דלא מסלקי, וזה ודאי עד הזמן פשיטא דמותר לאכול פירותיו בנכיתא, דבאתרא דלא
 מסלקי ובנכיתא הרי פסקנו דשרי, אבל מאותו זמן ואילך מאי, כיון דמצי לסלקי ליה כל שעה
 שירצה אסור, או דילמא כיון דבהיתר נחת לה כל אימת דממשכנה גביה שריא].

לימודי ניסן

שביארנו לעיל דאנן אמרינן למלוה למה אכלת בשכר
 מעותיך, מפני שחשבת שהלוה חייב לתת לך יותר
 ממה שנתת לו בשכר מעותיך שהן בטילות אצלו,
 ולפיכך נעשה חוב של ק"כ בעד ק' זו של הלואה,
 ולפיכך אם אכל פירות המגיעות לסך של ק', יכול
 הלוה לטעון הרי שילמתי לך ק' זו מהחוב של ק"כ,
 ויותר מזה אסרו עלי החכמים לשלם לך, ונפטר מן
 החוב. ונתיישובה קושיית הרמב"ן מהירושלמי. אבל
 רב אשי חידש דהמשכנתא קנויה לו לגמרי, ואם אתה
 מסלקו מהמשכנתא הוה כהוצאה בדיינין, ואבך ריבית
 אינו יוצא בדיינין, כנלפענ"ד

ולאח"ז מצאתי בספרו הדגול של כ' אדמו"ר
 (שליט"א) [וצ"ל] [דברות משה על ב"מ, ח"ב הערה
 נ"ג] שכתב לתרץ שי' הראב"ד שמהני תפיסה באופן
 אחר. ותו"ד שרק אם אותו הפירות של אבך ריבית הן
 בעין, שלא אכלן או מכרן המלוה, יכול הלוה לתפוס,
 שכיון שחייב לצי"ש ולהחזיר הפירות, הוה כנבטל
 הקנין, אבל לא דבר אחר. והנה מסתימת לשון
 הראב"ד לא משמע כן. והרמב"ן וש"ר שהקשו עליו
 מהא דאין מחשבין משטרא לשטרא, ודאי שהבינו
 בדעתו דל"ש אם תופס הפירות עצמן או דבר אחר.
 ומהא דפירש הראב"ד דאין מחשבין משטרא לשטרא
 דאיירי בשטרי משכונות, ולא בשטרי חוב, משמע
 דבשטרי חוב היה יכול לנכות מהחוב השני מה שאכל
 יתר על החוב הראשון. ומש"כ האדמו"ר (שליט"א)
 [וצ"ל] [וז"ל], ולכן נוחא מה שבאכל שיעור זוזי לא
 מסלקינן ליה, דאין הלוה יכול לתפוס המעות שבידו
 כשביל הפירות שאכל המלוה באבך ריבית, הרואה
 יראה בדברי הראב"ד מפורש שדוקא במשכנתא,
 דשכונא גויה, והוה כמכר, פי', לענין זה שאינו יכול
 לסלקו עד שיפרע מעותיו. וסילוקו בלא זוזי הוה
 כהוצאה בדיינין, אבל בדר בחצירו שלא מדעתו,
 מנכה הלוה מן החוב. והנלפענ"ד כתבתי.

דהוה כהוצאה ישירה ע"י בית דין, שהרי אין השדה
 הממושכנת לחוב אחר ניתנה לגביית חוב הראשון,
 עד שנאמר שכבר גבה המלוה את מעות חוב השני מן
 המותר שאכל בשדה הממושכנת לחוב הראשון. אבל
 אם היה למלוה על הלוה ב' שטרי חוב, ואכל המלוה
 יותר ממעותיו, שפיר יכול הלוה לנכות מן החוב
 השני ולא לשלמו את החוב כולו.

ויוצא מזה, שעיקר החילוק בין הרמב"ן והראב"ד
 הוא בזה, שהרמב"ן סובר אליבא דרבא, שאין
 המשכנתא קנויה למלוה כלל, כי אם להבטחת החוב,
 שאם לא יפרענו יצטרך לתת לו המשכנתא לפרעון
 חובו, ושפיר הקשה על הראב"ד, דאם תפיסה מהני,
 יאמר הלוה לא אתן לך את השדה לפרעון חוב השני,
 כיון שאתה חייב לי כך וכך מחוב הראשון. אבל
 הראב"ד סובר דגם לרבא הוה השדה קנויה לו
 לפרעון חובו, אלא שבעקיפין אנו אומרים לו שע"י
 אכילת פירות מהשדה הקנויה לך לפרעון החוב, גבית
 את חובך, אבל אין לסלקו מן השדה השניה
 שממושכנת למלוה לגביית חוב אחר, דוה הוה
 כהוצאה בדיינין. אמנם כל זה ניתן להאמר למ"ד
 דריבית קצוצה יוצאה בדיינים, שחידשה התורה
 שמעות הריבית הוא כגזל ביד המלוה, וכמו כן י"ל
 דאבך ריבית שנטל מתוך לחץ ההלואה הוה ג"כ
 כגזל, ויש ללוה על המלוה תביעה ממונית — ממוני
 גבך, ואף שלא ניתן לגבות בבית דין, יכול לתפוס
 מהא דעביד איניש דינא לנפשיה, ובייחוד אם נאמר
 שיש חיוב לצאת י"ש, אבל לר' יוחנן דסבר דאין
 ריבית קצוצה יוצאה בדיינין, אין כאן ענין של ממון
 כלל, והוה רק עבירה שבין אדם למקום, ואז ודאי
 שאין תפיסת הלוה מהני, דהוה ממונו של המלוה,
 ואין מחשבין משטר חוב אחד לשני, ורק מאותו שטר
 חוב מנכין.

ואולי היא תק"ח. או דילמא דהטעם הוא כמו

ובזה פסק הראב"ד ז"ל דאכיל ליה עד דפריק לה ליה¹⁴³ או עד דמחי בידיה ולימא ליה איזיל ומייתנא זוזי או אטרח ואייתי זוזי, וכדגרסינן אמר איזיל ואייתי זוזי לא אכיל. אטרח ואייתי זוזי מאי. רבינא אמר אכיל. מר זוטרא אמר לא אכיל. והילכתא לא אכיל, ובודאי במשכנתא דנכייטא עסקינן ולזמן, דהוה ליה כאתרא דמסלקי, וכשהגיע הזמן אמר אביא מעותי ואפדנה. ופסיקנא דלא אכיל ואפילו אמר איזיל ואטרח, דדוקא כי מחי ליה, הא שתיק אכיל, אע"ג דשלים זמניה דמשכנתא. בכל מאי דמשכנ¹⁴⁴ משכנתא בידיה משכנתא דהיתרא הוא ואכיל בנכייטא עד דפריק ליה או עד דמחי ליה. מיהו מאי דתלש מיהו אכיל. כל זה דעת הרב ז"ל.

[נספח התרומות, שער מו, חלק ג' סעי' כ. ומחי' המיוחסים להריטב"א]

קיצותא. הא דאמרינן קיצותא אסורה לצורבא מדרבנן¹⁴⁵, משכנתא דסוריא שריא, משום בקיצותא קא אכיל ממש בנכייטא ולבסוף אכיל כל זוזי בפירי. ואי לא עבדה פירי משכה

לימודי ניסן

אלא שיש זכות למלך לקחתה, אין זו זכות הנובעת מבעלותו על הבהמה, אלא זכות חיצונית להעשות לבעלים על הבהמה, וכל זמן שלא נטלה, הרי היא לגמרי ברשותו של הישראלי. וה"ה במשכנתא באתרא דלא מסלקי לזמן קצוב, דכיון דלזמן קצוב הוה כמכר, והוה המלוה כבעלים על השדה, ואף לאחר כלות הזמן יש לו זכות לעכבה עד שיפרענו, זכות זו נשארה לו מבעלותו הראשונה, ואוכל את הפירות מדין בעל השדה, ולא הוה אבק ריבית, משא"כ משכנתא באתרא דמסלקי דלא הוה כמכר, ומעולם לא נעשה בעלים על השדה הוה כאוכל פירות של הלוח. כנלפענ"ד.

144 דממשכנ' משכנתא. צ"ל דמשכא משכנתא.

145 הא דאמרי' קיצותא אסורה לצו"מ. מכאן נ' שרבינו מפרש הפלוגתא בין רב אחא ורבינא אי קיצותא שריא או אסור, היינו לצו"מ, אבל לכל אדם מותר. והוכרח לפרש כן דהא רבינא אכיל בנכייטא, ובמחלוקת רב אחא ורבינא בכל הש"ס הוה רב אחא לקולא ורבינא לחומרא, ואם סובר רבינא שאסור לכל אדם לאכול בקיצותו, וכש"כ בנכייטא, איך אכל עצמו בנכייטא. ועוד דל"ב לשניהם אסור לאכול בנכייטא, אלא ודאי שחולקים באיזה אופן רשאי צו"מ לאכול בנכייטא, אבל כל אדם מותר לאכול בנכייטא במשכנתא באתרא דלא מסלקי כדאמר רבא, ורבינא לא היה רוצה ליטול השם ולעשות עצמו כצו"מ, כמו שכ' ר"ת בתוד"ה רבינא אכיל בנכייטא. וזה דלא כמו שכ' בביאור הדבר שרבינא לא החמיר

143 דאכיל ליה עד דפריק לה ליה. יעוי' בראשונים שנתקשו במנהג העולם שאוכל המלוה את הפירות דמשכנתא באתרא דמסלקי ובנכייטא, דלשי' הרי"ף והרמב"ם הוה אבק ריבית, וגם לשי' הראב"ד הוה אבק ריבית. ועולה יפה המנהג רק לשי' רש"י שמקיל מכולם.

ורבינו יישוב מנהג העולם, דכיון דאיכא זמן שאין הלוח יכול לפדות את השדה, הוה כמשכנתא באתרא דלא מסלקי אף לאחר שעבר זמן הקצוב, עד שיפדה את השדה. אלא שדבר זה צ"ב, מה בכך שהיה זמן שלא היה יכול לסלקו, כיון שעבר הזמן ויכול הלוח לסלקו כשירצה, תו משתה לאתרא דמסלקי.

ונראה ליישב עפ"י מש"כ הרי"ף [פסחים ו, ד"ה התם], לתוך הסתירה שבמקבל צאן ברזל מן הנכרי הולדות פטורין מן הבכורה אע"ג דמצי לסלק ליה בזוזי, וכבהמת ארנונא שיכול הישראל לסלק בזוזי חייב בבכורה לחד לישנא, דבנכרי צ"ב כיון שהבהמה היתה של הנכרי ויש לו זכות ליטול את הבהמה אם לא ישלם לו הישראל בזוזי, לא נפקא מרשותו של הגוי, אבל אם הבהמה של ישראל היא וחייב לתיתה למלך בארנונא, כיון שיכול לסלקו בזוזי, לא נכנסה לרשותו של המלך. וביאור הדבר שבבהמת צ"ב כיון שהיתה של הנכרי ונשארה לו הזכות ליטלה מישראל אם לא ישלם לו בזוזי, אותה זכות נשארה לו מבעלותו הראשונה כשהיתה לגמרי שלו, וכל שיש לעכו"ם זכות בעלות בבהמה הוה יד עכו"ם באמצע ופטור מן הבכורה, אבל אם הבהמה היא של ישראל,

לארעי גביה עד דגבי מיניה כל חוביה, ואילו משכנתא דסורא בין עבדא בין לא עבדא במשלם שניא דפסק בהדיה נפקא מתותיה ידיה¹⁴⁶ והוא דלא קשה דעבדא מיד¹⁴⁷.

[מחז' המיוחסים להריטב"א]

האי משכנתא באתרא דמסלקי אין הבכור נוטל בה פי שנים.

הא דאמרי רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע האי משכנתא באתרא דמסלקי אין הבכור נוטל בה פי שנים, צריך אתה לידע דלאו אגופה דמלוה קאמרי, דהא אפילו לרב פפא¹⁴⁸ דס"ל

לימודי גימ'ן

על עצמו בהע' 138. ויש ליישב. ואולי שגם רבינו גרס רפרם במקום רבינא כג' ר"ת. ואז אפשר לפרש שרפרם ור"א חולקים בכל אדם אם רשאי לאכול בקיצותא, ומאן דמתיר לכל אדם לאכול בקיצותא ואוסר בנכייטא, לרבא דסבר דכל אדם רשאי לאכול בנכייטא, חוץ מצו"מ, די אם צו"מ יחמיר על עצמו שלא ליטול כי אם בקיצותא, ושאלה הגמ' דלמאן דאסר בבתרייתא, הרי שסובר שאין עדיפות בקיצותא יותר מסתם משכנתא בנכייטא, במאי ניכול צו"מ, ותי' הגמ' במשכנתא דסורא. והא דאמר רבינו הא דאמרי' קיצותא אסורא לצו"מ, היינו לדידן דפסקינן כרבא. עוד י"ל עפ"י מה שראיתי בפתי שערס, דרבינא קאי למ"ד דצו"מ צריך להחמיר על עצמו, ואמר דלדידיה אפי' בקיצותא אסור.

דסורא. ואולי שצריכים אנו לב' הטעמים, שאם היה הדין בקיצותא שבעבור זמן הקצוב שאוכל בנכייטא אינו יכול לסלקו עד שיגיעו דמי הפירות שאוכל לפרעון החוב, כיון דאיכא חדא למעליותא, שמחשב את ערך הפירות כפי שנמכרים בשוק הוה דומה לאריסות, שמקצת שנים אוכל האריס, ומקצת שנים לבעה"ב, ולא היה צריך צו"מ להחמיר, אבל כיון שלאחר זמן הקצוב יכול לסלקו אימת כשיפרענו החוב, מיחזי קצת כהלואה בריבית, ולפיכך לא יאכל צו"מ כי אם במשכנתא דסורא דאית בה ב' למעליותא, שאינו יכול לסלקו, ובכלות הזמן תצא השדה מידו אף שלא עשתה פירות כלל.

147 והוא דלא קשה דעבדא מיד. והדברים בלתי מובנים. ובעל כור לזהב הגיה ואמר אפשר דצ"ל אהוא דלא קשה [דרבינא] מיד. וא"י מה תיקן בזה, הא רבינא אכיל בנכייטא. ונ' להגיה ככה: והוא דלא (קשה) [קא] (ד)עבדא מיד, פ"י, דאף דלא קא עבדא מיד, תצא השדה כדכתב לעיל.

148 לר"פ דס"ל שעבודא לאו דאורייתא. וז"ל רבינו [ב"ב קעו.]: הא דאמר ר"פ הכא הלכתא מלוה על פה גובה מן היורשין ואינו גובה מן הלקוחות, גובה מן היורשין כדי שלא תנעול דלת מפני לוין, ואינו גובה מן הלקוחות דלית ליה קלא, ובמסכת קידושין [יג:] אמרי משום שעבודא דאורייתא, הכא עיקר, והתם הכי קאמר שויה רבנן כשעבודא דאורייתא משום דלא תנעול דלת מפני לוין, דרב פפא ודאי שעבודא לאו דאורייתא ס"ל, כדאמר לעיל [קעד.] פריעת בעל חוב מצוה, ורב הונא בריה דרב יהושע מחמיר טפי מיניה דקסבר שעבודא דאורייתא כדפרישית לעיל. ובכתובות [פו.] נמי, אמר ליה לרב פפא ולדידך דאמרת פריעת בעל חוב מצוה, אמר לא ניחא לי למעבד מצוה מאי, אלמא שעבוד נכסים לאו דאורייתא. עוד י"ל, דרב פפא משום נעילת דלת אמר

146 ואילו וכו' בין לא עבדא וכו' נפקא מתותיה ידיה. ועדיין יש לשאול מה בין משכנתא בנכייטא למשכנתא דסורא, דהא במשכנתא בנכייטא, ג"כ מנכה מן החוב כל שנה דבר קצוב אפילו לא עבדא פירות, ובכלות החוב תצא השדה מידו. ואולי כיון דמעיקר הדין מותר לאכול בנכייטא, אלא שצו"מ צריך להחמיר על עצמו, אם התנו להדיא שתהיה השדה הממושכנת בידו כך וכך שנים ואח"כ תצא, זה דומה יותר למכר או לשכירות, ממשכנתא בנכייטא. אמנם המאירי דייק ממש"כ רבינו לקמן [עט.], שבמשכנתא דסורא אין בעל הקרקע יכול לסלקו עד שישלמו שני המשכונה, אבל משכונה שבנכייטא יכול לפדותה, אם בכל יום ובאתרא דמסלקי, אם לאחר זמן הידוע באתרא דלא מסלקי. וק"ק, דא"כ למה לרבינו לחלק בין קיצותא למשכנתא דסורא, דבקיצותא אין זמן קצוב מתי תצא השדה מידו, שאם אינה עושה פרי נמשך המשכונה לשנה אחרת, משא"כ במשכנתא דסורא, תיפוק לי' דבקיצותא לאחר זמן הקצוב יכול לסלקו, משא"כ במשכנתא

דשעבודא לאו דאורייתא, היכא דעבדא ניהליה אפותיקי בשטר, הא קא מודה דמשעבדא¹⁴⁹, וכ"ש לרב הונא בריה דרב יהושע דס"ל דשעבודא דאורייתא כדאיתא סוף בבא בתרא¹⁵⁰. הילכך איבעי לן למימר דלאו אמלוה גופה קאמרי אלא אפירי דקא אכלי מהאי משכנתא בנכיייתא, דאי אמר להו הבו לי מנתאי מהאי משכנתא ואיכול פירי מינה, אמרי' ליה לא יהיבנן, דהשתא לא גבינן למלוה ושכחא הוא דקא אכלית, ואין לך פי שנים בשבח נכסים. וכי אתי מלוה כי שקלת פי שנים בקרנא ולמאן דאית ליה מלוה מוחזק הוא¹⁵¹, אבל השתא מיהת

לימודי ניסן

שחייב לקיים תנאו מדין "הן שלך צדק", ונעשו הנכסים ערבים על החוב. וצע"ע.

אמנם רבינו שהוגיש היכא דעבדא ניהליה אפותיקי בשטר הא קא מודה דמשעבדא, משמע דסבר שע"י השטר קונה שעבוד נכסים, עי' רש"י בקידושין [יג:].

150 כדאיתא סוף בבא בתרא. [קעד]. ההוא ערבא דיתמי דפרעיה למלוה מקמי דלודעניהו ליתמי וכו', ורב הונא בריה דרב יהושע אמר אימר צררי אתפסי, וז"ל רבינו שם: דר"ה בריה דר"י אמר לעולם שעבודא דאורייתא אם יש שם נכסים מאביהם והיא מלוה בשטר חייבים, והכא היינו טעמא דלא מחייבי, משום דחיישינן לצררי שמא התפס צררי למלוה, עכ"ל. ועיי"ש ברשב"ם ד"ה רב הונא וכו' שפירש באופן אחר.

151 למאן דאית ליה מלוה מוחזק הוא. היינו להאי תירוץ [ב"ב קכד:] דגם לרבנן דפליגי ארבי וסברי דאין הבכור נוטל פי שנים משבח ששיבחו הנכסים אחר מיתת אביהן, אבל נוטל פי שנים במלוה, דמלוה כמאן דגביא דמי, וכן לרב נחמן דאמר שם גבו קרקע נוטל פי שנים, יעוי"ש.

וכנראה שהוקשה להראב"ד, כיון דמלוה מוחזק הוא אצל אביו ונוטל פי שנים, למה אמרו ר"פ ור"ה בריה דרב יהושע דבמשכנתא דמסלקי אינו נוטל פי שנים. ותירץ דאינו נוטל פי שנים מהפירות של המשכנתא דהוה כשבח ששיבחו הנכסים, אבל כשגובים את השדה, נוטל הבכור פי שנים מהשדה הממושכנת. וכ"כ הטור [חור"מ סי' רעח] וז"ל: אבל הראב"ד פירש דלאו אגופא דמשכנתא קאמר, אלא אפירי דאכיל מההיא משכנתא בנכיייתא, דהוה כמו שבח ואין הבכור נוטל פי שנים בשבח, אבל כי גבו מהאי ארעא שקיל פי שנים. ומיהו כי גבו מעות לא שקיל בהו פי שנים, דזווי לאו מוחזקים נינהו, אבל

דהכי סבירא ליה כדברירנא, אבל מי שסידר הגמרא פירש הטעם לפי דעתו ועל פי ההלכה דהכי קיימא לן שעבודא דאורייתא כרב הונא, ולא חשש לפרש טעמו של רב פפא אלא לקביעת הלכה בלבד, עכ"ל. [ועי' בגמ' ברכות, מג:, ולא היא, לאשתמוטי נפשיה קא עביד ובפירש"י שם. ועליו אני קורא דבר שאמר אותו צדיק וגו'] וזמש"כ רבינו כאן שר"פ ס"ל דשעבודא לאו דאורייתא.

149 היכא וכו' אפותיקי בשטר וכו' דמשעבדא. וז"ל המאירי [ב"ב, קע"ה: ד"ה זה שפסקנו וכו']: שלא נאמר שעבודא לאו דאורייתא אלא בשלא הזכיר שעבוד נכסים בפירוש, שאילו הזכיר לית דין ולית דיין, שקיום תנאי מן התורה הוא. ובקידושין הוסיף ביאור, שהכל מודים שאם פירש, מן התורה הוא, שכל אדם צריך להשלים תנאו מדין הן שלך צדק. ולא נתברר לי טעם זה, דנהי שחייב לקיים תנאו מדין הן שלך צדק, אבל במה קנה את השעבוד, הא הן שלך צדק לא הוה קנין. ולכאורה נראה דבפירוש הו' שעבודא מה"ת, היינו שקנה את שעבוד הנכסים בשטר, וגם י"ל שאם התנה בשעת ההלואה שמשעבד לו את הנכסים, משמשים דמי ההלואה למעות קנין לקנות את הנכסים לגוביינא, ורק משום פסידא דלקוחות אינו גובה מנכסים משועבדים משום דמלוה ע"פ לית ליה קלא, ואף דכל דאי הוה אסמכתא, הכא לא הוה אסמכתא דע"מ כן מלוהו את המעות, ואילמלא שיכול לגבות ממשועבדים, לא היה מלוהו. ועוד דלא הוה דבר של גוזמא, והוה כתנאי דאי אוביר ולא אעביר אשלם במיטבא. ואולי דרבינו המאירי סובר דשעבודא לאו דאורייתא משום דלא סמך המלוה לגבות מהנכסים, ובטח אנאמנותו של הלוח שיפרענו במעות, אבל אם פירש שרוצה בשעבוד נכסים, פי', שסומך על הנכסים, משתעבדים הנכסים מדין ערב, וסומך המלוה על הבטחת הלוח

לא שקלת בכורה, דשבת הוא דאכלית, אבל באתרא דלא מסלקי אי אמר הבו לי מנתאי במשכנתא, כיון דמקנה להו ארעא לפירי כמאן דקניא להו גופא דארעא דמי, ויהבי' ליה מיניה פי שנים ואכיל פירי. ולענין ב"ח באתרא דמסלקי, אפילו במלוה גופיה נמי לא שקיל¹⁵² דמטלטלי נינהו ולא משתעבדי ליה.

[שיטמ"ק]

לימודי ניסן

כגבייה. וזה מה שהביא רבינו ראי' לדינו דאף שהמשכנתא דמסלקי אינה כמוחזקת בידם עכשיו, ואם יאמר הבכור שיחלקוה עכשיו ויטול פי שנים, אין לו כי אם חלק א' כפשוט, אבל לאחר שיגבוה נוטל פי שנים. ובעברי עוד הפעם בענין זה, אורו עיני הכהות שבחי' המיוח' להריטב"א כתוב וז"ל: וכי אתיא מלוה וגבינו לה מהאי ארעא שקלת בקרנא פי שנים ואפילו למאן דלית ליה מלוה מוחזק(ים) הוא, ובכו"ל הגיה: שקלת בקרנא פ"ש למאן דאית לי' מלוה מוחזקת הוא כצ"ל, ועשיטמ"ק. והגיה בחי' המיוח' להריטב"א כפי מש"כ בשיטמ"ק. ושגה בזה. ואדרבא שיש להגיה בשיטמ"ק עפ"י הגירסא בחי' המיוח' להריטב"א שגובה פ"ש אפי' למאן דלית ליה מלוה מוחזקת היא. ואתי שפיר הכל.

152 ולענין ב"ח וכו' במלוה גופיה נמי לא שקיל. ויש כאן ב' כתובים המכחישים זה את זה. שבשיטמ"ק בסוגיין כתוב כמו שהעתקתי בפנים שאין בע"ח גובה מגוף המשכונה דהוה כמטלטלין, ובחי' המיוחסים להריטב"א כתוב בשם רבינו, והועתק בפנים בדבור שאח"ז, וז"ל: ולענין בע"ח אפילו באתרא דמסלקי כי גביא ליה מההיא ארעא אפילו במלוה גופיה נמי שקיל מדרכ נחמן דאמר יתומים שגבו קרקע, אע"ג דמטלטלי לא משעבדיה ליה, עכ"ל.

ונ"ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שבשיטמ"ק איירי כשעדיין לא גבו החוב משדה המשכונה, ויכול הלוח לפרוע להם חוב אביהם ולסלקם מן השדה, אז הוה המשכונה כמטלטלין, שאין בע"ח גובה מהם, שבשעה שהלוה לא סמך על קרקע זו. אבל בחי' המיוח' להריטב"א איירי לאחר שגבו הקרקע בחובת אביהם, אז יכול הבע"ח לגבות מהם מדינא דר"נ כמבואר בפסחים [לא], דאמר ר"נ יתומים שגבו קרקע בחובת אביהם בע"ח חוזר וגובה מהם וכו' דאמר להו כי היכי דמשתעבדנא ליה

באתרא דלא מסלקי כיון דקנה להו ארעא לפירי כמאן דקנה להו גופא דארעא דמי, עכ"ל. ותמיהני על הטור, שהרי הוא פסק דשעבודא דאורייתא, ואעפ"כ כתב דאין הבכור נוטל פי שנים במלוה שהיה לאביהם אפילו אם היא בשטר, ל"ש גבו קרקע ל"ש גבו מעות, דמלוה הוה ראוי ולא מוחזק, למה העתיק דברי רבינו להלכה, כיון שרבינו כתב פירוש זה למאן דאית ליה מלוה מוחזק הוא, ואין ההלכה כמותו. וע"כ שהטור הבין בד"ר ששדה ממושכנת אפילו באתרא דמסלקי עדיפא ממלוה בשטר אפילו למ"ד שעבודא דאורייתא, ואם גבו היתומים את המשכונה נוטל הבכור פי שנים בשדה, ובדאב"ד מבואר דלא ס"ל הכי כי אם למ"ד מלוה מוחזק הוא. ועי' בסמ"ע [חור"מ סי' רע"ח] שהקשה למה לא העתיק המחבר חילוק דינו של הראב"ד. ולפי הנ"ל אתי שפיר.

איכרא, שעל רבינו גופא יש להקשות, למה האריך כ"כ לבאר אליבא דמאן דאית ליה דמלוה הוה כמוחזק, כיון שאין הלכה כמותו, והיה יכול לפרש שאינו נוטל פי שנים אפילו מהשדה, דמלוה לא הוה כמוחזק. והא ר"פ הוא דאמר [ב"ד קכה:] הלכתא אין הבכור נוטל פי שנים במלוה בין שגבו קרקע בין שגבו מעות. אמנם עי' בדברינו הבאים בהערה הבאה ליישב ד"ר עפ"י מה שמצאתי כתוב בשמו בחי' המיוחסים להריטב"א, אבל על רבינו הטור קשה, רצע"ג ליישב.

ולולא דמסתפינא הייתי מגיה בד"ר ככה "וכי אתי מלוה [וגבינן לה מהאי ארעא] שקלת פי שנים בקרנא [כמו] למאן דאית ליה מלוה מוחזק הוא", ובזה יתיישב הכל. ונראה שאפילו למ"ד דמלוה מוחזק הוא, היינו לאחר שגבו, אבל קודם שגבו לא הוה כמוחזק. ונפק"מ אם יתרצו האחים למכור את החוב קודם שגבו, לא יטול הבכור פי שנים, ורק לאחר שגבו אמרינן איגלי מילתא למפרע דמלוה זו הוה

וכי תימא והא רב פפא הוא דאמר הלכתא אין הבכור נוטל פי שנים במלוה בין שגבו קרקע בין שגבו מעות¹⁵³. התם דגבו ממשעבדי ורב פפא לטעמי¹⁵⁴, דאמר שעבודא לאו דאורייתא, אבל הכא דבני חרי הוא דלכולי עלמא שיעבודא דאורייתא¹⁵⁵. מיהו אי פרע להו זוזי לא שקיל

לימודי גיסן

שעבודא לאו דאורייתא, הרי שאמר להדיא דגם מלוה בשטר אינו גובה מנכסים משועבדים מה"ת. ועי' דמסוגיא דקידושין משמע שבשטר הוה שעבודא דאורייתא, דאמרה הגמ' דמלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא, ורבה סובר דאפילו מלוה הכתובה בשטר שעבודא לאו דאורייתא, ועולא סבר דאפילו מלוה על פה שעבודא דאורייתא. ומש"כ רבינו לעיל דאפילו ר"פ דס"ל שעבודא לאו דאורייתא היכי דעבדא ניהליה אפותיקי בשטר, הא קא מודה דמשעבדי, נאמר דדוקא בעשאה אפותיקי חל השעבוד, דהוה קצת כמכר, משא"כ בשעבוד על כל הנכסים שלא חל מה"ת. ועדיין תמוה, דא"כ למה לרבינו לחלק בין משעבדי לבני חרי, תיפוק ליה דמשכנתא הוה כאפותיקי, ולפיכך חל השעבוד. וצע"ג ליישב. וחומר הקושיא בסתירת דברי רבינו מביאני לפקפק אם קושיא ותירוצו זה הוא מהראב"ד.

155 אבל הכא דבני חרי וכו' שיעבודא דאורייתא. עי' בדברינו הקודמים. עכ"פ אין שנאמר אם הוא מדברי הראב"ד ממהדורא אחרת ממש"כ לעיל, או שהוא מראשון אחר, צ"ב מהו הטעם לחלק בין הדבקים, שמבני חרי הוה מה"ת, וממשעבדי הוה מדבריהם. וצ"ל שהשעבוד על נכסי בני חורין הוה חלק משעבוד הגוף שיש למלוה על הלזה, ומה שאנו קורין "שעבוד הגוף", אין זה רק ענין מוסרי שמוטל על הלזה שיפרע מה שלזה ולא יהיה בבחינת "לוה רשע ולא ישלם", אלא כמשמעו דהוה כסוג אדנות עליו לענין גביית החוב, כדה"כ עבד לזה לאיש מלוה, ועבדות זו מתבטאת בזה שנכסיו משועבדים למלוה, שניטלה ממנו שליטתו הגמורה על נכסיו, ונשתעבד גופו של הלזה להרשות את המלוה לגבות חובו מנכסיו, ובמידה מסויימת נתקפחה בעלותו של הלזה על נכסיו, ונמסרה למלוה. ושו"מ כעין דברי בחי' הגר"ח מטלז שביאר קצת באו"א, שנכסי האדם הם חלק מגופו, ולא כדבר שחורף מגופו. יעוי"ש.

לאבוכון, משתעבדנא נמי לבע"ח דאבוכון מדר' נתן וכו'. וצריך להגיה בחי' המיו' להדיטב"א "וכי גביא [להו]" במקום "ליה", כלומר, שכשגובים היתומים חובת אביהם מהמשכנתא אפילו במלוה גופיה נמי שקיל מדרב נחמן וכו'. וכמו שהדין הראשון שאין הבכור נוטל פי שנים איירי קודם שגבו את הקרקע, כמו כן האי דינא שאין הבע"ח גובה מהמשכונה איירי ג"כ קודם שגבו.

153 והא ר"פ וכו' בין שגבו מעות. בבא בתרא [קכה:], רבינו מקשה אדבריו שכ' לעיל שאם גבו המשכונה אפי' באתרא דמסלקי נוטל בבכור פי שנים, והלא ר"פ עצמו סובר שאין הבכור נוטל פי שנים במלוה אפילו כשגבו קרקע, דהוה ראוי. ועי' בדברינו הבאים.

154 התם דגבו ממשעבדי וכו'. רבינו מחדש שגביית בני חורין לכו"ע הוה שעבודא מה"ת, ור"פ איירי כשגבו ממשעבדי, וכיון דשעבודא לאו דאורייתא לא הוה כמוחזק. וצ"ע, דאם גבה ממשעבדי, בע"כ שהיה מלוה בשטר, וסתם שטר כתוב בו אחריות נכסים, ולפי מש"כ רבינו לעיל שהיכא ששעבד במפורש לכו"ע הוה שעבודא דאורייתא, א"כ למה אמר ר"פ שאין הבכור נוטל פי שנים במלוה אפי' כשגבו קרקע. ואדרבא לד"ר היה יותר טוב לפרש שגבו מן הלזה בני חרי שלא בשטר, ולפיכך הוה ראוי, אבל רבינו כתב ההיפך מזה. ודוחק לומר שר"פ איירי בגוונא דלא היה כתוב שעבוד נכסים מפורש בשטר, אלא שגבו קרקע מדין אחריות ט"ס, דכולי האי היה לו לפרש ולא לסתום.

וע"כ צ"ל דרבינו חולק אשי' רש"י [קידושין יג:], וכל העומדים בשיטתו, ה"ה הרשב"א והמאירי, שאם שעבד להדיא הוה שעבודא דאורייתא, אלא דלמאן דס"ל דשעבודא לאו דאורייתא, גם בשעבד להדיא לא חל השעבוד, ואפשר דסבר כשי' הריטב"א בקידושין שאין קנין לחצאין. והראיה לזה ממה דאמר רבה [ב"ב, קעה:] דבר תורה אחד מלוה בשטר ואחד מלוה בעל פה אינו גובה אלא מנכסין בני חורין

דזווי לאו מוחזקים ניהו. ואיכא מאן דאמר דלרב פפא דאמר שעבודא לאו דאורייתא אפילו מבני חרי נמי שעבודא דנכסים לאו דאורייתא. והא דאמר רבה בפ' גט פשוט¹⁵⁶ דבר תורה אחד מלוה בשטר ואחד מלוה על פה אי(ל)נן גובה אלא מבני חורין, דמשמע דמבני חורין מיהא גבי דבר תורה, ההיא משום דפריעת ב"ח מצוה כדאמר רב פפא¹⁵⁷, הילכך אפילו גבו

לימודי ניסן

לכופו ולהוציא ממנו מדין שעבוד הגוף, ומנין לנו שכחו של ב"ד מוגבל רק להוציא את הגזול מידו ולא זכות אחרת, וכיחוד לשטה הנ"ל דמבני חרי הוה שעבודא דאורייתא ממש.

ואולי י"ל, דמן הדין אין אדם יכול לשעבד גופו של חברו שיהא כעבד לגבי נכסיו, ושיהיו הנכסים קנויים לו מדין מה שקנה עבד קנה רבו, דאין קנין עבדות בבני חורין, ואפשר שגם על זה נאמר "כי לי בני עבדים", ולא עבדים לעבדים, וע"ז אמר ר"פ לא שהמלוה משעבדו, אלא מצות פריעת בע"ח משעבדתו, ומדין עבדות לה' משועבדים נכסיו לפריעת חובו. ושור' במדרכי [כתובות פו. — סי' רכב] שכ' וז"ל: לדיך דאמרת פריעת בע"ח מצוה, תימה דאדרכה מחוייב שלא לגזול וכו' ולפורעו כמו שהלוח וכפינן ליה מרכת' בחוץ תעמוד. ופר"ח, וכן רא"ב וריב"ק דהכא מיידי ביתומים דמצוה על היתומים לפרוע חובת אביהם. יעוי"ש.

ואגב אעיר מה שקשה לי, לשיטות הראשונים שכשפירש להדיא שמשעבד למלוה את נכסיו, לכו"ע הוה שעבודא דאורייתא, א"כ בכתובת אשה שמתנאי בית דין כל נכסיו אחראין בעד כתובתה, ובמקום שכותבין כתובה נכתב שעבוד נכסים גם בכתובה, למה אמר ר"פ דאין נזקקין לנכסי יתומים, דפריעת בע"ח מצוה ויתמי לאו בני מעבד מצוה ניהו, למה לא תוכל לגבות מדין שעבוד נכסים. ואין לי כעת פנאי לחפש בספרים, ולא באתי רק להעיר.

156 בפ' גט פשוט. [ב"ב, קעה:].

157 כדאמר ר"פ. [ב"ב, קעד.] כתובות [פו.], ערכין [כב.]. ויוצא מזה שדינו של רבינו שאם גבו המשכנתא, אפי' באתרא דמסלקי, נוטל הבכור פי שנים, קיים למ"ד שעבודא דאורייתא, או אפילו למ"ד שעבודא לאו דאורייתא, אבל מבני חרי הוה מדאורייתא, והוה השדה כמוחזקת לאביהם, או דילמא כיון דעשו אפותיקי בשטר, לכו"ע הוה מן התורה.

ונמצא שסיבת הגבייה מנכסי הלוח הוא שעבוד הגוף שיש למלוה על הלוח, אבל אם מכר את הנכסים, ואין למלוה על הלקוחות שעבוד על גופם, אינו יכול לגבות מן הנכסים. ואפשר שבענין זה חולקים האמוראים אם שעבודא דאורייתא או מדרכנן, ששניהם מודים ששעבוד נכסים נובע משעבוד הגוף, אלא שלמ"ד שעבודא דאורייתא, סובר ששעבוד נכסים נעשה לשעבוד עצמאי מבלי להיות תלוי בשעבוד הגוף, ועי' ברגמ"ה על ב"ב [קעא:] שכ' שמאן דסבר שעבודא דאורייתא למד מהא דכתי' עבד ליה לאיש מלוה, וכוונתו לומר שכמו שנכסי העבד קנויים לאדונו, כמו כן נכסי הלוח קנויים למלוה לגביית חובו. ומאן דסבר דשעבודא לאו דאורייתא, ששעבוד נכסים הוא המסובב הבא משעבוד הגוף שהיא הסיבה, וכשאין הסיבה קיימת גם המסובב בטל. והנה לשיטה זו דמבני חרי לכו"ע שעבודא דאורייתא, בדין שיהא דין קדימה למלוה על פה הקודמת למלוה בשטר לגביית בני חורין. ויש לעי' בזה. ויש לבאר שיטה זו באופן אחר, שהוא מדין ערבות, ואכ"מ להאריך. אמנם קשה, דא"כ למה אמר ר"פ שגובה המלוה מדין פריעת בע"ח מצוה, וכופין אותו לקיים מצוה זו, תיפוק לי' דמבני חרי הוה שעבוד על הנכסים מה"ת. ואולי י"ל שמחמת המצוה לפרוע אינו רשאי למכור את הנכסים, אלא ישתמש בהם לפרוע את חובו. שור' בחי' הגר"ח מטלז שהרגיש בזה, וכתב לתרץ ששאלת הגמ' לר"פ דאמר פריעת בע"ח מצוה, אמר לא ניחא לי דאעביד מצוה מאי, א"ל וכו' מכין אותו עד שתצא נפשו, דנהי דיכול לומר לא ניחא לי דאעביד מצוה, מ"מ במה נסתלקה הזכות והשעבוד בגופו של הלוח, דשאלת הגמ' נאמרה לענין גבייה ע"י בית דין, שאין ב"ד נזקקין רק לעושק של ממון, וסירובו של הלוח להעתיק לו את הזכות שיש לו בגופו, עדיין אינו גזל ממון, וע"ז אמרה הגמ' שכ"ד גובין מדין כפיה על המצוות. ולא נתבררו לי דבריו, דלמה לא יוכלו ב"ד

ליה נמי בחובם לא שקיל. מיהו באתרא דלא מסלקי מיהא שקיל (דכמה) [דכמאן] דאית להו בגופא דארעא דמי משום דדמיא למכירה, ומאבוהון ירתי לה להאי ארעא, דאי אמר להו הבו לי מנתי משכנתא כיון דאינקו להו ארעא לפירי כמאן דקניא להו גופא דארעא דמי ויהבא ליה מנתיא פי שנים ואכיל פירי.

ולענין בעל חוב אפילו באתרא דמסלקי כי גביא ליה מההיא ארעא אפילו במלוה גופיה נמי שקיל מדרב נחמן דאמר יתומים שגבו קרקע אע"ג דמטלטלי לא משעבדא ליה.

[מח"י המיוחסים להריטב"א]

ואי אנגבהינהו בסיסני קני. דאינו יוצא בעין^{158, 159}, אבל באתרא דלא מסלקי כמכר הוא

לימודי ניסן

כשאתה מסלקו מן השדה הוה כהוצאה בדינין, שלענין זה קנה את הקרקע, אבל באתרא דלא מסלקי הוה כמכירה גמורה לזמן, והפירות שאוכל המלוה מדידיה קא אכיל.

ולפי זה היה מקום לחלק בין משכנתא באתרא דמסלקי מאתרא דלא מסלקי שלא בנכיתא, לענין אם מסתלק מן הפירות בפריעת המעות. דמשכנתא באתרא דמסלקי בנכיתא, כיון שקנה את הפירות עד שבאו לעולם, הוה כמקנה לו דבר שלא בא לעולם, ולפיכך כשמביא הלוח את המעות, מסתלק מן הפירות כיון שמעולם לא קנה את הפירות, אבל באתרא דלא מסלקי שלא בנכיתא, שהפירות מדינא הם שלו וקנאם שמשדהו קא גדלו, אפילו לא הגביהן קנה אותן.

וגם לסברת הריטב"א שבאתרא דמסלקי הוה כירד ע"מ כן שאימתי שיביא מעות יסלקנו מכל וכל, באתרא דלא מסלקי שלא בנכיתא אם הוא רק אבק ריבית, אין הדין כן.

ויתכן שיש חילוק בין משכנתא באתרא דלא מסלקי שלא בנכיתא ועבר זמן הקצוב שלו לפדותו, לאתרא דלא מסלקי ובנכיתא, דבנכיתא, באופן המותר, נמשך קנין המשכונה עד שפודה אותה, וכל הפירות שגדלו קודם שפדה אותה הלוח הוה של המלוה, אבל שלא בנכיתא, כיון דנעשה באיסור, וכבר כלה זמן הקצוב, ויכול לסלקו בכל זמן, ואסור לו לאכול את הפירות, אולי דהקנין קלישתא שנשאר לו בשדה המשכונה לאחר שעבר זמן בטל, כיון דבעמוד ולא אכול קאי.

או דילמא, דבאופן המותר נקטינן שכוונתם היתה שימשיך הקנין עד שיפדה, אבל באופן האסור, מה

158 ואי אנגבהינהו בסיסני קני וכו'. ע"י בהע' הבאה. וז"ל הח"י המיוחס להריטב"א: ולפירוש הראב"ד צריך לומר דבאיסורא אכיל להו ואפילו בנכיתא. ולא נהיר, דאם כן היכי אמר ואי מגבהינהו בסיסני קני. היכי דמי. אי לא הכניסם לביתו לייתי לוח ולישקלינהו דתו לא מפקינן מיניה כיון דתפס, ואפילו תימא דלא מצי למישקלינהו, מכל מקום בית דין היאך יאמרו לו שזה יחזירם. וי"ל כגון שפרעו ואחר כך הכניס לביתו, אותם שהם בצני ואותם שהם על הבוריא. וכיון שכן הנהו דבצני לא מפקינן מיניה כיון דאנגבהינהו וזכה בהו קודם שיפרעו, [ואותן שעל הבוריא – הגהת כו"ל] מפקינן מיניה דגזל נינהו וכו', ולפירוש הראב"ד נמי הוה מצי למימר באתרא דלא מסלקי ובלא נכיתא, עכ"ל.

והנה לעיל [זו]. בד"ה אמר רב פפי עבד רבינא וכו', כתב רבינו דמשכנתא באתרא דמסלקי הוה כמכר, כיון דמיניה קא גבי זוזי ואינו יכול לדחותו לקרקע אחרת, ולפיכך סילוקו מן המשכונה בלא זוזי הוה כהוצאה בדינין, וכמו כן כתב דמשכונה באתרא דלא מסלקי הוה כמכר. ויש חילוק ביניהם, דבאתרא דמסלקי בלא נכיתא הוה ר"ק, ובאתרא דלא מסלקי הוה רק אבק ריבית. וצ"ב. וע"י מש"כ לעיל.

וכעת נראה להגדיר הדברים. באתרא דמסלקי הוה כזבינא רק לענין גביית חובו, שרק לענין אחד הוה כשדהו, שקנה את השדה לגביית חובו, אבל לענין שאר דברים לא הוה כשלו, והוה הקרקע ברשות הלוח, ולפיכך בדין שיהיו הפירות שלו דמקרקע ידיה קא רבו, ולפיכך כשאוכל שלא בנכיתא הוה ר"ק, ובנכיתא הוה אבק ריבית, כיון דהוה דרך מקח. וכיון שקנה את הקרקע לגביית חובו

ואי בעי¹⁶⁰ ועד דיהיב לא מסלקי ואפילו לאחר זמן שפסק¹⁶¹ ואצ"ל מן התלושין שאינו מסתלק, אלא אף המחובר (שאיין) [שמין] לו (ב)[כ]מכר¹⁶².

לימודי ניסן

וכ"כ הרא"ש בפירקין סי' ל"ד, וז"ל: ולרב אלפס ז"ל באתרא דמסלקי בלא נכייתא הוי כריבית קצוצה ויוצאה בדיינין. ובנכייתא הוי אבק ריבית, ובאתרא דלא מסלקי בלא נכייתא הוי אבק ריבית לכולי עלמא. ובנכייתא פליגי אמוראי והלכתא כמאן דאסר. ולא שרי אלא במשכנתא דסורא במישלם שנין אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף, עכ"ל הרא"ש. וכ"כ הראב"ד בשמו לעיל [סז]. בד"ה אמר רב פפי, ובתשובה הנ"ל התבאר להדיא שסובר דמשכנתא באתרא דלא מסלקי מותר לאכול בנכייתא. וצ"ע. [וכד תעיין בהלכות הרי"ף תיוכח שלא כ' מפורש דמשכנתא באתרא דלא מסלקי בנכייתא הוה אבק ריבית, ואולי שגירסתו בגמ' היתה אמר רבא וכו' האי משכנתא באתרא דמסלקי לא ניכול אלא בנכייתא וכו', והא דלא שרי כי אם במשכנתא דסורא היינו באתרא דמסלקי אפי' במשכנתא דסורא]

162 [שמין] לו כמכר. כן הגיה בעל כו"ל. פי', ששמין כמה שוים הפירות המחוברים לקרקע, וישלם מלא שווין כאילו מוכרם לו, ולא רק כיורד בשדה חבירו ברשות, ובחי' הריטב"א הוסיף דהוה כלוקח לפירות, דקיל"ן בב"ב שמין את המחובר ללוקח. ולא הבנתי רמיזתו לב"ב.

ודין זה של המשכונה באתרא דמסלקי, שכשמסלק אותו אינו נוטל אפילו פירות שבישלו ונפלו לארץ, ואם הגביה אותן קודם שיסלקו קנה אותן, צריך תלמוד. נוטל הלוא את הפירות בחנם ואינו משלם כלום למלוה, או שמשלם למלוה דמי הוצאה, אם השבח יתר על היציאה, או שמשלם לו כדין היורד לתוך שדה חבירו ברשות.

ואם לא משלם לו כלום או רק דמי היציאה וידו של המלוה על התחתונה, אם הטעם הוא דהפירות הוו אבק ריבית, וכל זמן שלא אכלם או קנה אותן, אין מניחים אותו לאכול, או שאם ישלם לו בעד הפירות מיחזי כריבית, שמחזיר לו יותר ממה שקיבל, או שכך היה המנהג שאימתי שפורעו, מסלקו מכל וכל.

והנה לעיל [סז]. אמר רב אשי שבמשכונה באתרא

שהתנו התנו, והבו דלא להוסיף עליה, ולאחר שכלה הזמן הקצוב, אין לו שום קנין בשדה כי אם לעכבו לגביית חובו, והוה כאתרא דמסלקי, וכשמביא המעות מסתלק מן הפירות.

וכד תעיין בד"ר תיוכח שכ' דבאתרא דלא מסלקי אינו מסתלק מן הפירות, היינו לאחר שעבר הזמן ונמשך המשכונה עד שפודה אותה, דקודם שעבר הזמן ודאי שאינו יכול לסלקו. ובכה"ג שכבר עבר הזמן שלא בנכייתא, חזר להיות כאתרא דמסלקי ומסתלק מן הפירות, אבל הפירות שגדלו בתוך הזמן והן בשדהו ולא הגביהן ומיד בעבור הזמן הביא הלוא מעותיו, אינו מסתלק מן הפירות שכבר קנה אותן, דמה לי אם קנה אותן בהגבהה, או קנה אותן מחמת שגדלו בשדהו. ובזה נסתלקה השגת החי' המיוחדים להריטב"א, שלשי' הראב"ד היה יכול לומר דין זה גם באתרא דלא מסלקי ושלא בנכייתא. וצ"ע.

159 דאינו יוצא בעין. אולי צריך להגיה "דאינו יוצא בדיינים", כלומר, אע"ג דבאתרא דמסלקי בנכייתא הוה אבק ריבית לשי' רבינו, ואם תפס הלוא לא מפקינן מיניה, אבל אינו יוצא בדיינים. או דילמא שצ"ל דאינו יוצא [אפי' הן] בעין, פי', ל"מ אם אכל שאין מנכין מן החוב, אלא אפילו הפירות בעין, כיון שקנאם, אין מוציאם ממנו.

160 ואי בעי. תיבות אלו נ' כמיותרות.

161 ואפילו לאחר זמן שפסק. דהוה כמכר עד שחוזר ופודה ממנו את המשכונה. ועי' לעיל בהע' 143. ודלא כשי' הר"י מיגאש, הובאה בטוח"מ [סי' רע"ח סי' ד'], שהא דשקיל באתרא דלא מסלקי, היינו דוקא דלא מטא זמנא בחיי אבוהון, דאז כקרקע דמי, אבל מטי זמנא בחיי אבוהון לא שקיל פי' שנים. והולך בעקבות רבו הרי"ף, שכ' בתשובותיו סי' קנ"ה וז"ל: שטר משכונא בנכייתא העשוי לזמן אין לו למלוה ליהנות מפירותיה אחר הזמן, אלא א"כ כתוב בשטר משכונא זו בידו יהנה מפירותיה בנכייתא כך וכך בשנה, עכ"ל הרי"ף. ואגב אעיר, שהרי הרי"ף בהלכותיו פסק דמשכנתא בנכייתא אסורה, ולא חילק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי.

לימודי ניסן

שיסלקו קנה אותן וכו' [ה"ה] אע"פ שמשכונה זו אסורה היא ואבק ריבית כמו שביארנו. אפשר שיהיה זה בטעות. או לעכו"ם, או דרך כל מי שחוטא ומשכן באותה מדינה, הואיל ואבק ריבית הולכין אחר המנהג. ויש מי שהורה שזאת המשכונה בניכוי. עכ"ל. ושיטת הרמב"ם שהממשכן שדה בניכוי, הרי זה מותר. ולמדים אנו מדבריו שדין זה נאמר בין באופן המותר ובין באופן האסור. ואם נאמר שאין הלוח משלם למלוה בעד הפירות, קשה לי באופן המותר, איך יתכן שיסכים המלוה לתנאי כזה, ובאופן האסור קשה לי, אפילו לא שילם, כל שהפירות בעין הא יכול הלוח למחות שלא יאכל המלוה את האבק ריבית, כדמשמע מדברי רב אשי שרק באכל לא מסלקין, משא"כ בלא אכל.

ואולי י"ל שאין הרמב"ם דן בדין תשלומי הפירות, אלא של מי הם הפירות, ועו"א שאם במקום שמנהגו לסלק, כשיביא מעותיו מסתלק המלוה מן הכל, והפירות הם של הלוח, ובאופן המותר ישלם לו הלוח בעד הפירות, ובאופן האסור ינכה קצת וישלם השאר. וא"א לי לעמוד על סוף כוונתו, ומסתימות לשונו משמע שמשוה אופן הנעשה בהיתר לאופן הנעשה באיסור, ובשניהם בפריעת החוב, מסתלק המלוה מן השדה ומן הפירות ואפילו הם תלושין. והרמב"ם פירש כדעת הרי"ף בפירקין [לט. — דפוס וילנא].

שיטת הרי"ף

וז"ל: הני שמעתתא דמשכנתא כולהו במשכנתא בנכיתא ניהו, ואע"ג דס"ל דמשכנתא בנכיתא אסורה, ה"מ לכתחילה, אבל אי עבר ועבד, הכי דינא כי הני שמעתתא דאבק ריבית היא ואינה יוצאה בדינין, עכ"ל. פי', דליכא לאוקמי שלא בנכיתא, דהרי"ף פסק כרבינא דבאתרא דמסלקי שלא בנכיתא הוה ריבית קצוצה, ואפילו קנה את הפירות, יוצאין בדינין, ולפיכך העמיד דין זה בגוונא דאבק ריבית. ומשמע שהוכרח לפרש כל הני דינים באופן האסור מדרבנן, מחמת שסובר שכן הוא הדין, דבאתרא דמסלקי אפילו בנכיתא, הוה אבק ריבית, אבל אילו היה הדין דלא הוה אבק ריבית, אז היה רווחא שמעתתא לפרש בנכיתא באופן המותר. וחזרה קושייתנו לדוכתה, שאם היה קונה הפירות בהיתר, למה מסלקו מן הפירות התלושין, כיון שקנה אותן במעות ההלואה, ואין לומר דכן הוא המנהג שאימתי

דמסלקי אכל שיעור זוזי לא מסלקין ליה, דהוה כהוצאה בדיינים, משמע שאם מיחה הלוח קודם שאכל, אין מניחים את המלוה לאכול, ואם אכל הוה כגזול ומפקין מיניה, וכ"כ רבינו. וא"כ הכא דאיירינן באתרא דמסלקי, שלדברי רבינו אפילו בנכיתא הוה אבק ריבית, למה לו לומר דאי אייתי זוזי מסלקין ליה אפי' מתמרא דעל בודיא, תיפוק ליה דאפילו לא שילם, אם מוחה הלוח ואינו רוצה שיאכל המלוה את האבק ריבית, מוציאים ממנו. ואולי נאמר שאה"נ, שבמחאה בעלמא יכול לעכבו מאכילת הפירות, אלא שאינו יכול לסלקו מן הקרקע הממושכנת אא"כ פורע את חובו. וזה אינו במשמע, אלא שקמל"ן רבותא שיכול לסלקו אפילו מפירות התלושין. ואם נאמר דמחאה בפני ב"ד דוקא בעינן כדי לעכבו את הלוח מלאכול הפירות, אז י"ל שאם שילם לו המעות, אע"פ שלא מיחה בבית דין, מסתלק הלוח מכל וכל. ולאידך גיסא לשי' רש"י, דבנכיתא מותר אפי' באתרא דמסלקי, למה יכול לסלקו מן הפירות התלושין, הא כבר קנה את הפירות במעות ההלואה, והלא דין זה נאמר בסתמא אפילו כשאוכל בנכיתא שמותר מן הדין לשי' רש"י.

ואם נאמר שאינו מן הדין, אלא כך הוא מנהג המקום שאימת שיפרענו, מסתלק מן הכל אפילו מן הפירות התלושין בחנם, אטו בשופטני עסקין שהמלוה יעבד את שדה המשכונה יחרוש ויזרע, ויבוא הלוח וישלם למלוה אימת שירצה ויטול הכל, וירויח מהלואתו שלוח, אטו עבד מלוה לאיש לוח, אתמהא! ומדברי רבינו שכ' שבמשכנתא באתרא דלא מסלקי כשהגיע הזמן ופרעו אינו מסתלק מן התלושין אלא אף המחובר שמין לו כמכר, והיינו כדין בע"ח שמוציא מן הלוקח, משמע דבאתרא דמסלקי אין שמין לו כמכר, אלא או שנוטל את השדה עם הפירות המחוברין בחנם או שמשלם לו דמי היציאה לבד, ודבר זה לא נתברר בד"ר, וצ"ע. ואמינא אלך בעקבי הראשונים שמפיהם אנו חיים, ואולי אזכה לבירור הדבר בס"ד. וזה החלי לעשות.

שיטת הרמב"ם

ז"ל הרמב"ם, [הל' מלוה ולוה ופ"ז, ה"ב, וה']:
המשכונה במקום שמנהגם לסלק המלוה בכל עת שיביא מעותיו וכו' וכשמסלק אותו אינו נוטל אפילו פירות שבישלו ונפלו לארץ, ואם הגביה אותן קודם

פשיטא האי משכנתא באתרא דמסלקי וכו'. נראה לי כי הכל בשעת המשכונא, וכיון דמלוה קא מתנה בהדיה ושתיקה ליה, הוי תנאיה תנאה, דעליה דידיה רמי לאתנווי, הכל כמו שהקשיתי לעיל.

לימודי ניסן

הוא כר' יהודה שצ"א בריבית מותר מן התורה, ולמדים מבתי ע"ח, אלא שמדרבנן מחמירים, יעוי"ש בחי' הרשב"א הועתקו בשיטמ"ק. וצ"ל לפירושו שמש"א דלא קץ, פי', דלא הוה ר"ק משום דהוה רק צ"א בריבית, והיינו שאם לא ישלם הלוח, ויגבה השדה הממושכנת לחובו, נמצא שאכל פירות דיליה, ואם נאמר דכבע"ח הוה הלואה עד שיעבור הזמן של י"ב חודש, ואז יוחלט לו הבית, יש ללמוד משם כיון דבסוף מתהפך למכר, גם זה מותר מה"ת ואסור מדרבנן. אבל כשמשלם לו את המעות, נסתלק המלוה מן השדה וא"א לבוא לידי מכר, אם יטול את הפירות, הרי נוטל הפירות לשכר מעותיו, כשאין קיים צ"א, דהא שאכל הפירות קודם לזה, אינו מחמת שקנה את הפירות, אלא שצ"א בריבית לא אסרה התורה, והיה אוכל ריבית גמורה שהתירה התורה ואסורה מדרבנן, אבל הפירות שנוטל לאחר שמסתלק מן השדה, דכיון שאינם שלו, או דהוה גזל, שהרי אין הלוח מסכים שיאכל לאחר שפרע החוב, וגם לא רחוק כ"כ לומר דהוה כריבית קצוצה, לאחר שנסתלק הצד דמכר. הגע עצמך, אם התנה המלוה שבשכר הלואתו יאכל את הפירות של שדה הממושכנת לאחר שיפרע הלוח את חובו ותצא ממנו ואין קיים שום צד של מכר, מסתבר דהוה ריבית קצוצה. והוא חידוש. ויש להתיישב בזה. ואם לא הסכים הלוח לזה אלא שיאכל הפירות כל זמן שלא יפרע מעותיו, הרי לאחר שפרע, הוה גזל, כיון שמעולם לא קנה את הפירות, אלא היה אוכלם בתורת ריבית של צ"א.

אבל אופן השני שצייר, דהוה משכנתא בנכיתא דהוה א"ר לרב פפא, התם ההיתר מה"ת הוא משום שקנה הפירות בזול, וא"כ אפילו כששילם הלוח את החוב, למה יוציאו בדיינין הפירות שכבר קנה אותן המלוה, אף שקנה באיסור.

ואפשר לומר דמשכנתא באתרא דמסלקי לא הוה כמכר, ולא הוה כקנה השדה לפירותיה, אלא שבמעות ההלואה קנה את הפירות, והוה כקונה דבר שלא בא לעולם, שלא חל המקח, אלא סוף סוף כיון דהוה דרך מקח, לא הוה ר"ק, לפיכך אם הגביהן וקנה אותן ברצון הלוח, הרי הם שלו שקנה אותן לאחר שבאו

שנותן לו את המעות, מסלקו מכל וכל, דלמה יתרצה המלוה למנהג כזה שיפסיד בעמלו וטורחו והוצאתו, הכל כמו שהקשיתי לעיל.

שיטת הרשב"א

וז"ל: הא דאמר מר זוטרא משמי' דר"פ אפי' באתרא דמסלקי, מסלקי ליה מתמרא דעל בודיא, מסתברא דבלא נכיתא היא, דאפילו בלא נכיתא אבק ריבית הוא, וכמר בריה דרב יוסף משמי' רבא דכולי שמעתין בהכי רהיטא. ותדע לך עוד דאי בנכיתא משרא שרי, דהו"ל כמכר ואוזולי אוזיל גביה, ואפילו פירי דמחברי שיימינן ליה באתרא [צ"ל באתרא] דלא מסלקי כי משלם זימניה ומסתלק, דמאי שנא. והא דלא כרבינא דחשיב ליה ריבית קצוצה. ואפשר לפרש דבנכיתא קאמר, ולדידיה אפילו בנכיתא חשיב ליה אבק ריבית באתרא דמסלקי. והא נמי דלא כרבינא דאיהו אכיל בלא נכיתא כנ"ל, עכ"ל.

ויש ללמוד מדברי הרשב"א שמפרש הדברים כפשוטן, שכשמביא לו המעות מסתלק מן השדה ומן הפירות אפילו התלושין, ואינו משלם לו בעד הפירות. ולפיכך הכריח דאירי דין זה דוקא באופן דהוה אבק ריבית, ולא באופן המותר, ואו דאירי בלא נכיתא וכהני אמוראים דסברי דגם שלא בנכיתא לא הוה ר"ק, או דר"פ סבר דאפילו בנכיתא הוה אבק ריבית, אבל באופן המותר אז היה צריך לשלם לו בעד הפירות, אפילו הן עדיין מחוברים, ושמן כמה שווין הפירות המחוברין. וזה ודאי שהדין הנשנה שבהביא לו את המעות, מסתלק מכל וכל, הוא דין גמור, ואם יטול המלוה אח"כ את הפירות, יוציאו ממנו בדיינין. וצ"ע למה יוצא בדיינין, דאם איירי בנכיתא, אף שעבד איסורא, הא קנה את הפירות ואוזולי אוזיל גביה, והפירות הן של המלוה, ואמאי מוציאים ממנו בדיינין.

והנה באופן הראשון שצייר הרשב"א דאירי בלא נכיתא, וסובר כרבר"ה ורבא דלא הוה ר"ק, יש לומר טעם לשבח הא שנוטל את הפירות בחנם, דהרשב"א לשיטתו שפירש דהטעם דבאתרא דמסלקי בלא נכיתא הוה רק א"ר, היינו משום שסוברים דהדין

לימודי ניסן

מעותיו, וצריך הלוה לשלם את המלוה בעד הפירות שנוטל ממנו.

ואדאיתנא להכי, אפשר להסביר שי' הרי"ף, שהרי"ף סובר דשלא בנכיתא הוה ר"ק מה"ת, דלא הוה כמכר, וגם צ"א בריבית אסור מה"ת, והפירות של שדה הממושכנת הוה כדבר שלא בא לעולם, ואם נתיר לאכול בנכיתא, היינו משום דהוה דרך מקח ומוזיל גביה משום דיורד בספק שמא תלקה השדה, וכיון שלפי הדין אין הפירות של המלוה, אלא שרשאי לאוכלם מחמת דהוה דרך מקח, מיד כששילם לו הלוה נוטל את הפירות, שהרי הפירות שלו הם, ולא דמי לבע"ח שמוציא את השדה מן הלוקח שאינו נוטל את הפירות, שהרי עד שגבה היתה השדה שלו, משא"כ הכא שהקנהו פירות שלא באו לעולם. אלא שיש לדון מדין היורד לתוך שדה חבירו ברשות, שישלם לו כשדה העומדת ליטע. ואולי דהיינו דוקא אם נטע אדעת' דבעל השדה, אבל הכא נטע אדעתא להרויח וליטול את הפירות, אין לו אלא דמי הוצאה, אם השבכת יתר על ההוצאה. ועי' ברי"ף בפ"א [חי: — דפוס וילנא] ד"ה ואיכא מאן דאמר. עכ"פ לדנא דסבר הרי"ף דבנכיתא הוה א"ר, יש לדונו כיורד שלא ברשות, כיון דהסכים לזה הלוה רק מחמת דוחק מעות ההלואה. ואולי שנותן לו דמי ההוצאה. או דילמא כיון דהוה הלואה, והשכין לו את השדה ע"מ שיאכל הפירות בניכוי שלא כדין, אם ישלם לו דמי ההוצאה יתר על מעות ההלואה, מיחזי כריבית. וצ"ע.

אמנם שי' הרמב"ם עדיין צ"ב, שהוא אינו מחלק במשכנתא בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי, ובלא נכיתא הוה א"ר מפני שאינו ברור שירויח ואולי יפסיד, ובנכיתא מותר בשניהם, וחילק בין משכנתא לאסמכתא, דבמשכנתא הקנה גוף לפירות, א"כ בנכיתא באופן המותר למה לא קנה את הפירות אע"פ שלא הגביהן. בשלמא שלא בנכיתא, אע"פ שהקנה לו הגוף לפירות, י"ל שכשמשלם לו מסתלק מכל וכל, דנעשה כמי שמיחה שאינו רוצה שיטול המלוה את הפירות, ומעת שמיחה מוצאים ממנו בבית דין, שרק מה שנתן לו ברצונו הטוב אינו יוצא בדינין, משא"כ כשנוטל בע"כ של הלוה, אע"פ שהסכים בתחילה, וכיון ששילם מסתלק מן המשכונה, גם הפירות אינו נוטל. אבל בנכוי שעשה בהיתר וקנה הפירות, למה מסתלק מהם.

לעולם, אבל אם שילם לו את החוב קודם שקנה אותן, כיון שאין הפירות שלו מסתלק מכל וכל, ואם ישלם לו בעד הפירות נמצא שנותן לו עכשיו אבק ריבית.

אמנם עדיין לא ראינו אור, דא"כ למה צריך דוקא לשלם, יאמר לו שאינו רוצה להקנותו הפירות שבאו לעולם, ולא קנה אותן המלוה, ויטלם הלוה, ולענין זה נ' שא"צ למחות בבית דין, כיון שאין הפירות שלו מדין א"א מקנה דבר שלא בא לעולם. ואפשר לומר חדא מתרתי. א) שמלבד שהקנה לו דבר שלא בא לעולם, הסכים ג"כ שיאכלם המלוה מחמת שכר מעותיו, אלא כיון דלא הוה בכדי, לא הוה ר"ק, דפתח ביה דרך מכר, ונמצא שאפילו התחרט הלוה, יכול המלוה לומר שכבר נתרצה הלוה שיאכל הפירות בשכר מעותיו, ולא איכפת לי' באיסור אבק ריבית, ורק כשמוחה בבית דין, אז יעכבו אותו מלאכול הפירות כדי להפרישו מאיסור אבק ריבית, אבל קודם שמיחה בבית דין, יכול המלוה לומר ע"מ כן הלוייתך שאוכל את הפירות בניכוי, כל זמן שמעותי בטילין אצלך, אבל לאחר ששילם לו את החוב, אינו יכול ליתלם, שלא קנה את הפירות, וגם לא בשכר מעותיו, ואם ישלם לו הלוה בעד הפירות הרי הוא כנותן לו ריבית מאוחרת. ב) או דילמא אפשר לומר דמן הדין לא קנה את הפירות, אלא מה שאכל אין מוציאין ממנו דהוה כצ"א בריבית, אבל מעת ששילם דתו לא הוה אפי' צ"א בריבית, אסור לו ליטול את הפירות או מצד גזל, או מלתא דר"ק, ואף שמנכה מן החוב דבר מועט, כיון שהפירות שוות הרבה מזה, וכל ההיתר הוא דמה"ת צ"א בריבית מותר, אלא שמדרכנן החמירו שלא יאכל אפי' בניכוי דבר מועט, א"כ כשאין קיים צ"א של מכר — דהוה כמתנה לאכול את הפירות בשכר הלואה, לאחר שאינו קיים הצד אחד של מכר, הוה כר"ק. והנכון, דכאן איירינן באינו מוחה, אלא דכששילם מעיקר הדין אין הפירות של המלוה. אלא שאם כנים הדברים, יש לעי' למה יהיו הפירות של המלוה למ"ד שמשכנתא בנכיתא מותר, הא הקנהו דבר שלא בא לעולם ולא חל המכר. ונ"ל דאם נאמר דצ"א בריבית מותר מה"ת, ואפילו מדרכנן לא החמירו כשאוכל בניכוי דבר מועט, אז הוה כאילו לא היה איסור ריבית מה"ת, שהיו כופין את הלוה לשלם את המלוה דהוה ריבית חוב גמור, ובגוונא הנ"ל דהוה היתר גמור קנה את הפירות בשכר

דהנאה ידידה הוא ולא צריך למיקני מיניה, אלא באתרא דלא מסלקי ואמר בשעת המשכונא

לימודי ניסן

לאכול במשכנתא בנכייטא באתרא דמסלקי, דהא לש"י הריטב"א אפילו במכר על תנאי שצריך לחזור ולהקנותו, אסור מה"ת, ושני הדינים נאמרו בשם רבא. ולפי הנ"ל ניחא, שבתורת מכר אינו מכר, אבל בתורת משכנתא אין זה חסרון, והפירות שאוכל הן לפרעון חובו מהמשכנתא, ויתכן שא"צ לשלם לו כלום בעד הפירות, כיון שמה שעשה עשה להרוחת עצמו, ולא עלתה בידו, ואינו דומה ליורד לתוך שדה חבריו שעושה בשביל חבריו, וצ"ע.

שיטת הראב"ד

מדברי הראב"ד המועתקים בפנים הראינו לדעת שדוקא באתרא דלא מסלקי הוה כמכר, ואפילו עבר הזמן שפסק, נמשך המכר עד שיחזיר לו מעותיו, והפירות התלושין הם של המלוה, וגם הפירות המחוברים צריך לשומן ולשלם בעדם. ומיניה, דבאתרא דמסלקי נוטל הלואה את הפירות ואין צריך לשומן.

ושיטת הראב"ד אפשר לבאר כמו שביארתי דברי הרשב"א, דכיון דבאתרא דמסלקי לא הוה כמכר, הוה כמקנה לו דבר שלא בא לעולם, ולא קנה הפירות, ולפיכך כשמשלם מן השדה מסתלק גם מהפירות. וכיון דלהראב"ד אפי' בנכייטא הוה אבק ריבית, י"ל דלא הוה כיוור לתוך שדה חבריו ברשות. וצ"ע אם משלם לו דמי היציאה או לא. ובאופן המותר, לא נתבאר בדברי רבינו מה דינו.

שיטת הריטב"א

הריטב"א מפרש דשמעתתא זו, האי משכנתא באתרא דמסלקי, איירי בנכייטא, באופן המותר, והא דר"פ לא אכל בנכייטא, התם הוא משום מידת חסידות לצו"מ, אבל לעלמא שריא.

וז"ל: ומכאן היה נראה לכאורה כי באתרא דלא מסלקי, אם הגיע זמנו בתשרי מסלקינן ליה אפילו מפירות דעל בודיא וכ"ש מן המחוברין לגמרי, אלא שנוטל הוצאתו בלבד, דכיון שהגיע זמנו כאתרא דמסלקי. ונראין הדברים דשאני אתרא דמסלקי שהוא כמו התנה כן בפירוש, ועל דעת כן יורד, אבל באתרא דלא מסלקי משכנתא דשכונה גביה היא לגמרי,

ואולי י"ל עפ"י מה שראיתי בס' אבני שוהם, דלא הוה ממש קנין הגוף לפירות, אלא שדין משכנתא הוה כפרעון זמני של החוב. ואוסיף לזה דבנכייטא ג"כ אין הפירוש שקנה את הפירות בזול, אלא שהפירות והשדה הם כפרעון זמני עד שיחזיר לו מעותיו, ומשלם לו את החוב בפירות השדה, ואע"פ שהן שווין יותר ממה שמנכה, אינו אסור כיון שנחית לספק שמא לא יהיו לו פירות, והוא דין מסויים במשכנתא, ולפי זה כששילם לו במעות מה שנשאר מן החוב, בטל פרעון הזמני לגמרי, ותו אינו יכול המלוה ליטול את הפירות, שלא קנה אותן בתורת פרעון החוב, שהרי כבר נפרע במעות.

והווחנו בזה ליישב מה שקשה, דלמה כ' הרמב"ם דמשכנתא בשדה שלא בנכייטא הוה רק אבק ריבית, מ"ש ממכר לו שדה ואמר כשיהיו לי מעות תחזיר לי את השדה, שהפירות שאוכל הלוקח הוה ר"ק, כיון שיכול לסלקו מן השדה בכל עת, לא הוה כמכר. וצריך לדחוק ולומר דמשכנתא הוה כמכר גמור, ובהחזרת המעות קונה את השדה, ולא שבטל המכר מעצמו, וכסברת המחנה אפרים, שאם מוכר בתנאי שיחזור ימכור לו כשיתן לו המעות מודה הרמב"ם שקנה הלוקח.

ולפי הנ"ל א"צ לזה. שבמכר לו את השדה, אם אינו מוכר לו לחלוטין, ומיתלי תלי וקאי, לא הוה מכר, דאין זה נחשב למסירת בעלות על השדה, ובתורת מכר אינו מכר, אבל דין דמשכנתא אינו בתורת מכר, אלא בתורת פרעון זמני, שבכך מביטחו על המעות שלוה ממנו ע"י שממשכן לו את השדה עד שיפרע לו את המעות, ובזה אף שלא הוחלט לו השדה, ויכול לסלקו בכל עת, הוה שלו בתורת משכנתא, דזהו דין של משכנתא ולא של מכר.

ובזה נתיישבה הקושיא שהקשה הפתחי שערים על הריטב"א, שמפרש בריבית ע"מ להחזיר שאסור לחכמים, היינו שמוכר לו את השדה בעד מעות ההלואה, ע"מ שאם יחזיר לו את המעות יקנה לו את השדה בחזרה, דהוה מכר ע"מ למכור לו בחזרה, שהתורה ירדה לסוף דעתן של בני אדם שאין רגילים לעשות מכר כזה, והוה כהלואה שהלוקח אוכל את הפירות בשכר המתנת מעותיו, דא"כ למה מותר

לימודי ניסן

ודעתו דדוקא בגוונא דהוה אבן ריבית מסתלק מכל וכל, ואולי שאינו נוטל אפילו דמי הוצאתו, וצ"ע. אבל באופן המותר הוה הפירות של המלוה. ושוב הביא שי' רבותיו שאפילו באופן המותר מסתלק מכל וכל. ותמה עליהם. ולא נזכר לו בסברת הריטב"א שע"מ כן ירד, ומסתמא מהטעם שכתבתי. ושוב כתב שאפילו לדעת רבותיו נוטל הוצאותיו כירד ברשות. ואולי שגם הריטב"א שכ' שנוטל דמי הוצאתו, ג"כ דעתו שנוטל כירד ברשות, ולישנא קייטא נקט, וצ"ע.

שיטת הנמוקי יוסף

הנמו"י בפירקין על הרי"ף [לח:]: נתקשה בהאי דינא, דהיכי איירי, אי בלא נכיתא הא הוה ר"ק ויוצאה בדיינין, ואי בנכיתא, הא רבינא אכיל בנכיתא, וכיון דשרי ה"ל כמכר ואוזול אוזיל גביה ואפילו פירי דמגתרי [ס"א—דמחברי'] שיימינן ליה כדשיימינן ליה באתרא דלא מסלקי כי משלם זימניה ומסתלק, דמאי שנא, והרי"ף שהביא דין זה משום דלא פסיק כרבינא דאכיל בנכיתא.

התבאר מדבריו שבשדה הממושכנת באופן שמותר למלוה לאכול את הפירות, הוה כמכר, והפירות הן של המלוה, והלוה צריך לשלם אפילו בעד הפירות המחוברין, אבל אם יצויר דין זה באופן האסור דהוה אבן ריבית, כשפורע לו חובו מסתלק המלוה מכל וכל, ומשמע שא"צ לשלם לו כלל, אפילו בעד הוצאתו, וצ"ע.

שיטת המאירי

וז"ל: כל שנהגו לסלק מן המשכון כל זמן שירצה, כשבא לסלק מסלקו אף מן הפירות שהם בעין, ואפילו תלשם והם בארץ, או אפילו בכליו של לוקח, שהרי כליו של לוקח ברשות מוכר לא קנה. ומ"מ אם הגביהם קנאם והרי הם כפירות הנאכלים, אם שהם אבן ריבית ואין יוצאין בדיינין, אם שהם מותרין על הצדדין שביארנו, עכ"ל.

והתבאר בדבריו שהדין שוה בשניהם, בין באופן המותר ובין באופן האסור, ואולי שסובר כסברת הריטב"א, שע"מ כן ירד שאימתי שיפרענו הלוה יסתלק מן השדה והפירות, ולא הזכיר שמשלם לו דמי הוצאתו. וצ"ע שרבינו המאירי כבר ראה דעת הרשב"א שבאופן המותר הוה כמכר ואוזול אוזיל גביה, והשמיט לגמרי דעתו.

וכמכר היא אצלו, כדפירש"י, לענין דהוה כלוקח לפירות דקיי"לן בבבא בתרא שמין את המחובר ללוקח, וצ"ע, עכ"ל.

ולמדים אנו מדבריו, שבאתרא דמסלקי, מסתלק מן הפירות, הן מהתלושין, וכש"כ מן המחוברים, אפילו אם נעשה בהיתר, ומשלם לו רק דמי הוצאתו, ונימוקו שעל מנת כן ירד לתוך השדה הממושכנת, שאימתי שיפרענו הלוה, יסתלק מכל וכל.

ולפי זה נוכל לפרש שגם הרי"ף והרמב"ם סוברים כן, דהוה כאילו התנו שיסתלק מן הכל בהחזרת מעותיו.

וקשה לי תרתי. (א) למה יסכים המלוה לתנאי כזה, דהא לא שדי איניש זווי בכדי, ולמה ישקיע עמלו וטרחו להרווחת הלוח והוא יטול רק דמי הוצאתו. (ב) א"כ למה לא כתבו הראשונים שניכוי דבר מועט בעד פירות ששווין הרבה יותר מזה לא מיחזי כריבית, מחמת הספק שמא יסלקנו הלוה מן השדה קודם שיקנה את הפירות ויפסיד הכל חוץ מדמי הוצאתו. וצ"ע.

שיטת הקדמונים על ב"מ

וז"ל שיטת הקדמונים, לתלמיד הרשב"א: האוכל משכונה שהיא אבן ריבית, ובא הלוה לסלקו, אצ"ל שמסלקין אותו מן הפירות המחוברין לקרקע, אלא אפילו מן הפירות התלושין שנשרו מאיליהן לתוך כליו של מלוה וכו', אבל כל שהגביהן קנאן, ואין מסלקין אותן מהן מאחר שאינן אלא אבן ריבית. כך נראה עיקר דברים אלו. אבל ממה שכתבו רבותי נראה, שאפילו לאוכל בנכיתא ובהיתר יש לומר כן, שהן ז"ל כתבו שאפילו אוכל בהיתר, כל שמיחה בו שלא יאכל, במקום שנהגו לסלק בכל עת, שוב אין לו רשות לאכול וכו'. הילכך כשם שיש לך לומר שכשהוא בא לסלקו לגמרי מסלקו מכל מה שלא זכה בו, כך הדין כאן. וזה תימה גדול, היאך עשתה שדהו בהיתר גמור, ויבוא זה עכשיו ויסלקנו. ומ"מ לפי דבריהן, דבר פשוט נראה שנותן לו כל הוצאותיו כירד ברשות, ואחד מגדולי המורים העמיד כל הדברים אלו שנאמרו בגמ' שלא כהלכה. ויש מהן שלא כתב כלל. וצריך להתיישב דבר זה הלכה למעשה. עוד נראה, שאף לדברי רבותי שמין לו כל השבח שנמצא עכשיו בשדה, שלא אמרו אלא שאין לו לאכול מעת המחאה ואילך, אבל מה שהשביח כבר המשכונה שלו בהיתר גמור אינו בכלל זה. עכ"ל.

מסתליקנא, ואינהו לא קבעו מיניה, אלא מדעתא דנפשיה הוא דאמר, צריך למיקני מיניה או לא.

לימודי ניסן

שיטת הטור

ולכאורה דברי רבינו הב"ח קשי—הבנה הם. דממה נפשך, אם מפרש דברי הטור כדעת הנמו"י שבהביא הלוח את המעות מסתלק המלוה מן הפירות דוקא במשכנתא דהוה אבק ריבית, ולא באופן המותר דהוה כמכר, א"כ ק"ו בן בנו של ק"ו דבלא הביא לו המעות, אלא אמר איזיל ואטרח ואייתי זוזי ודאי דאיירי באופן האסור, דאם בנכיתא, דבהביא לו המעות אינו נוטל את הפירות בכדי, כש"כ בלא הביא, ויציבא בארעא וכו', אתמהא. ומאותו הטעם שהוא מכריח דדין הראשון קאי בלא נכיתא, כש"כ שיכול להכריח שדין השני בלא הביא מעות איירי שלא בנכיתא. ואם יש מקום להסתפק שמא דין השני איירי אפילו באופן המותר, כש"כ שדין הראשון יש לפרש באופן המותר, ובע"כ שלא יסבור הטור כהנמו"י, וצע"ג.

שיטת הרמב"ן

לאחר שהביא דעת הרי"ף שכל משכנתא בנכיתא אבק ריבית, ואין לך משכנתא המותרת כי אם משכנתא דסורא, והא דאמר ר"פ האי משכנתא באתרא דמסלקי אין הבכור וכו', העמידה הרי"ף בגוונא דעברו ועשו שלא כדין, כתב הרמב"ן ז"ל דאיכא למימר דמשכח לה בהיתרא כגון דשאים ליה פירי כולהו בשעת הלואה, כגון דא"ל כל זמן שתמשך משכונא זו בידך תהא אוכל פירות ומנכה מחובך כך וכך, והוא שיעור בינוני למוכר פירות שדה כגון זו קודם שבאו לעולם, בין עשתה פירות בין לא עשתה, דליכא שכר מעותיו ועכשיו רוצה לפרעו ולסלקו ממשכונה זו. א"נ שאים ליה כולהו פירי למחצה לשליש ולרביע והוא עובד ואוכל כשאר אריסי העיר, והשתא בעי לסלוקיה ולא ניחא ליה תו באריסות ידיה, ולא בעי דניכול חלק דהאי במעותיו שהוא בא לפרעו עכשיו. עכ"ל הרמב"ן.

ושפתי הרמב"ן ברור מללו, דאפשר להעמיד דין זה באופן המותר, ואעפ"כ כשמביא הלוח מעותיו לפרוע מסלקו אפילו מפירות דעל בודיא. ולא פירש כלל אם צריך לשלם לו כיורד לתוך שדה חבירו ברשות או לא. ואולי דסבר כהריטב"א, שכך הוא

וז"ל הטור [יו"ד, סי' קעד, סעי' כו]: משכנתא באתרא דמסלקי אין בעל חוב גובה ממנה וכו', ואם בא הלוח לסלקו אפילו לאחר שליטת הפירות והן עדיין תחת האילן יכול לסלקו ונוטלן, אבל אם נתנו המלוה בכליו שוב אין הלוח נוטלן, ואם אמר הלוח לא תאכל יותר הפירות כי אני רוצה להביא לך מעותיך, אפילו אם אומר שאין לו מעות אלא שרוצה לטרוח כדי להביאם, מאותה שעה ואילך אינו רשאי לאכול הפירות. ובאתרא דלא מסלקי בע"ח גובה ממנה, ובכור נוטל בה פי שנים, ואין שביעית משמטה, עכ"ל הטור.

והנה שיטת הטור כרש"י, שמשכנתא באתרא דמסלקי ובנכיתא מותר לו לאכול את הפירות, ושלא בנכיתא הוה אבק ריבית [כ"כ הטור, שם, סעי' ג']. ובמה איירי הטור כאן, בנכיתא, או דוקא שלא בנכיתא דהוה אבק ריבית? הב"י לא פירש באופן ישר דברי הטור, אלא ממה שהעתיק דברי הנמו"י שמפרש דדין זה איירי דוקא באופן דהוה אבק ריבית, דאם באופן המותר הוה כמכר ואוזולי אוזיל גביה, משמע שגם הטור מתפרש בהכי, היינו באתרא דמסלקי בלא נכיתא דהוה אבק ריבית. וכ"כ הב"ח. [אגב אעיר הקושי שיש לי בדברי הב"ח, דאמש"כ הטור ואם אמר הלוח לא תאכל יותר הפירות וכו', ואפילו אומר שאין לו מעות אלא שרוצה לטרוח כדי להביאם וכו', אינו רשאי לאכול הפירות, כתב הב"ח: מיהו נראה דבאתרא דמסלקי נמי דוקא בלא נכיתא מצי א"ל לא תאכל יותר וכו', אבל בנכיתא כיון דשריא לכתחילה לא מסתלק עד דמייתי זוזי ופרעיה, אבל באומר איזיל ואטרח ואייתי זוזי, אכיל, ויש חולקים בזה. ועי' בב"י וסברא ראשונה נראית עיקר. וכ"נ דעת רבינו, שכתב דין זה בהדי הא דבאתרא דמסלקי אם בא הלוח לסלקו לאתר שליטת הפירות וכו' דמיירי דאכיל בלא נכיתא לרש"י, דאי בנכיתא, כיון דשרי הו"ל כמכר ואוזולי הוא דאוזיל גביה, ואפי' פירי דמחברי שיימינן ליה, וכדכ' נמו"י הביאו ב"י, הכא נמי בהך דאם אמר הלוח לא תאכל וכו', איירי נמי באתרא דמסלקי בלא נכיתא, עכ"ל הב"ח.

לימודי ניסן

המנהג באתרא דמסלקי, שאימת שיביא המעות מסלקו מכל וכל ונותן לו דמי הוצאתו, או משום דמקנה לו דבר שלא בא לעולם, וצ"ע.

שיטת הר"ן

דעתו דבמשכנתא דסורא יכול הלואה לסלק את המלוה קודם שנשלם הזמן, ואעפ"כ מותר, מפני שאין המלוה יכול לכופף את הלואה לפרוע את המעות הוה כזבינא, ולא דמי לאתרא דלא מסלקי, דהתם בסוף זמנו המלוה נפרע מהלואה והוה הלואה. וז"ל: ולפ"ז נ"ל דא"ש הא דאמרינן ר"פ ורב הונא בריה דרב יהושע דאמרי תרויהו הא משכנתא באתרא דמסלקי אין בע"ח גובה ממנה, דאלמא דמשכנתא לה למשכנתא דשריא באתרא דמסלקי, והיינו משכנתא דסורא וכדכתבינא, דאם איתא דליכא משכנתא באתרא דמסלקי דשריא, היכא שקלינן וטרינן במאי דאסיר, אטו ברשיעי עסקינן, אלא כדכתבינא וכו'. עכ"ל הר"ן. וה"ה דמה דאמר מר זוטרא משמיה דר"פ ג"כ איירי במשכנתא דסורא.

המנהג באתרא דמסלקי, שאימת שיביא המעות מסלקו מכל וכל ונותן לו דמי הוצאתו, או משום דמקנה לו דבר שלא בא לעולם, וצ"ע.

שיטת הר"ן

דעתו דבמשכנתא דסורא יכול הלואה לסלק את המלוה קודם שנשלם הזמן, ואעפ"כ מותר, מפני שאין המלוה יכול לכופף את הלואה לפרוע את המעות הוה כזבינא, ולא דמי לאתרא דלא מסלקי, דהתם בסוף זמנו המלוה נפרע מהלואה והוה הלואה. וז"ל: ולפ"ז נ"ל דא"ש הא דאמרינן ר"פ ורב הונא בריה דרב יהושע דאמרי תרויהו הא משכנתא באתרא דמסלקי אין בע"ח גובה ממנה, דאלמא דמשכנתא לה למשכנתא דשריא באתרא דמסלקי, והיינו משכנתא דסורא וכדכתבינא, דאם איתא דליכא משכנתא באתרא דמסלקי דשריא, היכא שקלינן וטרינן במאי דאסיר, אטו ברשיעי עסקינן, אלא כדכתבינא וכו'. עכ"ל הר"ן. וה"ה דמה דאמר מר זוטרא משמיה דר"פ ג"כ איירי במשכנתא דסורא.

דין שני — אוכל את הפירות בהיתר אם אוכל המלוה את הפירות בהיתר בנכיתא, לשיטות הראשונים שבנכיתא מותר, או בנידון ישראל עם גוי, ובא הלואה ופרע את חובו, מסלקו מן השדה, ומן הפירות המחוברים. הבעיא היא 1. אם צריך לשום את הפירות המחוברים, ולשלם בעדם, או לא. 2. והפירות התלושין של מי הם, של המלוה או של הלואה. 3. בחנם או בשכר. 4. וכמה צריך לשלם לו

שיטת הרמב"ם — בין באופן המותר ובין באופן האסור מסתלק מן הפירות אפילו התלושין. וכן נראה מריסי הר"ף שסובר כן.

שיטת רש"י — ג"כ נראה שאינו מחלק, ולשיטתו שבניכוי מותר, כנראה מעמיד הגמ' שהמנהג הוא בהיתר, שמנכה קצת מן החוב בעד הפירות. אמנם הב"ח כתב שלרש"י איירי הגמ' שלא בנכיתא דהוה אבק ריבית, ונגרר בתר סברת הנמו"י, אבל כיון שהראינו לדעת שהרבה ראשונים סוברים דאפילו כשאוכל בהיתר מסתלק מן הפירות, יש לפרש כן גם לדעת רש"י.

שיטת הריטב"א — מסלקו מן הפירות ונותן לו דמי הוצאתו.

שיטת הרשב"א — באופן המותר הוה כמכר ושמין לו אפילו הפירות המחוברין. ובפירות התלושין לא ביאר דעתו, אם הם של מלוה כיון דהוה כמכר, או שנוטלן הלואה ומשלם כפי שוויין, ודעתי נוטה יותר כצד הא' וצ"ע.

שיטת הנמו"י כשיטת הרשב"א.

שיטת תלמיד הרשב"א — הפירות הן של המלוה. וכדעת רבותיו שסוברים שמסלקו מן הפירות, דעתו שהלואה צריך לשלם כדין יורד ברשות.

הרי שכתב שדינא דרב פפא איירי במשכנתא דסורא, ואעפ"כ כשפורע לו הלואה, מסלקו אפילו מפירות התלושין. וזה ודאי טעמא בעי, דהא הר"ן כתב דמותר משום דהוה כזבינא, וא"כ כל הפירות שנתבשלו קודם שסילקו של המלוה הם, ואפילו במחוברים היה בדין לשיימן כדשיימין במכר. וצ"ל ג"כ כמו שכ' הריטב"א, שכך הוא המנהג וע"מ כן ירד. ומסתברא שצריך לשלם לו דמי הוצאתו כדכ' הריטב"א, או כיורד ברשות כדכ' תלמיד הרשב"א. והר"ן סתם דבריו. ולדבריו לא נראה לפרש דהוה כמקנה לו דבר שלא בא לעולם, דמשכנתא דסורא נראה דהוה כקונה שדה לפירותיה.

ודע, שהר"ן כתב שכ"כ הרמב"ם, היינו שבמשכנתא דסורא יכול הלואה לסלק את המלוה, אלא כיון שאין המלוה יכול לכופף את הלואה לפרוע הוה כזבינא. וק"ק דא"כ למה לא פירש הרמב"ם דין זה במשכנתא דסורא. ואולי כיון דסבר דמשכנתא דשדה בנכיתא מותר, לא הוצרך לומר דאיירי במשכנתא דסורא, וצייר באופן המותר במשכנתא בנכיתא, שהוא קרוב יותר ללשון הגמרא.

סיכום השיטות בדין מסלקו אפי' מפירות דעל בודיא האוכל פירות המשכונה, באתרא דמסלקי, והביא

רב פפא אמר לא צריך למיקני מיניה. סבר לה כרב אשי¹⁶³ דאמר כל בשעת מעשה תנאו קיים, כל מי שיתנה והשני שותק.

ורב שישא בריה דרב אידי אמר צריך למיקנא מיניה. דעליה דידהו רמיא מילתא לאתנויי דהנאה דידהו היא, והיינו דאמימר דאמר לעיל כיון דמאן דעליה רמי לאתנויי לא אתני, והאי דלא רמי עליה אתני, ואידך שתיק ליה, פטומי מילי הוא ולא סמך על ההוא תנאה כדפרישית לעיל,

והילכתא צריך למיקני מיניה.

לימודי ניסן

גם לכותבו בשטר, ולא עשה מפני שלא בטח בדבריו ולא אמר לו אלא לפטומי.

וכן הכפיל את דבריו אח"כ וכ' "והטעם מפני שלא התנה מאן שיש עליו להתנות והאחר לא החזיק ממנו הדברים בחיזוק הראוי לו".

ויראה מזה, שאם התנה מי שאינו צריך להתנות לטובת חבירו ושלא בתביעתו, וענה חבירו אמן, דהיינו שאמר שגם הוא רוצה בזה, עדיין הוה פטומי מילי בעלמא, וכשכותבין שטר ולא דרש ממנו שיכתבו תנאי זה בשטר, מוכיחים הדברים שאינו סומך על תנאי זה וירא מלבקש בתוקף שיהיה המכר ע"ת זה. וזמ"כ רבינו שהשני לא החזיק ממנו הדברים בחיזוק הראוי לו, סתם חיזוק הדברים לא מהני, אלא חיזוק הראוי לו אם בשטר או בקנין. ונראה להוסיף ולומר, שאם דרש הלוקח שיכתוב את האחריות בשטר, והמוכר לא כתב במתכוין, והלוקח קיבל השטר, איגלי מילתא שלא התנה הלוקח בתנאי גמור, אלא עדיין בדעתו הראשונה עומד שהסכים לקנות את השדה אפילו שלא באחריות, ואינו סומך על המוכר. וה"ה כאן, אם יאמר הלוח לאחר שאמר המלוה שיסתלק מן המשכונה כשיפרע לו חובו שגם הוא רוצה בזה, כל זמן שלא ידרוש ממנו לקבל קנין על זה ויעשו קנין, הוה רק פטומי מילי בעלמא. ויתכן שאם הלוח יצא לחוץ לאחר שהסכים המלוה לקבל קנין שיסתלק, וחשב שעשה קנין, אע"פ שנודע לו אח"כ שלא עשה, מסתלק המלוה, שהרי לא הסכים הלוח למשכן לו שדהו כי אם ע"מ שיסתלק. אבל אם הלוח כאן ורואה בעיניו שממאן המלוה מלהבטיחו שיסתלק בקנין, הוה רק פטומי מילי בעלמא, עכ"פ אם אין הלוח דורש ממנו שיכתבו תנאי זה בשטר המשכונה או

שיטת המאירי — מסתלק המלוה מן הפירות בין באופן המותר ובין באופן האסור.

שיטת הטור — כפי מה שביארו דבריו הב"ח, וכ"נ מדברי הב"י, שלא בנכייטא מסתלק מן הפירות, ובנכייטא משיימין ליה את הפירות.

שיטת הרמב"ן — דין זה נאמר גם באופן המותר, או במשכנתא בנכייטא לדיעות המתירין, או דשאים ליה את הפירות כאריס, או דשאים הפירות ומנכה מהחוב כשיעור בינוני.

שיטת הר"ן — דין זה נאמר באופן המותר, כגון במשכנתא דסורא.

ותמיהני על רבותינו הב"י והב"ח שלא העתיקו בביתם דעת הרמב"ם והרמב"ן שהא דאמר ר"פ האי משכנתא באתרא דמסלקי אין בכור וכו' ואי אייתי זוזי מסלקו אפי' מפירות דעל בודיא, איירי אפילו באופן המותר. וכבר הראיתי לדעת שהרבה ראשונים עומדים בשיטתם, ה"ה הריטב"א, המאירי, רבותיו של תלמיד הרשב"א, והר"ן.

¹⁶³ כרב אשי. לעיל [סו.]. והראשונים דחו פירוש זה, דאין לפרש משום דמלוה קאמר מסתליקא והוה פטומי מילי, דלוח בעי לאתנויי, דא"כ אמאי צריך למיקנא מיניה, לימא דלוח יתנה. ורבינו גופא כתב לעיל [סו.] בד"ה נעשה כמאן דא"ל מדעתיה, שאם התנה המוכר לטובת הלוקח, והלוקח לא החזיק ממנו בחיזוק הראוי לו, הוה פטומי מילי בעלמא, אבל אם החזיק הלוקח דברי המוכר, הוה תנאי גמור, ונתחזקה הקושיא, דא"כ למה צריך למיקנא מיניה, לימא דלוח יתנה. ונ"ל שרבינו נשמר מקושיא זו במש"כ שם וז"ל: ואמר אמימר אע"פ שעדיין לא נגמר המכר כיון שהמוכר אמר והלוקח לא תבע ממנו אלא שהיה עומד בעצבונו, והיה לו להחליט הדבר ולחזק אותו

איזיל ואייתי זוזי. במשכנתא בנכייטא הוא ובדשלם זימניה¹⁶⁴, דאי לא שלים לאו כל כמיניה למפרקיה מיניה. ומיהו אף על גב דשלם, כל מאי דמשכא משכנתא בידיה משכנתא היא ואכיל עד דפריק לה או עד דמחי בידיה ואמר איזיל ואייתי זוזי או אטרח ואייתי זוזי. מיהו מאי דתליש מיהא אכיל¹⁶⁵.

[מח' הרשב"א]

לימודי ניסן

וע"כ דאיירינן שכבר עבר הזמן, אלא שנמשכה המשכונה עד שיפרענו או עד שיאמר איזיל ואייתי זוזי, או אטרח ואייתי זוזי,

165 מיהו מאי דתליש מיהא אכיל. ויראה לי שגם הפירות המחוברים שמין לו כמכר, ורק מה שיגדלו לאחר שמיחה ואמר אטרח ואייתי זוזי הוה של הלוח, ע"י מש"כ לעיל בד"ה ואי אגבהינהו בסיסני קני. וצ"ל שמש"א הגמ' לעיל ואי אייתי זוזי מסתלק אפילו מפירות דעל בודיא, היינו שמסתלק לגמרי הן מן השדה או מן הפירות, אבל מעת שמיחה מסתלק מן הפירות, אף שאין מסתלק מן המשכונה.

והנה לפירוש רבינו שהפירות התלושין הן של המלוה, ש"מ שכל זמן שנמשכה המשכונה אף לאחר שעבר הזמן הקצוב, עדיין יש לו קנין הגוף לפירות. וצ"ד מפני מה מסתלק מן הפירות כשאמר לו אטרח ואייתי זוזי, הא עדיין השדה ממושכנת לו. ואם נאמר שכך הוא מנהג העולם שמעת שמוחה ואומר אטרח ואייתי זוזי מסתלק מן הפירות, א"כ מ"ט דרבינא דאמר דאכיל.

וע"כ צ"ל שאין מנהג קבוע בזה. לפעמים הלוח מותר על תביעתו ומניח את המלוה לאכול את הפירות, הן מפני שטועה שחושב שהדין עם המלוה, והן מפני שהמלוה איש אלם וקשה. ולפעמים המלוה מותר ללוח ומניחו ליטול את הפירות מטעם שמתחסד עמו, או שחושב שכך הוא הדין כיון שכבר עבר זמן הקצוב, או שאינו רוצה לריב עמו. וכמו כן יש לחלק בין כרם לשדה, דבשדה אילן שהפירות גדילין מאליהן יתנם ללוח, ובשדה לבן שהיה צריך לטרוח, אינו מוחל על זכותו. ולפיכך קשה לקבוע מהו מנהג העולם.

ואם באו לדין המלוה והלוח לדון על הפירות של מי הם, הוה כספק בעיני הדיינים. ומחלוקת רבינא עם מר זוטרא בריה דרב מרי, מי הוא המוחזק, המלוה או הלוח, והוה אידך המוציא, ודין הוא והממע"ה.

שיקנו ממנו על דבר זה, ודאי שלדעת רבינו הוה פטומי מילי. אלא שעדיין יש לשאול, לימא שידרוש שיקנו ממנו על זה, וע"ז י"ל כנ"ל, דאם דרש ולא עשו קנין, ש"מ שלא סמך על דרישתו, ומפחד לעמוד על דבריו שמא לא ילוהו, או דכיון שסוף סוף צריך המלוה להסכים לקנין, נקט מילתא פסיקא שיקנו ממנו.

ובאופן אחר י"ל, שאה"נ שאם יתנה הלוח אח"כ ומחזק התנאי שהתנה המלוה, הוה תנאי גמור, אבל אטו אין צורך להשמיענו איך אפשר לעשותו תנאי של קיימא בגוונא שמפחד הלוח לדרוש מהמלוה בתוקף שנותן לו שדהו ע"מ שיסתלק. ועל כגון זה אמרו שצריך לקנות ממנו, ואפילו אם הלוח קונה ממנו, אלא שהעומדים שם נותנים לו סודר לקנין, שוב אינו חוזר.

ועוד יש להוסיף, שברין השני כגון באתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא, איירי בגוונא של דין הראשון, דאיירי באתרא דמסלקי ואמר לא מסתליקנא, הא קאמר לא מסתלקנא, והלוח שומע ושותק ומקבל את תנאי המלוה מפני שצריך למעות, ויסכים לכל תנאי שמתנה המלוה, ה"ה בדין השני איירי שהלוח נצרך למעות ובשום אופן לא יבטל את ההלואה אפילו אם המלוה לא יסתלק, ובכגון זה צריך לקנות ממנו. כנלפענ"ד.

164 במשכנתא בנכייטא ובדשלם זימניה. רבינו מפרש שדין זה נאמר במשכנתא באתרא דלא מסלקי ובנכייטא ובעבר הזמן הקצוב, דאי אפשר לפרש באתרא דמסלקי ובנכייטא, דלשיטת רבינו הוה אבק ריבית, א"כ איך אמר רבינא באמר אטרח ואייתי זוזי, דעדיין אוכל עד שיביא המעות, הא הוה אבק ריבית, והיל"ל רק שמה שאכל אין מנכין מחובו, ולא שרשאי לאכול, וע"כ דאיירי באופן המותר דהיינו במשכנתא באתרא דלא מסלקי ובנכייטא, וקודם שעבר הזמן ודאי שאינו יכול לסלקו אפילו אם יביא לו מעותיו,

כתוב ברמב"ם הל' מלוה ולוה, פ"ו – ה"ז:

הורו רבותי שהמלוה את חבירו ומשכן לו שדהו על מנת שיאכל פירותיה כל ימי המשכונא, אע"פ שאינו מנכה לו כלום הרי זו אבק רבית¹⁶⁶ ואינה יוצאה בדינין, שאין הממשכן את

לימודי ניסן

166 הורו רבותי וכו' הרי זו אבק ריבית. מי הם רבותיו של הרמב"ם שסוברים שמשכנתא בלא נכיתא הוה אבק ריבית. הרי"ף פסק דהוה ריבית קצוצה, ובתשובות הר"י מיגאש לא מצאתי דעתו בענין זה, והרי"ף כ' דכיון דרבינא חשיב ואפיק פירי בזבינא כש"כ במשכנתא דהוה הלואה דהוה ר"ק.

אמנם בספר ההשלמה בפירקין כתב וז"ל: ואיכא דמתרץ דהא דעבד רבינא דאפיק פירי, לאו במשכנתא אפיק, דמשכנתא כזבינא הוא ולא ריבית קצוצה היא, אלא בעובדא דההיא אתתא דליכא משכנתא הוא דאפיק פירי זהו דעת הרב אלפסי ז"ל. וזה מתאים למש"כ הרמב"ם בשם רבותיו. ומצינו דעה זו ברי"ף וז"ל: ואיכא מאן דס"ל כרבינא בזבינא לחוד, אבל משכנתא אבק ריבית היא, ומוקים להא [האי משכנתא באתרא דמסלקי אכל שיעור זוזי וכו' אמר רב אשי וכו' אכל שיעור זוזי נמי לא מסלקין ליה וכו' מ"ט אבק ריבית הוא, ואב"ר אינה יוצאה בדינין] במשכנתא בלא נכיתא. ועי' במלחמות ה' על הרי"ף שדעה זו מיוחסת לרבינו חננאל דמשכנתא קילא מזבינא. ועי' בבעהמ"א. אבל הרי"ף פסק דהוה ריבית קצוצה, וכך היתה גירסת הרי"ף לפני הרמב"ן.

ובשיטמ"ק בסוגיין הביא מתשובות הרי"ף וז"ל: מועתק מלשון ערבית מ"ש עביד רב פפי עובדא, וחשיב ואפיק פירי וכו', אין זה במכירה בהמתנה, אלא במוכר על מנת שתחזור לו, לפי שהמכירה בתנאי החזרה תחזור להיות כדין הלואה, לפי שממונו הוא חוזר אליו ונמצא אוכל פירות בחנם, ואין זה המכר שאמרנו בו שהוא אבק ריבית, לא אמרנו כן אלא במכר שתהיה בו התוספת לסיבת ההמתנה. ומשכנתא בנכיתא אינה מותרת לכתחילה אלא אליבא דרבינא דהוה אכיל בנכיתא ולא אצל זולתו. הלא תראה שרב אשי הוא בתרא כרבינא ודעתו בה שהיא אבק ריבית באמרו כל סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא, מ"ט, א"ר וכו', והואיל והדבר כן כל מה שתראה בתלמוד נוטה להתיר אינו אלא בדיעבד, אבל לכתחילה לא. הלא תראה שרב אשי שאמר שהיא

ואפשר שחולקים במחלוקת שמואל ור"נ לקמן [קב:], באחד ששכר מרחץ מחבירו ב"ב דינר זהב לשנה מדינר זהב לחודש וכו' ואמרו יחלוקו, ואמר שמואל דאיירי דבא באמצע החודש, כיון דהוה ספק אם נתפוס לשון ראשון או אחרון, ומה שתפס תפס, ולא אמרין קרקע בחזקת בעליה עומדת, ור"נ אמר קרקע בחזקת בעליה עומדת ואפילו בא בסוף החודש צריך השוכר לשלם. והכא נמי ספק הוא אם קנין השדה לפירותיה נמשך עד דאמר איזיל ואייתי זוזי, או עד דאמר אטרח ואייתי זוזי דהוה כמחאה מצד הלוח, שרוצה שיסתלק המלוה מן המשכונה, כיון שיש מסתלקין מן הפירות מעת שאמר אטרח ואייתי זוזי, ויש שאינן מסתלקין, ובנידון זה בין המלוה והלוה, דהוה כספק אם דעתם היתה שימשוך באכילת פירות עד הזמן שהלוה מוכן לפרוע או קודם לזה, רבינא סבר כשמואל, ומר זוטרא בריה דרב מרי סבר כר"נ, דלעולם קרקע בחזקת בעליה עומדת, וכיון שהספק נולד בתחילה אם קנה את השדה לפירות עד שיאמר אטרח ואייתי זוזי או לא, הוה בחזקת בעל השדה, ואין המלוה אוכל את הפירות, דהלכה כמר זוטרא וכו' ור"נ.

עוד י"ל, דכו"ע סברי כר"נ, וכשיש ספק אם השכירו או לא לחודש המעובר, הוה המשכיר מוחזק. אבל כאן לא נולד הספק בתחילת המשכונה, דיתכן שמתחילה היה עומד שבכלות הזמן הקצוב, יפדנה הלוח מיד, ונולד הספק אח"כ, והספק שעל אכילת הפירות תלוי בקרקע אם נמשך קנין השדה לפירות עד שמוכן לפרוע, או עד שמוחה ואמר אטרח ואייתי זוזי, דרבינא סבר כיון דהוה השדה ממושכנת למלוה, ואנו דנים על הפירות בזמן שהשדה ממושכנת למלוה, הוה המלוה כמוחזק בשדה. ומר זוטרא בריה דרב מרי סבר, כיון שהאפשרות ביד הלוח לסלקו לכשירצה, ונשאר למלוה רק זכות א' שאם לא יפרע הלוח יטול את השדה בחובו, הלוח הוה המוחזק, ובספק של מי הם הפירות, הוה המלוה בדין הממע"ה.

השדה דומה לממשכן בית¹⁶⁷, שהרי אין בשדה פירות מצויין בעת ההלואה, ואפשר שירויח

לימודי ניסן

והלכה כרבינא דהוא בתרא. וכן ממה ששאל לעיל לרב אשי והרי משכנתא בלא נכייטא וכו' ואין מוציאין בדיינין, משמע שבימיו היה כבר לדין פשוט דהוה רק א"ר מבלי מחלוקת.

ובמכר ע"מ להחזיר דהוה כאסמכתא, הא אמר ר"צ דהדרא ארעא והדרי פירי, ודלא כרבה בר רב הונא, וכדכ' רש"י שחולק אר"נ.

ועוד דהא קתני בברייתא לעיל [סה:] מכר לו בית מכר לו שדה ואמר לו לכשיהיו לי מעות החזירם לי אסור. מאן תנא. אמר רב הונא בריה דרב יהושע דלא כר' יהודה שאמר צד אחד בריבית מותר. ומיניה דלרבנן דסברי דצ"א בריבית אסור מה"ת [ונדלא כהראב"ד] הוה ריבית קצוצה.

ואפשר שרבה בר הונא סבר דצ"א בריבית מותר מה"ת ואסור רק מדרבנן.

והיותר נכון שרבה בר רב הונא סבר דהוה מכר גמור בתנאי, שכשיחזיר לו מעותיו, יקנה את השדה, ולפיכך אמר דהוה רק אבק ריבית. וה"ה במשכנתא לרבה, דהוה כמכר גמור ע"מ להחזיר בקנין, ולא שיהא המכר בטל מעיקרו, אבל רב פפי סבר דבהחזרת המעות יבטל המכר והוה כהלואה בריבית, ואפשר שסובר שגם במשכנתא הדין כן. אבל רבינא סבר דבמשכנתא הוה כמכר גמור ע"מ להחזיר, משא"כ באסמכתא, או במכר שמבטל למפרע בהחזרת המעות. ולפי דברינו אפילו נגרוס רבינא אתי שפיר, דאף שבזבינא סבר דהוה ר"ק מפני שבטל המכר למפרע, משא"כ במשכנתא. אבל לפי סברת רבה בר רב הונא שלא בטל המכר למפרע, אם בזבינא נאמר דהוה ר"ק, כש"כ במשכנתא דהוה הלואה. ואצ"ל דפליגי בסברות הפוכות. ומסתבר יותר דהוה ט"ס, שכן העידו כל הראשונים שהג"י היתה רבינא, שנתקשו מדרבנא אדריבנא. וגם הרי"ף בספרו הביא דין זה בשם רבינא. אלא שדילג המעתיק את התיבות אמר רב פפי [עבד רבינא עובדא] וחשיב ואפיק פירי.

167 שאין וכו' דומה לממשכן בית. נ"ל בדעת הרמב"ם, שסבר שכל שהלוה לו מעות והתנה שידור בביתו עד שישלם לו חובו, הרי הוא כממשכן לו הבית לחובו, ואף שלא כתב לו שטר משכונא, וגם לא אמר שבמעות ההלואה יקנה את הבית למשכונה,

א"ר הוא עצמו האומר סתם משכנתא שתא וכו', להודיע שאנחנו נמנע ממנה לכתחילה, אבל בדעיכוד מה שעשה עשוי ולא נוציאנו ממנו, זהו מה שנ"ל אחר העיון. ע"כ.

ודברי הרי"ף בתשובותיו משתוים עם דברי רבינו חננאל, ולדעת רבותיו של הרמב"ם דמשכנתא בלא נכייטא, מה שהרי"ף קורא אותה מכירה בהמתנה, הוה רק אבק ריבית. ועי' בראשית ההשלמה על ספר ההשלמה, שהעיר שדעת הרי"ף בתשו' משתוה למש"כ בס' ההשלמה בשמו. ועדיין פלא הוא מה שלא העתיק שי' הרי"ף שכ' בספרו. [עי' מש"כ בהע' 175 לפרש דברי הרי"ף בתשובותיו באופן אחר].

ויוצא מדברינו ששיטת רבותיו של הרמב"ם יש לייחס לרבינו חננאל שהרי"ף הביאו בשם איכא מאן דאמר, וס' ההשלמה מביאה בשם הרי"ף, והשיטמ"ק מעתיקה מתשובות הרי"ף. אמנם חילוקו של הרמב"ם בין משכונה של בית למשכונה של שדה, איני יודע אם זה כתוב בדבריהם, או שכ' הרמב"ם מדעת עצמו, שלא יקשה על דבריהם ממש"א הברייתא [ערכין לא]. שהמוכר בית בבתי ע"ח ריבית גמורה היא והתורה התירתה. ואיתא בירושלמי: כאן התירתה ולא במקום אחר. וכן ממה דקתני במתני' המלוה את חבירו לא ידור בחצירו חנם ואל ישכור ממנו בפחות מפני שהוא ריבית, ומפרש דאיירי אפי' בגוונא שהשכין לו חצירו. ויעזי"ש ברש"י.

ורע שבתשובת הרי"ף הנ"ל כתוב רב פפי חשיב ואפיק פירי. ואם היא הגירסא הנכונה בדבריו ירוח לנו שמעתתא. שהרי מסידור דברי הגמ' [סז]. שמתחילה העתיקה דברי רבה בר רב הונא במכירה ע"מ להחזיר, דהוה רק אבק ריבית, ואח"כ שאל אביי מרבה משכנתא מאי, דילמא משכנתא חמירא, ופשיט ל' רבה דהוה רק א"ר. ואח"כ הועתק הדין דרבינא חשיב ואפיק פירי בזבינא, דמשמע דכש"כ דבמשכנתא הוה ר"ק, והיה להגמ' להקשות ממש"א רבינא לעיל דמשכנתא בלא נכייטא הוה אבק ריבית, ולתרץ דרבינא סבר דמשכנתא קילא מזבינא, ולא לסתום כ"כ הדברים. אמנם אם הג"י היא רב פפי חשיב ואפיק פירי, אה"נ דר"פ סובר דבמשכנתא כש"כ דהוה ר"ק, ורבינא לעיל [סב]. חולק עליו,

לימודי ניסן

אלא ממה שהסכימו שידור בביתו עד שישלם, מתמשכן אליו הבית. ואם כנים הדברים יש לו הוכחה מדברי הרי"ף, שכ' דבאמר לו הלויני ודור בחצירי חנם הוה ריבית קצוצה, ואעפ"י שהחצר ממושכן לו, והוה כהקנה לו גוף לפירותיו, ומשתמש בדירתו, אלא כיון שמיד יש לו בית להשתמש עד שיפרע לו מעותיו, הרי הוא כאילו פרע לו את הריבית מיד. וגם ממה שאמרה הברייטא בערכין [לא]. ריבית גמורה היא והתורה התירתה, אף שהבית ממושכן ביד הלוקח, ובביתו דר, ש"מ כיון שתשמיש הבית מצוי עכשיו עד הזמן שיפרדה, הוה כפרע לו את הריבית בתחילת ההלואה.

וכן נראה מדברי התוס' [סה.], שכתבו שבממשכן לו את הבית לא הוה ר"ק דדומה למכר, והוכרחו לומר שמש"א הברייטא דמוכר בית בבתי ע"ח ריבית גמורה היא, היינו מדרבנן, מפני שסוברים דבכה"ג נעשה הבית למשכונה. ולולא דבריהם הקדושים, היה נראה לחלק, דמה שבמשכונה לא הוה ר"ק, היינו משום שנותן את המעות ע"מ לקנות את השדה או הבית למשכונה, שמשמשים המעות לדמי קנין, ויש כאן ענין של מכר ולא הלואה, אבל אם מלווה סתם ע"מ שידור בחצירו חנם, אף שהתנה קודם ההלואה, עדיין י"ל שהמלווה נותן לו את המעות להלואה ולא לקניית המשכונה, והוא דר בביתו בתורת ריבית. וכן במוכר בית בבתי ע"ח, הלוקח נתן את המעות לקנין בית ולא למשכונה על החוב, אלא שדין התורה היא שאם יחזיר לו המוכר את המעות בתוך השנה, יבטל המכר והוה כהלואה, אבל מעולם לא נתכוון הלוקח לקנות את הבית למשכונה בדמי המכר. ואולי שראייתם ממש"א דבבתי ע"ח ריבית גמורה היא והתורה התירתה, ור' יהודה למד מבתי ע"ח דצ"א בריבית מותר כמבואר בירושלמי בפירקין, דמנא להו הא, דילמא כוונת התורה שימשכן לו ביתו עד שיפרנה, ואם מכוונים למשכונת הבית מותר מה"ת, נאמר דבהכי איירי קרא, ולמה נחדש שהתירה התורה ריבית בבתי ע"ח, או שצ"א בריבית מותר לר' יהודה. אלא ודאי שא"צ לכיון למשכון, אלא אם נותן לו מעות ע"מ שידור בחצירו או בביתו, מעצמו נעשה הבית למשכונה, ומכאן שמשכונת הבית בחנם הוה ריבית קצוצה. ויש לדחות קצת, שמשמעות הכתוב, "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה והיתה גאולתו עד תם שנת ממכרו וגו'" [ויקרא, בהר] שמקבל

המעות למכירת הבית, וכן הלוקח לוקח בית במעותיו, אלא שמדין התורה מתהפך להלואה כשפודה המוכר את הבית מן הלוקח בתוך השנה, ומעולם לא שימשו המעות לקנין הבית למשכונה. וגם י"ל מילתא חדתא, שזהו הביאור והתורה התירתה, פי', שההלואה נעשית מדין התורה, וכמו כן י"ל שהתורה הקנהו למשכונה עה"צ שיבטל המכר, אבל אם מלווה מעות ע"מ שידור בחצירו חנם ולא כיון לקנות את הבית למשכונה, אלא שבשכר מעותיו שבטילות אצלו ידור בביתו, הוה ריבית קצוצה. ועוד נראה סברא גדולה לחלק בין מלווה על הבית בתורת משכונה, או למלווה ע"מ שידור בבית עד שיפרע לו מעותיו, דהא כבר לימדנו הראב"ד דמשכונה הוה כזבינא, משום שאינו יכול לדחות לשדה אחר ומיניה קא גבי, וה"ה במשכונת הבית, משא"כ בהלויני ודור בחצירי שלא מדרך משכונא, כדכ' מפורש לעיל ד"ה אמר רב פפי וכו' [זו.], וא"כ אין לנו ראייה מהא דהמלווה לו מעות לא ידור בחצירו בחנם וכו' מפני שהוא ריבית, שהתם יכול לפורעו גם בשוה כסף, שלא נתן לו הבית למשכונה. ושור' שכן מפורש ברמב"ם שהם ב' דינים, שבריש פ"ו מהל' מלוה ולוה נתן ב' דוגמאות של ר"ק: המלווה את חבירו והתנה עמו שידור בחצירו חנם, או שמשכן בידו מקום שפירותיו מצויין בעת ההלואה, כגון שמשכן חצירו ע"מ שידור בו בחנם. הרי ששכירות לחודה ומשכונה לחודה. אמנם מבתי ע"ח יש לנו ראייה גמורה, שהרי עה"צ שאין המכר קיים והמעות ניתנו להלואה, הוה כהלואה על משכונת הבית, שאינו יכול לפורעו בשום דבר אחר כי אם בבית. וכש"כ אם נאמר דלא נחלט המכר עד כלות שנה תמימה והוה המעות הלואה עד הזמן ההוא, וכיון שאין המוכר יכול לפורעו כי אם במעות, ואם לא יתן לו מעות יגבה מהבית, מוכרח הוא שהבית קנוי ללוקח בדרך משכונא, וא"כ יש לנו ראייה שמשכונת הבית הוה ר"ק. וקשה, דא"כ למה במכר לו בית, מכר לו שדה, ואמר לכשיהיו לי מעות החזירם לי אסור, ופסק הרמב"ם דהוה ריבית קצוצה, ואמאי הא התם נמי מסתבר שרק אם יחזיר לו מעותיו, יחזירם לו, ואינו יכול לפורעו בדבר אחר, או במעות, או בהשדה, וליהוי כמשכונת שדה דלא הוה ר"ק. וכברייטא י"ל שנקטה משכן לו בית משכן לו שדה, דהוה משכונת שדה דומיא דמשכונת הבית, שהיתה השדה

ויהיו שם פירות ואפשר שיפסיד בזריעתה ועבודתה¹⁶⁸, ולפיכך היא אבק רבית. וכן אין המשכונא דומה למי שמכר באסמכתא, שהמוכר באסמכתא לא גמר והקנהו, והממשכן גמר והקנהו גוף השדה לפירותיו. וכזה יראה מן הגמרא¹⁶⁹ שהמשכונא אבק רבית ואין לך להעמידה אלא בממשכן שדהו כמו שהורו רבותי. נמצאת למד ששלש משכונות הן: משכונא שהיא רבית קצוצה, ומשכונא שהיא אבק רבית, ומשכונא שהיא מותרת. כיצד, משכן לו מקום שפירותיו מצויין תדיר כגון חצר או מרתף או חנות ואוכל פירותיהן הרי זה רבית קצוצה¹⁷⁰.

לימודי גיפן

דסבר דבאתרא דלא מסלקי מותר אפילו בלא נכיתא, ובאתרא דמסלקי מותר בנכיתא מחמת הספק שמא תלקה השדה, למה לא פירש שיש לחוש יותר מזה שמא יסלקו קודם שיגביה את הפירות, וצ"ע.

169 וכזה יראה מן הגמרא שהמשכונא א"ר. ממה דהקשה רבינא לרב אשי [סב.] והרי משכנתא בלא נכיתא שבדינו אין מוציאין ממלוה ללוה, וממה דסתם משמע דלא מחלק בין מסלקי ללא מסלקי, ובשניהן הוה רק אבק רבית. וכן ממה דפשיט רבה לאביי דבמשכנתא הוה רק אבק רבית, וכן ממה דאמר רבא האי משכנתא באתרא דמסלקי אכל שיעור זוזי וכו', משמע דאירי בלא נכיתא, ואמר רב אשי דהוה רק אבק רבית.

ולגירסת הגמ' דאמר רב יוסף בר חמא משמיה דרבא האי משכנתא באתרא דמסלקי לא ניכול אלא בנכיתא, משמע דשלא בנכיתא הוה רק א"ר, דאל"כ בדין היה לגזור בנכיתא אטו שלא בנכיתא. אלא שלהרמב"ם צריך לדחוק ולומר דה"ה באתרא דלא מסלקי, אלא להכי נקט אתרא דמסלקי, לאשמועינן דבנכיתא מיהא אכיל, כמו שכ' הרמב"ן. מכל הלין שמעתתא משמע דמשכנתא הוה רק אבק רבית, ומוקים להו הרמב"ם במשכנתא דשדה וכיוצא בה שאין הריבית ברורה ובטוחה.

170 משכן לו מקום שפירותיו מצויין וכו' הרי"ז ר"ק. ור"ת הקשה דהא בבית נמי יש ספק שמא תפול או תשרף [לעיל סד:].

ויש לחקור בטעמא דמילתא דלא אסרה התורה כי אם ריבית קצוצה, וכשיש ספק אם ירויח או לא, לא אסרה התורה. ויש לפרש בב' אנפי: (א) שגוה"כ היא שדוקא אם הריבית ברורה ובטוחה כגון המלוה סלע בה' דינרים, שלולא איסור התורה מתחייב הלוה מיד לשלם דינר נוסף על הלוואתו, ומשעת ההלוואה נשך את הלוה וחיסרו, אבל אם אין על הלוה שעבוד הגוף

בקומותיה, אבל הרמב"ם סתם וכתב [שם, הל"ה]: המוכר בית או שדה ואמר המוכר ללוקח לכשיהיו לי מעות תחזיר לי קרקעי לא קנה ולכן הפירות שאכל ר"ק ומוציאין אותן בדינין. שהרי העתיק דין זה בשדה ולא כ' דאירינן שפירותיה היו בתוכה בשעת המכר. ומכאן שאם מכר את השדה והמכר לא חל הוה כהלואה, ולא הוה השדה כמשכונה, והוה ריבית קצוצה, וא"כ גם במוכר בית בבתי ע"ח, אם המכר בטל, גם משכונה לא הוה הבית, שלא משכן לו הבית כי אם שמכר לו הבית, וא"כ אין לנו ראיה משם שבמשכונת הבית הוה ריבית קצוצה, דילמא משכונת הבית שאני שהמעות שימשו לדמי מכר היינו לקניית הבית לפירותיו. ואולי י"ל דשאני התם שלא קבע זמן ולעולם יכול המוכר להחזיר שדהו, וכה"ג אין שם מכר עלה, וה"ה משכונה כה"ג אין לדמותה למכר כיון שלא תוחלט לו השדה לעולם, שתמיד יש ביד הלוה להוציאה מיד המלוה, ולפיכך הוה ר"ק, משא"כ במוכר בית בבתי ע"ח שיש בידו לפדותו רק עד שנה, הוה שם מכר עלה, ועה"צ של הלואה, הוה כמשכן לו ביתו עד שנה, ויש דין משכונה על הבית, ואעפ"כ אמרה הברייתא דהוה ריבית גמורה, ש"מ שבמשכונת הבית שפירותיו מצויין הוה ריבית גמורה מה"ת.

168 ואפשר שיפסיד בזריעתה וכו'. ודע, שמה שהקשיתי לעיל למה לא פירשו דהפירות שווין רק דבר מועט, מפני שהלוה יכול לסלקו בכל זמן ויטול את הפירות, והוה ספק גמור אם ירויח מעמלו וטרחו, וספק זה עדיף מהחשש שמא יפסיד בזריעתה ועבודתה, לא קשה כ"כ על הרמב"ם, שהרי הרמב"ם אינו מחלק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי, ובאתרא דלא מסלקי אינו קיים החשש דסילוק, ולפיכך כ' שהספק הוא שמא תלקה השדה, כדי להכליל גם אתרא דלא מסלקי, אבל לרש"י קשה,

משכן לו שדה וכיוצא בה ובאו שם פירות ואכלן הרי זו אבק רבית¹⁷¹, וכן אם משכן חצירו

לימודי גיסן

האדמו"ר (שליט"א) [זצ"ל] הרגיש בזה, וכתב שאין זה שיווי בעצם, מאחר דרך על הספק הם משלמים כמו טוה"נ דכתובה, ולא נעשה שיווי ודאי בעצם הדבר, דעצם הדבר נשאר עדיין ספק, ספק שוה איזה סך מעות, ספק לא שוה כלום, ונמצא שלא הוא נתינת ריבית ברורה, וזה מותר מדאורייתא אף לרבנן. יעויין בדברות משה על ב"מ ח"ב סי' סג, ענף ב'. ולקוצר דעתי אינו מובן לי, איך אפשר לומר אם מקבל המלוה משכונת שדה לה' שנים שיכול להשכיר מיד ולהשיג אלפי דינרים כשער שכירות השדה באותו מקום, דהוה ספק בעצם אם יש לו שיווי ממון אפילו של פרוטה בשדה הממושכנת לו, שלכאורה שיווי ממון תלוי בזה, שאם יש בני אדם שיתנו לו כסף בשביל החפץ או תשמישו, נמצא שהדבר שוה לו ממון. ואטו נאמר שאם יקדש אשה בשדה הממושכנת הוה ספק קידושין, ואם יזיק איש שדהו הממושכנת שיחפור בה בורות, שיחין, ומערות, עד שלא יוכל להשתמש בה כלל, אטו לא יצטרך לשלם לו בעד נזקו. ואם לגבי קידושין וניזקין חשוב זה כממון, למה אינו חשוב ודאי ממון לענין ריבית. ועל כן נלפענ"ד ליישב באופן אחר. דריבית הוא רק השכר שבשביל זה מלוה לו מעותיו. אבל במלוה לו מעות ע"מ שימשכן לו שדהו ויאכל את הפירות חנם במשך של ה' שנים, אם היה אומר לו הלוה שאינו מסכים לזה, אלא שימשכן לו שדהו ע"מ שישכיר את השדה לאיש אחר ויקבל דמי השכירות, ולא יהיו הפירות של המלוה לאכלם או למכרם, יתכן שלא היה מסכים המלוה להלוותו, שרצונו שיהיו השדה והפירות שלו ששווין יותר ממה שיקבל במה שישכיר את השדה, והוא רוצה לרדת על הספק שיזרע ויטרח בעבודתה וכוריעתה כדי שיהיו לו פירות וימכרם בכסף מלא, וירויח הון רב יותר ממה שיקבל במה שישכיר את השדה לאיש אחר. וכיון שלא היה מלוה לו בעד שיווי השכירות והחכירות, אין שכר זה חשוב לריבית, שלא בשביל שכר זה הלוה לו מעותיו, ורק פירות השדה הן שכר מעותיו, ושכר החכירות הוה רק כשכר צדדי, וכיון שאין ביטחה שיהיו לו פירות שמא תלקה השדה, התנאת הפירות לא הוה ריבית קצוצה.

לפורעו יותר, אלא שיכול לגבות הריבית רק מפירות השדה, ואינו בטוח שירויח מהם, ואפשר שתלקה השדה, אין נשיכתו נשיכה גמורה, ונשך כזה לא אסרה התורה. ב) שהתורה אסרה הלואה בריבית קצוצה, שמהפך את מצות ההלואה שיתחסר עם חבירו לעסק במעות, אבל כל שאינה ריבית קצוצה וספק אם ירויח מההלואה, הרי מלוה גם עה"צ שלא ישיג כלום מההלואה אלא שמיטיב עם חבירו, וצריך לשחרר את יצרו בצפייה לריוח כדי שיסכים להלוותו עה"צ שלא יהיה לו ריוח, ולשם חסד.

והנה בממשכן לו שדה ע"מ שיאכל פירותיו בחנם, כיון שאין הפירות מצויין כעת בשדה, אז מתחשב האדם עם האפשרות שמא תלקה השדה לשנה הבאה, ושמא יפסיד בוריעתה ועבודתה, אבל בממשכן לו בית שראוי הבית להשתמש בו מיד, אין מתחשב האדם עם האפשרות שמא יפול הבית או ישרף, ובעיני האדם הוה כאילו חשש זה אינו קיים כלל. אבל במציאות קיים חשש זה, ואפשר שלא ירויח מההלואה. וזה תלוי בב' הטעמים. לטעם הא' שכל ריבית שאינה בטוחה כמלוה סלע בה' דינרים, לא אסרה התורה, גם בבית לא הוה ריבית גמורה, שריבית כזו אינו נושך כ"כ כחוב גמור שהתחייב הלוה לשלם כל ימיו, ויכול לגבות אפי' מגלימא דעל כתפיה. אבל לטעם השני, כל שעושה לשם הרווח ממון, ולא פתיכא במלוה זו שום ענין של הטבה, הוה ריבית גמורה, זהו ענין סובייקטיבי, ובמשכונת הבית שאין המלוה מתחשב כלל בחשש זה, נמצא שמלוה לגמרי לשם הרווח ממון, והוה ר"ק. ר"ת סוכר כאופן הא', ורש"י והרמב"ם סוכרים כאופן הב'. וזה מתאים למש"כ בביאור שי' הרמב"ם שבהרוחת זמן בשכר לא הוה ר"ק כיון שבמלוה זו היה גם ענין של הטבה. ועי' לעיל בהע' 67.

171 משכן לו שדה וכו' הרי"ז אבק ריבית. ותמוה, דאף שאינו ברור שירות, עכ"פ הקנאת השדה לפירותיה, גם ספק זה שוה ממון כמו ששוה שכירת שדה כרגיל בבני אדם ששוכרין שדות לפירותיהן, ויש מחיר בשוק כמה שוה השכירות אע"פ דהוה ספק. ועוד, שהמלוה יכול להשכיר שדה המשכונא ולהשיג מעות. ונמצא שנתרבה הונו מיד. ושוב ראיתי שמרן

וכיוצא בו בנכוי הרי זה אבק רבית¹⁷². משכן שדהו בניכוי הרי זה מותר. כיצד הוא הנכוי, כגון שהלוהו מאה דינרין ומשכן לו בהן חצירו או שדהו, ואמר לו המלוה הריני מנכה לך מעה כסף בכל שנה בשכר קרקע זו כדי שיהיו כל פירותיו שלי בחצר וכיוצא בה אסור, ובשדה וכיוצא בה מותר.

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. אמת הוא זה שהחמירו בכרם יותר משדה¹⁷³ ולא להקל במשכונא שדה אלא

לימודי גיפן

דירתו, דאם לא ידור בה המלוה בניכוי יעמוד ביתו ריקם ולא יהיה לו שום תועלת וגם שאיה יוכח שער. אמנם הרמב"ם מנה גם מרחץ בין הדברים שפירותיהן מצויין, ולמה לא יוכל הלוה לטעון שהוא יתעסק במרחץ, ודמי המרחץ שמשלמים בני אדם יהיו לפרעון החוב, ואם משכן לו מרחץ שהריוח מגיע לק' דינר בשנה בעד דינר, למה לא הוה כר"ק. וע"כ צ"ל דאם משכן לו הבית בחנם, ומשכונא הוה כפרעון זמני של החוב כמבואר בספר אבני שוהם, הרי הוא כאילו פרע לו הריבית מיד, אבל אם קבע דמי שכירות בעד השתמשותו, הוה כשכר בזול. ואה"צ אם יתנה המלוה שבשכר הלוואתו יתן לו הבית או החצר למשכונה בדינר א', ודמי השכירות עולים לי"ב דינרים, הוה ר"ק, כיון שהתנה שיתן לו בפחות בשכר ההלוואה, אבל אם הלוהו על הבית, וקבעו ששכר הדירה יהיה דינר אחד, הוה דרך שכירות ולא דרך ריבית. אבל אם משכן לו ביתו ע"מ שידור בביתו חנם, אע"פ שלא אמר שבשביל הלוואתו עושה כן, סתמו כפירושו, שהרי ענין משכונא הוא פרעון זמני של החוב, ונותן לו השתמשות הבית כשביל החוב מבלי ניכוי.

ואולי י"ל כאופן הא', ונותן לו החצר, המרחץ או החנות למשכונה, ופירותיהן הן מה שיכול לדור בחצר, ולרחץ במרחץ, ולהניח סחורתו בחנות, ולא מה שיריוח, דאין זה כ"כ ברור שיריוח, דהא יש מפסידין בחנות כמו בשדה, וכן במרחץ צריך להוציא ממון וטורח, ואפשר שלא יהיה לו כדאי העסק הזה, אבל להשתמשותו הפרטית פירותיהן מצויין, וכיון שיכול לעכב הלוה מלהשכירם לאחר, כל מה שנותן לו בעד השתמשותו אפי' ניכוי דבר מועט שוה לו ללוה, שאחרת לא היה משיג כלום מהם. וצ"ע. 173 אמת וכו' שהחמירו בכרם יותר משדה וכו'. וכך היא הגירסא במגדל עוז. ופשר הדברים סתום

172 משכן חצירו וכו' בנכוי הרי"ז א"ר. ויש לעי' מאין הוציא הרמב"ם דין זה. ואין לומר שלמד ממשנתנו [סד:] דקתני המלוה את חבירו וכו' ולא ישכור ממנו בפחות מפני שהוא ריבית, דדין זה איירי שלא השכיר לו חצירו בדרך משכונא, אלא שבשכר הלוואתו השכיר לו ביתו בפחות. וכבר הראינו לדעת שהרמב"ם חילק ביניהם, ולא סבר שבזה שמשכירו את חצירו משום השגת ההלוואה מתמשכן החצר, שהרי כ' בריש פ"ו מהל' מלוה ולוה, שאם השכיר לו חצירו בפחות עד שיחזיר לו הלוואתו הוה ריבית קצוצה, וז"ל: וכן המלוה את חבירו והתנה עמו וכו' או ששכר ממנו בפחות וקצב הדבר שפוחת לו מן השכר עד שיחזיר לו הלוואתו וכו', הרי"ז ריבית של תורה ויוצאה בדינין, עכ"ל. ולפי זה במשכן לו חצירו בנכוי, דלא הוה ריבית מן התורה, מנלי' שאסור מדרבנן. ודוחק לומר שאמר מסברא דנפשיה, שכיון שלשיטתו משכונת החצר שלא בניכוי הוה ר"ק, בנכוי סלקינן חד דרגא והוה ריבית מדרבנן. ובכגון זה היל"ל "ויראה לי". ואולי כיון שכ"כ הרי"ף ונטה הרמב"ם אחריו, אין שייך לומר ויראה לי.

ועוד קשה, כיון שחצר ובית הוו כפירותיהן מצויין, ומיד שהשכין לו הבית הוה כגבה את הריבית, וא"כ איך נמלט מריבית מה"ת במשכן לו בניכוי. הגע עצמך, שכירות הבית עולה דינר לחודש, והלוה משכן לו ביתו על כ' שנים, שמגיע שכר הדירה לכ"ד דינרים, והוה כנתן לו כ"ד דינרים, והתנו שינכה מחובו דינר לשנה, הרי הוא כאילו נתן לו כ"ב דינרים לריבית. ואולי סבר הרמב"ם כר"ת דבמשכן לו ביתו או חצירו, אין הלוה רשאי להשכירו לאחר, שיכול המלוה לטעון אין רצוני שישלטו במשכוני ידי זרים שמא יפסידוהו, והוה כחצר דלא קיימא לאגרא, דאינו שוה ללוה יותר ממה שמנכה מחובו בשכר

להחמיר במכירת כרם. אבל מי שסובר במשכנתא בלא נכיתא שהוא רבית קצוצה אמר כן אף

לימודי ניםן

ומי שסובר שבמשכנתא בלא נכיתא היה ר"ק, ה"ה במשכנתא שדה הוה ר"ק.

וטעם הדבר הוא כמו שביאר בהשגת הראב"ד [פ"ו – ה"ד], דרבינא חשיב ואפיק פירי לא משום ריבית אלא משום גזילה, והיינו משום דהוה מחילה בטעות, שטעה וחשב שהשדה קנויה ללוקח, ובדין אינה קנויה, שלא סמכה דעתו ולא גמר והקנה, וכן ר"נ שאמר דהדרא ארעא והדרא פירי, דינא קאמר, פ"י, דהוה מחילה בטעות, ובהלואה מחילה בטעות לא הויה מחילה, אבל אי מחל להו והדר תבעיהו, תו לא הדרי דריבית מאוחרת היא, ובמשכנתא בלא נכיתא גם רבינא מודה דהוה רק אבק ריבית כדכ' לעיל [סב.], ותו לא קשה דרבינא אדרבינא.

והראינו לעיל שהר"ח, וכן הרי"ף, בתשובותיו, וס' ההשלמה בשם הרי"ף, חילקו בין מכר למשכונא, דדוקא במכר אמר רבינא דהדרי פירי, ולא במשכנתא. והרמב"ם פירש דבריהם, דבמכר באסמכתא הדרי פירי מטעם דהוה ריבית קצוצה, ובמשכנתא לא הוה ר"ק, כיון דהקנהו גוף לפירותיו, הוה הפירות של המלוה ומדידיה קאכיל, וממה דאמרה הברייתא [ערכין, לא.] דמוכר בית בבתי ע"ח ריבית גמורה והתורה התירתה, דהבית ממושכנת לו, ע"כ שצריך לחלק בין משכנתא בית למשכנתא שדה.

אבל הראב"ד פירש דבריהם באופן אחר, דבמכר פסק רבינא דלא כרבה בר רב הונא משום דהוה מחילה בטעות, וכן יפרשו טעמו של רב נחמן, ובמשכנתא בלא נכיתא הוה רק אבק ריבית, או משום דלא קץ, פ"י, שלא התנה להדיא שיאכל הפירות בשכר הלואתו, ואפשר שינכה אותן מהחוב או לא, או משום דהוה כאילו קנה השדה במעותיו. והא דמשמע מערכין דבבית הוה ר"ק, הראב"ד לגרמיה סבר דהוה רק מדרבנן, ואף אם נאמר דהוה מה"ת, י"ל דהתם נתן את המעות לקניית הבית, אלא שהתורה ביטלה את המכר למפרע אם יפדה בתוך השנה, ונמצא שמעולם לא שימשו המעות לקניית הבית למשכונא.

אמנם הרי"ף שכ' בספרו שמשכנתא בלא נכיתא הוה ר"ק, גם במשכנתא שדה סבר דהוה ר"ק, והראיה לזה, דאיתא בגמ' ההיא איתתא דאמרה ליה להווא

הוא למאד. איפא כ' הרמב"ם בשם רבותיו שהחמירו בכרם יותר משדה, בשניהם קיים החשש שמא יפסיד, וחילק רק בין משכנתא בית למשכנתא שדה. ואולי נאמר שבשדה צריך לחרוש ולזרוע, אבל בכרם הפירות גדילין מאליהן והוה כברור שירות. מלבד שאין הדבר כן, שגם בכרם צריך לעבודת הכרם, וספק שמא ילקה הכרם, וכ"כ רש"י להדיא. אכתי יש לשאול מה זה שכ' אח"כ "ולא להקל במשכונא שדה אלא להחמיר במכירת כרם", הרי שמחלק בין משכנתא שדה למכירת כרם, ולא למשכנתא כרם. ומהו פשר הדבר של מכירת כרם. ותמיהני על נושאי כליו של הרמב"ם שעברו בשתיקה על השגה זו כאילו אין קושי בדבר.

והנלפענ"ד לומר בדרך האפשרות, שנשתבשו הדברים, והמעתיק טעה בין מכר לכרם, ובין משכונא לשדה, שהיה כתוב מש', והמעתיק חשב שכיון לשדה ואינו אלא קיצור של משכנתא, ובסוף דבריו היה כתוב אלא להחמיר במכיר, פ"י, במכירה, ונמשך המעתיק אחר הטעות הראשון והוסיף תיבת כרם. וכך צ"ל "אמת הוא שהחמירו [במכר] יותר [מ]משכונא, ולא להקל במשכונא שדה אלא להחמיר במכירה". או שהיה כתוב בתחילה אמת וכו' שהחמירו במכר יותר [ממשכונא] שדה, והמעתיק הראשון דילג תיבת "ממשכונא", והמעתיק השני הוסיף אות מ"ם לשדה ונעשה משדה.

וכוונתו לומר שהרמב"ם כתב שאין המשכונא דומה למי שמכר באסמכתא, שהמוכר באסמכתא לא גמר והקנהו, והממשכן גמר והקנהו גוף השדה לפירותיו, ולפיכך סבר דהמוכר באסמכתא הוה ריבית קצוצה, ובמשכן לו שדה שלא בניכוי הוה רק אבק ריבית, וע"ז השיג הראב"ד, אמת הוא שהחמירו במכר יותר ממשכנתא, ונ' שדבריו סובבים אהא דרבינא חשיב ואפיק פירי בזבינא, דהוה מכירה באסמכתא, ובמשכנתא בלא נכיתא סבר דהוה רק אבק ריבית כמבואר לעיל [סב.], "ולא להקל במשכנתא שדה", והטעם שמקיל במשכונא אינו משום שהיא משכנתא שדה ולא בית, "אלא להחמיר במכירת כרם", פ"י, שסובר שבמכר באסמכתא חוזרים הפירות, ולא במשכנתא, ואין חילוק בין בית לשדה,

בשדה. ומאי דקשיא להו דרבינא אדרבינא הא איתרצא לה כדכתיבנא לעיל¹⁷⁴, ועוד יש לנו הפלגות, כי יש חילוק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי והן מפורשות אצלנו¹⁷⁵. כתוב ברמב"ם, שם, ה"ח:

הורו מקצת גאונים¹⁷⁶ שכל משכונא שאין בה ניכוי כלל הרי היא רבית קצוצה, ולא ירדו

לימודי ניסן

המכר למפרע, והוה כהלואה ואוכל פירות בתורת ריבית. וש"מ דסבר הרי"ף דצ"א בריבית אסור מה"ת. ואדאמינא להכי מסופקני במש"כ לעיל דהרי"ף בתשובותיו סבר דמשכנתא באתרא דלא מסלקי הוה רק אבק ריבית. וז"ל: ואין זה המכר שאמרנו בו שהוא אבק ריבית, לא אמרנו כן אלא במכר שתהיה בו התוספת לסיבת ההמתנה, עכ"ל. וכעת נ"ל פירושו שמש"כ מכר בהמתנה, היינו כעין מרבין על המכר, שבשיל שמוכרו בהמתנה מרבה על המחיר דזה הוה א"ר, אבל היכא שהמכר בטל, וחוזרין המעות להיות כהלואה, הוה ר"ק. ולא איירי במשכנתא כלל, ומתאים הרי"ף בתשובותיו למש"כ בספרו, כנ"ל נכון. אגב אעיר מה דקשה לי בדברי הרי"ף, שבמכר באסמכתא פסק כר"ע דהדרי פירי, בנימוק דבהלואה דאיכא איסורא לא הוה מחילתן מחילה, וביאר הנמו"י דאנן סהדי דלא ניתא ליה לאיניש למעבד איסורא, ואי הוה ידע דזביני בטייל והוה הלואה, לא הוה שביק ליה למיכל משום איסור ריבית, הילכך ליכא מחילה, ובעובדא דרבינא דחשיב ואפיק פירי, כיון שכשמחזיר מעות השדה חוזר הדבר להיות כהלואה, פסק שהפירות חוזרין מטעם ר"ק, ולמה הוצרך לומר כפי פ"י הנמו"י שבמכר באסמכתא חוזרין הפירות מטעם מחילה בטעות.

ויש לחלק, דבמכר באסמכתא שחשב שהמכר חל וידע מתחילה שיאכל הפירות מטעם שלאחר ג' שנים תהיה השדה של המלוה, לא קצץ לתת לו הפירות מתורת ריבית, אלא שטעה וחשב שלאחר ג' ש' יקנה השדה וממילא יאכל את הפירות, ולא הוה ר"ק, שלא קצץ הפירות בשכר הלואה מעותיו, ולפיכך הוצרך לומר שאילו ידע שפתיך בזה איסור א"ר, מעולם לא היה מניחו לאכול הפירות. אבל בעובדא דרבינא, לא הוה מקח בטעות. דאדעתא דהכי מכרו שכל זמן שלא יחזיר לו המעות יאכל את הפירות דהוה שדהו, וכשיחזיר לו המעות יבטל המכר למפרע והפירות שאכל הוה שכר ההלואה, וזה הוה ר"ק.

176 הורו מקצת גאונים וכו'. כ"כ הרי"ף בפירקין

גברא זיל זבין לי ארעא מקריבין וכו', דמשמע שרצתה לקנות שדה ולא בית או חצר. ורבה בר רב הונא אמר שאין הפירות יוצאין בדיינין. ואב"י שאל מרבה משכנתא מאי, פ"י, משכנתא דשדה, ופשט ליה דהוה א"ר. ורבינא דחשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא, וכש"כ במשכנתא דהוה ר"ק כדכ' הרי"ף, וכל הסוגיא איירי בשדה, הרי שגם במשכנתא דשדה שלא בנכיתא הוה ר"ק להרי"ף. ודוחק לפרש דהאי ארעא הוה חצר, או שדה בקומותיה, דכולי האי היה לגמ' לפרש כיון דאיכא חילוק לדינא.

וא"ת א"כ יקשה דרבינא אדרבינא, ע"ז הוסיף ועוד יש לנו הפלגות, כי יש חילוק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי, פ"י, דרבינא לעיל [סב]. איירי באתרא דלא מסלקי דהוה כמכר, ובדף [סז]. איירי באתרא דמסלקי, וכיון דהוה אתרא דמסלקי שלא בנכיתא, הוה ריבית קצוצה, וככה יפרש הרי"ף ולא יקשה דרבינא אדרבינא.

174 ומאי וכו' דרבינא אדרבינא וכו' כדכתיבנא לעיל. [סז:] בהשגת הראב"ד על הרמב"ם. וככה אפשר לפרש דברי הר"ח שכ' דרבינא מחמיר בזבינא ומקיל במשכנתא, וכן הרי"ף בתשובותיו. ועי' בדברינו הקודמים בהע' 174.

175 ועוד וכו' בין אתרא דמסלקי וכו' מפורשות אצלנו. כמבואר בדף [סז]. בד"ה אמר רב פפי וגו'. ובזה יש ליישב ש' הרי"ף בספרו שפסק דמשכנתא בלא נכיתא הוה ריבית קצוצה, והיינו באתרא דמסלקי, ויוצא מזה שבין לשיטת הר"ח והרי"ף בתשובותיו, ובין לש' הרי"ף בספרו, אין הכרח לחלק בין משכונת בית למשכונת שדה, ודלא כהרמב"ם שחילק ביניהם לשיטת רבותיו.

וניחמתי שדברי צריכים תיקון, שדברי הרי"ף בתשובותיו א"א לפרש דהא דאפיק רבינא הוא משום דהוה מחילה בטעות, שכתב להדיא דבמוכר ע"מ שתחזור לו, תחזור להיות כדין הלואה ונמצא אוכל פירות בחנם, פ"י, שלאחר שהחזיר לו מעותיו בטל

לעומק הדבר להפריש בין שדה לחצר ולפיכך נתקשו להן דברי חכמי הגמרא¹⁷⁷. וכן הורו שכל משכונא אפילו בנכוי אסור בין בחצר בין בשדה ואין להם משכונא מותרת אלא בדרך הזאת. כיצד, כגון שהלוהו מאה דינרין ומשכן לו בה בית או שדה, והתנה עמו שאחר עשר שנים תחזור קרקע זו לבעליה חנם, הרי זה מותר לאכול פירותיה כל עשר שנים, אפילו היה שכרה שוה אלף דינרים בכל שנה, שאין זה אלא כמי ששכר בפחות, וכן אם התנה בעל השדה עמו כל זמן שיביא לו מעות יחשב לו עשר בכל שנה ויסלקו ממנה הרי זה מותר. וכן אם התנה הלוה¹⁷⁸ שכל זמן שירצה מחשב לו מה שדר בו ויחזיר לו שאר הדמים ויסתלק, הרי זה מותר, שאין זה אלא כשכירות וכל תנאי שבשכירות מותר כמו שביארנו.

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. טעה בדבריהם ומה בין זה למשכנתא בנכיתא. וכי יש הפרש בין נכיתא רבה לנכיתא זוטא¹⁷⁹. ואותם הגאונים המחמירים לא התירו אלא הראשון בלבד¹⁸⁰. והיא משכנתא דסורא.

לימודי ניסן

ההלואה, משכן לו בהן את שדהו לעשר שנים, ואח"כ תחזור קרקע זו לבעליה לחנם, ואין הלוה יכול לסלק את המלוה בתוך הזמן. והנה הרי"ף כתב דמשכנתא בנכיתא הוה אבק ריבית, ואינו מחלק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי, וא"כ גם לפי הראב"ד יש לשאול מה בין משכנתא בנכיתא באתרא דלא מסלקי דאסור, ומשכנתא דסורא דמותר. וכפשוטו י"ל דהתם עדיין שם הלוה עלה, שאחר שיעבור הזמן הקצוב, עדיין ישאר מקצתו או רובו מהחוב, ולפיכך אסור דמחזי כריבית, משא"כ במשכנתא דסורא שכשיעבור הזמן הקצוב נסתלק החוב לגמרי, והוה כשכר ממנו השדה לעשר שנים בזול. וה"ה הליך בעד הרמב"ם ששונה משכנתא דסורא, שאין המלוה יכול לכוף את הלוה שישלם לו את חובו, משא"כ במשכנתא דנכיתא, ולפיכך משכנתא דסורא הוה כשכירות. ודאי שאם כן הוא הדין, חילוק גדול ביניהם, אלא שא"כ היה לרמב"ם לפרש ולא לסתום את דבריו, דכין דעיקר ההיתר הוא מה שאין המלוה יכול לכוף את הלוה לשלם לו מעותיו, נמצא שהעיקר חסר מן הספר.

על כן נ"ל שצדק הראב"ד בהבנת הרמב"ם, ועיקר החילוק להרמב"ם ז"ל הוא בזה, שמתחילה עשו חשבון על כל הסך שהלוהו, שמשכן הלוה למלוה את השדה לעשר שנים בעד מאה דינר שלוה ממנו, וזה דומה לשכירות יותר ממשכנתא בנכיתא, שלא עשו

[לח, עמ' א' וב'] ולא מצינו להדיא שחילק בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי.

177 ולא ירדו וכו' נתקשו להן דברי חכמי הגמ'. פי', דברי רבינא אדרבינא, שבדף [סב.] אמר דמשכנתא בלא נכיתא הוה אבק ריבית, ובדף סו. חשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא, ומשמעות הסוגיא דכש"כ במשכנתא דמוציאין הפירות מדין ריבית קצוצה. וקושיא זו לא מצאתי ברי"ף, וגם לא העתיק דברי רבינא שאמר לעיל [סב.]. ואפשר שהיה כתוב בתשובות הרי"ף שלא הגיעו אלינו, או אפשר כיוון לגאונים אחרים. אמנם מש"כ אח"כ שלא התירו כי אם במשכנתא דסורא, כך הוא פסקו של הרי"ף בפירקין. וכנראה שגם הראב"ד הבין שכיון לדברי הרי"ף, שאל"כ מנלי' שטעה הרמב"ם בדבריהם, ועי' במגדל עוז.

178 וכן אם התנה הלוה. ובחי' המיוח' להריטב"א כתבו "וכן אם התנה המלוה". ועי' במל"מ, ובכס"מ. 179 טעה בדבריהם וכו' לנכיתא זוטא. פי', כיון דהרמב"ם מפרש דמשכנתא דסורא הוה אף דיכול הלוה לסלק את המלוה, א"כ מה בין משכנתא באתרא דמסלקי בנכיתא למשכנתא דסורא. הכי נאמר שאם מנכה דבר מועט כמו שכ' הרמב"ם לעיל שמנכה דינר לשנה, אסור, וכשמנכה יותר כגון עשר דינרים לשנה, מותר?

180 לא התירו אלא הראשון בלבד. פי', שבמעות

דף סח ע"א שטרי מחוזנאה דזקפי וכתבי ליה בשטרא. כך היו כותבין קבלתי מפלוני מנה למחצה שער, וקניתי ממנו חצי הריוח עשרים דינרין לשנה ולא אשבע, והרי אני חייב מאה ועשרים לשנה כשיבא בסוף השנה¹⁸¹. [ואם] יאמר הפסדתי בעסק ויאמר אשבע לא היו מאמינים לו. ואומר כבר קניתי את השבועה וחייבת את עצמך מאה ועשרים דינר, ולא היה זה מן הדין¹⁸².

ואמימר היה כותב¹⁸³ והיה מאמין והכתיבה היתה מועלת בו שהיה המקבל מתפחד והיה סובל

לימודי גיסן

לעשות כן, שמא לא יהיה לו ריוח, ונוטל כ' דינרין שאינם מגיעים לו בשכר המחצה מלוה.

182 ולא היה זה מן הדין. שקיבל על עצמו לשלם ולא להישבע שהיה לו הפסד מחמת המחצה מלוה, והוא כנותן לו שכר מעותיו.

183 ואמימר היה כותב וכו' סובל ההפסד. ובחי' המיוחסים להריטב"א השיג על פירוש רבינו, דא"כ למה אמרה הגמ' דאסור לעשות כן דילמא ימות ויפול השטר לפני יתמי, הא מפורש בשטר שנתן לו בתורת עיסקא.

ולקוצר דעתי איני רואה שום השגה, דבשטר שכתב אמימר היה כתוב הכל כמפורש לעיל, שנתן לו סך דמים בתורת עיסקא, ומקבל העיסקא קיבל עליו לתת לאמימר כ' דינרין לחלקו מהריוח, ולא ישבע לפטור עצמו מלתת הריוח המותנה אם יהיה הפסד. ואמימר היה מאמינו שאם יאמר שהיה הפסד, לא יטול את הריוח, והטעם שכ' בשטר שצריך לשלם לו בכל אופן, הוא כדי שלא יכזב המקבל לומר שהיה לו הפסד בזמן שהריוח, והיה מתפחד מאמימר שמא יגבה כפי הכתוב בשטר, ואם יפול השטר לפני היתומים, והם אינם יודעים מהא שאמימר היה מאמינו לומר שהיה הפסד, ויגבו ממנו שלא כדין. אלא אי קשיא הא קשיא. שאם נכון הביאור שכתבתי לעיל שסבר הראב"ד כהטור שאסור לכתוב שט"ח על המעות שנתן בתורת עיסקא, כיון שהכל הולך אחר השטר והוא כמלוה, ואע"פ שהתנו בעל פה שהן בתורת עיסקא, בדין שנאמר כן בעובדא דאמימר, שכיון שכתוב בשטר שהתחייב לתת לו כל שנה עשרים דינרין לחצי הריוח שמגיע לנותן העיסקא, ולא ישבע לפטור עצמו אם יהיה הפסד, ובע"פ התנה אמימר שיאמינו על ההפסד, שג"כ יהא אסור, דהכל הולך אחר השטר, ואין בדברים שבע"פ להרע כח השטר, והיה כמתנה לתת לו ריבית. ואם

חשבון על כל החוב, אלא על דמי הפירות של כל שנה ושנה. ועוד יש להוסיף, שבמשכנתא דסורא שדומה לשכירות, וכיון שאין אונאה לקרקעות, אמרינן ששכר בזול, אבל במשכנתא בנכיתא דומה יותר לקונה פירות בזול, ובמטלטלין יש אונאה, ונמצא שמוזיל גביה משום המתנת מעותיו.

181 כך היו כותבין וכו' בסוף השנה. הכל היה כתוב מפורש בשטר שנתן לו סכום של ק' דינר לעיסקא ע"מ שיקבל עשרים דינר ממחצה השכר שמגיע לו. ודלא כפירש"י שכ' שנתן לו סכום מעות בתורת עיסקא ושמו כמה ראוי לו להגיע מהריוח, וכיללו את הריוח הנישום בסכום הקרן וסתמו וכתבו בשטר שהלוה לו כך וכך מעות הכולל הקרן עם הריוח המשווער. ורבינו מאן בפירוש זה, דבגמ' מבואר שאסור לעשות כן דמי יימר דהוה ריווחא, דילמא יפסיד ויתן לו עשרים דינרים והוא כנוטל ריבית, תיפוק ליה דבלא"ה אסור, ואפילו היה ברור לנו שריוח כך וכך, דכיון דזוקף הכל למלוה וכותב לו שט"ח על סכום הנ"ל, נמצא שכל האחריות הוה על המקבל, והוה קרוב לשכר ורחוק להפסד דאסור. וז"ל הטור [יו"ד סי' קעז]: וכן לא יכתוב עליו שטר חוב, דכיון שאינו מפורש בשטר שהוא עיסקא, אם כן הוה ליה הכא מלוה וקרוב לשכר ורחוק להפסד, ואפילו התנו ביניהם על פה שיחלק הריוח ביניהם לא מהני, דבתר שטרא אזלינן והוה ליה כולו מלוה וכו', עכ"ל.

וביאר הב"י דבריו, שלא יכתוב עליו שט"ח אפילו מהקרן לבדו, משום דכיון שאינו מפורש בשטר שהוא עיסקא הו"ל כולו מלוה, ואם היה נפסד הכל היה יכול זה לגבות כל הקרן הכתוב בשטר, הילכך לא יטול שום ריוח.

ולפיכך השכיל רבינו לפרש שהיה כתוב מפורש בשטר שנתן לו המעות בתורת עיסקא, והא דאסור

ההפסד. אי נמי פעמים שהיה מגזם¹⁸⁴ והיה מפחידו מכח שטרא. ואמר לו רב אשי ואיך לא היה אביך מתפחד אם ימות הוא שמא יפול השטר ביד בניו ולא ידעי הדין במותו, ויגבו את הכל שלא כדין.

[שיטמ"ק, ומח" המיוחסים להריטב"א]

מתני', אין מושיבין חנוני למחצה שכר. פי', למחצה שכר ולמחצה הפסד¹⁸⁵.

[מח" המיוחסים להריטב"א]

ואין מושיבין תרנגולין וכו', ואין שמין עגלים וסייחים למחצה וכו'. תרנגולים ועגלים תרוייהו על ידי שומא נינהו דאסירי, שאם שמו אותן כמה הן שוין עכשיו, ואחריות זה הקרן יהיה על שניהם, ומה שיתפטמו העגלים ויגדלו התרנגולים או שיוסיפו בפטום יהיה לשניהם, אסור, אלא אם כן נותן לו שכר חצי עמלו ושכר חצי מזונו, שכיון שקבל על עצמו חצי הקרן, אם לא יתן חצי המזונות ושכר חצי עמלו, נמצא זה מפרנס חלקו של זה בשכר החוב שיש לו עליו מחצי הקרן.

והאי דאמר בתרנגולין מושיבין¹⁸⁶ לישנא בעלמא נקט, כדתנן¹⁸⁷ מושיבין שובכין לתרנגולין. אי נמי שמוסר לו תרנגולת ואפרוחיה שיגדלו אותם עם אמם עד שלא יהיו צריכים

לימודי ניסן

נלך בתר התנאי שהתנו בע"פ, א"כ גם בשטרי מחזנאי אין הכרח לפרש דלא כרש"י שזקפן עליו כמלוה וכתב שכך וכך נתן לו, ואין כאן מלוה אלא עיסקא כמו שהותנה בע"פ.

ואולי י"ל, שאם כתב לו בשטר שחייב לתת לו חצי הריח כך וכך, ובע"פ התנו שיאמינו אם יאמר שלא היה ריח, אין לחוש כ"כ, דאפילו אם לא יאמינו אין כאן איסור בעצם, אלא מיחזי כאיסור, דהוה כאילו קנה ממנו חלק הריח מהנותן בעד כ' דינרים מספק, דאם יהיה חלק שלו מן הריח יותר מכ' דינרין יהיה של המקבל, ואם יהיה פחות, יפסיד המקבל, ומעיקר הדין הוה מותר, אלא מיחזי כריבית, ולפיכך היה סומך אמימר על התנאי שהתנה בע"פ שיאמינו אם יאמר שהיה הפסד. אבל לעשות שט"ח מהמעות שנתן בתורת עיסקא, אם יכחיש מה שהתנו בע"פ ונלך בתר השטר הוה כמלוה גמורה בריבית, זה אסור מעיקר הדין.

עוד י"ל, כיון שאמימר כתב כן בשטר לטעדיקי שלא ירמה אותו המקבל, זה מותר מעיקר הדין, ורק שמא יפול לפני היתומין אסור. כנלפענ"ד.

184 מגזם. — ובשיטמ"ק כתוב "מכזב". ודע, שדברי הראב"ד העתקתי משיטמ"ק ומח" המיוחסים להריטב"א. ובשניהם נפלו שיבושים בלשון, ותיקנתי

186 והאי וכו' מושיבין. פי', למה לא אמר אין

שמין תרנגולין למחצה כמוש"א אין שמין עגלין וסייחין למחצה.

187 כדתנן. פסחים [נה:].

לה ואח"כ תחזור האם לבעליה¹⁸⁸, והוא יגדל אותם למחצה והאחריות על שניהם, [ועושה אותו שומא שאם ימותו, ימותו לשניהם].

[עפ"י השיטתו וזו המיוחסים להריטב"א]

אבל מקבלין עגלים וסייחים למחצה. פי' שיטול מחצה גם במה שהם שוין עכשיו וזה שכר עמלו ומזונו¹⁸⁹, ועושה אותו שומא, שאם ימותו, ימותו לשניהם¹⁹⁰, וישלם לו מחצה, שהרי שניהן שותפין בגופן מיד¹⁹¹.

כתוב ברמב"ם, הל' שלוחין ושותפין, פ"ו – ה"ב:

תקנו חכמים שכל הנותן מעות לחבירו להתעסק בהן, יהיה חצי הממון בתורת הלואה, והרי המתעסק חייב באחריותו אע"פ שאבד באונס, והחצי הא' בתורת פקדון, והרי הוא באחריות בעל המעות, ואם נגנב או אבד החצי של פקדון אין המתעסק חייב לשלם וגו'. השגת הראב"ד:

אמר אברהם. ולמה לא יהיה כשומר שכר על הפקדון והלא נוטל עליו שכר כפועל בטל¹⁹².

לימודי ניסן

188 א"נ וכו' ואח"כ תחזור האם לבעליה וכו'. פי' שאין האם נישומת בהאי עיסקא כי אם האפרוחין, ונותן לו האם עם אפרוחיה לשבת עליהן עד שלא יהיו צריכים לה, ואח"כ תחזור האם לבעליה, ולפיכך אמר אין מושיבין תרנגולין. 189 שיטול מחצה וכו' וזה שכר עמלו ומזונו. רש"י ושר"ר פירשו שבבא זו איירי שאין מקבל העיסקא אחראי בעד ההפסד, והוה הכל כפקדון, ומקבל שכר בעד עמלו במה שנוטל מחצה שכר, ומותר לעשות כן כיון דהוה פקדון ולא מלוה. ולא היה נוח לרבינו לפרש כזה, דפשיטא הוא, דכיון שאין כאן מלוה והוה המקבל כפועל שנשכר לעבוד בעסק של הנותן, ואם היה מתרצה לעבוד בחנם, ג"כ היה מותר. על כן השכיל רבינו לפרש דהאי בבא איירי נמי שקיבל את העגלים והסייחים בשומא, ואם ימותו, ימותו לשניהם, וישלם לו מחצה, והוה כפלגא מלוה ופלגא פקדון. והא דמותר לעשות כן אע"פ שאינו משלם לו בעד חצי עמלו ומזונו, משום שכשיבואו לחשבון, יתן לו חצי ממה שהבהמה שוה עכשיו, וזה הוה שכר עמלו ומזונו. ואין כוונתו לומר שנתן לו חצי בהמה במתנה ע"מ שיטפל בגידולה, דא"כ אם מתה למה ישלם לו מחצה, תיהוי כבהמת השותפין שמתה. אלא ודאי שמקבל העיסקא אחראי בעד מחצית הקרן הנישום, אלא שכשימכרו הבהמה לאחר שנתפטמה, ויחלקו את הרווח, יתן לו הנותן למקבל

בנוסף לחצי ריוחו דמי חצי הבהמות כפי שנישומה עכשיו בעת קבלת העסק. 190 ועושה וכו' ימותו לשניהם. בשיטתו"ק היה חסר כמה שורות מתיבת "דאסירי" עד תיבות "והאי דאמר", והשלמתי עפ"י דברי ח"י המיוחסים להריטב"א. ובח"י המיוחס להריטב"א חסירה השורה האחרונה מתיבות "ועושה אותו" עד גמירא, והשלמתי עפ"י גירסת שיטתו"ק. וברוך שהחזירתי את האבירה לבעליה.

191 שהרי וכו' שותפין בגופן מיד. פי', שלא תטעה לומר שעד שמחלקים את הרווחין ונוטל אז המקבל דמי חצי הבהמה כפי שנישומה עכשיו נוסף לחצי ריוחו, שעד הזמן ההוא הבהמה היא של הנותן ובאחריותו קאי, קמל"ן דאינו כן, אלא שניהם נעשים שותפין בגופן מיד, הן לשכר והן להפסד, ולפיכך אם מתה, משלם לו המקבל מחצה, אלא מה שיטול דמי חצי הבהמה נוסף לריוחו הוה שכר עמלו ומזונו. כנלפענ"ד.

192 ולמה וכו' כשו"ש וכו' כפועל בטל. הרמב"ם סבר כיון שאינו נוטל שכר על השמירה כי אם על ההתעסקות בעסק, הוה שומר חנם, והראב"ד חולק עליו, וסבר כיון דנוטל שכר עמלו החצי פקדון שהוא של הנותן, הוה כשומר שכר, כמו בשוכר דהוה כשו"ש, אע"ג שמשלם בשכיל הנאת ההשתמשות, ואינו נוטל שכר על השמירה, כיון שיש לו הנאה מדבר הנשכר הוה שומר שכר, ה"ה כאן, כיון שיש לו

לימודי ניסן

הפועל שנוטל שכרו משלם להיות כשו"ש. וגם הש"ך לא השיג עליו מדין הנ"ל. אמנם לפי מה שנימק הסמ"ע את חילוקו בין אומן קבלן לשכיר יום, לק"מ. דבאומן קבלן כ' שיש לו הנאה שנתן לו המלאכה, ולא לאחר, עד גמרו, משא"כ בשכיר יום, שנזדמן לו איש זה, ולמחר יתנהו לאחר, ובשביל זה לא נעשה שו"ש. ועוד דסתם קבלן עובד בביתו, ושייך בו שמירת גנבים מביתו, משא"כ שכיר יום שמסתמא עושה המלאכה בבית בעלים ואין השמירה עליו. ובמתעסק הא מקבל העסק לזמן ארוך, וגם השמירה הוה בביתו, ולפי השני הטעמים יתחייב בגנו"א אפילו לדברי הסמ"ע, דהוה כאומן קבלן, ונפק"מ במשיב אבידה שנוטל שכר על השבתו, דלטעם הראשון לא הוה כי אם שו"ח, שהרי לא שכרו בעל האבידה, אלא במקרה מצא הוא האבידה, אבל לטעם השני בדין שיתחייב בגנו"א אפילו לרבה. אמנם ממש"כ הראב"ד מפני שנוטל שכר כפועל בטל, משמע יותר כהש"ך, וצ"ע.

והנה הראב"ד כתב דהוה כשו"ש משום שנוטל שכר כפועל בטל על חצי הפקדון. וא"י למה לא כתב שמרויח מחצי הפקדון, כגון שצריך לקנות סחורה בסך של ק' דינרים, ובחצי מלוה שהוא חלקו לא היה יכול לקנות הסחורה, ובזה שיכול להשתמש בחצי של חברו, יכול לקנות את הסחורה, ונמצא שנהנה מן הפקדון, ובדין שיהא שו"ש עליו. ועוד, אם קונה הרבה בפ"א מוזילים גביה, ואילו לא היה אצלו דמי הפקדון, לא היה יכול לקנות כי אם דבר מועט ביוקר. ונ"ל שאה"נ, למה שנקט הראב"ד הטעם דנוטל שכר כפועל בטל, משום דטעם זה כולל גם כשנתן לו סחורה או עגלים וסייחים לעיסקא, דבגין זה אין לחייבו בגנו"א כי אם מחמת שנוטל שכר כפועל בטל. וראיתי בספר ראשית שערים שנדמ"ח שיישב דברי הרמב"ם, דהרמב"ם לשיטתו אויל שנותן לו כפועל בטל מאותה מלאכה שבטל מינה, היינו שנותנים לו שכר לא בשביל עמלו, אלא כמה היה רוצה לקבל ליכטל ממלאכה שעוסק בה עד עכשיו, והשכר הוה רק להינצל מאיסור אבק ריבית, ובעד עמלו אין נותנים לו כלום, לפיכך לא דמי לשוכר שנהנה מגוף הדבר, והראב"ד סובר כרש"י, ונמצא שמקבל שכר בעד עמלו ולפכך הוה כשו"ש.

אמנם לפי מה שכ' שבדינו של הרמב"ם שנותן מעות לחבירו להתעסק בהן, הרי נהנה המתעסק מגוף

הנאה מהחצי של הפקדון יש לו דין שומר שכר. ועוד דהא כל האומנין שו"ש הם, אע"פ שמקבל שכר בעד טרחתו ופעולתו ולא בשביל השמירה, כיון שנהנה מגוף הכלי, יש לו דין שו"ש. והא דאמרינן דהוה שו"ש משום דתפיס ליה אאגריה, היינו לר"מ שסבר דשוכר כשו"ח דמי, אבל לפי הדין ששוכר כשו"ש דמי, מתחייב האומן כשו"ש משום שנהנה מגוף הדבר, וה"ה כאן שנהנה המתעסק מהחצי של פקדון. ודברי המגדל עוז לא נתבררו לי, יעזי"ש.

והנה מצינו שנחלקו רבה ורב יוסף אי שומר אבידה יש לו דין שו"ח או שו"ש, דרבה אמר כשו"ח, ורב יוסף אמר כשו"ש, משום דפטור מליתן ריפתא לעני, ופסק הרמב"ם כרב יוסף. וקשה לי מי לא איירינן גם במשיב אבידה שנוטל שכר כפועל בטל, והרי הוא נהנה בהשבתו, ויתחייב לכו"ע בגניבה ואבידה לשיטת הראב"ד. ודוחק לומר שמחלוקתם מוגבלת למי שמשיב בחנם.

ועוד, דרבה דאמר דהוה כשו"ח משום דלא שכיח שיפטר מלתת פרוטה לעני בשעה שמנער או שוטח את האבידה. ומסתבר לומר שכמו שנוטל כפועל בטל על השבת אבידה, ה"ה גם על השיטוח והניעור יכול לקבל שכר אם מתבטל ממלאכתו, ובצירוף שניהם הוה כשכיחא הנאה.

ואינו מוכרח. שאה"נ אם קיבל שכר כפועל בטל הוה כשו"ש, ורבה ורב יוסף איירי שהשיב בחנם, וגם לנער האבידה יכול לעשות בזמן שאינו עוסק במלאכתו. עכ"פ הרוחנו שלפי מה שפסק הרמ"א דהוה ספיקא דדינא אם שומר אבידה כשו"ח או כשו"ש, היינו דוקא כשהשיב בחנם, אבל אם השיב בשכר הוה שו"ש, שהרי פסק המחבר [שו"ע יו"ד סי' קע"ז סי' ה] כהראב"ד.

עוד יש להעיר לשי' הראב"ד, דלדידיה כל פועל או שכיר יום הוה שו"ש, ולמה נקטה המשנה [לקמן, פ:] כל האומנין שו"ש הם. ואולי משום סיפא נקט לה, דאם אומר טול את שלך והבא מעות הוה שו"ח. שו"ר שהסמ"ע והש"ך חולקים בדין זה [שו"ע חו"מ סי' ש"ו, סעי' א], שהסמ"ע סובר דדוקא אומן קבלן יש לו דין שו"ש, משא"כ פועל שכיר יום לא הוה אלא שו"ח. והש"ך חולק עליו, וסבר דגם שכיר יום הוה כשו"ש. ותמיהני על הסמ"ע, כיון שפסק המחבר ביו"ד כהראב"ד דהוה המתעסק כשו"ש משום שנוטל שכר כפועל בטל, למה לא יתחייב

דף סח ע"ב תנו רבנן כמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט, דברי רבי מאיר. פירוש, לפי מה שהוא אומנתו¹⁹³, והיינו כסתם מתניתין דקתני נותן לו שכרו כפועל בטל¹⁹⁴ ומפרשין כפועל בטל של אותה מלאכה שבטל מינה. פירוש, בשיש לאומן ריבוי במלאכה נוטל בשכרו ששה פשיטים על הבגד, וכשהמלאכה מועטת עושה בארבעה. וזה מפני שאין לו טורח בעסק זה כטורח אותה מלאכה. אי נמי כשהאומן בוטח על מלאכתו שלא תפסוק ממנו

לימודי ניסן

הממון של חצי הפקדון כמה שיש לו מעות לקנות סחורה להרויח, שבדמיו לא היה יכול לקנותה. ועוד שבמה שקונה הרבה מרויח שמוזילים לגביה, אין טעם הנ"ל מספיק ליישב שי' הרמב"ם. והנלפענ"ד לומר בדרך האפשרות, שהמחלוקת אם שוכר כשו"ח או כשו"ש תלוי בזה אם זכות ההשתמשות עושהו כבעלים במקצת, או לא, דמ"ד דשוכר כשו"ח סובר דלא היה כבעלים במקצת, אלא כמשתמש בשל חברו, ומשלם שכר בשביל זה, ועל השמירה אינו מקבל שכר הוה כשו"ח, אבל מ"ד דהוה כשו"ש סובר שמה שיש לו זכות ההשתמשות בחפץ לזמן הקצוב עושהו כבעלים במקצת, ומחמת זה חייב בגנו"א, והוה כמו שואל, אלא בשואל כיון שמשתמש בחנם חייב באונסין, ובשוכר כיון שמשתמש בשכר נחתין דרגא והוה כשו"ש, וה"ה באומן קבלן דהוה משתמש בתוך שלו אע"פ שעושה בשביל הבעלים וחייב בגנו"א, אבל במתעסק שמשועבד הוא לבצל העיסקא שיתעסק בחצי שלו, הוה כפועל שעושה בשביל חברו, ונוטל שכר עמלו, ולא שכר שמירה, והוה כשו"ח. והראב"ד סובר דהטעם דשוכר הוה כשו"ש מטעם שנהנה, וה"ה במתעסק או בפועל, שכל שנהנה חייב בגנו"א.

עוד יש לבאר דעת הרמב"ם באופן אחר. דבשוכר ואומן י"ל דחייב שמירה מגנו"א נכלל בדמי השכירות, דהוה כאילו אמר המשכיר לשוכר שבשביל השתמשותו בדבר הנשכר הוה השכר כך וכך מעות ושמירת החפץ מגנו"א, וכן באומן קבלן שמשתלם כשביל תיקון הכלי, ולא לשכירות ימים הוא נשכר, הוה כאילו הותנה שמשתלם סכום בשביל כל מה שצריך לעשות לתיקון הדבר, ובכללם גם שמירה מאיבוד, שבלי זה לא יבוא לתיקון הכלי, וכיון שלא היה מניח מלשמור החפץ הצריך לו, או מלקבל בקיבולת את תיקון הכלי מחמת עסק השמירה, הוה כאילו נוטלים שכר על השמירה, וכן בשומר אבירה

193 לפי וכו' אומנותו. פי', אם הוא נגר כמה היה נוטל במלאכתו כשמלאכתו מועטת, וכן החייט לפי אומנותו. וככה פי' הר"ח הובא בשיטמ"ק.

194 כסתם מתני' וכו' כפועל בטל. משמע שהיה גורם במשנה כפועל בטל, וצ"ל שלא היה גורם תנא כפועל בטל. עי' ברש"י ותוס'.

עושה אותה בפחות¹⁹⁵ לפי שמלאכתו ארוכה עמו. וכן המקבל עסק הגדול יודע שלא יפסוק עד זמן מרובה ממנו עושה עמו בפחות, הילכך אפילו יטרח בעסק בטורח האומנות אינו נוטל בשכר האומנות אלא כשיעור שעת בטלתו ממנה. והרב פירש בה כל צרכו¹⁹⁶. אלא דקשיא לי, לר"ש דאמר נותן לו משלם מ"ט¹⁹⁷. ועוד

לימודי ניסן

נוטל כפועל בטל מאותה מלאכה שבטל ממנה מהטעם שביאר הראב"ד לעיל.

ובמאירי כתב בשם הרי"ף, שמאחר ששכרו כפועל בטל מאותה מלאכה שבטל ממנה, הכל לפי האומנות שהיתה לו, שאם היתה לו אומנות חשובה ובעלת ריוח גדול מרבין בשכרו, ואם פחותה ומועטת ממעטין בשכרו. ואפשר שלזה כיון רבינו במש"א הכל לפי האומנות.

ולפענ"ד נ' לפרש דברי הרי"ף והראב"ד, שכמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט, היינו בין שצריך לשלם לו שכר מרובה ובין שמשלם לו שכר מועט, ולא נתן ר"מ שיעור קצוב, מפני שצריך לשער כל א' וא' לפי אומנותו ולפי טיב המתעסק. והאי בין מרובה בין מועט קאי על השכר שנותן לו בעל העסק למתעסק.

196 והרב פירש בה כל צרכו. עי' ברי"ף בפירקין [לט: — דפוס וילנא] ובתשובות הרי"ף סי' ב, הועתק בשיטמ"ק בסוגיין. ומשמע מד"ר שגם הרי"ף מסכים לפירושו שהוא כפי' הר"ח, שאל"כ היה שקיל וטרי בדברי הרי"ף ולהסביר למה אינו מסכים עמו. וז"ל הרי"ף בפי' כפועל בטל: ופי' זה הוא שיראו המלאכה שהיה עושה זה המתעסק קודם העסק, ד"מ, היה חייט והיה משתכר בכל יום ז' א' כשמוצא מה לתפור, אז נאמר לו כמה הוא הפחות שבשיעורים שהיית מתרצה לקחת אותו יום אם היית יושב ובטל, ואם לא תמצא מה לעשות תשב בטל ולא תעשה שום דבר במה שהיית מתרצה לנפשך, כמו אותו הסך ראוי לתת שכר בכל יום כל ימי העסק, ואינו דבר שנוכל לתת לו גבול ידוע, לפי שזה יתחלף כפי המלאכה ולפי המתעסק וכו', עכ"ל. ונ' שלזה כיון גם רבינו במש"א ואם היתה המלאכה מועטת עושה בארבעה, פי', כשהיה יושב בטל ולא היה מה לעשות כמה הוא הפחות שבשיעורים שהיה מתרצה לתפור את הבגד, וככה יתן למתעסק. ונמצא שהר"ח, הרי"ף, ורבינו ניבאו בסגנון אחד.

197 פלא וכו' לר"ש דאמר נותן לו שכר משלם

195 א"נ כשהאומן בוטח על מלאכתו וכו' עושה אותה בפחות וכו'. ובזה יישב רבינו קושיית הריטב"א על פי' הר"ח, וז"ל: אבל אינו נכון דהא אמאי כיון דהשתא ריוח טובא ודאי כל מה דמחסריה ליה הוה אבק ריבית, עכ"ל. ועז"כ רבינו שנוח לו לאדם להשכיר עצמו בפחות אם העבודה נמשכת לזמן ארוך ובטוח הוא בפרנסתו.

אבל קשה דהא אמרין גם במשיב אבידה לעיל [לא:], דאמר אביי אותו לשון שנוטל כפועל בטל של אותה מלאכה דבטל מינה, והתם לא שייך טעם רבינו. וכן הקשה הריטב"א על פי' הר"ח בהנמקה אחרת, שאם נאמר דהכא בכל דהו סגי להניצל מאיסור ריבית, תיקשי ההיא דפ' אלו מציאות. ואולי דהתם י"ל הטעם הראשון, דכיון שאין לו כ"כ טורח בהשבת אבידה כבאומנתו, אמדינן דעתו דיסכים ליטול בשכרו כמה שנוטל בזמן שהמלאכה מועטת. ואפילו אם יש לו טורח רב כטיפול השבת האבידה, י"ל שמסכים להתעסק בפחות אפילו בזמן שיש לו ריבוי מלאכה, מחמת המצוה של השבת אבידה. ואפשר שכך היא דעתן של בני אדם, שאינם רוצה להיבטל לגמרי ממלאכתם כדי לקיים המצוה, אבל להוזיל קצת יסכימו. ופשר הדבר כך הוא, שאם נוטל בשביל השבת אבידה כשכר מלאכתו בשעה שאין לו מלאכה מרובה, אין זה נחשב כמפסיד מלאכתו, אלא שעושה מלאכתו בפחות, שהרי כך הוא מקבל בשביל מלאכתו בשעה שהיא מועטת, אבל פחות מזה הוה בעיניו כמפסיד מלאכתו, ולזה לא יתרצה בהסתמכו עה"כ אפס כי לא יהיה בך אכיון, שלך קודם.

ומסופקני כיצד לפרש לפי' רבינו דברי ר' מאיר שאמר בין מרובה בין מועט, אפשר לפרשו על מלאכתו הראשונה שהיה עוסק בה קודם שקיבל העיסקה, היינו בין שהיה לו ריבוי במלאכה או שהיתה מלאכתו מעוטה, לעולם משערין כמה היה נוטל בשעה שהיה יושב בטל ממלאכתו כדי לעשות מלאכתו. או שקאי על טורח העסק, שבין שטורח העסק הוא רב יותר ממלאכתו הראשונה או מעט,

דאמרינן בשמעתין דת"ק דר' יוסי בר' יהודה סבר לה כר"ש, ואמאי איצטריך ליה למימר כר"ש, לימא כרבי מאיר דהילכתא כותיה¹⁹⁸.

ואית דמפרשי בה פירושא אחרינא, דרבי דאמר במתניתין שכר בטלה, ור' מאיר סבר מילתא פסיקתא בין לעסק מרובה בין לעסק מועט בין לזמן ארוך בין לזמן קצר והיינו פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד וזהו סתם כל עסק. ור"ש סבר סתם כל עסק שיהא הזל למחצה ויתן לו שכר בטלה של כל יום ויום והוא כסתם מתניי¹⁹⁹.

לימודי גיפן

טעמו של רבי יהודה דמיקל כ"כ דאפילו לא טבל עמו בציר דיו, היינו משום דבעיסקא א"א לבוא לאיסור מה"ת. ושו"מ בס' ברית יהודה [פרק לה, סי' ב] שנחלקו בזה הראשונים, אם בעיסקא הפלגא מלוה, הוה מלוה ממש או לא, שמדברי מהר"ם מרויטנברג [בכתשוכת מיימוני לספר משפטים סי' יב] משמע דהוה מלוה ממש, ולדברי הר"ח אור זרוע והרדב"ז לא הוה כמלוה ממש, שאין שביעית משמטתה. והביא שם מש"כ הקצוה"ח סי' סז סק"ב שגם דעת רש"י והרמב"ם דלא הוה מלוה ממש. ולפי הג"ל שפיר י"ל שנחלקו בזה התנאים לפי הר"ח והרי"ף.

198 ועוד וכו' דת"ק דריב"ר סבר לה כר"ש וכו' לימא כר"מ. וק"ק, שבשיטמ"ק בשם הרשב"א הקשה קושיא זו אפירוש הר"ח והראב"ד, ולא ראה שהראב"ד עצמו הקשה כעין זה. ונ' ליישב קצת ממה דאמר ת"ק, אין שמין לא את העצים וכו' למחצה, ולא נקט בלשונו כתנא דמשנתינו אא"כ נותן לו כפועל, משמע שסובר דאין שמין אפילו אם יתן לו כפועל בטל, אא"כ יתן לו שכרו משלם, וברוב פעמים לא יתמצא לזה לתת לו שכרו משלם, ד"מ של מלאכת חייטות בעד טיפול העצים חוץ מחצי מזונות, ולפיכך נקט בלשון שלילה אין שמין כנלפע"ד.

199 ואית דמפרשי וכו' ור"ש סבר וכו' והוא כסתם מתניי. לפי פירוש זה חולקים ר"מ ור"ש בטיב תקנת חכמים כסתם עסק. לר"מ תיקנו שיקבל המתעסק מחצית הרווח, ויהא אחראי בעד שליש ההפסד, וכיון שרק שליש ההפסד עליו, הוה רק שליש העסק מלוה, ובדין שיהא מקבל רק שליש הרווח, ומחצית הרווח שמקבל הוא בשביל עמלו. ועיקר חידוש—דינו של ר"מ הוא, שתק"ח היתה לפסוק שכר על כל זמן השותפות שמתאים לכל עסק, בין הוא עסק מרובה בין הוא עסק מועט. ומש"כ

מ"ט. פי', לפי הנמקת רבינו שנוח לו לאדם להיות בטוח שימשך זמן עבודתו לזמן רב ולקבל פחות, מלשכור הרבה לזמן קצר, א"נ נוח לו לקבל פחות אם טורח העבודה קלה ממלאכתו שעושה, וא"כ למה לא די כמה שמשלם לו כפועל בטל מאותה מלאכה דבטל מינה.

ואולי י"ל כפי מש"כ הרי"ף, דאין זה דבר שנוכל לתת לו גבול ידוע, לפי שזה יתחלף כפי המלאכה ולפי המתעסק, לפי שקצת מן האנשים יתמצאו לקחת דבר מועט ולא ישב בטל, ויש מי שירצה לישב בטל מלעשות שום דבר, חושש ר"ש שמא יאמר המתעסק שיתרצה ליטול כפועל בטל ולבו אין עמו, והוא מן האנשים שלא היו פוחתים ממשכורתם אף שיצטרכו לשבת בטל, אלא שמסכים לקבל פחות בתקנתן שירויח הרבה יותר ממלאכתו ממחצה המלוה שהיא חלקו, ומחמת המתנת המעות מסכים להתעסק בחצי הפקדון של חברו כפועל בטל, ויש כאן ענין של ריבית.

ולפיכך סבר ר"ש שצריך לתת לו שכרו משלם ולא לחלק בין גבול לגבול. ואפשר שמחלוקת ר"ש ור"מ תלויה אם הוא ריבית גמורה מדרבנן או רק מחזי כריבית. דיש לחקור אם מחצית המעות שנותן לו בתורת מלוה הוה מלוה גמורה או לא, שהרי לא ניתנה להוצאה כשאר הלואות, אלא צריך להשקיעה בעסק זה, דאם היא מלוה גמורה, ובשכר ההלואה משכיר עצמו בפחות, הוה קרוב לריבית מן התורה, אבל אם אין זו מלוה גמורה, אין כאן דררא דאיסור מדאורייתא, ואפילו היה מתנה שבשכר הלואה המעות, יתעסק בחלק נותן העיסקא בפחות, לא היה ריבית מה"ת, וכשאינו מתנה, הוה האיסור רק דמיחזי כריבית, וכיון שאמר לנו שכך וכך היה מקבל בשביל מלאכתו בשעה שהיה יושב בטל, לא מיחזי כריבית. ור"ש סובר כאופן הא' ור"מ סבר כאופן הב'. ונ' שזהו

בנסיובא דחלבי. והיינו חולכות.

לימודי גימין

שאינו בטל. ורבינו לא יישב את האית דמפרשי מקושיות הנ"ל.

ונתחיל בראייתו השלישית. (א) כבר הראינו לעיל שגירסת רבינו במשנתנו היתה כפועל בטל, וצ"ל שלא היה גורס בגמ' תנא כפועל בטל. וי"ל שכך היתה גירסת האית דמפרשי, ונפלה ראית הרי"ף. (ב) וראייתו מהתוספתא דקתני בה שר"מ אומר שנותן לו שכרו כפועל בטל, אינה ראייה לאית דמפרשי, דבאותה תוספתא קתני רש"א נותן לו שכרו משלם, אינו דומה העושה מלאכה ליושב ובטל, ואינו דומה היושב בחמה ליושב בצל. ועי' בתוס' בסוגיין שפירשו דר"מ סבר שנותן לו כפועל שבטל לגמרי, ור"ש סבר שנותנים לו כפועל שבטל ממלאכה החמורה. ולפי האית דמפרשי נאמר כתוס', שלר"מ נותן כפועל בטל לגמרי, ולר"ש כפועל בטל מאותה מלאכה דבטל מינה. ועוד, כיון דלא הביאה הגמ' תוספתא זו אפשר דלא מתרצתא היא.

(ג) והראיה הראשונה שר"מ סבר כפועל בטל משום דסתם מתני' ר"מ, שוכרה בצידה, דהיינו דוקא היכא שאינו מבואר בש"ס שהסתם אינה כר"מ, אבל לפי האית דמפרשי יש לנו הכרח שאין משנה זו כר"מ, מהא דאמרה הגמ' דת"ק דריב"ר הוא כר"ש, ולא אמרו כר"מ, ש"מ שאין הלכה כר"מ. ועוד, מה טעמו של ר"ש שאמר שצריך לתת לו יותר מפעול בטל. כנלפענ"ד להציל האית דמפרש מחיצה הרי"ף. ובעצם המחלוקת בין ר"מ ור"ש בטיבה של תק"ח בסתם עיסקא, י"ל שיש מעליותא לקבוע שיעור א' לכל העיסקות, הן לזמן מרובה והן לזמן מועט, ולא נצטרך לדון בפרטות בכל עיסקא ועיסקא. אבל יש גריעותא בתקנה זו, שאם לא יפסיד בעיסקא ישוב ריקן לביתו, ונמצא שטרח בחצי הפקדון של חברו בכדי, וזה מחזי כריבית שבשכיל החצי מלוה טרח בחנם בחצי הפקדון. ובזה יש עדיפותא בדברי ר"ש שאמר שצריך לשלם לו שכר בטלה של כל יום ויום. והשתא דאתינא להכי, י"ל שר"מ לשיטתו, שאמר אין מוכרין ביהכ"נ אלא על תנאי שאם יחזירוהו. ואמר ר' יוחנן ר"מ בשיטת רבי יהודה אמר דאמר צד אחד בריבית מותר [מגילה, כז:], וכיון דסבר ר"מ

והיינו פלגא באגר וכו', הוסיפו מעצמם עפ"י המבואר אח"כ בגמ'. ודוק בזה.

ור"ש סבר שבסתם עסק תיקנו חכמים שחולקים למחצה הן בריוח והן בהפסד, וצריך הנותן לשלם להמתעסק כפועל בטל, וזהו שכרו משלם, וסתם מתני' כר"ש, והלכה כמותו. ובזה נתיישבו ההשגות שהשיג רבינו על פירוש הרי"ף, דמש"א ר"ש נותן לו שכרו משלם, היינו כפועל בטל, ולא השכר הגמור שהיה מקבל במלאכתו הראשונה. וגם יתיישב הא דאמרה הגמ' דת"ק דריב"ר סבר לה כר"ש, ולא אמרו דסבר כר"מ, משום דהלכה כר"ש, דסתם מתני' כוותיה.

ועי' במאירי שהביא בשם יש מפרשים, שהא ששנינו במשנתנו נותן לו שכרו כפועל בטל הוא בסתם, אבל אם התנה עמו שכר על חצי של פקדון, הכל לפי תנאו הן מרובה והן מועט. ולשיטה זו אין הלכה כר"מ ופוסקין כר"ש, ומפרשים בדבריו שכרו משלם כפועל בטל.

וצד השוה של "ואית דמפרשי" שהביא רבינו, והי"מ שבמאירי, הוא ששניהם מפרשים שמשנתנו כר"ש, והפירוש של שכרו משלם הוא כפועל בטל, והלכה כמותו. וחולקים בפי' הברייטא, שהאית דמפרשי אומרים שמחלוקת ר"מ ור"ש הוא בסתם עסק, על איזה צד תיקנו חכמים שישתלם המתעסק בשביל עמלו. והי"מ מכארים שמחלוקת ר"מ ור"ש היא בהתנו וקבעו השכר, שר"מ סבר שבפסק את השכר הכל לפי תנאו, ור"ש סבר דלעולם צריך שיתן לו שכרו משלם והיינו כפועל בטל. וצל"ע מנלי' לרבינו המאירי שלפי הי"מ חולק ר"מ אמשנתנו, דהא משנתנו איירי בסתם, ור"מ איירי בפסק.

והרי"ף הביא ג' ראיות שמשנתנו כר"מ. (א) סתם מתני' ר"מ. (ב) שכתבו בתוספתא המושיב את חברו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל, דברי ר"מ. (ג) ועוד שהתלמוד החליף מש"א במשנה כפועל, באמרו תנא כפועל בטל, ואם לא שהיה סתם משנתנו כר"מ לא היה יכול התלמוד להוסיף בה מלת בטל מהתוספתא, כיון שבמחלוקת היא שנויה, שיש מי שאומר כפועל בטל, וי"א כפועל

תותרי. הצמר שנושר מהם בשעה ששוטפים אותו בנהר²⁰⁰, שנמרט²⁰¹ מהם עם תלישת הקוצים הנאחזים בהם, וכן מה שנמרט מהם עם נקיות הרעי שנדבק בהם. תורת. תותי רעי²⁰²,

משכרת אשה לחברתה תרנגולת בשני אפרוחין לשנה²⁰³.

שלא תאמר אינו דומה למשכיר בהמתו שהבהמה מכחשת במשאה וברכיבתה, ומה שנוטל עליה שכר, שכר כחשה הוא נוטל, ועוד כי האונסים מצויין שם בדרכים והם על הבעל, אבל זו אין בה טורח ואין האונסין מצויין בה, וכיון שזו מתחייבת בגניבה ואבדה כדין שוכר, וזו נוטלת עליה שכר, מיחזי כרביית וליתסר, קא משמע לן²⁰⁴.

לימודי ניסן

שבעלת תרנגולת שוכרת את ביצים להושיב תרנגולתה עליהן בשכר ב' ביצים. ולפירושו ק"ק הלשון משכרת אשה לחברתה, והיל"ל שוכרת אשה מחברתה ביצים. ואולי שהפירוש הוא אף שלא אמרה להדיא שהיא שוכרת את הביצים, אלא שאמרה אני אשכיר לך את התרנגולת להושבה על הביצים, ותני לי ביצים, ונקטינן כמו שהשכירה התרנגולת לבעלת ביצים להושבה על הביצים, כמו כן שכרה את הביצים, ולא נטלתן בתורת עיסקא. אבל לרבינו לא נוח פירוש זה, דמשמעות הלשון שבעלת תרנגולת השכירה את התרנגולת לבעלת ביצים להושבה עליהן. 204 שלא תאמר וכו' מיחזי כרביית, קמל"ן. שהוקשה לרבינו לפי פירושו שנטלה בעלת ביצים את התרנגולת בשכירות להדיא שהרי קתני משכרת וכו', מה בא להשמיענו בהיתר זה, הא היה כשכירות בעלמא, ועז"כ כיון דאונסין וכחש לא שכיחא, ועיקר החשש הוא מגניבה ואבידה, ובעלת ביצים קיבלה את האחריות מגניבה ואבידה, והיה כאילו כל האחריות עליה, ודומה למלוה, והשכר שמשלמת מיחזי כרביית, קמל"ן דאינו כן.

וצל"ד מה קמל"ן הקמל"ן, אם פירושו שסוף סוף אינו דומה למלוה כיון שלא ניתנה להוצאה אלא להשתמש בה, ולפיכך אינו יוצא מסוג שכירות, או קמל"ן דגם בשכירות תרנגולת יש כחש, שגם היא מכחשת בגידול האפרוחים כמו שכ' רבינו בדיבור הסמוך לזה. ועוד, דילמא תמות התרנגולת ואין אחריות מיתה על בעלת ביצים, לפיכך מותר, וזה תלוי במחלוקת הראשונים בבאור השמעתתא דרב חמא הוה מוגר זוזי בפשיטא [לקמן, סט:]. ע"ש בתוד"ה מרא הררא בעיניה וידיע פחתיה.

שצ"א כרביית מותר, אין לחוש שמא לא יהיה בריוח כ"כ לשלם לו כשכר עמלו, דהא יתכן שירויח יותר מפועל בטל, וגם הוה דרך שכירות ומכר, אבל ר"ש יסבור דצ"א כרביית אסור מה"ת, ולפיכך מעדיף התקנה שישלם לו שכר בטלה של כל יום ויום. 200 הצמר שנושר וכו' בנהר. ולפי זה צריך לפרש תותרי כדפירש"י שהוא תרגום של נושרין דנתרי ע"י שטיפה ומריטה.

201 שנמרט. צ"ל [ו] שנמרט.

202 תותי רעי. וז"ל ר"ח, תותרי, הוא הצמר שעל הירכים שגללי הצאן מסתבכין בו בשעת שיוצא הרעי מן החלחולת, והרועים תמיד גוזזין אותו הצמר כדי שלא יהו הגללים נתלין בו, עכ"ל.

ונ' שלזה כיון רבינו ולקה בחסר. ויש לשער שכך היה כתוב "וכן מה שנמרט מהם עם נקיות הרעי שנדבק בהם [שדרך הרועים לגזוז אותו הצמר כדי שלא יהא] הרעי נדבק בהם". והמעתיק דילג שורה זו. שאל"כ קשה שהרי כתוב בברייתא מפני שגוזזות ושוטפות ומורטות, ואם נאמר שתותרי הוא מה שנמרט ע"י שטיפה, קוצים, ונקיות הרעי, חסר ביאור על מלת "שגוזזות". ורבינו בא להוסיף פי' על דברי ר"ח, שאיפא מרומז בתותרי מה שגוזזים הרועים שלא יהו הגללים נתלין בו, לזה כ' שתותרי הוא נוטריקון של תותי רעי. כנלפענ"ד. אמנם מדברי רש"י נ' שמפרש מפני שגוזזות ושוטפות, כאילו אמר מה ששוטפות מן הגיזה.

203 משכרת וכו' תרנגולת בב' אפרוחין לשנה. רבינו מפרש שבעלת ביצים שוכרת התרנגולת וטורחת בהושבה וגידול בשכר של ב' אפרוחים לשנה לבעלת התרנגולת בשביל שכירת התרנגולת. ודלא כפירש"י

ומותרת אשה שתאמר לחברתה תרנגולת שלי וכיצים שלך ונחלוק באפרוחים דברי רבי יוסי בר' יהודה²⁰⁵.

אף על פי שאחריות של תרנגולת וכיצים על שניהם אם תמות או תאבד, ואף על פי שבעלת הביצים היא נפחתת דמי הביצים ובעלת תרנגולת לא תפחת כלום, חולקות למחצה, מפני שהתרנגולת גם היא מכחשת בגדול האפרוחים ומתבטלת מלהטיל ביצים כל ימי גידוליהם, ויצא זה כנגד זה, ויצא הריוח והשכר למחצה²⁰⁶.

ורבי שמעון אוסר. משום דקא בעיא למיפק לה שכר עמלה ומזונה באפרוחין ותרנגולת. ורבי יוסי בר' יהודה סבר:

הא איכא ביצים מוזרות שהן שלה.

ונראה לי דוקא שבעלת התרנגולת מגדלת אותן ושומרת תרנגולת שלה ואפרוחיה, ואף על פי שהביצים אינם משלה, היא נוטלת המוזרות בשכר עמלה ומזונה, אבל אם היתה בעלת הביצים מגדלת אותן אין כאן חשש, לפי שהתרנגולת חוזרת בעיניה בכחש(א)[ה] ואפילו היתה אחריותה על שתיהן, משלה יתנו לה בשכר כחשה ושכר בטלה תטול כענין השם פרה מחברו וכו', הואיל ולא עשאה דמים מחיים²⁰⁷.

לימודי גימין

ואף במקום שיש פחת שמפחית את הכלים, יש לדון שאינו דומה לעניינינו, שכאן התרנגולת מכחשת ומתבטלת מלהטיל ביצים, ושם אין הכלים מתבטלים כלום, וצ"ע אם בעינינו ב' הנימוקים להתיר עסק כזה, או שדי באחד מהם. ולרווחא דמילתא כתב רבינו את שניהם.

עוד יש לדון, במי שביקש מחבירו שילוונו עשרת אלפים דולר, ואם ילונו סכום זה יתבטל מעסק שהיה יכול להשקיע מעותיו ולהרויח הרבה, ולעסק זה צריך לו חמשים אלף דולר, ואם ילונו 10 אלפים דולר, יתבטלו שאר המעות מהרוחה, אם מותר להלווה לשלם שכר בטלת שאר המעות שלא לוה, ועל הסך שלווה לא ישלם לו כלום. דהא כ' רבינו שנוטלים בחשבון מה שהתרנגולת מתבטלת מלהטיל ביצים כל ימי גידוליהם, ותרנגולת זו היא מחצה מלוה, ואין לו ליטול שכר במה שהיא מתבטלת בזמן הלוואתה, אלא שגם המחצה שאינה מלוה מתבטל, ומפני זה נוטל שכר למחצה וכן בעלת הביצים. וודאי שיש לחלק בין עיסקא למלוה ממש, ולא באתי אלא להעיר.

207 אבל וכו' השם פרה וכו' ולא עשאה דמים מחיים. לקמן [סט:] קתני בשם פרה לחבירו ואמר לו הרי פרתך עשויה עלי בל' דינר ואני אעלה לך סלע בחדש, מותר, לפי שלא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה. וז"ל המאירי: ואין זה ריבית אחר שאינו

205 ומותרת וכו' דברי רבי יוסי בר' יהודה. עי' במכלתין שהגירסא שונה קצת מגירסת רבינו. ולג' רבינו ק"ק, למה הזכיר דברי רבי יוסי בר' יהודה קודם דברי ר' שמעון שהיה קשיש מיניה, והיה חבירו של אביו ר' יהודה.

206 אעפ"י וכו' ויצא הריוח והשכר למחצה. רבינו מפרש שאחריות של תרנגולת וכיצים על שניהם, ודלא כדמשמע מפירש"י שבעלת תרנגולת נוטלת את הביצים כתורת עיסקא, שהיא אחראית על מחצה הפסד של הביצים, ובעלת הביצים אינה אחראית בעד התרנגולת. ולפיכך הוקשה לרבינו הא מיחזי כריבית, דכיון דבעלת ביצים חייבת במחצית הפסד של התרנגולת, הוה כמלוה, ובשביל זה היא נותנת את הביצים, ונפחתת בדמי הביצים ואין בעלת התרנגולת מפחתת כלום. לזה הוסיף רבינו כיאור, שגם בעלת תרנגולת מפסדת, שהתרנגולת מכחשת בגידול האפרוחים ומתבטלת מלהטיל ביצים, ובדין הוא שגם היא תחלוק בשכר בשוה עם בעלת הביצים. ויש ללמוד מדברי רבינו, שאם יאמר הנגר לחבירו, כלי הנגר שלי והעצים שלך, ונחלוק בשכר הכלים שנמכרו, והאחריות של העצים וכלי הנגר על שניהם, שזה אסור, כיון שחצי קרנו של בעל העצים אינו חוזר אליו, ובעל הנגר לא יפסיד כלום בכליו, שזה אסור.

תנו רבנן מקום שנהגו לעלות שכר כתף למעות מעלין, לבהמה מעלין, לעלות ולדות בשכר עמלו ומזונו מעלין²⁰⁸.

פירוש, דרך התגרים²⁰⁹ והחנונים לשכור כתפים להביא פירותיהם מביתו של מוכר לחנות, וכן כל סחורה שהם קונים, ואינו מנהג שיביאו הם על כתפם. וכן לעגלים וסייחין קטנים כשהם צריכים להוליכן ממקום למקום או מן המרעה לעדר, ואותו שכר מחשבין אותו בחשבון הקרן,

לימודי ניסן

סי' קעז, סי' בן ומסתימות הדברים משמע שאפילו אם א' נותן יותר מחבירו, מותר, וכ' שם הש"ך שחולקים הרי"ח וההפסד באיזו ענין שירצו ואין חוששין משום ריבית.

208 ת"ר וכו' למעות מעלין, לבהמה מעלין וכו'. כך היא גי' הר"ח, הרי"ף, והרמב"ם.

209 דרך התגרים וכו'. נ' שכיון רבינו למש"כ הריטב"א, וז"ל: פי', לא שנהגו כן בעסק, דא"כ פשיטא, אלא ה"ק שאם נהגו לעשות כן בשותפין בעלמא, או בעסק שכולו פקדון, נוהגין כן בסתם עסק, דאי לא, מיחזי כאגר נטל לי', עכ"ל. [ובשיטמ"ק כתוב דלא במקום דאי לא, והוא טה"ד]. והנה מדברי הריטב"א נ' שיש לדון כיצד נוהגין שותפין או בעסק שכולו פקדון, שדומין לעיסקא שהוא פלגא מלוה ופלגא פקדון, אבל מד"ר נ' שיש לנהוג בעיסקא כמו שנוהגין התגרים והחנונים בעלמא, שכל העסק שלהם הוא, שאם דרכם לשכור כתפים להביא חביות הסחורה מן המוכר לחנותם, גם מקבל העיסקא ישכיר כתפים, ומחשבים הוצאה זו בחשבון הקרן.

ועוד נ"ל, שמדברי הריטב"א התבאר שמעלין שכר הכתפין, שאל"כ מיחזי כריבית. ולפי דברי רבינו י"ל שחייב לשלם נותן העסק למתעסק חצי שכר הכתפין מדין ממון ממש, כיון שכך הוא מנהג התגרין, נמצא שהוצאה זו באה מהקרן של העיסקא.

ונפק"מ בעסק שכולו פקדון, ומשלמים למתעסק שכר עמלו, ואין ידוע לנו טיב המנהג בעסק של פקדון, לפי הריטב"א נ' שא"צ לשלם לו שכר כתפין, אלא יכול לומר היה לך להביא הסחורה על כתפך, דאין כאן ענין של ריבית, אבל לרבינו יצטרך לשלם לו שכר כתפין, כיון שכך הוא דרך התגרים, מסתמא כשמקבל העסק בתורת פקדון, קיבל לנהוג בעסק כדרך התגרים. וצל"ע בקושיית הריטב"א דהא בריש המקבל ובש"מ, קמל"ן דהולכין בתר מנהג המדינה.

מקבל עליו בחיי הבהמה פחת הבא מצד המלאכה, ואינו מחייב עצמו בתשלומין אלא א"כ נשכרה ושהיא עומדת לחזור בעינה, ואע"פ שאם תמות משלם כשעת השכירות, הואיל ומ"מ עומדת היא לחזור בעין, אין כאן ריבית, עכ"ל. וה"ה בעניינינו שבעלת ביצים מקבלת התרנגולת להושיבה על הביצים, ועומדת לחזור בעינה כמו שהיא בכחשה, ואינה מקבלת עליה לשלם הפחת הבא מחמת המלאכה, וכן אם תזיל לא תשלם, ורק אם תמות התרנגולת תשלם חצי דמיה, אין כאן ריבית דלא דמי למלוה. ואין לומר דהכי איירינן שקיבלה את התרנגולת בתורת עיסקא גמורה ששמין כמה היא שוה עכשיו, ואם מכחשת, הוה בכלל הפסד, ויתחייב בחצי ההפסד, א"כ למה חולקות בשוה, הא בעלת ביצים נפחתת דמי הביצים, שאינה מקבלת דמיהן בחזרה, ובעלת התרנגולת מקבלת את התרנגולת בעינה, ודמי חצי כחשה, וכמו שכ' רבינו לעיל בד"ה ומותרת. (איברא, שלא נתברר לי דבר זה, דילמא כיון שאמרה ונחלוק, וחלוקה היא בתורת עיסקא, הוה דמי הביצים בכלל הקרן, ואם ידגרו הביצים נוטלת בעלת ביצים דמי חצי ביצים).

ותמיהני, דא"כ בדין הראשון של הברייתא משכרת אשה לחברתה תרנגולת בב' אפרוחין, שמקבלת בעלת ביצים את התרנגולת בתורת שכירות ואינה חייבת אלא כגנו"א ולא באונסין, הא אפילו חייבת באונסיה מותר, כיון שחוזרת התרנגולת בעינה עם כחשה, ואינו חייב לשלם אא"כ מתה, ומ"ש משם פרה לחבירו וכו' שמותר הואיל ולא עשאה דמים מחיים. וצע"ג.

וכעת צל"ע באמרה לחבירתה התרנגולת שלי והביצים שלך ואני ואת נחלוק באפרוחין, הוה כעסק של שותפות, ששותף א' נתן את התרנגולת, ושותף שני נתן את הביצים, ובשותפות אפילו רק אחד מתעסק מותר, כך נפסק להלכה בהגהת הרמ"א ניו"ד

והמקבל שהוא מוציא את השכר ההוא נוטלו משם תחלה, והריוח שיהיה מאותו יום ולמעלה יחלקו אותו עם בעל העסק. ולא יאמר לו בעל העסק, אותו השכר יהיה משלך, שכבר נתתי לך שכר עמלך ומזונך והיה לך להביא על כתפך, אלא נוטלו משם, כי שכר עמלו הוא שעמל בו בתוך ביתו ובתוך חנותו במכירת הסחורה ובסדורה, וכן בבהמה, אבל שיתבזה ויהיה נושא בכתף בפרהסיא, לא. וכן במקום שנהגו לעלות אחת או שתיים מן הולדות בשכר עמלו ומזונו, מעלין. ולא יאמר לו מעות תטול בשכרך²¹⁰.

רבי שמעון בן גמליאל אומר שמין עגל עם אמו וכו'. ואפילו במקום שנהגו לעלות שכר כתף למעות ולבהמה.

ואין צריך לעלות לו שכר עמלו ומזונו של סיח ושל עגל. מאי טעמא משום דאיכא גללים של סיח ושל עגל וטלה.

והאי דקאמר ואפילו במקום שנהגו וכו', כלומר, אף על פי שמחמירין על בעל העסק לתת לו שכר כתף חוץ מעמלו, הני מילי בעגלים וסייחים בפני עצמן, אבל עם אמותיהן אין מעלין אפילו שכר עמלו ומזונו, וכל שכן שכר כתף, מפני שהאם מעלה מזונות לה ולבנה, והעמל יוצא ממנה ומגלליה וגללי הסייח.

[עפ"י שיטמ"ק וחי' המיוחסים להריטב"א]

כתוב ברמב"ם, הל' שלוחין ושותפין, פ"ח – ה"ד:

מקום שנהגו להעלות שכר כתף למעות העסק מעלין, ויהיה כל השכר שנוטל המתעסק בשכר שנושא על כתפו בכלל שכר המעות. וכן אם דרכן להעלות שכר בהמה מעלין לו²¹¹. מקום שנהגו להעלות שכר בהמה בשכר עמלו מעלין. וכל המתעסק או המשתתף סתם לא ישנה ממנה המדינה.

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. האי פי' לא נהיר²¹². אלא לבהמה כמו למעות, כלומר, שכר כתף לבהמה כגון עגלים שצריכים לפעמים להוליכן על כתף והוא דבר מועט שאינו מצוי, אם נהגו שיטול אותו המתעסק חוץ משכר עמלו שטורח בגידול הבהמות, מעלין.

לימודי ניסן

210 ולא וכו' מעות תטול בשכרך. ונ"ל שהחידוש הוא שלא נאמר שהמנהג הוא לטובת הנותן שא"צ לשלם מעות, וקמל"ן שהוא לטובת המקבל.
211 וכן וכו' להעלות שכר בהמה, מעלין לו. ופי' הלח"מ שכוונתו לומר, שאם המנהג הוא שלעסק של בהמה נותנים יותר שכר עמל מאשר לסחורה, מפני שהעמל בבהמה הוא יותר גדול, מוסיפין למתעסק בשכר עמלו. ויותר נ' לפרש כדברי המאירי, וז"ל: אף מקום שנהגו ליתן שכר עמלו ומזונו לבהמה אף בשעושה ואוכלת, מעלין, עכ"ל.

212 האי פי' לא נהיר. שבברייתא נאמרו שתי פירש דברי הרמב"ם ששכר בהמה – כשצריך אמנם בפלפולא חריפתא [בפירקין, סי' מא אות ל]

בני רב עיליש נפק עלייהו שטרא מעיסקא דהוה כתיב ביה פלגא באגר ובהפסד. ומעיקרא מטא ביה רווחא ושקיל מרא עיסקא פלגא ברווחא, והדר מטא ביה הפסד. ובתר דשכיב רב עיליש אתא מרי' עיסקא ואפיק עלייהו שטרא ושקיל מיתמי עד קמטו להו פלגא בהפסד. ואת' לקמיה דרבא. ואמר ליה. רב עיליש גברא רבה הוה ולא הוה ספי איסורא לאינשי. והא דקאמר פלגא באגר ובהפסד²¹³, האי פלגא לאו מהפסד קאי. אלא הכי קאמר, פלגא באגר אבל בהפסד כדיניה, דהיינו תרי תילתי (לתרי) [למרי] עיסקא. דמאן דלא שקיל שכר יום ויום שקיל לכל יומי דשותפות תרי תלתא ברווחא ופלגא בהפסד, אי פלגא ברווחא ותלתא בהפסד²¹⁴ הוא בעסק ארוך או קצר. ואי הוה איניש אחרינא לא מפקינן לישנא דשטרא מפשטיה ומשמעותיה והוי אבק רבית וכיון דשקיל לא מפקינן מיניה. והשתא דרב עיליש גברא רבא הוי בודאי לא אתנו בהדיה הכי. ואף על גב דשקיל ושקל מהדר להו.

[מח' המיוחסים להריטב"א. וכ"כ בקיצור בחי' הרשב"א על ב"מ, הובא בשיטמ"ק בסוגיא.]

לימודי ניסן

ויש לעי' הא דאנו מפרשים לשון השטר שמש"כ ובהפסד — פי', כדיניה, אם אנו תולין שבלשון זה ציוו את הסופר לכתוב — לישנא קייטא, או שבאמת ציוו לו לכתוב ובהפסד כדיניה, אלא שהסופר טעה ודילג תיבת כדיניה. ומסתבר כאופן הב', דגברא רבא כרב עיליש בטח ידקדק שיכתבו לשון מפורש וברור. והנה לפי מש"כ רבינו בקונטרס העיסקא שלו, דא"צ דוקא פלגא באגר ותרי תילתא בהפסד לנותן העיסקא, אלא כל שמקבל עליו נותן העיסקא חלק גדול בהפסד יותר מדיוחו, מותר, א"כ מנלן להפסיד מרי דעיסקא תרי תילתא מההפסד, דילמא היה כתוב — פלגא באגר ובהפסד ששים אחוז — וטעה הסופר ודילג תיבות אלו, ואיך אפשר להוציא ממנו מספק תרי תילתי. וצ"ל כיון דכך היא תק"ח בלא התנו, שבעל העיסקא נוטל פלגא באגרא ותרי תילתי בהפסד, אא"כ התנו שיקבל עשיריתו בריוח ותשיעיתו בהפסד, והשתא שנותן העיסקא טוען שהתנו שיהא הריוח וההפסד למחצה, הוה הודאת בעל דין שלא היה כאן תנאי שיקבל פלגא באגר ושלוש חמישיות בהפסד, ואנן סהדי שמה שטוען הוא שקר, שרב עיליש לא היה מכשילו באיסור של אבק ריבית, ואמרינן שמסתמא נעשה כתק"ח.

ושו"מ בפנ"י שהקשה כזה אמה שדקדק הב"י מדברי רש"י דתרי תילתי לאו דוקא [יו"ד סי' קעז]. וז"ל: וקשיא לי איך אפשר לפרש כן שיטת רש"י, דכיון דפירושו הא דקאמר רבא ממנ"פ אי פלגא באגר, היינו שמפרש כן ענין השטר שמקבל עליו איזו

המתעסק לבהמה לשאת עליה הסחורה של העיסקא, והוה דומיא דשכר כתף, מה לי שכר כתף, או שכר הובלה שע"י הבהמה, הבהמה ככתף. ויעוי"ש שהעתיק השגת רבינו. וברור לי שלא פי' הראב"ד את דברי הרמב"ם כהפל"ח. ובאמת שאין פירושו מחזור דהוה זו ואצ"ל לזו, שאם צריך לשלם לו שכר כתף, אע"פ שהמתעסק יכול לשאתה על כתפו, כש"כ שצריך לשלם שכר בהמה, שאין שום אדם מוליכו על כתפו.

²¹³ פלגא באגר ובהפסד. כך היא ג"כ גירסת הר"ח ורבינו משולם הובא בתוד"ה אי פלגא. ומפרש רבינו שנותן העיסקא התנה שיקבל פלגא באגרא, ובהפסד כדינו, היינו תרי תילתי, ועי' בדברינו הבאים:

²¹⁴ אי וכו' תילתא בהפסד. נ' שכך היתה גירסת רבינו במימרא דרבא. מה נפשך, אי פלגא באגר תילתא בהפסד, ואי פלגא בהפסד, תרי תילתי באגר, וקאי הכל על שכר המתעסק. וצע"ק למה פירש רבינו לישנא דשטרא דרב עיליש פלגא באגר ובהפסד — פלגא באגר ובהפסד כדיניה — תרי תילתי — וקאי אנותן העיסקא, הא כמו כן יש לפרש: פלגא באגר ובהפסד — כדינה — תילתא, וקאי ארב עיליש.

ואולי שכך הוא הנוהג שכותבים שטר העיסקא בשטר חוב. שהמתעסק כותב שקיבל כך וכך מעות מהנותן להשקיע בעסק פלוני פלגא באגר ובהפסד — וקאי הכל אנותן העיסקא.

בני רב עיליש נפק עלייהו ההוא שטרא דהוה כתיב ביה פלגא באגר ופלגא בהפסד וכו'.

דין עסק שבין אדם לחבירו להראב"ד ז"ל. ראיתי כתב שאלותיך ואני איני כדאי אלא כך דעתי נוטה, דההוא דמקבל עיסקא דקביל על נפשיה דיהיב פלגא רווחא וכולא פסידי דיליה, וכתב ליה שטרא על נפשיה בהכי לאו שפיר עביד, ועבר אדרבנן²¹⁵ (וכ"ש אדאורייתא)²¹⁶.

לימודי ניסן

האסורה מדבריהם גם הלוח עובר על איסור דרבנן. ומשמע שמשעת שימת האבק ריבית, עובר על לא תשיך מדבריהם, שמרהיטות לשון הראב"ד נ' שעובר אדרבנן מחמת שקיבל המתעסק כל ההפסד ונתינת פלגא באגרא. ודלא כמו שדקדק הרא"ש בפירקין, סי' מב, ממש"א רבא רב עיליש גברא רבא ואיסורא לאינשי לא הוה ספי, ולא אמר ולא עביד איסורא, ש"מ דבאבק ריבית כי האי אין איסור ללוה, מדלא יהיב מדידיה טפי לא קרינא ביה לא תשיך, אלא דוקא גבי מלוה איכא איסורא, והלוח עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, ועיי"ש בתפארת שמואל על הרא"ש סעי' ג'. והמאירי הביא שיטה זו בשם חכמי התוספות, ודחה ראייתם, שאפשר לפרשו שאף לאחרים לא היה מאכיל איסור, כש"כ שיצטרף בה איסור עצמו,

וקשה, למה לא כ' רבינו שעובר הלוח על לפני עור. ואולי שסובר רבינו שהמכשיל לחבירו באיסור דרבנן, בשעושה העבירה במזיד, אינו עובר על לפני עור מה"ת, כי אם מדרבנן. ואולי מה שהוכנס בסוגריים עגולות (וכ"ש אדאורייתא) אינו ט"ס, אלא הם מדברי רבינו, פי', שעובר על לפני עור מה"ת, או דילמא שבמקום "וכ"ש" צריך לגרוס וכן אדאורייתא. עכ"פ אנו למדים מד"ר, שגם כשכל ההפסד על המקבל, אינו אלא אבק ריבית, אע"פ שהתנה שיתן מחצית הריוח לבעל העיסקא. ומדברי המאירי בפירושו על משנתנו משמע שאז הוא ריבית גמורה. וז"ל: ומ"מ אם התנה להיות כולו בפקדון הרי חצי הריוח שגר עמלו ומותר, אבל עכשיו שחציה מלוה אסור, וכש"כ אם התנה להיות כולה מלוה, שכל חצי הריוח המגיע לבעלים ריבית גמורה, עכ"ל. וצ"כ במה פליגי.

ואולי שרבינו לשיטתו שצ"א בריבית הוה מדרבנן אפילו לר' יהודה, דכל שהוא ע"י מכירה אינה ריבית גמורה. והכא נמי כשנותן לו מעות לעיסקא להתעסק

מהם שירצה או פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד, או להיפוך, וא"כ אי ס"ד דהאי תרי תילתי לאו דוקא, תו לא שייך לפרש כן ענין השטר וכו', יעוי"ש, שפירש דלפירש"י תרי תילתי דוקא, ומדלא פירשו ש"מ שסמכו עצמם אתק"ח.

אמנם מש"כ הפנ"י להקשות דאם תרי תילתי לאו דוקא תו מגלן לפרש ענין השטר פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד, דילמא חלק ההפסד הוא ריבעא או דנקא, אגב שיטפיה דלישנא לא דק, דאם נוטל נותן העיסקא פלגא באגר א"א שיקבל עליו בהפסדו ריבעא או דנקא, דאם מקבל עליו רק ריבעא בהפסד, נמצא שחלק הפקדון שלו הוה רק ריבעא, וג' ריבעא הוה מלוה, וכשמקבל פלגא באגרא הרי נוטל יותר מחלקו והוה אבק ריבית, וצריך לתקן לשונו ולהקשות כדקשיתי, דמגלן שקיבל הנותן עליו תרי תילתי בהפסד, דילמא קיבל עליו רק יותר ממחצית בהפסדו וכ"ה מבואר בלשון רש"י והב"י.

ולפי מש"כ ליישב דממה שלא טען כן הנותן שקיבל עליו ההפסד קצת יותר ממחצית, אלא שהתנו כמשמעות לשון השטר, פלגא באגר והפסד, ואנן סהדי שרב עיליש לא היה מסכים לזה, ע"כ שמשמעות לשון השטר הוא פלגא באגר ובהפסד כי דינו כפי תק"ח, יש ליישב גם קושייתו השניה של הפנ"י דילמא קצץ עמו דינר בעד התעסקותו, דהא לכמה ראשונים, ורבינו בכללם, סברי דבקצץ לו דינר מהני אע"פ שאין לו עסק אחר, והפנ"י תירץ שא"כ היו כותבים זה בשטר. ולפי מה שפירש רבינו בפירושו שרב עיליש סמך אמה שהקן בידו לגבות כפועל בטל, ה"ה שסמך לגבות הדינר מהקן, אלא ודאי שאם קצץ עמו דינר היה הנותן טוען כן, ומדלא טען יש לנו הודאת בע"ד שלא התנו כלום וסמכו עצמם אתק"ח. כנלפענ"ד

215 ועבר אדרבנן. ומכאן שרבינו סובר שבעיסקא

וההוא מארי עסקא (ד) מקרי רשע²¹⁷ עבריינ²¹⁸ וקא מקרי גזלן דרבנן²¹⁹. ולא מיבעיא דלא גבי ההוא רווחא לכתחלה, אלא אפילו יהיב ליה שיעור פלגא קרנא בתורת רווחא מחשבא ליה כקרנא²²⁰ ומשלים עליה פלגא אחרינא וקרעינן לשטריה ולא אמרינן (בהכי) [בכי הא] כל

לימודי ניסן

אבק ריבית מדבריהם. וגם בשיטמ"ק ליתנהו תיבות אלו. ועי' מש"כ בהע' 215 ליישב הגירסא, וצ"ע.

217 דמקרי רשע. כדתניא [ע.] קרוב לשכר ורחוק להפסד, רשע.

218 ועבריינ. [שבת, מ.] אמר רבא האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עבריינא.

219 גזלן דרבנן. דקתני [לעיל, סב.] הגזלנין ומלוי בריבית וכו' אלא אימא גזלנין — ומאי ניהו — מלוי ריבית, וכיון שמלוה בריבית קצוצה נקרא גזלן, באבק ריבית נקרא גזלן מדרבנן. ועי' בתוד"ה ואלן הן הפסולין [סנהדרין, כד:]. ומלוה בריבית דפסול לעדות, היינו אפילו בריבית שאינה קצוצה.

ועי' עוד [שם, כז.] אל תשת רשע עד, אל תשת חמס עד, אלו גזלנין ומלוי רביות, ועוד דשי' רבינו דאם תפס הלוח את האבק ריבית, אין מוציאין מידו, ש"מ דסבר דענין גזילה פתיכא ביה.

220 יהיב שיעור פלגא קרנא וכו' בקרנא. וז"ל הגר"י מאלצאן זצ"ל בהגהותיו על ת"ד: עי' בס' גידות שמקשה, מאי איירא שיעור פלגא קרנא, לשמענין דאפילו יהיב כשיעור כל הקרן מסלקינן ליה בלא זווי, עיי"ש. ונ"ל דנקט כן משום דמסיק לקמן, דאפי' למ"ד כגבוי דמי, האי כיון דמדרבנן לאו לגוביינא היא היכא דמטי בי' פסידא כו'. ולכאורה באמת צ"ע מדוע יקבל אחריות ההפסד, הא עיקר אבק הריבית הוא הריח. ונלענ"ד לבאר דבריו, דס"ל דדיינינן ליה בזה ככל מקבל עיסקא דהוי פלגא מלוה ופלגא פקדון, כיון דקצץ לקבל חצי הריח, ואף דכאן קביל עליו כל האחריות, הוא רק כשו"ח שמקבל עליו אחריות אונסין, וזה האחריות על הפלגא פקדון הוא א"ר, ומשום זה מלקין אנו אותו בשני דברים, דאם בא לידי רוחא אמרי' ליה, אילו היה פסידא היית גובה ממנו הכל בלא ידיעת ב"ד, ולהכי לא תקבל חצי הריח, ואם בא לידי פסידא אמרי' ליה, דאם היה ריח היית מקבל חצי הריח בלא ידיעת ב"ד, להכי תקבל חצי ההפסד, ולפי"ז נחא דלהכי כ' כשיעור פלגא קרנא, דאם נתן כשיעור כל הקרן, אז למ"ד

בהן ולהרויח, אע"פ שכל אחריות ההפסד הוא על המתעסק, עדיין שם משא ומתן על עסק זה, שאינו מלוה לו מעות, אלא שמשותף עמו בעסק מסחרי, ואחריות ההפסד הוה מתנאי העסק, דהוה כמתנה שו"ח להיות כשואל, ולא מחמת שניתנו המעות למלוה.

ועי' לעיל בהע' 197 שהבאתי מחלוקת הראשונים בזה אם השקעת מעות לעיסקא דהוה פלגא מלוה ופלגא פקדון, אם הפלגא מלוה הוה מלוה גמורה או לא. יעוי"ש בביאור הדברים. ויתכן לומר שבזה חולקים הראב"ד עם המאירי. אמנם שו"ר במאירי לקמן [ע.] שכ' שבחצי שכר של הנותן, וכל ההפסד למקבל נעשה כולו כמלוה, ונמצא חצי שכר כעין ריבית.

משמע דסבר דהוה רק מדרבנן, וצריך לדחוק ולומר מש"כ בפ' המשנה דהוה ריבית גמורה, היינו כעין ריבית גמורה. שו"ר שהרמב"ן תמה למה מותר להלוות מעות של יתומים בכעין זה, הא הוה ריבית קצוצה. ותי' דאינו נוטל השכר כי אם מדמי העסק לא הוה ריבית מה"ת. [וצ"ע מ"ש ממשכנתא בלא נכייטא שנוטל את הריבית מתוך השדה הממושכנת, ולא ממקום אחר]. ועוד תי' דהמעות הוו כפקדון בעסק ואחריותיהו כשו"ש שמתנה כשואל הוא בשכר מחצה, ואי יהיב ליה מעלמא ודאי ריבית דאורייתא הוא, אלא מינייהו בהו דמי לפקדון וביתמי לא גזור, וזה קרוב למש"כ בדעת הראב"ד. אמנם הריטב"א חולק וסובר דהוה ריבית מה"ת.

ויתכן שגם הרא"ש יודה שבמקום שכל ההפסד הוא על המתעסק ופלגא באגר, שעובר הלוח על איסור דרבנן, דדוקא בפלגא אגר ובפלגא הפסד, סובר דאינו עובר הלוח דלא יהיב לידי מידי מדיליה, שהרי נותן לו שכר ממחצית הפקדון דהוה של הנותן, ומה שטורח בעסק הוא בשביל חלקו בעסק, אבל בגין זה שכל האחריות עליו דהוה כמלוה, ונותן שכר לבעל המעות, עובר המתעסק על לא תשיך מדרבנן.

216 וכ"ש אדאורייתא. הכנסתי תיבות אלו בסוגריים עגולות שהרי רבינו כפל ושנה דהוה רק

סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא. דלא איתמר הכי אלא לגבי משכנתא דקיימי תותי ידיה וארעא היכי דקיימא תיקום, אבל בכה"ג לא אמרינן אלא זוזי היכי דקיימי לוקמו. ואי משום שטרא, שטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי דבית הלל הכי סבירא להו²²¹. ואפילו למ"ד כגבוי דמי²²², ה"מ שטרא דהיתרא, אבל האי כיון דמדרבנן לאו [ל]גוביינה היא היכי דמטי ביה פסידא, לא אמרינן ביה כגבוי דמי, דמי יימר דלא מטי ביה פסידא. וזאת הסברא התקועה בידנו מכמה שנים, והשכל מורה עליה.²²³ ואי נפלה לידי עבידנא בה עובדא.

וההוא שטרא דרב עיליש דהוה כתוב ביה פלגא באגר ופלגא בהפסד, הכי הוה עובדא. רב עיליש יהיב ליה למרי עיסקא פלגא רווחא ושכיב. ובתר דשכיב אתא מרי עיסקא ואפיק שטרא על יתמי וקא תבע להו בקרנא ופרעוה. לסוף אמרו ליה הב לן שכרו כפועל מההוא יומא קמא דקביל אבונא הדין עסקא. ואמר להו מרי עסקא לא יהיבנא לכוון מיד, דכבר יהיב לי אבוכון פלגא רווחא ולא חשיב בהדאי ההוא אגרא והוי אבק רבית ואינו יוצא בדיינים. אמר להו (דברי) [רבא], רב עיליש גברא רבא הוא ולא ספי איסורא לאינשי. דדינא דעיסקא²²⁴,

לימודי גיסן

ויש להעיר ממה ששקלה וטרה הגמ' לעיל [סב]. בענין שטר של ריבית, אם שטר העומד לגבות כגבוי דמי או לא, והא שטר כזה דמה"ת אינו עומד לגבות, לא הוה כגבוי. ואולי שכוונת הגמ', שאנו דנים בענין איסור ריבית אילמלא אסרה התורה להלוות בריבית, אם אז היה כגבוי. ופירש"י שהרי שעבד לו קרקעותיו על הקרן והריבית, הא עבדו איסורייהו, והוה קריעת השטר כהחזרת הריבית, שהרי לאחר שאסרה התורה לשלם את הריבית, הוה ריבית קצוצה כאינה קצוצה, אלא שלגבי לאוין שבריבית, רצון התורה לדון כאילו קיים החוב של ריבית. אבל לקולא, לטובת המלוה, לא אמרינן כן, אלא כיון שנעשה באיסור, ובית דין לא יגבו בשטר כזה, יש לנכות את האבק ריבית ששילם מדמי הקרן, ולא הוה כהוצאה בדיינים. ויראה לי, שאפילו יכרר בעדים שלא היה בו פסידא, ג"כ ינכה את הריוח שנתן מדמי הקרן, דהוה כראיה מבחורין, אבל עצם השטר לא לגוביינא קאי, ולא הוה כהוצאה בדיינים.

223 וזאת הסברא וכו' והשכל מורה עליה. ג' שכיון להחילוק שדוקא במשכנתא הוה סלוקי בלא זוזי כהוצאה בדיינין, ולא בענין אחר, ודלא כשי' הרי"ף שאינו מחלק ביניהם.

224 דדינא דעיסקא, אי פלגא באגר וכו'. ולא באו דברי רבא לפרש לשון השטר דהוה כתוב בו פלגא באגר ופלגא בהפסד, אלא שאמר שא"א לומר שעסק

כגבוי דמי כשיעור חצי המלוה לא יכול לנכות דזה הוה כגבוי, עכ"ל.

221 דב"ה הכי ס"ל. גמ' סוטה [כה:].

222 ואפילו למ"ד כגבוי דמי וכו'. וקשה, למה לרבינו לטרוח ליישב אליבא דב"ש, כיון שאין הלכה כמותם. ונ"ל שמחלוקת ב"ש וב"ה היא לענין מי נקרא מוחזק, בעל השטר או בעל הממון. והלכה כב"ה שכולי האי לא אמרינן דשטר הוה כגבוי לענין שיהא בעל השטר נחשב כמוחזק כממון, ואידך הוה המוציא. וכל זה הוא במקום ספק, כגון בספק סוטה, שאינה גובה כתובתה מספק, אבל בעניינינו שאין ספק בדבר, ומפורש בשטר שכך וכך מעות קיבל מבעל המעות להשקיע בעסק ע"מ שיתן לו חצי הריוח, ונכסי המתעסק משועבדים לבעל העסק לדמי הקרן, וכששילם לו חצי הריוח בתורת אבק ריבית, אם ינכה מעות אלו מחוב הקרן הוה כהוצאה בדיינין, דהוה מפקיע שעבוד הנכסים שיש לבעל המעות על נכסי המתעסק. וכמובן שלא דמי למלוה שדר בחצר הלוח שלא מדעתו, שלא השכירו הלוח וירד שלא ברשותו, משא"כ הכא.

ועז"כ רבינו כיון דאסור לגבות בשטר זה, דמי יימר דלא מטי ביה פסידא, ובית דין לא יגבו בשטר כזה מהמתעסק, הוקל כחו ושעבודו של השטר, וכשמנכה האבק ריבית מהקרן לא הוה כהוצאה בדיינים.

אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסדים, ואיהו כיון דאתני בהדך פלגא באגר ופלגא בהפסד, כודאי אדעתא דיהבת ליה שכרו כפועל בטל אתני בהדך כדינא דמתני', ואנן סהדי דלא אחיל אגריה גבך. והאי דלא חשיב אגריה בההוא שעתא דיהב לך פלגא רווחא, סבר אכתי קרנא גבאי וגבינא מיניה²²⁵, הילכך ליכא למימר הכא אבך רבית אינו יוצא בדיינים דהא לא יהבית ניהליך כלל לא בתורת רבית ולא באבך רבית, אבל איניש אחרינא אפשר כיון דיהב פלגא רווחא ולא חשיב אגרא בהדיה והשתא אתא כולי ממונא לדיה רווחא וקרנא לא מפקינן מיניה מידי, דכיון דלא גמר דינא ולא קפיד איסורא זוטא אפשר דאחיל גביה מעיקרא, וכי כתב ליה פלגא באגר ופלגא בהפסד ולא אדכר ליה מידי אחרינא אחולי אחיל גביה וה"ל אבך רבית ואינו יוצא בדיינים. הכי נקטינן פי' דהא מלתא מן כמה שני ולא אתי לן מיניה לסברא קמא דכתביה לא תיובתא ולא סייעתא²²⁶.

לימודי ניסן

חותנו של הראב"ד. וקצת סמוכין לזה מסגנון לשון רבינו שכ' בענוה יתירה "ואני איני כדאי". ובשיטמ"ק בשם הרמב"ן הביא קושיא בשמו דמ"ש רב עיליש מאדם אחר, דפי', דרב עיליש נתן בתחילה פלגא בהפסד, ואח"כ נתן פלגא ברווחא, ולאחר מיתתו בא מארי דעיסקא ותבע את הקרן מן היתומים. ובא המעשה לפני רבא, ואמר דפלגא הרווחא שנתן רב עיליש, תילתא דממונא הוה רווחא, ואינך קרנא הוא דשקיל.

והקשה, דגם באיניש אחר אי נתן פלגא דרווחא בסתם, מצי אמר ליה שמה שנתתי לך, קרנא הוה, וכיון דמצי למימר הכי טענינן ליורשים. ואי נתן לו לשם רווחא בפני עדים, אף רב עיליש דגברא רבה הוא פלגא באגר ופלגא בהפסד שקל ושבקה לחסידותיה, דהא איכא סהדי.

ויתכן שהראב"ד השיב על קושיא זו, דאף שנתן רב עיליש פלגא דרווחא, אמרינן דאדעתא שיטול שכר כפועל בטל, ובאיניש אחרינא כיון דנכתב בשטר פלגא באגר ופלגא בהפסד, ולא נכתב בו שיטול המתעסק שכרו כפועל בטל, לאחר שגבה הכל, אין מוציאין ממארי דעיסקא, דיתכן שנתן לו בתורת אבך רבית.

ואכתי אינו מדויק מש"כ הראב"ד שאין מעובדא דרב עיליש קושיא או סייעתא לסברא קמא דכתב, שמשמעו שהקושיא היתה אסכרת הראב"ד.

וז"ל הרמב"ן: ואני תמה עליו [פי', אר"א אב"ד], שלפי סברתו היה לו להעמיד, כגון דיהב ליה מנה בתורת עיסקא. וכתב ליה שטרא במנה. וקביל עליה

זה נעשה בלא נטילת שכר כפועל בטל, דזה יתכן רק אם נעשה פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד וכו', וכיון שהעסק עם רב עיליש נעשה פלגא באגר ופלגא בהפסד, אינו מותר א"כ נותן לרב עיליש שכר כפועל בטל, ורב עיליש ודאי לא הסכים להתעסק בחנם ולספות את בעל העיסקא באיסור רבית מדבריהם, וזה דלא כמו שכ' רבינו בפירושו שרבא בא לפרש לשון השטר ולהוציאן ממשמעותן. ולפירוש זה יש ללמוד מדברי רבא שכך היתה תק"ח, שכשאינו נוטל שכר כפועל בטל, נוטל המתעסק או פלגא באגר ותילתא בהפסד, או פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר, והיינו בלא התנו. ודלא כמו שכ' הרמב"ם שבלא התנו צריך שיהיה להתעסק ב' עדיפויות, תרי תילתי באגר ושליש מן ההפסד.

²²⁵ והאי דלא חשיב אגריה וכו' קרנא גבאי וגבינא מיניה. ואף שלכאורה גם זה אינו נכון שלא להזכיר דמי שכרו כפועל בטל בשטר העיסקא, משום החשש דילמא ימות ויוציא מהיתומים בלא שכר וכמעשה שהיה. י"ל שרב עיליש לא חשש לזה, וכמו שעשה אמימר לעיל [סח.].

²²⁶ ולא אתי לן מיניה וכו' לא תיובתא ולא סייעתא. ובשיטמ"ק גרס — ולית לן מיניה לסברא קמא דכתבינן לעיל לא תיובתא ולא סייעתא. משמע מלשון זה שהשואל הקשה קושיא מעובדא דרב עיליש, והראב"ד כתב לפרש עובדא דבני רב עיליש לפי דרכו, וסיים שבמש"כ אין קושיא עליו מבני בר עיליש ולא סייעתא, וקושיית השואל לא נודעה מה היתה. ויש לשער שהתשובה היתה להר"א אב"ד,

לימודי ניסן

להו רבא, ש"מ דלאו הכי הוה, ועוד, דאע"ג דרב עיליש גברא רבה הוה, אי כבר שקל מרי עיסקא לא מפקינן מיניה, דאי טעין ואמר כבר נתתי לו שכרו כפועל מהימן, ואי נמי לא טעין, שמא התנה עמו ליתן מן הריוח יותר על חציו א' ממאה שבו, והיינו דכתיב בשטרא אי פלגא באגר אי פלגא בהפסד כמו שהתנינו. ואי נמי אמרינן לא כך היה המעשה וכו', אלא פלגא באגר אי פלגא בהפסד התניתי עמו בלא שכר טרחו כלל, אכתי לא מפקינן מיניה כלום, שהרי רבא בתורת דלמא נחית ליה, ולאו לאפוקיה ממאריה דממונא, עכ"ל.

ובתשובה להשגה ראשונה י"ל, כיון שלא היה דו"ד ביניהם על משמעות לשון השטר, ובין מארי דעיסקא ובין בני רב עיליש הודו שלשון השטר הוא פשוטו כמשמעו שיחלקו בשוה בין בריוח ובין בהפסד, וכשהוציא עליהם שטר העיסקא שילמו לו את הקרן כפי מה שמגיע לו בניכוי חצי ההפסד, וסתמו כפירושו, שלמה יבואו לבית דין להתדיין על לא תביעה. ואפשר עוד להמתיק הדבר, שחשבו בני רב עיליש, שמה שלא היה כתוב בשטר שיתן לאביהם שכר כפועל בטל, והתנוה בעל פה, היינו משום שכך היה רצונו של מארי דעיסקא, שלא ינכו מן הקרן מה שמגיע לו בשכר פעלו, אלא בתחילה יחלקו שוה בשוה, ושכרו כפועל בטל ישלם לו אח"כ כחוב בעלמא, ולפיכך לא תבעו מיד את שכר אביהם כפועל בטל. ולאחר זמן שתבעו ולא רצה לשלם תבעוהו בבי דינא דרבא.

ובדברינו אפשר ליישב השגה השני', דאי כבר שקל מרי דעיסקא לא מפקינן מיניה, דאי טעין שכבר נתן לו שכרו כפועל מהימן, שאם נאמר שלפיכך לא כתבו תנאי השכר כפועל בטל, כדי שיטול את הקרן משלם, ואח"כ ישלם לו שכרו כפועל בטל, לא היה נאמן לומר שכבר פרע את השכר. אלא אפילו אם לא נאמר כן, אלא שכך חשבו בני רב עיליש, והא דלא כתבו בשטר, מפני שסמך רב עיליש כיון שהקדן בידו, יגבה מן הקרן אם לא ירצה לשלם לו שכרו כפועל בטל [ולפי דברי, כשחלקו העיסקא, היה דורש רב עיליש ממארי עיסקא שיכתבו לו שט"ח על סך השכר], יש לדון דהוה כטוען פרעתין תוך זמנו, שכל זמן שעוסק, והעיסקא קיימת, אפשר שא"צ לשלם לו שכרו כפועל בטל, אא"כ התנו שישלם לו מדי חדש בחדשו, ואפשר שלא היה הנוהג כן, אלא כשבאים

בשטרא פלגא בהפסד, ורווח עשרים, ויהב ליה עשרה בתורת רווחא מפורש, ובתר הכי אפסיד ובעי למשקל פלגא בהפסד, ואילו הוה גברא אחרינא, שקיל, דלא מסלקינן ליה משטרא בלא זוזי, והשתא דגברא רבה הוה, אמר רבא הכי כתיב בשטרא, דאי פלגא באגר, תרי תלתי בהפסד, וכיון דשקל פלגא באגר שקיל בהפסד תרי תלתי. ויש מבעלי סברת הרב ר' אפרים שאומר, דלא אמרינן סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא, אלא במשכנתא, שפירש להא מילתא דרב עיליש הכי, דמטי רווחא בעיסקא, ויהב ליה פלגא רווחא בתורת רווחא מפורש, ובתר הכי מטא ביה פסידא, ונח נפשיה דרב עיליש, ואתא ההוא גברא ושקיל ממוניה מבני רב עיליש, ולא שקל אלא פלגא בהפסד, ואתו בני רב עיליש בתר הכי לקמיה דרבא, ואהדר להו משום דאבוהון גברא רבה הוה, עכ"ל.

והנה הפירוש שהביא הרמב"ן מבעלי סברת הרב ר' אפרים, הוא כפירוש הראב"ד שקם בשי' רבינו אפרים, ובשינוי א', שלא הזכיר שהיתומים תבעו ממארי עיסקא שכר אביהם כפועל בטל. אמנם ממש"כ אח"כ הרמב"ן להקשות על פירוש זה, רמז לתביעת שכר של פועל בטל.

עכ"פ אפשר לומר, שהשואל, יהיה מי שיהיה, הקשה על הראב"ד שקם בשי' רבינו אפרים, דדוקא במשכנתא אמרינן סלוקי בלא זוזי כהוצאה בדיינין, ולא בשטר, איך יפרש עובדא דבני רב עיליש, דבשלמא אם נאמר דגם ניכוי החוב מן השטר הוה ג"כ כהוצאה בדיינין, יש לפרש כהרמב"ן. אבל לשי' הראב"ד שזה לא נחשב כהוצאה בדיינין, קשה כקושיית הר"א אב"ד.

וע"ז השיב הראב"ד, דאה"נ דגם באיניש אחר אילו לא פרע את הקרן היה מנכה מן הקרן את הריוח שנתן, דלא הוה כהוצאה בדיינין, אבל הכא איירינן שכבר גבה הכל הריוח והקרן, ולא קיבל עליו כי אם מחצית מההפסד, דבאיניש אחרינא אין מוציאין ממנו כלום, אבל לבני רב עיליש אנו כופין אותו לשלם להם שכר אביהם כפועל בטל, כנלפענ"ד לפרש כוונת הראב"ד שדרך האפשרות קרוב לאמת.

והרמב"ן [שם] השיג אפירוש זה, וז"ל: וזה הפירוש אינו נכון, ולישנא דגמ' לא דאיק כוותיה. דקאמר, נפוק עליהו ההוא שטרא אתו לקמיה דרבא, אלמא לאיפטורי אתו לקמיה, ובתר דעבדין לא מתמלכין. ומדלא מפרשי לה בגמ' דכבר גבי ואהדר

ותשובת רב אלפס ז"ל שראית²²⁷ הלכה היא ורבותינו התירו דבר זה מפני שהוא שוה לסתם מתני' וכו'²²⁸, הכי קאמר, אף על גב דתנן במתני' צריך ליתן לו [שכרו] כפועל בטל, כבר התירו רבותינו את העסקא בלא שכר בלבד שיהא המקבל קרוב לשכר ורחוק להפסד, אי פלגא באגר תרי תלתי בהפסד וכו', ואף על פי שלפעמים לא יארע בו הפסד כלל באותו עסק ונמצא זה מפסיד שכר טרחו, כיון דאי הוי מטי ביה פסידא הוה שקיל האי בגוויה תרי תלתי, שרי, ודין זה שוה הוא לדינא דמתניתין²²⁹. אי נמי גמרינן מהאי עובדא דאי בעי מרי עיסקא לשנויי

לימודי ניסן

לטעות. כנלפענ"ד להפך בזכותו של הראב"ד, וה' ידינני לכך זכות.

ומ"ש הרמב"ן שאם כבר גבה הכל, לא היה מוציא רבא ממון ממארי דעיסקא, דרבא בתורת דילמא אמר, איני רואה הכרח לזה לומר שרבא היה מסתפק, ואף שאמר בלשון ממה נפשך, אינו לשון מסופק, אלא כך אמר למארי דעיסקא, אם כדברין אז לא היה מסכים רב עיליש לחלק שוה בשוה, אלא כפי תק"ח, שאם פלגא באגרא לנותן, הוה תרי תלתי דהפסד שלו וכו'.

227 ותשובת רב אלפס ז"ל שראית. ובשימ"ק כתוב שראיתי, והוא ט"ס, ותשובה זו הובאה בשו"ת הרי"ף, הוצ' זאב כיעדנאוויץ, בסי' ב', ובשו"ת הרי"ף הקדום בסי' קעט, ובשיטמ"ק בסוגיין.

228 הלכה היא וכו' שוה לסתם מתני' וכו'. רבינו מעתיק ראשי פרקים מתשובת הרי"ף. וז"ל הרי"ף באמצע תשובתו: והאי דאיתמר בגמ' דבני רב עיליש נפק עלייהו שטרא דהוה כתיב ביה פלגא באגר ובהפסד. אתו לקמיה דרבא. אמר רבא. רב עיליש גברא רבא הוא ולא ספי איסורא לאינשי. וה"ק. אי פלגא באגר תרי תלתי בהפסד, אי פלגא בהפסד, תרי תלתי באגר הלכה היא ורבותינו התירו דבר זה לפי שהוא שוה לסתם מתניתין, כי אילו חלקנו אותו חלק שנוטל העוסק בסחורה מוסף על המחצית שקיבל אחריותו, נמצא מגיע ממנו מעט שכר בכל יום כמו שמפורש במשנה, וכיון שנתרצו שניהם בכך מותר, וא"צ לפסוק לו עוד שכר לכל יום ויום, עכ"ל הרי"ף. 229 הכי קאמר וכו' שוה הוא לדינא דמתני'. כל

לחלוק נותן לו שכרו כפועל בטל. ואולי שהיה נאמן שפרע לאביהם במיגו שהיה יכול לומר שפרע לבני רב עיליש, דהוא בעיא דלא איפשיטא [ב"ב, ו.] ואולינן לקולא דנתבע. ועוד יש לדון לדמות דין זה לשכר סופר לכתוב לו כמה קונטרסים, כל קונטרס מיד זמנו הוא, וה"ה בכל מלאכה המתפרדת כיוצא בזה [הגהת הרמ"א, חו"מ סי' עח, סוס"י א']. ועוד דהא אביי ורבא סברי דעביד איניש דפרע בגו זימנא [שם, ה:]: ועובדא זו באה לפני רבא. והנכון ליישב הראב"ד כמו שכ' הרמב"ן לבסוף, שטען מארי דעיסקא שלא כך היה המעשה, אלא התניתי עמו לחלק שוה בשוה בין בהפסד בין בריוח מבלי ליתן לו שכר כפועל בטל, וכיון דרב עיליש גברא רבה, בטוחים אנו שהוא משקר, וודאי התנה עמו כע"פ שיתן לו שכר כפועל בטל. ומש"כ הרמב"ן בתחילה שמא התנה עמו ליתן מן הריוח יותר על חציו א' ממאה שבו, תודה לה' שגם אני כיונתי לקושיא זו, ומצאתיה אח"כ בפנ"י, וכבר קדמונו רבינו הרמב"ן. אמנם לפי פירוש רבינו שהרו"ד היה על השכר כפועל בטל, אבל לשון השטר אנו מניחים אותו כפשוטו, יתכן שלפירוש זה בשום אופן לא היו מוציאים את הלשון ממשמעו ולומר שמש"כ פלגא באגר ופלגא בהפסד, כלומר, פלגא באגר ובהפסד כפי שהתנינו, שכולי האי היה להם לפרש כן בשטר ולא לסמוך אדברי נביאות, אלא ודאי כמו שסיים הרמב"ן לבסוף, שטען מארי דעיסקא שהתנו הכל כמו שמפורש בשטר שיחלקו הכל למחצה מבלי שכר עמלו, ואנן סהדי שרב עיליש לא היה עושה כן, והתנה על פה, או שסמכו על תק"ח שצריך לשלם לו שכרו כפועל בטל. ומה"ט גם כן אין לומר שמא קצץ עמו דינר לשכרו, דאם לא עשו כתק"ח, ודאי שהיה דורש רב עיליש שיכתבו את התנאי בשטר שני שלא ליתן מקום

הדין עיסקא משאר עסקי לטפויי ברווחא לנפשיה או לבצורי כל היכא (דמרפי) [דמטפי] בפסידא או מבצר ביה (כל קביל) [מלקבולי] רווחא שרי, ובלבד שיהא (רחוק להפסד וקרוב לשכר) [קרוב להפסד ורחוק לשכר] כלומר שיהא חלקו בהפסד גדול משל מקבל. גם אם ירצה להתנות עם המקבל שיטול הוא שני חלקי הרווח ושלושה חלקי ההפסד, הרשות בידו, לפי שאין קיצבה לתנאי השכר וההפסד, רק שיהא חלק ההפסד גדול לבעל העסק מחלק השכר²³⁰. וכן הדין בזמן שהוא מתנה עמו מחצה שכר ומחצה הפסד, אם רצה לפסוק עמו דינר בשכר עמלו פוסק ואף על פי שבטלתו גדולה מזו. וזהו שאמרו כמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט, כלומר, הכל לפי מה שיפסוק עמו. ומשנתנו שאמרה שכרו כפועל בטל, בסתם קאמר. מ"מ

לימודי ניסן

ופעמים לא יארע בו הפסד, ונמצא שאין המתעסק נוטל כלום בעד שכר טרחו, והוה כצ"א בריבית [עי' תוד"ה אמר רב, סט.]. קמל"ן דאינו כן, דכיון דאין^{הערה} שליש לרווחו, ורביעיתו להפסד בלי שכר בטלה, גם מטא ביה הפסד הוה שקיל האי בגוויה תרי תילתי, נמצא שרק תילתא הוה מלוה, והמתעסק נוטל פלגא ברווחא, ומה שנוטל יותר מחלקו הוה שכר טרחו. או לאידך גיסא, כיון שנוטל המתעסק פלגא באגר, הרי שחצי העיסקא היא שלו, ואם אירע הפסד בדין שיפסיד מחצה, וכיון שאינו מפסיד כי אם תילתא, זה הוה כשכר טרחו, וכיון דשכיח הפסד, לא הוה כצ"א בריבית. וצע"ע.

ואמנם מדברי הרי"ף משמע שהוקשה לן, דכיון דקתני במתני' שנוטל שכר כפועל בטל, אמאי מותר לקבל עיסקא ע"מ שיטול פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר, לפעמים שאינו מגיע זה לשכרו כפועל בטל. ועז"כ, כיון שנוטל שכר מוסף על מחציתו ומחלקים שכר זה לכל ימי השותפות, הוה כדינא דמתני' כיון שנתרצו לזה. ואינו ברור לי כ"כ כוונתו בזה, אם כיון לומר שברוב פעמים הוה תרי תילתי באגר שוה או קרוב לשכר כפועל בטל, ולפיכך התירו רבותינו דבר זה, או כוונתו לומר שדוקא בהתנו לחלק באופן זה הרוח וההפסד, מותר, ומתני' איירי בסתם. וצ"ע.

ואולי שלמד רבינו מהא דבסתם עיסקא נוטל שכר כפועל בטל, ובהתנו — לפי שיטתו — די בקוצץ לו דינר, ה"ה בסתם עיסקא כשאינו מקבל שכר בטלה, הוה לנותן פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד, כשהתנו די אם חלק ההפסד קצת גדול מחלק הרווח, דסברו וקיבלו ככה. אמנם בקצץ לו שכר כ' רבינו דלכה"פ בעינן שיהא דבר חשוב כגון ריש עגלא לפטומא, או קצץ לו דינר, וכאן לא התנה דבר זה שחלק ההפסד שגדול מן הרווח יהיה דבר חשוב. וצ"ע.

230 אי נמי וכו' רק שיהא חלק ההפסד גדול לבעל העסק מחלק השכר. איני יודע אם רבינו כ"כ לדעת עצמו, או שהוא המשך ביאור בשי' הרי"ף בתשובותיו, דאיתא בתשובת הרי"ף שא"צ בעיסקא שיהא דוקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, אלא ה"ה לשליש או לרביע, פי', שיטול שליש הרווח מהעיסקא, והוה שליש העיסקא שלו בתורת מלוה,

בעינן דבר חשוב²³¹ כדאמרינן בגמ'²³² אמר רב ריש עיגלא לפטומי, וכן אמר שמואל קוצץ לו דינר. והכי איתא בירושלמי²³³. חד בר נש אשאל (דינרא) [דינרין] לחבריה אמר ליה סב תרין דינרי אגרך ומאי דעבדין, ידי ודידך. והכי פסק בעל ההלכות²³⁴. והכי מסתבר טפי מההוא טעמא דכתב רב אלפס ז"ל בהלכותיו²³⁵ דקאמר והלכה כר' מאיר דאמר בין מרובה בין מועט דסתם מתני' כוותיה. מיהו לאו בכולה יומא דשותפותא קאמר אלא דכל יומא ויומא קאמר. זהו טופס דבריו, ולפי דבריו בין מרובה בין מועט דקאמר, לפי אומנתו קאמר, שהיה גדול או קטן. והא מילתא דריש עיגלא לפטומי קשיא עליה²³⁶.

לימודי ניסן

231 מ"מ בעינן דבר חשוב וכו'. ובשו"ע י"ד [סי' קעד, סי' ג] כתב המחבר אבל אם פסק עמו בתחילת העסק שכר טרחו בדבר ידוע ואפילו בדינר מותר. ובחכ"א כלל קמב ס"ב כתב דבנדרצה זה אפילו בדבר מועט מותר, ובחור"ד, חידושים סק"ט, כתב שלכה"פ בעינן שוה פרוטה. ומדברי רבינו התבאר דאינו כן, אלא אפילו בהתנו צריך שיהיה השכר דבר חשוב. ודע שממה שכ' רבינו דבעינן שיקצוץ דבר חשוב, נתיישבה השגת הרמב"ן על פי' בעל המאור שהוא כפי' רבינו. וז"ל במלחמות ה': מדאוקימנא לר' יוסי בר' יהודה בשיטה וסבר לה כאבוה ולא אוקימנא כר' מאיר דהא נסיובי ותותרי ודאי ספק הוא, אלא ש"מ דלר' מאיר הכל לפי מה שהוא, ומשום הכי נדינן בגמ' מיניה ואוקימנא ת"ק כר' שמעון, וריב"ז כר' יהודה בשיטה דאבוה עכ"ל. ולפי מש"כ רבינו דלר"מ בעינן שיהא קוצץ דבר חשוב, אי אפשר לאוקים ריב"ז כר"מ, דנסיובי ותותרי לאו דבר חשוב הוא. אלא שיש לשאול מנלי' להגמ' דלר"מ בעינן דבר חשוב. ונ"ל דיש גי' אחרת בדברי רבינו מ"מ בעינן דבר קצוב, ונסיובי ותותרי לאו דבר קצוב הוא. וזה נשמע מדברי רב שאמר בין מרובה בין מועט, אבל דבר קצוב בעינן. כנלפענ"ד.

232 כדאמרי' בגמ'. [סט.]

233 והכי איתא בירושלמי וכו'. בפירקין, הלכה ג. פי', שנתן לו מעות לעסק למחצית שכר, ופסק לו ב' דינרין בשכר טרחו. ומכאן שאם פסק שכר בתחילת העסק א"צ לתת לו כפועל בטל.

234 והכי פסק בעל ההלכות. הלכות גדולות, הלכות ריבית, דף צו. ג', בדפוס ויניציאה.

235 235 בהלכותיו — . הרי"ף בפירקין [לט; דפוס וילנא]. וצע"ק למה שבק רבינו תשובת הרי"ף שהיה עוסק בה ומפורש בה באריכות פירושו בדברי ר' מאיר, והביא ממש"כ הרי"ף בהלכותיו. ואולי שמפרש מש"כ הרי"ף בהלכותיו: ומיהו הא דר"מ בין מרובה בין מועט וכו' אלא בכל יום ויום קאמר עד מישלם יומי דשותפותא, דיהיב ליה כל יומא כפועל בטל של אותה מלאכה דבטל מינה, והיינו דקאמר בין מרובה בין מועט כדפסקו ומתנו אהדדי לפום ההיא עבידתא דבטל מינה. דמשמע לרבינו ממש"כ הרי"ף כדפסקו, היינו בתחילת העסק, ש"מ שסבר שגם בהתנו צריך לתת לו שכר כפועל בטל, ולא מועיל התנאי לפחות משכר זה. ואינו מפרש שקאי הרי"ף אשעת חלוקה. איברא שגם בתשובה הנ"ל כתב שאם פסק דינר בשכרו מהני דוקא בפיטום עגלים שמבטל רק מקצת היום ולא בחנוני שמבטל כל היום. וצ"ע.

236 236 והא וכו' דריש עגלא לפטומא קשיא עלי'. פי', שמזה אנו רואים שבפסק א"צ לשלם לו שכר כפועל בטל, דאל"כ רב דלא כמאן. ואין לומר דהרי"ף יפרש דרב איירי באית ליה תורי לדידיה, ואז די בהתנה ריש עגלא לפטומא. זה אינו, שהרי"ף כ"כ אמה דמהני לרב מותר שליש בשכר דזה מותר רק ביש לו עסק אחר, ולא אמש"א רב ריש עגלא לפטומא, ומשמע דזה מותר אפילו אין לו עסק אחר. אמנם הרי"ף בתשובה הנ"ל כתב וז"ל: ומ"מ שמעי' מיהא דלא אמר רב אלא בדאית ליה תורא לדידיה, אבל אי לית ליה מודה ליה לשמואל דצריך לקצוץ לו דינר. ושכירות זו אינה בחנוני וכיוצא בו שבטל כל היום, אלא במי שבטל מקצת היום ומש"ה פוסק לו דינר ודיו וכו' וכן זה הדינר אינו דינר דוקא, אלא מה

וברייתא הכי פי' דר' [מאיר] היכא דאתני בהדיא בשכרו הכל לפי מה שהתנה בין מרובה בין מועט. ורבי יהודה סבר אינו (יכול) [צריך] להתנות אלא אפילו בסתם ולא טיבל עמו אלא בציר זהו שכרו. ורבי שמעון דאמר נותן לו שכר משלם, בסתם קאמר²³⁷. ונראה לי דהיינו כסתם מתני' דקתני כפועל בטל דקא מסיים עליה בתוספתא²³⁸ ואינו דומה עושה מלאכה ליושב בטל, והיינו כפועל בטל. והאי סיומא דתוספתא נמי קשיא על פי הרב אלפסי ז"ל²³⁹ דוק ותשכח.

לימודי גימין

שאינו דומה היושב בחמה ליושב בצל, שאם מלאכתו הראשונה היתה בחמה, ועכשיו יושב בחנות, אומדים כמה רוצה אדם לפחות משכרו כדי שיעבוד בתנאים יותר נוחים.

ומש"א אינו דומה העושה מלאכה ליושב ובטל, נ' שסובב אדברי ר"מ דאמר כפועל בטל, היינו שנותן לו שכרו כאילו הוא איש בטל שאין לו שום מלאכה, ועז"א ר"ש שאינו כן, שאינו דומה עושה מלאכה ליושב בטל, שהרי המתעסק לא היה יושב בטל. ומכאן שמש"א ר"מ נותן לו שכרו כפועל בטל, היינו כיושב ובטל לגמרי. ולפי זה משנתנו אתיא כר"ש, וקשה על הרי"ף שפי' שמשנתנו אתיא כר' מאיר בברייתא דאמר כמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט, פי', שאין שכר קבוע לזה אלא הכל הוא לפי אומנותו, ולפי האדם, והיינו כפועל בטל דמתני'. ומיניה דב"ש דאמר שכרו משלם, היינו שצריך לתת לו שכר המלא שהיה מקבל במלאכתו הראשונה, ובתוספתא מבואר שר"ש מבאר את דבריו שמש"א נותן לו שכרו משלם ואינו דומה וכו', היינו כפועל בטל מאותה מלאכה דבטל מינה. ויעז' בהע' 194 שכתבתי שגירסת רבינו במשנתנו היתה אא"כ נותן לו שכרו כפועל בטל, ולא היה גורס תנא כפועל בטל, וגרס מיד שאלת הגמ' מאי כפועל בטל. אמר אביי כפועל בטל מאותה מלאכה דבטל מינה, היינו כמי להוציא מדברי ר"מ שאמר כפועל בטל, היינו כמי שנותן מעות לעיסקא לאיש שיושב בטל לגמרי, וצ"ל לכאורה שאביי גופא קא מוהב ומפרק, היינו שאביי סובר כר"ש, דאל"כ מנא ליה הא גופא, דילמא משנתנו כר"מ. [ועי' בתוד"ה ונותן לו שכרו וכו', סח. שפירש מש"א ר"ש ואינו דומה עושה מלאכה ליושב בטל, לאו בטל לגמרי, דלאו בטל לגמרי, אלא מאותה מלאכה החמורה, ודלא כמו שפירשתי בדברי ר"ש, ודבריהם מתאימים יותר לדברי הגמ' לקמן

שהתנו זה עם זה הן פחות הן יותר, עכ"ל. הרי שנשמר הרי"ף מקושיית הראב"ד, וכתב בשקצץ לו דינר, וכן ריש עגלא לפטומא, מותר דוקא כשמבטל בעסקו רק מקצת מהיום, ולא כחנוני שטרוד כל היום בעיסקא.

ואולי שמטעם זה העתיק רבינו מש"כ הרי"ף בהלכותיו ולא בתשובותיו, שהיה להרי"ף לפרש דבריו ולומר בד"א שצריך לתת לו שכר כפועל בטל, או שנוטל תרי תלתי באגר, בחנוני שמבטל כל היום, אבל אם מבטל מקצת היום, די בקצץ לו שכר כ"ש, ומותר שליש בשכרך אסור אא"כ יש לו עסק אחר. ²³⁷ ור"ש וכו' שכרו משלם, בסתם קאמר. פי' דר"ש סובב אדברי ר"י דאמר גם בסתם די בטבל עמו בציר, וחולק עליו ר"ש, וסבר דבלא התנו צריך לשלם שכרו משלם, והיינו כפועל בטל דמתני'. וצ"ע, דלפי זה אין הכרח שר"מ חולק על זה, ודילמא בסתם גם הוא מודה לר"ש דנותן לו שכרו משלם, דהא ר"מ איירי בפסק שכר בתחילת העסק. וכמו שר"ש מודה לר"מ דכפסק מהני בין פסק שכר מרובה, בין שכר מועט, ה"ה שיתכן שר"מ מודה לר"ש דבסתם נותן לו שכרו משלם, ואתיא משנתנו כר"מ, כמו דאמרי' בכ"מ סתם מתני' ר"מ. ועי' בדברינו הבאים:

²³⁸ בתוספתא. פרק ד', מ"ז.

²³⁹ והאי סיומא וכו' קשיא על פי' הרב אלפסי וכו'. וז"ל התוספתא: המושיב את חבריו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל, דברי ר' מאיר. ר"י אומר אפילו אכל פתו בציר ואפילו אכל עמו שתי גרוגרות זה הוא שכרו. ר"ש אומר נותן לו שכרו משלם. אינו דומה העושה מלאכה ליושב ובטל, ואינו דומה היושב בחמה ליושב בצל, עכ"ל התוספתא. ומפרש רבינו דמה דקתני אינו דומה וכו' הוא סיומא דר"ש, הרי שר"ש סבר שמשלם לו שכר כפועל בטל מאותה מלאכה דבטל מינה, ולזה אמר

והיכא דאמר איניש לחבריה הילך מעות למחצית שכר ולא אמר ליה לא בהפסד ולא בשכר עמלו. אי איכא מנהגא ידיע בההוא דוכתא בתר מנהגא אזלינן ובלבד שלא יהא שם איסור באותו מנהג. ואי ליכא מנהגא מסתברא לן דיד בעל המעות על העליונה, שאם יש ריוח באותה חלוקה אינו נותן לו שכר עמלו, שהוא אומר לו אילו היה שם הפסד הייתי מקבל עלי ב' חלקים. ואם יש שם הפסד ורואה כי ב' חלקי הפסד גדולים מחצי שכרו²⁴⁰ אומר לו שכרך

לימודי נים

ולפי אומנותו וכמפורש ברי"ף, וככה משלם לו בשביל טורחו בחצי הפקדון של העסק. למשל אם הוא חייט, ובשעה שאין לו מלאכה היה נוטל חצי זוז לעבודת התפירה ליום א', משלם לו חצי זוז ליום, וכדומה לזה. ונמצא שאינו נותן לו שכרו הגמור שהיה מקבל במלאכתו הראשונה, אבל לר"ש נותן לו שכרו משלם, פי', שכרו הגמור שהיה מקבל במלאכתו הראשונה, וע"ז סיימה הברייתא דגם לר"ש א"צ לשלם לו כל השכר שהיה מקבל במלאכתו הראשונה, שאומדים כמה היה רוצה אדם לפחות משכרו כדי להקל בעבודתו, שאם מלאכתו הראשונה בשדה, ועכשיו יושב בצלו של חנות, היה מסכים לפחות משכרו כדי להקל בעבודתו, ומה דקתני בתוספתא אינו דומה העושה מלאכה ליושב ובטל, היינו שביושב בחנות יושב בטל הרבה זמן, ובמלאכתו הראשונה היה טרוד כל הזמן. והרי"ף קיצר ולא הביא סיומא דהתוספתא, כיון דסבר דאין הלכה כר"ש, אבל ודאי שגם הוא סובר דלר"ש שכרו משלם היינו שאומדין כמה אדם רוצה ליבטל ממלאכה כבידה ולעשות מלאכה קלה, וזהו באמת שכרו משלם, אבל ר"מ שאמר כפועל בטל, סובר דאינו נותן לו שכרו משלם של מלאכתו הראשונה בניכוי משכירותו מחמת הקלת המלאכה, אלא נותנים לו כמה היה נוטל במלאכתו הראשונה כשהיה יושב בטל, אע"פ שהיה עסוק כל היום ומרויח הרבה. וסיומא דהאי ברייתא לק"מ על פירוש הרי"ף. וקושיית רבינו לא נתבררה לי לקוצר השגתי.

240 מחצי שכרו. פי', כשנותן לו שכרו כפועל בטל, אינו נותן לו כי אם חצי שכרו, שהרי עוסק גם בשביל חלקו, שאם שניהם היו עוסקים בעסקא, היה עובד א' מהם יום אחד, והשני יום אחר, ואם כי שורת הדין והשכל מורה כן, כמדומני שלא ראיתי דין זה מפורש בראשונים, וכאן הוא הפעם הראשונה שרבינו כותב דין זה.

עו:]. ויוצא מהנ"ל שבמושיב את חבריו לחנות למחצית שכר, כיון שעסק זה טורדו כל היום, דעת הרי"ף שבין התנו ובין לא התנו צריך לשלם לו שכר כפועל בטל בהשוואה למלאכתו הראשונה. ולא מהני קציצת דבר מועט כי אם בעסק שמבטל רק קצת זמן, כגון שנתן לו עגל לפטום למחצית שכר שקוצץ לו דינר, ודינר לאו דוקא אלא בכל מה שנתרצה סגי. והמאירי כ' לשיטה זו שצריך לשלם לו דמי מזונות. והראב"ד (מחלק 1) דבהושיבו לחנות סתם נותן לו שכרו כפועל בטל כהנ"ל, ובקצץ (2) מותר אפי' קצץ דבר מועט אכל ימי השותפות, אמנם מצריך שהדבר מועט צריך להיות דבר חשוב. ובנתן לו מעות לעסק ע"מ שלא יטול שכר כפועל, אז מתק"ח (3) נוטל המתעסק פלגא באגרא ותילתא בהפסד, או פלגא בהפסד ותרי תילתי באגרא. (4) ואם התנו סגי כל שחלק ההפסד של הנותן גדול מריוחו.

והנה רבינו הקשה על הרי"ף עוד קושיא, דלמה צריך לשלם שכרו משלם לר"ש. עי' בפירושי רבינו ד"ה ת"ר כמה הוא שכרו. וזה כמו שהקשה רב אתנא דתני קמיה דרב נותן להם שכרן משלם [היינו בהשוכר את האומנין והלכו חמרים ולא מצאו תבואה] אמר ליה חביבי אמר אילו אנא הוא, לא הוה יהיבנא להן אלא כפועל בטל ואת אמרת נותן להם שכרן משלם. והא עלה קתני — אינו דומה הבא טעון להבא ריקן, עושה מלאכה ליושב בטל. לא סיימיה קמיה, יעוי"ש. ואותה קושיא יש להקשות על ר"ש, לפי מה שמפרש הרי"ף בדבריו שנותן לו שכרו משלם אינו כפועל בטל.

ולפענ"ד חדא קושיא מתורצת בחבירתה. דהרי"ף מפרש שמש"א ר"מ בברייתא כמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט, הוא כמו שנאמר בתוספתא שנותן לו שכרו כפועל בטל, וכדפירש אב"י כפועל בטל מאותה מלאכה שבטל מינה, ושמן כמה היה רוצה ליטול בשכר אומנותו כשיושב בטל, והכל לפי האדם

אתה נוטל ותטול חצי ההפסד²⁴¹. כך נראה לי מפני שהעסק בחזקת בעלים הוא ויתרון חלק ההפסד שהוא נוטל משום שכר המקבל הוא, אם בא השכיר להוציא שכר מרובה מן השוכר

לימודי ניסן

בהפסד, והאי דשטר כיס היוצא על היתומים, משום דיד בע"ה על העליונה מצי למימר פלגא בהפסד בעינא. ולא נהירא, דהא רבא סתמא איתמר ולא איירי דוקא בדיהיב ליה שכרו כפועל, דסתם עיסקא מיניה וביה שקיל, וכמימרא דרבא דבסמוך חד עיסקא ותרי שטרי פסידא דמלוה, עכ"ל הר"ן.

הרי שכ' בשם הראב"ד דבסתמא יד בע"ה על העליונה, והברירה בידו או ליטול פלגא בריוח כשיש ריוח, או פלגא בהפסד כשיש הפסד, והשמיט מש"כ הראב"ד שנתן לו למחצית שכר.

וכן המאירי, שם בד"ה כבר ביארנו, הביא דברי רבינו, והוסיף וניסח דבריו כפי הבנתו, וז"ל: מעתה מי שאמר לחבירו הילך מעות למחציה שכר ולא פירש לו בהפסד כלום, או שמסר לו בסתם וכו', ואם אין שם מנהג יראה לגדולי המפרשים [הראב"ד] שיד בעל המעות על העליונה, שאם יש שם ריוח אינו נותן לו שכר עמלו וכו', ואם יש שם הפסד ורואה ששני חלקי ההפסד גדולים מחצי שכרו, אומר לו שכרך אתה נוטל ותקבל חצי בהפסד, הואיל ובידו להתנות מתחילה לאיזה צד שירצה, אף עכשיו הדין כן, עכ"ל. הרי שהר"ן והמאירי פירשו דברי רבינו שלא בדיוק נקט שנתן לו מעות למחצית שכר, אלא שה"ה במסר לו סתם, יד בעל המעות על העליונה, ולא הקשו על הראב"ד דהוה כריבית גמור כדהקשה הגאון ר' יצחק מאלצאן זצ"ל, וכוונתו לכאורה דהן שיהיה ריוח הן שיהיה הפסד, לא יטול המתעסק כלום במה שהתעסק בחלק הפקדון.

וניחזי אנן, אם יהיה ריוח יטול הנותן פלגא בריוח, ולא יתן למתעסק כלום בעד טורחו, שיכול לומר אילו היה הפסד הייתי מקבל עלי ב' חלקי ההפסד, וכשיהיה הפסד אז יש הברירה בידו לקבל עליו חצי ההפסד ולשלם שכר למתעסק כפועל בטל, או לקבל עליו תרי תילתא הפסד, ולא לשלם לו שכר כפועל בטל, ולצד ההפסד יקבל המתעסק עדיפות מחמת טורחו, או שיפסיד רק תילתא או שיפסיד מחציה ויטול שכר כפועל בטל, ואיני רואה שום נפק"מ בין נותן לו המעות למחצית שכר, שאם יהיה ריוח יקבל פלגא באגרא, ואם יהיה הפסד הברירה ביד הנותן

הגהת הגר"י מלצאן זצ"ל על הראב"ד בתמים דעים, דעות הר"ן והמאירי בענין זה.

241 והיכא וכו' הילך מעות למחצית שכר וכו' ותטול חצי ההפסד. וז"ל הגאון הרב ר' יצחק מאלצאן בהגהותיו על תמים דעים [סי' נא, סעי"ק ד]: נ"ל דדוקא בפירוש למחציה שכר, דאז אם יהיה הפסד בהכרח יהיה למקבל מותרות בזה, או שיקבל רק שליש בהפסד או שיתן לו כפועל בטל, אבל אם נתן עיסקא בסתם א"א לומר דהברירה תהיה ביד הנותן, דאז כשיהיה ריוח יאמר דהיה מקבל תרי תילתא בהפסד, וכשיהיה הפסד יאמר דהיה מקבל שליש בריוח, וא"כ הוה ריבית גמור, ובוה אפשר שיודה הראב"ד לשיטת רש"י בב"מ [קד:]. וזה דלא כדברי הגדולי תרומה שם. וצ"ע דגם מדברי הגר"א ביו"ד סי' קעד סעי"ק יז לא משמע הכי, עכ"ל. והנה מש"כ דאם נתן העיסקא בסתם, אם תהיה הברירה ביד הנותן הוה ריבית גמור, אם כוונתו לומר דהוה ריבית מה"ת, הפריז על המידה, שהרי באותה תשובה כ' הראב"ד שאם קיבל עיסקא למחצית שכר, וכל ההפסד על המקבל, עבר אדרבנן, הרי אף שכל האחריות על המקבל והוה ככולה מלוה ונותן מחצית הריוח לנותן העיסקא, לא הוה אלא מדרבנן, כש"כ בנידון ידידיה שאין כל ההפסד עליו, דלא הוה אלא איסור מדרבנן לשי' הראב"ד. ועי' לעיל בהע' 215 מש"כ בשם הרמב"ן בטעמא דמילתא.

ומש"כ שגם מדברי הגר"א משמע שהברירה ביד הנותן אפילו בנתן לו סתם ולא התנה למחצית שכר, כונתו שהגר"א סובב אדברי המחבר שנתן לו מעות לעיסקא בסתם, ועז"כ הגר"א שלהראב"ד הברירה ביד הנותן. ובאמת בחי' הר"ן בפ' המקבל [קד:] הוא מפורש יותר, וז"ל: אבל הראב"ד כתב בתשובת דיני העסק דהא דאמר רבא עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, דוקא דיהיב לו שכרו כפועל, אבל בסתמא לא, אלא או פלגא באגר ותילתא בהפסד, או פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר ויד בע"ה על העליונה, דאי חזי ביה רווחא מצי אמר תרי תילתי בהפסד בעינא והשתא שקילנא פלגא ברווחא, ואי חזי ביה פסידא אמר תרי תילתי באגר יהיבנא והשתא לא שקילנא אלא פלגא

לימודי ניסן

הערמה הניכרת. וברור שהר"ן והגר"א לא כיונו לזה, ואעפ"י שכשניסח הר"ן בקיצור תוכן שיטת רבינו הזכיר שהברירה ביד הנותן, לומר אם יש ריוח, יטול חצי הריוח, ואם יש הפסד יטול חצי ההפסד, ולא הזכיר שאז צריך לשלם לו שכר כפועל בטל, אין זה מחמת שסובר שא"צ לשלם לו שכר טורחו, אלא שהעתיק רק את נקודת החידוש של הראב"ד שבדעתו לחלוק עליה, והוא שאימתי אמרינן דסתם עיסקא הוה פלגא מלוה ופלגא פקדון, דוקא כשהתנה לתת לו שכר כפועל בטל, אבל בסתם שלא התנה לתת לו שכר, הוה או פלגא באגר ותילתא בהפסד, או פלגא בהפסד ותרי תילתא באגר, ויד בע"ה על העליונה, והר"ן סובר שגם בסתם הוה פלגא בהפסד ותרי תילתא באגר, אבל ודאי שלהראב"ד אם נוטל הנותן רק פלגא בהפסד, צריך לשלם לו שכר כפועל בטל.

וכ"כ המאירי כמו שהעתיקתי לעיל. כנלפענ"ד

והרבה ראשונים חולקים על עיקר חידושו של הראב"ד שהברירה ביד הנותן, ה"ה רש"י הרי"ף, הרמב"ן, הרשב"א ועוד, יעוי"ש בביאור הגר"א סעי' ק"ז, וסוברים דסתם עיסקא אם הפסידו יש למתעסק להפסיד המחצית שהוא עליו כמלוה, ואם הרויחו יטול המתעסק שני שלישי הריוח ובעל המעות שלישי.

ויש לבאר מחלוקתם בב' אנפי:

(א) הראב"ד סובר שהעסק הוא בחזקת בעל המעות, והמתעסק הוה המוציא, והממע"ה. והם סוברים שהעסק הוא בחזקת המתעסק שהוא תפוס בו, ונותן המעות הוה המוציא.

(ב) שהחולקים על הראב"ד סוברים שכך היתה תקנת חכמים בסתם עיסקא, שהמתעסק נוטל תרי תילתא מהריוח, ואם יש פחת מפסיד מחצה, ואם באו לחלוק ריוח מחצה על מחצה, צריך לתת לו שכר כפועל בטל, ואם לא רצה ליתן לו שכר שבכל יום, לא יטול בריוח כי אם שלישי.

והראב"ד סובר שאם התנה לתת לו שכר כפועל בטל, אז הוה העסק חציו מלוה וחציו פקדון, אבל בסתם הדין הוא רק שתהא עדיפות אחת להמתעסק בשביל שכר טורחו, והברירה ביד הנותן, או לתת לו תרי תילתא מהריוח, או מחצית מהריוח ויקבל עליו תרי תילתא מההפסד, או יחלקו בשוה ויתן לו שכר שבכל יום כפועל בטל. ואם לא התנה בתחילה, יכול להתנות לבסוף, שאם יהיה הפסד, שיפסיד המתעסק

להחליט שיפסיד המתעסק פלגא בהפסד ויטול שכר כפועל בטל, או שיפסיד רק תילתא, ולא יטול שכר טורחו, ומה שמפסיד פחות הוה כשכר טורחו. וכן הוא בנותן לו מעות סתם, אם יהיה ריוח לא יתן לו פחות ממחצה, ואם יהיה הפסד עדיף המתעסק מהנותן, שיפסיד רק תילתא, או שיפסיד מחצה ויטול שכר טורחו, ולא טרח בחצי הפקדון בכדי. ודברי הגאון שגבו ממני. (והרמב"ן והרשב"א חולקים על הראב"ד, וסוברים דסתם עיסקא אם הפסידו יש למתעסק להפסיד המחצית שהוא עליו כמלוה, ואם הרויחו יטול המתעסק שני שלישי הריוח ובעל המעות שלישי.)

ביאור בהגהת הגר"י מאלצאן זצ"ל, פי' בדברי הראשונים בדעת הראב"ד ליישב קושיית הגר"י מאלצאן

ולאחר העיון, נראה שנתקשה בדברי הגר"א שפסק המחבר [יו"ד, קע" ס' ד] דבנתן לו בסתם ואינו רוצה לשלם לו שכרו כפועל בטל, אז יש למתעסק ב' עדיפויות, שאם יש ריוח נוטל המתעסק ב' חלקים, ואם יש פחת מפסיד רק שלישי, ועל זה כתב הגר"א שהראב"ד חולק, וסובר דהברירה ביד הנותן, והיינו באופן שאינו רוצה לשלם לו שכרו כפועל בטל, ואז יכול הנותן להחליט שאם יש ריוח, יתן לו חצי הריוח, ואם יש הפסד, יקבל עליו חצי ההפסד, שיכול לומר אילו היה ריוח הייתי מקבל רק שלישי, וע"ז שפיר הקשה דא"כ הוה המתעסק קרח מכאן ומכאן, ולא יקבל שום שכר בעד טורחו בחצי הפקדון, שיד בעל המעות על העליונה ויחליט תמיד חלוקת הרווחים וההפסדים לטובתו. והנה אם זאת היא קושייתו היה לו להקשות ביתר שאת, לא רק ממש"כ הראב"ד שנתן לו המעות למחצית שכר, ולא בסתם, אלא ממש"כ להדיא שנותן עדיפות למתעסק בזה שמשלם לו כפועל בטל, או שמפחית חלקו מההפסד. ועוד, דהא כ' הראב"ד שכמו שיכול להתנות בתחילת העסק כך יכול להתנות לבסוף, ולית מאן דפליג שאסור להתנות בתחילת העסק שהברירה תהיה ביד הנותן להחליט שאם יהיה ריוח יתן לו מחצה, ואם יהיה הפסד יפסיד המתעסק מחצה, בהתנצלות שאם היה ריוח היה נותן לו תרי תילתא, דאטו בשופטני עסקינן, והוה כהתנה שיתלקו שוה בשוה הן בריוח והן בהפסד ולא ישלם לו כלום בעד טורחו, והוה

עליו להביא ראיה. ועוד שהרי רשות ביד בעל המעות להתנות בכל תנאי שירצה למחצה

לימודי ניסן

ואפשר שהולכין בשי' הריטב"א, שאם אחריות כל העסק הוה על המתעסק הוה מלוה גמורה, והריוח שנותן לו הוה ריבית גמורה מן התורה. וכן נראה מלשון הרא"ה, הובא בב"י [יו"ד סי' קעז], וז"ל הב"י: ואם כתוב בשטר או פלגא באגר ותילתא בהפסד, או פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר, כתבו תלמידי הרשב"א בהמקבל בשם הרא"ה דיד המקבל על העליונה משום דתפיס, ושלא כדברי הראב"ד דאמר דיד בעל הממון על העליונה, עכ"ל הב"י.

שו"ט בהשגת הראב"ד על הרמב"ם אם דעתו שונה מחש"כ בתשובותיו או לא

והנה הרמב"ם [הל' שלוחין ושותפין, פ"ו – ה"ג] פסק שאם נתן לו מעות לעיסקא בסתם, ואינו רוצה לשלם לו כפועל בטל, צריך לחת' למתעסק ב' עדיפויות, שאם יהיה ריוח נוטל המתעסק תרי תילתא, ואם יהיה פחת, מפסיד רק תילתא. והראב"ד חולק עליו, וסובר דדי בעדיפות אחת שנוטל תרי תילתא באגרא ופלגא בהפסד. ולא כ' שם הראב"ד שהביררה ביד הנותן לתת לו פלגא באגרא, שיכול לומר אילו היה שם הפסד היה מקבל תרי חלקי ההפסד. ולא נתבאר לי אם שיטת הראב"ד בהשגותיו שונה ממש"כ בתשובת דיני העסק, ובהשגותיו סובר כשיטת הרמב"ן וש"ר דבסתם עיסקא אם הפסידו יש למתעסק להפסיד המחצית שהוא עליו כמלוה, ואם הריוחו יטול המתעסק שני שלישי הריוח, ובעל המעות שלישי, וא"י מה כתב באחרונה אי השגתו, או תשובתו. ולפי מה שדנתי בדבריו, דדוקא אם טוען הנותן שכך היה בדעתו בתחילת העסק, להפסיד תרי תילתא אם יהיה הפסד ולתת למתעסק פלגא באגרא, נאמן לומר כן שיד בעל המעות על העליונה, אבל אם אינו טוען כך, גם הראב"ד יודה שמתק"ח נוטל המתעסק תרי תילתא בפלגא ופלגא בהפסד, אז יש להשוות דבריו בהשגתו ובתשובתו שלא יסתרו אהדדי, דבהשגתו על הרמב"ם דלא אמרינן שטוען בעל המעות שבדעתו היה לקבל עליו תרי תילתא מההפסד, סובר הראב"ד שנוטל המתעסק תרי תילתא באגר ופלגא בהפסד, ובתשובת דיני העסק איירי

מחצה, וישלם לו שכר טורחו כפועל בטל, או שיפסיד רק שליש מהפחת וזה יהיה התשלומין בשכר טורחו, ואם יהיה ריוח, יתן לו מחצית הריוח, שיכול לומר אילו היינו מפסידים הייתי נוטל בהפסד שני חלקים. ויראה לי, שאימתי יכול לטעון כן, דוקא אם יודע בעצמו שכך היתה דעתו מתחילה ליטול מחצית הריוח ותרי תילתא מההפסד, אבל אם יודע בנפשו שאינו כן ומרמה את הבית דין, עובר על איסור אבק ריבית, שטרח המתעסק בחנם כחצי של הפקדון, ועובר גם על איסור גזילה, שמן הדין חייב לשלם למתעסק בשכר טורחו ואינו משלם, ודוקא אם נתרצה המתעסק לטרוח בחנם עובר רק על איסור דרבנן של אבק ריבית, אבל אם לא נתרצה וחייב לשלם לו שכר טורחו, והוא משתמט מלשלם בטענת שקר, שאדעתא דהכי נתן לו את המעות שאם היינו מפסידים, היה נוטל בהפסד שני חלקים, פתיך כאן גזילת ממון מלבד איסור ריבית מדבריהם. אמנם לא משמע כן מדברי הר"ן בהעתקתו תוכן דברי הראב"ד בתשובתו, וצ"ע.

ביאור במחלוקת הראב"ד עם הראשונים אם יד בעל המעות על העליונה או לא

והנה בדעת הראב"ד שסבר יד בעל הממון על העליונה, נ"ל דסבר דממון של עיסקא הוה בעצם פקדון, וממונו של בעל העיסקא הוא, והא דחייב המתעסק באחריות של מחצה, אינו מפני שמחצה ממון הוא שלו שלווה מבעל הממון, אלא מדין התנאה, שהתנה להיות אחראי הן בהפסד של אונס או זולא מדין מתנה שו"ש להיות כשואל, ומה"ט ביארנו שי' הראב"ד דסבר דאפילו אם אחריות על כל העסק הוה על המתעסק, עובר רק מדרבנן, ונמצא שמתעסק בממונו ובסחורתו של בעל העיסקא, ואם יש ספק בכמות השכירות, הוה המתעסק כמוציא, ועליו להביא הראיה.

ובדעת החולקים י"ל, שהם סוברים דעל חלק העיסקא שאחראי המתעסק הוה כממון שלו ממש, והוה כשותף גמור בעיסקא, ומחמת שנעשה ממונו חייב באחריות, וכיון שהוא תפוס בממון העיסקא, הוה מוחזק בממון, ובעל המעות הוה המוציא.

לשליש ולרביע, לשני שלישי הפסד או לשכר עמלו. וכיון שהרשות בידו להתנות בכל תנאי שירצה, עכשיו שלא התנה בתחלה מתנה בסוף²⁴². וכן הדין.

לימודי ניסן

לשלם לו כפועל בטל, יטול תרי תילתא בריוח, ופלגא באגרא מתק"ח, אבל הראב"ד בתשובה איירי בנתן לו מעות במחצית שכר, ולא פירש כיצד יחלקו בהפסד, אז סובר הראב"ד שאם יש ריוח יאמר לו שיטול חצי הריוח כפי שהותנה, ואינו נותן לו שכר עמלו, שאומר אילו היה הפסד היה מקבל עליו תרי תילתא בהפסד, ואם יש הפסד, הברירה בידו להכריח המתעסק שיפחית חצי ההפסד, ולשלם לו שכרו כפועל בטל, או שיטול רק תילתא מההפסד, ולא ישלם לו כלום. והיינו דוקא כשהתנה בתחילת העסק למחצית שכר, שלא עשה כתק"ח שיהיה העסק תרי תילתא באגרא ופלגא בהפסד להמתעסק, אבל אם לא התנה כלל, אז מתק"ח נוטל המתעסק פלגא בהפסד ותרי תילתא באגרא כדכ' בהשגותיו. ובזה תואמים דברי הראב"ד ויהיו כאחדים. וזה דלא כמו שהבינו בדבריו הר"ן והמאירי.

ויוצא מזה, שלפי פירוש הר"ן והמאירי בדברי רבינו בתשובתו, מעולם לא היתה תק"ח בענין זה, והברירה ביד הנותן, וחולק אמש"כ בהשגותיו, ולפי הבנת הב"י נ' שאין סתירה בדבריו, אלא שאם נתן מעות לעסק בסתם, נוטל המתעסק תרי תילתא באגרא ופלגא בהפסד מתקנת חכמים, ואם התנה למחצית שכר אז הדין הוא כמו שכ' בתשובותיו. כנלפענ"ד בפשר הדבר.

וצל"ע על הגר"א שכ' שהראב"ד חולק על המחבר שפסק שבנתן לו מעות לעיסקא בסתם, דנים לטובת המתעסק, והראב"ד סבר שהברירה ביד הנותן, וזה מתאים למש"כ הר"ן והמאירי בשמו, ולא העיר שבהשגותיו חולק על זה.

242 ועוד שהרי רשות וכו' מתנה בסוף. ונתינת טעם זה צ"ב, דאין הנושאים שוים, דבהתנה בתחילת העסק, סבר וקביל המתעסק לקבל בשכיל שכר טורחו כך וכך, אבל אם מכריחו בשעת חלוקת דמי העסק לקבל חלק בריוח והפסד שהוא לטובת בעל הממון, מחזי כריבית. ועוד, שאף שהרשות ביד בעל המעות להתנות כפי שירצה, מי יימר שהיה המתעסק מקבל העסק בתנאים כאלה, ואם כוונתו לומר כיון שהוא

שטוען שכך היה בדעתו מתחילה לקבל עליו תרי תילתא מההפסד, ולפיכך נותן לו רק חצי מהריוח. אמנם לאחר העיון, קשה לומר כן. שאם בסתם היכא שלא החליטו כמות ואופני השכירות למתעסק, יש תק"ח שיטול המתעסק תרי תילתא באגרא ופלגא בהפסד, א"כ כשלא התנו למה לא נאמר הכל כתקנת חכמים, כמו דאמרין הכל כמנהג המדינה, שבמקום שלא התנו ויש תק"ח בענין זה, בדין לומר שיעשו כפי תק"ח בענין זה. ויש לחלק, דמנהג המדינה ידוע, וא"כ מן הסתם סמכו אמנהג המדינה, משא"כ תק"ח בענין עיסקא, אפשר שאינה ידועה, ויכול לטעון שלא השקיע המעות לעיסקא אדעתא דתק"ח, אלא באופן אחר מתקנתם. אמנם ממש"כ בטעמו השני, שכמו שיכול להתנות בתחילה, כך יכול להתנות לבסוף, לא נראה כן, דהא אם לא התנה בתחילה, ומודה שלא החליט בתחילה כמות השכירות, חלה עליו תק"ח. וע"כ אתה אומר שב' שיטות שונות יש להראב"ד בנתן לו מעות בעסק בסתם, דבהשגותיו סובר שמתק"ח נוטל המתעסק תרי תילתא באגרא, ופלגא בהפסד. ובתשובתו כ' שאין תק"ח בזה, אלא שיכול הנותן להחליט קודם חלוקה כיצד לחלק חלק הרווחים וההפסד.

תמיהא על הב"י ויישוב לזו. מחלוקת הר"ן והמאירי עם הב"י בפי' הראב"ד בתשובתו ותמיהני על רבינו הב"י שהכניס בביתו ניו"ד סי' קעז שתי השיטות של הראב"ד ולא העיר שהן סותרות זו את זו. דבתחילה כ' שדעת הראב"ד היא כדעת הרמב"ן והרשב"א, שבנתן מעות לעסק בסתם דחולקין בהפסד, ואם יש ריוח יטול המתעסק תרי תילתא, וסיים — ונראה שכן דעת האחרונים הרשב"א והראב"ד ז"ל — ובטח שמקורו הוא ממש"כ הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם בהל' שלוחין ושותפין, ואח"כ הביא תשובת הראב"ד בדיני העסק מספר התרומות שהברירה ביד הנותן, ומה שחלקו עליו תלמידי הרשב"א. וצ"ע.

והנראה לומר בדעת הב"י, שמחלק בדברי הראב"ד שאם נתן לו מעות בסתם אם אינו רוצה

לימודי ניסן

בינינו ואתן לך שכר כפועל בטל, וא"כ למה לא הזכיר רבא אפשרות זו.

וכן אם איירי רבא בהתנו, דהיינו שאמר לו שנתן לו המעות למחצית שכר ובהפסד לא פירשו, למה צריך לקבל עליו תרי תילתי מההפסד, הא הברירה בידו לומר לו נחלק את ההפסד בינינו, ואתן לך שכר כפועל בטל. ועוד דבהתנו הא לא צריך להתנות שיתן לו תרי תילתי מהריוח, אלא די במה שמרבה חלק הריוח של המתעסק יותר מחלקו בהפסד.

וע"כ צ"ל שרבא איירי בלא התנו איך לחלק חלקי הריוח וההפסד שבעיסקא, אלא שהיה מותנה ביניהם שלא ישלם לו שכר כפועל בטל מדי יום ביום, כמו שטען בעל העיסקא של רב עיליש, שבחלוקת דמי העסק אם יהיה ריוח צריך לתת לו תרי תילתי מהריוח, ואם יהיה הפסד צריך לקבל עליו בעל המעות תרי תילתי מההפסד. והא דאמר רבינו לפי הבנת המאירי שאם נתן לו מעות בעסק בסתם, שהברירה ביד הנותן, ואם רואה שיש הפסד יכול לומר נחלק בהפסד, היינו דוקא כשמשלם לו שכר כפועל בטל, אבל אם נאמר כרהיטות לשון הר"ן, וכמו שהבין הגר"י מלצאן ברעת הגר"א, שאם יש הפסד, יכול לומר שנחלק ההפסד בינינו, שאילו היה ריוח, היה נותן לו תרי תילתי באגרא, צ"ע בפירוש דברי רבא. ואולי שיפרשו בדברי רבא הכל לטובת הנותן, פ"י, שאם התנו שלא לתת לו שכר כפועל בטל שבכל יום ויום, אז צריך לתת עדיפות למתעסק או בריוח או בהפסד, ואה"נ שהברירה ביד הנותן, שאם רואה שיש ריוח יכול ליטול פלגא באגרא, שאומר אילו היה הפסד הייתי מפסיד שני חלקים, ואם רואה שיש הפסד יקבל עליו פלגא בהפסד, שאומר אילו היה ריוח הייתי נותן לך שני חלקים מהריוח.

או שכך אמר רבא לבעל העיסקא של רב עיליש, שבתחילה נטל חצי הריוח ואח"כ כשהיה הפסד נטל רק חצי ההפסד, ממה נפשך אם פלגא באגר, שנטלת חצי מהריוח, היה לך לקבל אח"כ תרי תילתי בהפסד, כיון שלפי דבריו התנה שלא יתן לו שכר כפועל בטל, ואי פלגא בהפסד, שנטלת אח"כ עליך רק חצי ההפסד, תרי תילתי באגר, כשהיה ריוח היה לך לתת לו תרי תילתי באגר. וודאי שלא היה מתרצה רב עיליש לקבל עיסקא למחצית שכר והפסד, שזוהו אבק ריבית, ורב עיליש לא ספי איסורא לאינשי, ובטח שהתנה לקבל שכר כפועל בטל.

ספק יד בעל המעות על העליונה, הלא זהו טעמו הראשון, ומה הוסיף בטעמו השני. ועוד, דהא לשיטת הראב"ד, אם קצץ דינר בעד כל ימי השותפות בתחילת העסק, מותר אפילו במושיבו בחנות, ואטו יאמר שאם לא התנה בתחילה, יכול להתנות לבסוף לתת לו דינר בעד טורחו—וודאי לא! וקשה איך מדמה רבינו התנאה בתחילת העסק, להתנאה בסוף? ואולי שאין הם ב' טעמים נפרדים, אלא טעם אחד הוא. וכוונתו לומר, כיון שבתחילת העסק היה יכול להתנות שיחלקו למחצה ויתן לו חצי שכרו כפועל בטל, או שיטול המתעסק פלגא באגרא, ואם יהיה הפסד יקבל עליו הנותן תרי תילתי מההפסד, כשלא התנה בתחילה, הוה כאילו אמר מעותי אצלך בפקדון לעיסקא ע"מ שיקבל עליו אחריות כשואל, והשכר יהיה כמו שיתנה לבסוף, ואם יאמר המתעסק שלא היה מסכים לכמות השכר שקצב לו הנותן לבסוף, אמרינן יד בעל המעות על העליונה, ובמקום ספק, בעל המעות הוא המוחזק, והמתעסק הוה המוציא, ועליו להביא ראיה. והא דלא מהני אם יאמר לו לבסוף שיתן לו דינר בשביל שכר טורחו, דאנן סהדי שלא היה מסכים לזה המתעסק, או דבכה"ג שלא הסכים מתחילה להתעסק בשכר דינר, אסור מדרבנן דמיחזי כריבית.

ופש לן לברר לדעת רבינו, שאם לא התנה בתחילה מתנה לבסוף והברירה ביד הנותן, איך יפרש הממה נפשך שאמר רבא אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, אי פלגא בהפסד, תרי תילתי באגר. וצ"ל שכך פירשו, דבשטרא דרב עיליש היה כתוב פלגא באגר ופלגא בהפסד, וכיון שחולקים בשוה הן בהפסד והן בריוח, ודאי שצריך לשלם לו שכר כפועל בטל, שאם אינו משלם לו שכר כפועל בטל, אז צריך בעל המעות לתת עדיפויות למתעסק או בריוח או בהפסד, פ"י, שאם התנה לקבל חצי הריוח, אז צריך לקבל עליו אחריות על תרי חלקי ההפסד, או שיהא חלקו בהפסד גדול מחלקו בריוח, ואם התנה שיקבל עליו רק חצי ההפסד, צריך לתת למתעסק חלק גדול מהריוח. ואה"נ, שבלא התנו הברירה ביד הנותן להתנות אח"כ לטובתו.

ועדיין צ"ב, כמה איירי רבא, בהתנו או בלא התנו, שאם לא התנו כלל הא הברירה ביד הנותן לומר אח"כ כשהיה הפסד ורואה שב' חלקי ההפסד גדול מחצי שכרו כפועל בטל. שיאמר לו נחלק ההפסד

ומה שראית בתשובת רב אלפס ז"ל²⁴³ שכתב ישבע שמעון שלא נשכר בסחורה וכל מה שנתן, ראש ממון נתן, ויפטר ואין לו שכר, שלא עשה מה שראוי ליטול שכר. דע, כי זה הדין אינו אלא כשיהיה ביניהם תנאי בקרוב להפסד ורחוק לשכר, ועכשיו שלא היה שם לא שכר ולא הפסד והיה זה תובע ממנו שכר עמלו²⁴⁴ לומר היאך טרחתי בממונך לשוא, הלה אומר תנאי היה ביני ובינך אילו היה שם הפסד הייתי נושא בו שני חלקים וזהו שכרך. אבל אם היה תנאי ביניהם ממחצה שכר ומחצה הפסד והוא צריך לתת לו שכרו כפועל בין שפסק עמו בין שלא פסק חייב ליתן לו חצי שכר כאילו הרויח בעסק שהיה נוטל שכרו מן האמצע והשאר חולקים²⁴⁵. עכשיו שאין שם ריוח נוטל חצי שכרו מן הקרן והשאר יפסיד.

לפיכך תראה

לימודי נים

שאינו מפורש בתשובה הנ"ל שהיה תובע המתעסק שכר טורחו, למד רבינו דבר זה ממה שכתב הרי"ף בסוף התשובה — אלא יפסיד טורחו — ולמה השיב על מה שלא נשאל, אלא ודאי שהיה דו"ד ביניהם הן על ממון הקרן, והן על שכר טורחו.

245 נוטל שכרו מן האמצע והשאר חולקים. פי', אם היה הריוח מגיע לק' זוז, וחצי שכר טורחו מגיע לעשרה זוזים, נוטל עשרה זוזים מן הריוח ונשאר תשעים זוז, ונוטל כל אחד ארבעים וחמשה זוז מן הריוח.

ולמדים אנו מדברי רבינו ששכר טורחו נוטל מן הריוח ולא מן הקרן, ואח"כ חולקים את הריוח, שמה שצריך לשלם לו שכר טורחו הוה כחלק מן ההוצאה, ונמצא שלא היה הריוח מאה זוז כי אם צ' זוז. ואם אין ריוח נוטל שכרו מן הקרן. וצ"ע, מהו הדין אם הפסיד כל הקרן, אם צריך בעל הממון לשלם לו מכיסו חצי שכרו, או שנוטל שכר טורחו רק ממצות העסק.

ולא דמי למש"כ רבינו לעיל בד"ה ת"ר מקום שנהגו לעלות שכר כתף למעות מעלין, שהשכר שנותן המתעסק לכתף להביא לעגלים ולסייחים הקטנים להוליכן ממקום למקום, מכניסו בחשבון הקרן, והמקבל שהוא מוציא את השכר ההוא נוטלו משם תחילה, והריוח שיהיה מאותו היום ולמעלה יחלקו אותו עם בעל העסק, כגון שנתן לו ק' זוז לעסק, והריוחו ק' זוז, והוציא לשכר כתף עשרה זוז, מנכה לו י' זוז מהקרן, ולבסוף מחזירו רק צ' זוז מהקרן, וחצי מהריוח, סך הכל — 140 זוז, ואם היה מנכה את ה' זוז מהריוח, ומחזיר לו הקרן משלם — היינו ק' זוז מהקרן — וחצי מהריוח לאחר שניכה

243 בתשובת רב אלפס ז"ל. שו"ת הרי"ף, סי' ע"א, הוצאת ר' יהודה אריה ליב אשכנזי וז"ל: שאלה — ראובן נתן ממנו לשמעון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו האמצע לאמצעי נ' שצריך להגיה — ויחלקו לאמצע — ולמחוק התיבות האמצע לאמצעי, ויותר נראה שהעסק היה נקרא אמצע, וכך וצ"ל — ויחלקו האמצע לאמצע שיטול ראובן מחצה ושמעון מחצה, ולא הזמין בו המקום ריוח כלום. וכשתבע ראובן את ממנו, אמר לו שמעון כבר הגיע לידך את ממנו. אמר לו כל מה שהגיע לידי אינו אלא מן הריוח. א"ל שמעון כשנטלת אותו ידעת שאין שם ריוח אלא ראש ממון נטלת.

תשובה — ישבע שמעון שבועת השותפין כי לא נשכר באותה סחורה, וכי כל מה שנתן לראובן אינו אלא ראש ממון ואין לו שכר, וכי לא עשה שיהיה ראוי ליטול בו שכר והפסיד, אלא יפסיד טורחו, ויפסיד בעל הבית עכוב ממנו. וכן הדין. עכ"ל התשובה.

ונראה שהוקשה לשואל מהראב"ד על תשובת הרי"ף, למה פסק הרי"ף שהפסיד המתעסק שכר טורחו, הא כיון שנתן ראובן לשמעון ממון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו לאמצע, כלומר שיטול כל א' מחצית מהריוח ומחצית מההפסד, הא צריך לתת לו שכר כפועל בטל, שאל"כ הוה אבק ריבית.

וע"ז השיבו רבינו, שהתנאי היה שיחלקו הריוח לאמצע, אבל אם יהיה הפסד יקבל עליו בעל הממון תרי תילתי מההפסד, וזה מותר, שמה שמקבל עליו חלק גדול מההפסד יותר מן הריוח, הוה שכרו של המתעסק.

244 והיה זה תובע ממנו שכר עמלו וכו'. אף

ומי שנתן מעות לחברו בתורת עיסקא ובתורת היתר, ונתן ריוח שנה או שנתיים, ולבסוף אמר לו, כל מה שנתתי לך מן הקרן נתתי, שלא היה שם ריוח מעולם, כך דינו. שאם נתן לו הריוח בפני עדים לשום ריוח ואמר להם אתם עדי, עכשיו שהוא חוזר בו לא כל הימנו וגובה ממנו מן הקרן. אבל אם לא אמר לעדים אתם עדי בין שנתן לו לשם ריוח בין שנתן לו סתם, ישבע עכשיו שלא היה שם ריוח מעולם²⁴⁶, וכל מה שנתן לשם ריוח מעלה לשם קרן, מפני שזה דומה למי שהודה לחבירו בעדים חייב אני לך מנה והילך מהם חמשים זוז, שאם לא אמר אתם עדי לאו כלום הוא ויכול לומר משטה אני כך²⁴⁷.

לימודי גימין

בפני עדים שלא הריוח כלום בעסק, ויחשיבוהו לאינו בקי במשא ומתן, או לבלתי מוצלת. אבל עדיין קשה ממש"כ הראב"ד בהודה לו שחייב לו ק' זוז. ואם היינו מפרשים דלא כהב"י, ומש"כ הראב"ד ישבע שלא היה לו שם ריוח, איירי בטוענו בטענת ברי שידוע שהיה שם ריוח, אז סתמו כפירושו דאיירי בתבעו, וצ"ע. והנה הב"י [טוח"מ סי' לב, סי' יט] כתב שנראה לו מדברי הראב"ד שאף על החמשים שנתן יכול לומר משטה אני כך, ובעל העיטור והתרומות חולקים וסוברים שמה שנתן, נתן, ואינו יכול לומר משטה אני כך. אבל הב"י, ובהגהות דו"פ, ובש"ך דחו את דבריו, וכתבו שגם הראב"ד מודה שעל מה שנתן א"י לומר משטה אני כך. ובטור [חו"מ סי' פא] הביא בשם בעל העיטור [והוא בס' העיטור אות כ"ס] שחולק על הראב"ד, וסובר שכל שנותן לו לשם ריוח אם יש עדים בכך או שהוא מודה לו א"י לומר שלשם קרן נתנו, וכך נפסק בשו"ע חו"מ, ושי' הראב"ד הביא המחבר בשם יש מי שאומר.

וג"ל שחולקים אם שייך לומר טענת השטאה בעשה מעשה, שחזק הודאתו במעשה כגון בעניינינו שהודה שהיה ריוח ונתן לו את המעות, דבעל העיטור סבר דבנתן לו מעות בהודאתו, אנן סהדי שלא היה משטה, ורבינו סובר דאפי' חזק הודאתו במעשה ג"כ יכול לטעון טענת השטאה. ואפשר להקטין מחלוקתם, דדוקא הכא שמעות העסק היו ביד המתעסק, יכול לטעון שלא הייתי חושש במה שהודיתי בפני עדים שהמעות שנתן לו היו לשם ריוח, כיון שמוחזק במעות העסק הנשארים, ומה שנותן לו מנכה מן הקרן ותפוס בהן. ונפק"מ שאם נתן לו מאתים זוז לשם ריוח, והקרן היה מאה וחמשים, ועכשיו טוען שלא היה ריוח, וכל

את שכר הכתף היינו מ"ה זוז — סך הכל — קמ"ה זוז, דהתם כיון שהוציא מעות הרי הוא כאילו נתקטן הקרן, שנפחתו מהמעות לעסק, אבל שכר טורחו שחייב לו לא נתקטן הקרן נוטל מן הריוח, ואח"כ חולקים את הריוח, ונותן לו את הקרן משלם. 246 ישבע עכשיו וכו' מעולם. וז"ל הב"י [טוח"מ סי' פא סי' לד]: ויש לתמוה על מ"ש הראב"ד ישבע עכשיו שלא היה ריוח, דכיון דאין זה טוענו ברי שהיה בו ריוח היאך יכול להשביעו. ואפשר שאין שבועה זו באה מחמת טענתו, אלא מחמת שנתעסק בממונו משביעו מספק כדין שבועת השותפין, עכ"ל. 247 למי שהודה וכו' והילך מהם ג' זוז וכו' משטה אני כך. פי', והכא נמי הוה כאילו אמר חייב אני לך מאתים זוז כולל הקרן והריוח, והרי לך מאה זוז מן הסכום הנ"ל שמגיע לך מן הריוח שהרוחתי, ומגיע לך עוד מאה זוז מן הקרן, שיכול לומר מה שנתתי נתון, וזה כל מה שמגיע לך, ומש"א שהמעות שנתתי לך הן מה שמגיע לך מן הריוח, משטה אני כך.

ויש לשאול, שאימתי שייך לומר משטה אני כך, שאם לפי הנתבע תבע ממנו יותר ממה שמגיע לו, יכול לומר כשם שאתה התעללת בי ואמרת שאני חייב לך יותר ממה שמגיע לך, כך אני שיטיתי עמך, אבל בנידון הראב"ד לא נזכר שהתובע תבעו שיתן לו מעות מהריוח שהריוח, והודה מעצמו, א"כ למה נאמר שמשטה היה בו. איברא שהב"י [טוח"מ סי' פא] פי', דאיירי בתבעו ממנו את הריוח, וכן בהודה לו שחייב לו מנה, ג"כ איירי שתבעו מנה. והש"ך [חו"מ סי' פא סעי"ק עט] כ' שהראב"ד סובר דאפילו במודה מעצמו יכול לומר משטה אני כך. והנה בעובדא דעיסקא אפשר דיכול לומר משטה אני כך אפילו בהודה מעצמו, שהיה מתבייש להודות

אבל אם היה שם ריוח בעת שנתן [ונטל] גם הוא חלקו כנגדו ואחר כך אירע בו הפסד. אם (עקרו) [פקח] הוא אינו מכניס הריוח שנתן במקום קרן, שאם יכניס גם הוא יחזיר לשם מה שנטל חלקו ונמצא שהוא מפסיד לעצמו, שאילו היה העסק חמש מאות ורוחו מאתים וחלקו אותם ביניהם, ולבסוף הפסיד העסק מאתים, שאם יחזירו מה שנטלו לאמצע נמצא הקרן מושלם ויטול אותן בעל הממון וזה ילך בפחי נפש. ואילו עמדה החלוקה הראשונה במקומה נמצא המקבל מרויח בתחלה מאה, ועכשיו אינו מפסיד כי אם שבעים או קרוב לזה, מפני כי בעל העסק נוטל שני חלקים בהפסד ואינו נוטל אלא חצי הריוח. כל זה כשנטל גם הוא חלקו, אבל אם לא נטל ועדיין חלקו משותף בכלל העסק ולבסוף הפסיד בעסק, מ"מ חלקו הוא נוטל כנגד מה שנתן לבעל העסק, אלא שהוא מפסיד בהנחתו אותו השתוף עם השתוף מפני שהוא נושא בהפסד לפי הקרן שהיה לו בשתוף והשאר יטול ואח"כ יחלוקו כמו כן שאר ההפסד לפי התנאי שהיה ביניהם²⁴⁸.

ועוד מדיני העסק אשר שאלת. יכול אדם לעשות עסקו מלוה כגון שאמר לו מכאן עד סוף השנה יהיה ביני ובינך כתקנת חכמים, ומאותו יום ולהלן הריוח וההפסד שלך. [ותן] (נתן)²⁴⁹ (לו) [לי] ממונו(ו) [ני] לזמן פלוני אחר זמן הראשון, כל אותו ממון שהוא בחזקת קיים לסוף השנה הרי הוא חייב באחריותו מסוף השנה ואילך, ויכול לכופו לפרוע לו ממונו לזמן שקבע לו²⁵⁰. וכן מצאתי בירושלמי²⁵¹.

לימודי גיטין

מה שנתתי לך היה מן הקרן, וטעיתי בחשבוני, ונתתי לך חמשים יותר ממה שמגיע לך, לא רק שא"צ להחזיר לו חמשים, אלא אפשר שיכול לתבוע ממנו כל הקרן, כיון שאנו רואים שנתן לשם ריוח יותר ממה שתפוס במעות הקרן, ומעשה כזה לא היה עושה בהשטאה, אא"כ יכול לברר שטעה בחשבוננו. וצ"ע. ועי' בש"ך [שו"ע חו"מ, סי' פ"א, סעי"ק ע"ו, ע"ז], ובסה"ת שער מה ח"ב ד"ב.

248 אבל אם היה שם ריוח וכו' שהיה ביניהם. והמאירי [ב"מ, קד:] העתיק תשובה זו. יעוי"ש. 249 [יתן] [ונתן] וכו'. בת"ד כתוב — ונתן לו ממונו לזמן הפלוני אחר זמן הראשון — והלשון אינו מדויק כ"כ, שפתח רבינו בלשון נוכח בתחילת התשובה ועבר ללשון נסתר. ובב"י העתיק לשונו — ותן לי ממוני לזמן פלוני אם הזמן הא' — ותקנת הלשון בפנים עפ"י הגי' בב"י, ומש"כ בב"י אם הזמן הא', הוא ט"ס, וצ"ל אחר הזמן הא'.

250 יכול אדם וכו' לזמן שקבע לו. וז"ל המאירי [לקמן, קצ:] אף הם [הראב"ד] כתבו שיכול אדם לעשות עסקו מלוה, כמו שאמר לו מכאן ועד סוף שנה יהא ביני ובינך בתקנת חכמים, מאותו היום

ואילך יהא הכל מלוה, וריוח והפסד שלך, או תן לי ממוני. ומעשה נעשה כל ממון שהוא קיים באותו שעה מלוה עליו ויכול לכופו לפרוע לו, עכ"ל. ולכאורה פשיטא הוא, ומאי קמל"ן. ונ"ל שאפילו בנותן לו מעות לעסק ומתנה עמו שיקבל דינר אחד בעד טורחו לכל ימי השותפות, שלשיטת הראב"ד מותר לעשות כן, ואחר שנה יהא הכל מלוה, והו"א דאימתי התירו דבר זה, דוקא בעיסקא דלא הוה מלוה ממשי, שכל הריוח שנותן לו הוא ממעות העסק, והמעות הוו כפקדון בתנאי שמקבל אחריות אונסין, ולא מחמת שהלוה לו את המעות, די בקציצת דינר, או במקבל עליו חלק בהפסד גדול מחלק הריוח, ולא מיחזי כריבית. אבל אם מלוהו את המעות לאחר שנה, אז י"ל שאינו די בקציצת דינר לשכר טורחו, שנראה כריבית מוקדמת, שמקבל עליו להתעסק בעיסקא בדבר מועט מפני שמלוהו את המעות לאחר שנה, קמל"ן שמותר.

251 וכן מצאתי בירושלמי. [בפירקין, ה"ן וז"ל ר' לעזר יהב דינר לחד בר נש, א"ל מה דהינון עבדין מיכן ועד חנוכה ידי, מתמן ולהלן לית לי עמך עסוק. אין פחתין ואין יתרין דידך, בעה מיתן ליה

אבל אם ירצה לעשות עסקו פקדון אחר שנה זו, לא שמעתי. ולא נתברר לי היתר מפני שנראה כריבית מאוחרת²⁵², כי בשביל חצי ההלוואה שהלוה לו שנה הוא טורח לו שנה (אחר שנה) בפקדונו.

[תמ"ד, סי' נב. הובא בב"י, יו"ד סי' קסד.]

גם זה מדיני העסק. האומר לחבירו הילך מעות למחצה שכר ואמר לו השמר שלא תלוה אותם בערכים אלא על משכונות, ועבר על מצותו והלוה, אם הרויחו מעות הרויחו לאמצע, ואם הפסידו הפסידו לעצמו. לפי שאין השיתוף בטל בפשיעתו של זה [ואע"ג דאמרינן בעלמא²⁵³ המעביר על דעתו של בעל הבית נקרא גזלן, שאני הכא שאין השיתוף בטל בכך] אלא הממון משותף והוא מתחייב בפשיעתו, דתניא²⁵⁴ הנותן מעות לחבירו ליקח בהם חטים למחצה²⁵⁵ ולקח בהם שעורים וכו', תני חדא אם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לו. ותניא אידך אם פחתו פחתו לו ואם הותירו לאמצע כגון שנתן לו בתורת שתוף. ואוקימנא להך

לימודי גיסן

אינו משלם לו שכר עמלו, שכן דרך השותפין לפעמים לעשות כן, שתחת לחלוק הרויח וההפסד שבכל שנה ושנה, יתחלפו ויטול א' כל הרויח וההפסד של שנה זו, והשני משנה האחרת. ולבסוף חש שגם זה הוה בכלל קרוב לשכר ורחוק להפסד, כיון שאינו נותן לו שכר עמלו. ומכאן שאם נותן לו מעות לעיסקא בתק"ח, רשאי להתנות שאחר זמן קצוב יהיה כל ההפסד והרויח של המתעסק, ועוד שיתכן שבשנה שעוסק בשביל עצמו ירויח יותר והוה זה כשכר עמלו, קמל"ן דזה אסור, אבל אם נתן לו עיסקא בתק"ח מותר.

252 בריבית מאוחרת. ומכאן יש ללמוד ששי' הראב"ד היא שריבית מאוחרת אסורה אע"פ שלא פירש שעושה כן מחמת הלואתו. ויש לחלק קצת, דהכא בשעת ההלוואה, היינו כשמתנה לתת לו המעות בתורת עיסקא שהוא חצי מלוה, מתנה ג"כ שלאחר שנה תהיינה המעות בידו בתורת פקדון, ומיחזי טפי כריבית מאוחרת אע"פ שלא פ"י להדיא שמחמת המלוה עושה כן. ותשובת הראב"ד הובאה בב"י [טור יו"ד סי' קסד], והוסיף וז"ל: מיהו בנותן לו שכר בעבור שמירתו בשנה שני' אפילו כל דהו, נ' דפשיטא דמותר, דתו לא מיחזי כריבית, עכ"ל.

253 דאמרי' בעלמא. לקמן [עח].

254 דתניא. ב"ק [קב].

255 למחצה. א"י אם כך היתה גירסתו בגמ', או שהוא תוספת ביאור.

בתר חנוכה ולא קביל ר' לעזר. חשש על קרוב לשכר ורחוק להפסד. עכ"ל הירושלמי.

ובהגהות הגר"י מלאצאן זצ"ל על ת"ד כ' וז"ל, ונ' כי התנאי היה דקודם חנוכה יהיה על אחריותו, ומ"מ חזר ר' לעזר משום דטרח בחנם מקודם עבור ההלוואה המאוחרת, וזה קראו קרוב לשכר כי הוא מרויח שכר טרתו, ולא הותירו זה ביו"ד סי' קסד, רק בנותן לו שכר טרתו. ומזה דייק הראב"ד דדוקא משום דהיה קרוב לשכר חזר ר' לעזר, אבל אם קודם חנוכה כתורת עיסקא קרוב להפסד ורחוק לשכר, אז היה שרי ר' לעזר לעשות אח"כ מלוה, וזה לא כמו שפי' המראה פנים שם, עיי"ש, עכ"ל.

וקשה לפירוש זה, מה היתה דעתו של ר' אלעזר בתחילה להתיר באופן זה, הא ודאי טורח בעסקו של ר"א בחנם משום שמלוה לו אח"כ, והוה כריבית מוקדמת. ועוד, דלפירושו היל"ל שחש משום ריבית מוקדמת, ולמה אמר משום קרוב לשכר ורחוק להפסד. ואולי דסבר ר' אלעזר דריבית מוקדמת אסור, היינו דוקא שאמר שנותן לו מתנה בשביל הלואתו שילווה לו, וצ"ע.

ולולא דמסתפינא הייתי מפרש שר' אלעזר סבר שכמו שמותר לתת מעות לעיסקא ע"מ שיחלקו בריוח ובהפסד, ה"ה שמותר לתת מעות לעיסקא בתנאי שכל הרויח וההפסד עד חנוכה יהיה של ר' אלעזר, וכל הרויח וההפסד מזמן ההוא יהיה של המתעסק. ואפשר דהיה סבור דזה מותר אפילו אם

ברייאת כרבי יהודה דאמר לא קני להו בשינוי אלא כל המשנה ידו על התחתונה, וקיי"ל כוותיה²⁵⁶, ואם על השינוי לא נסתלק הש(ו)ת[ו]ף ק"ו על הפשיעה. עד כאן השגתי בחידוש דיני העסק, ואם יזדמנו לידי עוד, אכתוב אליך.

[אוצר החכמה]

[תמ"ד, סי' נג, הובא בסה"ת, שער מו, ח"ד סי' נג קטע המוסגר הוא מסה"ת, שם.]

סדר שסידר הראב"ד למי שרוצה לתת לחבירו מעות לעיסקא בקיצבה.

הרוצה לתת לחבירו עיסקא לקצבה בהיתר, כך יעשה. יאמר המפקיד להנפקד הילך מעות הללו ועסוק במשאם ומתנם להשתכר בהם בהלוואה לע"א ברבית למחצית שכר (ומחצית) [וממחצית] שכר שלי יהא העשור לשכר עמלך או פחות או יתר כפי הענין שהוא נראה שיהיה לו לעשות. ואל תלוה אותם בלא משכון טוב ומרבית של זהב וכסף, ושים המעות תדיר תחת הקרקע משום שמור מאש ומגנבים ובלא ידיעת בני אדם שלא יודע לגנבים ולא יעלה בדעתם לגנוב, וכשתקח כמו כן משכון זהב וכסף הצניעהו במקום המשתמר תחת הקרקע. ומכל שכר שתשתכר במעות לא יהא לי לשנה רק כך וכך. וגם אם יעלה החצי שלי יותר, המותר יהא שלך, ויותר מהחצי אל תתן לי בשום ענין, וגם מן החצי תעכב שכר עמלך²⁵⁷ כאשר כתבתי לך.

ואם המפקיד ירא כי שמא לא יעלה הרבית לכפלים מקצבתו שקצב ליטול לעצמו מן השבח, יקבל אחריות כל הממון עליו רק אם ישמור הנפקד המעות והמשכון שמירה מעליא כאשר פירשתי. ואז יוכל המפקיד ליטול השבח בלא איסור רבית ולא ידאג כ"כ ממיעוט השבח שלא יעלה כדי קצבתו של מפקיד שיש לו ליטול. וגם מן האחריות לא יהא צריך לדאג אעפ"י שכלו עליו, דלא שכיח שיהא הפסד בממון אם ישמור שמירה המעולה הזאת שמצוהו לעשות (הוא) [והוא] מקבל הנפקד עליו כמו כן לשמור כן. וגם יצוהו שלא יקח משכונות זהב וכסף מיושבי העיר גדולים ואלמים שיצטרך להחזיר באמנה בעל כרחו. ואחר שיתנה המפקיד עם הנפקד תנאים הללו יוכל הנפקד להלוות בכל ענין שיהא סבור להשתכר ולא יהיה עליו עונש כיון שיודע שלא התנה עמו המפקיד כן אלא להטיל כל האחריות עליו אם ישנה ואינו כמתכוין אלא לטובתו של בעל המעות. ואין לחוש ולומר שכששינה ויהיה כל האחריות עליו

לימודי ניסן

256 ואוקימנא כר"י וכו' וקיי"ל כוותיה. הרי שתלה רבינו פסקו שלא בטל השיתוף משום דהלכה כר' יהודה, וזהו כטעמא של ר' יוחנן, ולא כר' אלעזר שאמר שאפילו לר"מ בסחורה לא הוה שינוי. יעוי"ש בגמ' ב"ק [קב:]. וקשה ממש"א בתחילה כפי גירסת סה"ת, דאע"ג דאמרינן בעלמא המעביר על דעתו של בעה"ב נקרא גזלן, שאני הכא שאין השיתוף בטל בכך, דהא ר"מ הוא דסבר כן, ולא קיילין כוותיה. וצ"ע. ותוכן תשובה זו הובאה ג"כ במאירי על ב"מ [קד:] בשם רבינו.

257 ומכל שכר וכו' ויותר מהחצי אל תתן לי וכו'.

ואיני מבין למה הצריכו הראב"ד שיתנה עמו שיתן לו המקבל דבר קצוב אם הוא פחות ממחצית הריח, ואם הוא יתר לא יתן לו יותר ממחצית הריח, ותנאי כזה הוא לרעת הנותן, למה לא יתנה עמו שיתן לו מחצית שכר, וממחצית ריחו יתן לו עשיריתו בשכר טרחו. ואולי שכך התנה עמו, שאם מחצית שכרו מגיע יותר מסכום שקצב עמו, אז יטול עשירית ממחציתו לשכר עמלו, ואם סכום הקצוב הוא פחות ממחצית הריח, אז יטול המתעסק את היתרון לשכר עמלו. ויתכן שהעדיפות בהתנאה זו שעי"ז מגלה להתעסק השערתו שאם יעסוק בחריצות ובאמונה

נעשה כמו לזה מן הכל כיון שקבל האחריות עליו ונמצא מפקיד נוטל רבית מן הנפקד, דהא אמרי' בהגוזל עצים [ב"ק קב:] הנותן מעות לחבירו ליקח מהם חטים ולקח בהם שעורים, אם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לאמצע. ומוקמינן לה התם כשנתנם לו בסחורה לקנות חטים כדי להשתכר בהם אלמא אע"ג דשינה מצווי בעל המעות לפי שכשסבור שישתכר יותר (בשעורים) [בשעורים] מבחטים ואינו מתכוין להוציא בכך מעות מרשות הבעלים (ומזקתן) [ומחזקתן] שחצי השכר יהיה לבעל המעות בהיתר ולא יחשב רבית, אע"ג שהוטל עתה כל האחריות על שליח על ידי שינה צווי בעל המעות הללו לצרכיו²⁵⁸

ולא ייחד למפקיד מחובות שחייבים לו ליטול המפקיד קצבתו מרבית שא"כ נמצא הנפקד נותן רבית למפקיד כי המפקיד אינו זוכה בחובות הע"א לקנות החובות אלא במעמד שלשתם²⁵⁹, ואם בא להוציא המעות ולקנות עליהם חובות הע"א במעמד שלשתם לא יהא אחריותו על הנפקד.

ויתנה המפקיד עם הנפקד שאם יארע (שוציא) [שיוציא] מן המעות לצרכו שיחזיר מעות אחרים תחתיהם ויזכה לו ע"י אחרים, ולא ע"י בנו ובתו הסמוכים לו על שלחנו, ולא ע"י אשתו וע"א, ומשעה שיזכה לו באחריות המפקיד כמו שהיו הראשונים. ואם יערבם הנפקד בהלוואותיו שלא ידע איזה מלוה מאותן שהע"א חייבים לו היא מאלו המעות, ואיזו ממעות שלו ונותן מספק לבעל הממון קצבה אעפ"י שמסופק אם הרויחו מעותיו של מפקיד כ"כ, אין בזה איסורי רבית כ"ז שלא נתברר לו שלא הרויחו מעותיו (וכל) [כל] כך, שהרי לצאת ידי שמים חייב ליתן לו כל קצבותיו כיון שהוא מסופק אם חייב לו ואם לאו²⁶⁰

לימודי נים

יכול להרויח הרבה עד שיעלה לחלק ריוחו כך וכך, והוא פחות ממחצית שכר, ולא יסתפק המתעסק בריוח כל דהו.

258 ולא יחשב ריבית וכו' ע"י שינה וכו'. כיון דאחריות על אונסין ויוקרא וזולא לא בא מחמת נותן המעות, אלא מחמת שהמתעסק שינה מצווי בעל המעות ושלה יד בפקדון.

259 במעמד שלשתם. מכאן שמעמד שלשתם מועיל אפילו הלואה הוא עכו"ם.

260 ואם יערבם הנפקד וכו' ואם לאו. ולא התיר רבינו מטעם דספק דרבנן לקולא, שהרי אפילו אם נותן לו מעות שאין מגיעים לו הוה רק כריבית מאוחרת, שלא קצץ עמו שיתן לו ריבית בשכר מעותיו. ואולי דאם היה פטור מליתן לו מעות המסופקים אם הם הרוחים ממעותיו, או ממעות המתעסק, בין בדיני אדם ובין בדיני שמים, נמצא שמה שנותן לו המעות מספק, אינו אלא מחמת שנתן לו את המעות לעסק שהן מחצה מלוה. לפיכך כתב

רבינו שכיון שחייב להחזיר המעות מדין שמים, אינו כריבית מאוחרת. וכבר חקרו האחרונים אם יכולים בית דין לפשר בדברי ריבית במקום שיש דררא דריבית. ולכאורה יש להביא ראיה מדברי הראב"ד שמותר, כיון שנותן לו המעות לא בשכר הלואתו אלא מחמת פסק בית דין. ואין לבית דין לירא שמא הלואה פטור מכלום, וע"י הפסק דין של הפשרה במקום שהיה ספק אם חייב לו הלואה המעות מן הדין או מחמת ריבית, הם כופין את הלואה לתת ריבית, כיון שאין הלואה נותן בשכר הלואתו, אלא מחמת הפס"ד של הפשרה לתוון ולעשות שלום ביניהם. ויש לדון אם המלוה יודע ששיקר בטענתו, אם מקבל את המעות מן הלואה עובר על איסור ריבית או על איסור גזל, כיון שהלואה לא נתן בשביל ריבית. ונ' שוודאי הוה כגזל, ויורדין לנכסיו לגבות את המעות, כיון שלא נתן הלואה ברצונו לשם ריבית, אלא מחמת הפסק של ב"ד שטעו בהוראתם בגרמת רמאותו של המלוה. ויש לדחות, שאין ראיה לדין זה מדברי הראב"ד,

והוא הנפקד ימחול לו למפקיד שלא יהא עליו עונש גזל ורבית במה שנותנים לו לצאת ידי שמים מספק. ואם הוא חושש המפקיד פן יהתל בו הנפקד ויוציאם לצרכיו ויורה היתר לעצמו ויתן לו רבית שתצא מחובותיו, או שמא יאמר לו לבסוף כי הלואה לו מעותיו ולא הרויחו כי יהא בוש לו' שהוציאם (יקח אומנתו) [ויקיים אמונתו] שאם יוציא מהם שיחזור בקרוב ויזכה לו וילווה ברבית כאשר סומך זה על זה.

[ת"ד, סי' ס, והתיקונים הם של הגר"י מאלצאן זצ"ל]

אמר רבא וכו' אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, אי פלגא בהפסד, תרי תילתי באגר. כתוב ברמב"ם הל' שלוחין ושותפין, פ"ו – ה"ג:

ועוד תקנו חכמים שכל הנותן מעות לחבירו להתעסק בהן ופחתו או הותירו ולא רצה ליתן לו שכר עמלו בכל יום. ולא התנו ביניהן שום תנאי. שיהיה שכר המתעסק באותו חצי של פקדון שליש ריוח הפקדון שהוא שתות ריוח כל הממון. לפיכך אם הרויחו יטול המתעסק שני שלישי הרויח, חצי הרויח של חצי המעות שהן מלוה. ושתות הרויח בשכר שנתעסק בפקדון, נמצא הכל שני שלישי הרויח. ויטול בעל המעות שליש הרויח. ואם פחתו יפסיד המתעסק שליש הפחת. שהרי הוא חייב בחצי הפחת מפני שחצי המעות מלוה ויש לו שתות בשכרו באותו החצי של פקדון ונמצא שנשאר עליו מן הפחת שלישו, ובעל המעות יפסיד שני שלישי הפחת.

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. נראה לי שהוא שיבוש. שכן אמרו חכמים תרי תילתי באגר פלגא בהפסד²⁶¹.

לימודי ניסן

שאיירי רק בריבית דרבנן ובמקום שיש על המתעסק חיוב בדי"ש להחזיר המעות, משא"כ בדין הנ"ל. בהתנו כמו שביאר בהל' ד', והראב"ד סובר שיש למקבל רק עדיפות אחת, או שחלקו ברוח גדול מבעל המעות, או שחלקו בהפסד פחות מבעל המעות, ומימרא דרבא בעובדא דבני רב עיליש איירי לפי תק"ח בסתם עיסקא ולא בהתנו.

חקירה בדעת הראב"ד אם תק"ח בסתם הוה תרי תילתי באגר וכו' או תרי תילתי בהפסד, או דוקא תרי תילתי באגר ופלגא בהפסד, דעת הכס"מ שהוא כאופן הב' ודחיית דבריו מדברי הראב"ד בתשובותיו.

ויש לעי' הא דנקט הראב"ד תרי תילתי באגר פלגא בהפסד, הוא בדיוק, שכן היתה תק"ח בנותן מעות לעסק בסתם, שיש למקבל שני שלישי הרויח, ופלגא בהפסד, ומה דאמר רבא אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, היינו בהתנו דוקא. או דילמא רבינו חדא מתרי נקט, והכרירה ביד המקבל או ליטול פלגא ברויח, ותילתא בהפסד, או תרי תילתי באגר ופלגא בהפסד.

ביאור יסודי במחלוקת הרמב"ם עם הראב"ד
261 נ"ל שהוא שיבוש וכו' פלגא בהפסד. וז"ל הרמב"ם [שם] בהל' ד': יש מי שטועה ואומר שהנותן עסק סתם, אם יהיה שם שכר יטול המתעסק חציו, ואם היה שם הפסד יפסיד שליש, ואין הדבר כן, אא"כ התנו על דבר זה בפירוש וכו', וכן אם התנו שיפסיד המתעסק מחצה ואם יהיה שם שכר יטול שני שלישי הרויח הרי זה מותר, עכ"ל.

ויוצא שמחלוקת הרמב"ם עם הראב"ד הוא כשנתן מעות לחבירו להתעסק ולא התנו ביניהם שום תנאי, להרמב"ם מקבל המתעסק שתי עדיפויות, שאם הרויחו יטול המתעסק שני שלישי הרויח, ואם פחתו יפסיד המתעסק שליש הפחת, ומה שמשמע בגמ' שיש לו רק עדיפות אחת, אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, אי פלגא בהפסד, תרי תילתי באגר, זה איירי

כתוב ברמב"ם, שם, ה"ד:

יש מי שטועה ואומר שהנותן עסק סתם אם יהיה שם שכר יטול המתעסק חציו. ואם היה שם הפסד יפסיד שליש. ואין הדבר כן אלא אם כן התנו על דבר זה בפירוש. וכן אם התנו שיפסיד המתעסק מחצה ואם יהיה שם שכר יטול שני שלישי הריוח הרי זה מותר. וכן אם התנו שאם יהיה שם שכר יטול המתעסק תשיעיתו ואם יהיה שם הפסד, יפסיד עשיריתו, הואיל

לימודי ניסן

הסופר במקום שראוי להאריך, ולפיכך דין זה נאמר בהתנו, ולא בנותן מעות לעיסקא בסתם. ופירושו של פלגא באגר, היינו אם התנו ששכר המתעסק יהיה חציו, אז יפסיד רק שליש, ואם התנו אהפסד, פי' שהמתעסק יפסיד חציו, אז דין הוא שיקבל שני שלישים מהריוח.

ולא נוח להרמב"ם לפרש כהראב"ד, דא"כ היה צריך להזכיר בש"ס שרבא פסק שצריך לשלם להם שכר עמלו. ועוד, דאפשר דאסור לעשות כן לכתוב בשטר פלגא מלוה ופלגא פקדון, ולהתנות בע"פ שיתן לו שכר עמלו, שמא ימות, ולא ישלם בעל העיסקא את שכר עמלו ליתומים, והראב"ד יודה שעשה רב עיליש שלא כדין בזה שלא כתב בשטר שיתן לו שכר עמלו, דהא מצינו דגם אמימר עשה כן ולא חש לשמא ימות.

והראינו לדעת שיש לפרש דברי רבא בתרי אפי': להראב"ד בלא התנו, ולהרמב"ם בהתנו. אבל כעת לא נתברר לי מה מקורו של הרמב"ם מהש"ס שבלא התנו מקבל המתעסק שתי העדיפויות, דאף דעובדא דרב עיליש, מפרש הרמב"ם דאייירי בהתנו, דילמא מעשה שהיה כך היה, ודילמא אפילו בלא התנו הדין כן, ומדברי הרמב"ם משמע שיש לו ראייה מפורשת לדינו עד שקורא את המפרשים כהראב"ד בשם "יש מי שטועה", וצ"ע.

פירוש רבינו הכס"מ בדעת היש מי שטועה, וטעמו של הרמב"ם שסבר דהיא טעות. דחיית פירוש הכס"מ. מקור אחר לדברי הרמב"ם, ומחלוקת הרמב"ם עם הראב"ד בביאור מותר שליש בשכר ותמיהא על הראב"ד ורבינו הכס"מ פירש בדעת העומדים בשיטה זו שהם סוברים כהראב"ד, אלא שהראב"ד סבר דמתק"ח נוטל תרי תילתי באגר ופלגא בהפסד, ומש"א רבא פלגא באגר תרי תילתי בהפסד הוא כשהתנו, והם סוברים להיפך שמתק"ח מקבל עליו

ורבינו הכס"מ כתב שבדיוק נקט קביעות זו, שכיון שסתם מלוה היא פלגא מלוה, בדין שיפסיד מחצה, ואי הוה רווחא שקיל תרי תילתי משום שכר טורחו, ומאי דאמר אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, משום תנאה הוא דקאמר הכי. אמנם מדברי הראב"ד בפירושו ובתשובותיו המועתקים בפנים, נראה דלא כהכס"מ. וצ"ל דהראב"ד חדא מתרתי נקט, וטעמו של הראב"ד הוא כמו שביאר בתשובותיו, דבשטרא דנקיט על בני רב עיליש דהוה כתוב פלגא באגר ופלגא בהפסד, תבעו בני רב עיליש שיתן להם שכר עמלו של אביהם, ונותן העיסקא טען שרב עיליש הסכים להתעסק מבלי לקבל שכר עמלו. וע"ז אמר רבא רב עיליש גברא רבה הוא ולא ספי איסורא לאינשי, ממה נפשך אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, ואי פלגא בהפסד, תרי תילתי באגר. פי', דכשטרא דרב עיליש דכתוב פלגא באגר ופלגא בהפסד, ודאי שהתנו שיקבל שכר עמלו, והא דלא כתבו תנאי זה בשטר, מפני שסמך רב עיליש על הקרן שהיתה בידו לגבות ממנו שכר עמלו, דאי לא היה מקבל שכר עמלו, אז מן הדין היה תנאי העיסקא או פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד וכו', הרי לנו שאם אינו מקבל שכר עמלו של כל יום יום, תיקנו חכמים שיקבל המתעסק חלק גדול מן הריוח יותר מן הנותן, או שיקבל עליו הנותן שחלקו בהפסד יהיה גדול מן המתעסק.

פירוש הראב"ד בעובדא דבני רב עיליש ופירוש הרמב"ם וטעמו

והרמב"ם יפרש דברי רבא דאנן סהדי דרב עיליש לא יתן אבק ריבית, לפיכך אנו מכארים את התנאי הכתוב בשטר פלגא באגר ופלגא בהפסד [או פלגא באגר ובהפסד] כוא"ו המחלק, כאילו היה כתוב פלגא באגר או פלגא בהפסד, פי', פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד, או פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר, וקיצר

והתנו שיהיה ריוח המתעסק יותר על הפסידו תנאו קיים ותוספת זו כנגד עמלו. ורבותי הורו שאין התנאי הזה מועיל אלא אם כן היה למתעסק עסק אחר²⁶², אבל אם אין לו עסק אחר

לימודי גיפן

עסק אחר, ודוחק גדול לומר שסמך אמש"כ שתק"ח הוא שנוטל תרי תילתי באגר ופלגא בהפסד, ובוה כיון להשיג גם ארינו של הרמב"ם במותר שליש לשכרך, שהיה לו להשיג ולבאר כיצד מפרש בענין מותר שליש בשכרך, וצע"ג.

ישוב לתמיהא על הראב"ד והערה על הרמב"ם ובדוחק י"ל שלא השיג על דבריו שכ' הרמב"ם "וכן אם אמר לו כל הריוח יהיה לך שלישו או עשיריתו בשכרך הואיל ויש לו עסק אחר, הרי זה מותר". הרי שאינו חייב ליתן לו שלישו דהוה תרי תילתי באגר, אלא יכול ליתן לו עשיריתו, וה"ה פחות מעשיריתו, זה התירו חכמים בסתם דוקא כשיש לו עסק אחר ואינו מתבטל מעיסקא בשביל טורח העיסקא שקיבל, אבל אם אין לו עסק אחר, לא התירו חכמים בסתם אא"כ יקבל תרי תילתי באגר, שדוקא בכה"ג התירו לו להתעסק בחצי הפקדון ולא ליטול שכר כפועל בטל מחמת הספק שיקבל ריוח גדול כ"כ, אבל פחות מזה אסור, אא"כ התנו, כשיטת רבותיו של הרמב"ם בהל' ד', אלא שהם לא התירו אפילו בהתנו אא"כ נוטל תרי תילתי באגר, ולדעת הראב"ד כמבואר גם בהשגתו, ובפירושו, מותר אפילו פחות מזה. וצ"ב לדעת הרמב"ם, כיון דשליש הריוח בשכרו הוא לאו דוקא, וה"ה עשיריתו, וגם עשיריתו לאו דוקא, דהא לא הוזכר בגמ' עשיריתו, א"כ מהו חלקו מהריוח שנוטל בשביל טרחו כשיש לו עסק אחר, ואם יאמר לו קח א' ממאה או א' מאלף מן הריוח, הרי זה מותר או לא. ומסתבר שפחות מפרוטה אינו יכול לתת לו בשביל טורחו, וצ"ע. ואם כנים הדברים בהכנת הראב"ד, יקשה עליו למה נקט רב מותר שליש בשכרך, כמו שתמהתי על רבותיו של הרמב"ם, עי' בדברינו הבאים בהערה 262.

262 ורבותי הורו וכו' ואין התנאי מועיל בו. ותמיהני תמיהה רבתא על רבותיו של הרמב"ם, שלדעתו לא מהני בהתנו אם חלק הריוח גדול מחלק ההפסד אא"כ יש לו עסק אחר, וע"כ שמפרשים שמש"א רב מותר שליש בשכרך איירי בהתנו,

המתעסק פלגא באגר ושליש בהפסד [ותרי תילתי בהפסד היינו על הנותן מעות], ופלגא בהפסד ותרתי תילתי באגר היינו בשתתנו, והרמב"ם סבר שהיא טעות, שאין לומר דדברי רבא שנאמרו בסתם, דין אחד נאמר בהתנו ודין אחד בלא התנו. אמנם כבר כתבתי שאין זו שיטת הראב"ד, אלא דברי רבא נאמרו בלא התנו כפי תק"ח, ומסתבר שכך היא שיטת ה"י"ש מי שטועה, ועדיין אנו מבחין לעמוד על המקור שממנו הוציא הרמב"ם דינו.

ונ"ל שהרמב"ם הוציא דינו ממה דמפרש דמותר שליש בשכרך איירי בלא התנו, ופירושו מה שירויח יותר מן הקרן, השליש יהיה בשכרו, והשאר יחלקו בשוה, והרי זה כתרי תילתי באגר, ולא התירו את זה לפי פירושו כי אם בשיש לו עסק אחר, ואמאי הא הוה כתרי תילתי באגר ופלגא בהפסד, אלא מכאן שלא התירו עסק כזה כי אם בהתנו, אבל בלא התנו לא די שריוח המתעסק יותר מן הנותן, אלא צריך שגם הפסדו יהיה פחות מן הנותן. [ואין לומר דרב איירי בהתנו, שא"כ לפי מסקנת הגמ' דרב איירי ביש לו עסק אחר, יקשה ארבא].

ובדעת הראב"ד י"ל, שהוא מפרש מותר שליש בשכרך, היינו מה שירויחו יותר ממה שעולה שליש הקרן יהיה בשכרו, ומה שירויחו עד כדי שליש הקרן יחלקו אותו בשוה, ואם לא ירויחו יותר משליש שווי של הקרן ילך לביתו ריקן, זה אסור, אא"כ יש לו עסק אחר, אבל בתרי תילתי באגר ופלגא בהפסד, שמכל מה שירויחו יטול שני חלקים זה מותר אפילו בסתם. וק"ק לפירושי, דא"כ היה להראב"ד להשיג על הרמב"ם [שם — ה"ב] על ביאורו על מותר שליש בשכרך. שו"ר שהיא תמיהה עצומה מבלעדי. שהרמב"ם פסק שבמותר שליש בשכרך מותר כשיש לו עסק אחר, והלא התנו כדמפרש הכס"מ. למשל, אם נתן לו תשעים זוז לעיסקא, והרויחו ששים זוז, אז יטול המתעסק שליש הרוח שמגיע 20 זוז, ויחלקו 40 זוז למחצה, ס"ה נוטל המתעסק 40 זוז לרויחו שהוא שני שלישי הריוח, וזה מותר להראב"ד בסתם עיסקא אע"פ שאין לו עסק אחר, והיה לו להשיג על פסקו של הרמב"ם שאינו מתיר זה כי אם ביש לו

צריך שיהא שכר המתעסק יתר על הפסדו בשתות, שזה דבר אסור הוא, ואין התנאי מועיל בו. ולא יראה לי זה.

השגת הראב"ד:

אמר אברהם. ולי נראה שהוא מותר עם התנאי²⁶³.

גירסא אחרת בלשון הרמב"ם הובאה בחי' המיוחסים להריטב"א.

כתוב ברמב"ם [שם, הלכה ד']:

יש מי שטועה ואומר שהנותן עסק סתם אם יהיה שם שכר יטול המתעסק חציו ואם היה שם הפסד יפסיד שלישי. ואין הדבר כן אלא אם התנו על דבר זה בפירוש וכו'²⁶⁴. וכן אם התנה שאם יהיה שם שכר יטול המתעסק תשיעיתו, ואם יהיה שם הפסד יפסיד עשיריתו, הואיל

לימודי ניסן

בשכירות, דרב מתיר בכה"ג וכו'. וצריך אתה לידע דלא שרי רב כה"ג אלא היכא דאית ליה עסק אחר וכו', עכ"ל. והשוה למש"כ בקובץ שו"ת הרי"ף הישן, סי' קעט.

ולפי פירוש זה לק"מ קושייתי, שמותר שלישי בשכרך לפירוש הרי"ף אינו תרי תילתי מאגר למתעסק, אדרבא שהוא תרי תילתי באגר לבעל הממון ותילתא ריוח למתעסק, ומה שירויח יותר ממה שעולה סך הקרן יהיה של המתעסק בשכרו. ולא ראיתי בנו"כ של הרמב"ם שהרגישו בזה.

263 ולי נראה שהוא מותר עם התנאי. וק"ק, דאם הראב"ד מסכים לשי' הרמב"ם היה לו לעבור בשתיקה, ושתיקה כהודאה דמי, וממה שלא הזכירו הכס"מ והלח"מ את דברי הראב"ד, נ' שלא היתה לפניהם השגה זו. אמנם לפי נוסחת החי' המיו' להריטב"א בדברי הרמב"ם, מתבארת השגה זו היטב. עי' בדברינו הבאים.

264 ואין וכו' אא"כ התנו על דבר זה בפירוש. וז"ל חי' המיוחסים להריטב"א: — ופירוש דברי הרב כך הוא, שהנותן עסק לחבירו סתם בלא שום תנאי או שכתבו בו בהדיא פלגא באגרא ופלגא בהפסד, יד המתעסק על העליונה, והוא יבחר לעצמו שאם ירויח יטול שני שלישי הרויח, ואם לא ירויח אלא יפסיד לא ישלם אלא שלישי, מיהו אם הרויח תחילה ובירר שני חלקי הרויח, אם יפסיד אחר כך יש לו לשלם המחצה בתקון חכמים. אם פלגא בהפסד [תרי] תילתא באגרא, וכן כשהדבר בהיפך, כן נראה לרבינו יצ"ו.

ומסקנת הגמ' דדוקא ביש לו בהמות משלו הרי זה מותר ואם לאו אסור. וחידושו של רב, שכשיש לו עסק אחר א"צ שיקבל המתעסק תרי תילתי באגר, אלא כל מה שקוצב דיו, א"כ למה נקט רב מותר שלישי בשכרך, הרי מותר שלישי בשכרו הוה תרי תילתי באגר לפי' הרמב"ם, וכנראה שכך הבין בפי' רבותיו, וזה מותר אפילו אין לו עסק אחר, והיה לו לומר מותר עשירית בשכרך מותר, ולא מותר שלישי דהוה תרי תילתי באגר. ואפילו אם יסברו רבותיו כהרמב"ם, דבלא התנו צריך שיהיה להמקבל ב' עדיפויות תרי תילתי באגר ושלישי בהפסד, ורב דאיירי דהתנו מתיר בעדיפות א', אע"פ ששוין בהפסד, והוה תרי תילתי באגר ופלגא בהפסד כדברי רבא, ויפרשו כהרמב"ם דאיירי בהתנו, עכ"פ קשה דהא רבא מתיר אפילו אין לו עסק אחר. וע"כ צ"ל דרב מתיר אפילו כשיהיה להמקבל פחות מתרי תילתי באגרא, וא"כ למה אמר מותר שלישי בשכרך דהוה תרי תילתי באגר. וצע"ג.

שו"ר בשו"ת הרי"ף הוצ' הרב זאב כיעדנאוויץ שמפרש פי' אחר במותר שלישי בשכרך, וז"ל: והכי גמי אמרי' אמר רב מותר שלישי (בידך) [בשכרך] מותר, כלומר שאם נתן לו מאה דינרין ליקח פרקמטיא, והתנה עמו שכל מה שירויח עד כדי ראש הממון יטול בעל הממון שני שלישים והלה שלישי, ואם יוסיף ההוא (עד כדי) [יותר מכדי] — הגה' הגרא"ז מלצר זצ"ל. ובחי' המיוחסים להריטב"א איתא על כדי ראש הממון כלום יטול אותו בשכרו, הרי נתבאר לך מדברי רב שמותר שיקח זה שני שלישים וזה שלישי, ולא פליג עליה שמואל אלא

והתנו שיהא ריוח המתעסק יתר על הפסדו (ב) [כ] שתות דמי כמו שבארנו (אלא) [ולא] יראה לי זה, שזה דבר איסור הוא ואין התנאי מועיל בו²⁶⁵.

השגת הראב"ד:

א"א. ולי נראה שהוא מותר עם התנאי²⁶⁶.

לימודי ניסן

להתנות על פחות מזה, שאם נאמר שבהתנו מועיל כל שחלק הריוח למתעסק יתר על הפסדו, למה נקט רבא שיעור הנ"ל, אלא ודאי שאין תנאי מועיל בזה. ויוצא מזה שאם נתן לו מעות לעסק בסתם ואינו רוצה לשלם לו שכר עמלו שבכל יום ויום, צריך לתת לו ב' עדיפויות, אם יהיה ריוח נוטל שני שלישים מהריוח, ואם יהיה הפסד, יפסיד רק שלישי, ובהתנו די בעדיפות אחת, או שנוטל המתעסק תרי תילתי בריוחו, ואם יהיה הפסד, יפסיד מחצה, או שיקבל מחצית מהריוח, ואם יהיה הפסד, יפסיד רק שלישי. ובטעם הדבר י"ל, שבלא התנו אם יקבל פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד, אז אם לא יהיה הפסד, נמצא שטרח בחצי של כעל המעות בחנם, ולפיכך צריך שיהיה לו שכר טורחו הן אם יהיה ריוח, והן אם יהיה הפסד, אבל אם התנו שיקבל המתעסק חצי הריוח, ואם יהיה הפסד יפסיד רק שלישי, אז אמרינן שנתרצה לטרוח בחלק חבירו בשכר זה שאם יהיה הפסד יפסיד רק שלישי, וכן להפך.

266 ול"נ שהוא מותר עם התנאי. וכנראה שהיתה לפני הראב"ד גירסת הרמב"ם שהובאה בחי' המיוחסים להריטב"א, או שלא היו לפניו סוף דברי הרמב"ם שהיה כתוב ולא יראה לי זה, ולפיכך השיג על הרמב"ם, שלפי דעתו מועיל תנאי כזה כל שחלק הריוח של המתעסק יתר על הפסדו. ודבר זה מבואר בתשובת הראב"ד כדיני העסק שהעתקתיה בפנים. ובהערותי כתבתי שדעת הראב"ד שחלוקת הריוח וההפסד שאמר רבא איירי בלא התנו והוא מתקנת חכמים, אבל בהתנו מועיל כפי מה שיתרצו, ובתנאי שיהא חלק הריוח גדול מההפסד.

ונראה שהראב"ד לשיטתו, שבקצץ לו דינר מועיל אפילו במושיבו בחנות, ואין לו עסק אחר, וה"ה שבהתנו במפורש מועיל תשיעיתו בריוח ועשיריתו בהפסד, ורק במותר שלישי בשכרן שאמר רב, שיפרש הראב"ד או כרש"י או כהר"ף, דאף שיהיה ריוח עדיין ספק הוא אם יקבל שכר מהריוח, אינו מועיל

265 וכן וכו' (אלא) [ולא] יראה לי וכו' ואין התנאי מועיל בו. ולפי גירסא זו סוף דבריו הם המשך למש"כ בתחילה בשם יש מי שטועה, ולא שרבותיו אמרו דבר זה, שאם פסקו שיתן לו דבר מועט בריוח יותר מבהפסד מותר, ותנאי זה מועיל רק אם יש לו עסק אחר. ועי' בשו"ת הרי"ף שכ' שמותר שלישי בשכרן, וכן קצץ לו דינר, לא מועיל אא"כ יש לו עסק אחר, ומסתמא, שאינו מועיל אם יפסוק לו ריוח מועט יותר מחלק ההפסד באין לו עסק אחר. ועוד מדכ' שבפלגא באגר תרי תילתא בהפסד, אי פלגא בהפסד תרי תילתא באגר דבר זה שוה לסתם מתני', כי אילו חלקנו אותו חלק שנוטל העוסק בסחורה מוסף על המחצית שקבל אחריותו, נמצא מגיע ממנו מעט שכר בכל יום כמו שמפורש במשנה וכיון שנתרצו שניהם בכך מותר וא"צ לפסוק לו עוד שכר לכל יום ויום, ובמוסיף לו דבר מועט בריוח יתר על ההפסד, מי יימר שיגיע לו מעט שכר בכל יום. ושיעור זה פלגא באגר וכו' איירי בהתנו, ממש"כ וכיון שנתרצו שניהם בכך, הרי בפסקו כך עסקינן. ולפי גירסת הרמב"ם הכתובה בספרים, צ"ל שמש"כ בשם רבותיו, לא כיון לשי' הרי"ף. ובשו"ת הר"י מיגאש לא מצאתי כלום מזה.

ולפי גירסת המיו' להריטב"א, מתאימים דברי הרמב"ם למש"כ בהל' ב' וז"ל: וכן אם אמר לו מכל הריוח יהיה לך שלישי או עשיריתו בשכרן, הואיל ויש לו עסק אחר מותר. שמשמע דוקא ביש לו עסק אחר יכול להפחית משכירות של תרי תילתא. ורבינו הכס"מ נתקשה בזה, ולפי גירסא זו אתי שפיר הכל. עי' בהרב המהריר של חי' המיו' להריטב"א שהעיר בזה.

ואם נאמר שהרמב"ם מפרש דברי רבא כהר"ף בתשובותיו, שהשמיענו שרבותינו התיירו לתת לו מעות לעסק ולהתנות אי פלגא באגר תרי תילתא בהפסד, ואי פלגא בהפסד, תרי תילתא באגר, ואינו צריך לשלם לו כפועל בטל. התבאר מזה שאינו יכול

דף סט ע"א ריש עגלא לפטומי. הא דאמר רב ריש עגלא לפטומא, ולשמואל דאמר קוצץ לו דינר כאדם בטל²⁶⁷. אי נמי כי אמרינן שכרו כפועל ה"מ בסתם אבל במפרש אפילו בפחות מכאן²⁶⁸. רב מילתא כי אורחא אשמועינן, וכן שמואל²⁶⁹.

תנו רבנן השם בהמה טמאה לחברו ומ' (גודרות) [גודדיות], סוסיות ופרדות²⁷⁰. ומתניתין²⁷¹ דקתני עד שיהיו משולשין, ובחמורה עד שתהא טוענת, ההיא במקבל העגלים והסייחין עצמן לגדלן עד שיהיו בני עושי שכר לבעלים²⁷².

[עפ"י חז' המיוחסים להריטב"א ושיטמ"ק]

לימודי ניסן

עירו שהיו פוסקין ריש עגלא לפטומא. ודחתה הגמ' שאינו מוכרח, שנוהג העיר היה ריש עגלא לפטומא, ורב קמל"ן שיכול להתנות מותר שליש בשכרו, ולא לתת לו ריש עגלא לפטומא.

אמנם קשה לפירוש רבינו, לפי האיבעית אימא דאימתי אמר רב דמותר שליש בשכרו מותר, דוקא אי אית ליה בהמה לדידיה, ושמואל שאמר לא מצא מותר שליש ילך לביתו ריקן, אלא קוצץ לו דינר, משמע שחולק ארב, וסבר דאפילו אית ליה בהמה לדידיה קוצץ עמו דינר. ו"ל דאח"כ דבמותר שליש חולק שמואל אדרב, אבל בריש עגלא לפטומא, גם שמואל מודה דמהני אפילו בליה ליה בהמה לדידיה, דמדרב נשמע לשמואל, שכמו לרב בפסק ריש עגלא לפטומא מותר אפילו באין לו בהמה לדידיה, דהא רק במותר שליש בשכרך העמידה הגמ' דאיירי ביש לו בהמות, שיתכן שלא יטול כלום בשכרו, משא"כ בריש עגלא לפטומא, ה"ה לשמואל סגי בקציצת דינר אפילו אין למתעסק עסק אחר.

270 [גודדיות] סוסיות ופרדות. ובשיטמ"מ כ' גודרות, והוא ט"ס, וצ"ל גודדיות. וחזי מאן גברא רבא דקא מסהיד אגירסא זו. וז"ל הרשב"א, הגודרות כ"ד חדש, פירש"י. והראב"ד גריס גודדיות, והם סוסיות ופרדות. ונראין דבריו דבתוספתא שני לה הכין, השם בהמה טמאה לחבירו עד מתי חייב ליטפל בה, סומכוס אומר באתונות י"ח חדש, ובגודדיות כ"ד חדש, אלמא כולה בבהמה טמאה מיירי. ונראה שהרב גורס בגמ' השם בהמה טמאה, וכ"כ בפירושו, עכ"ל הרשב"א.

271 ומתניתין. לעיל סח. ובשיטמ"ק כ' ובמתניתא, והוא ט"ס.

272 ההיא במקבל וכו' לגדלן. וז"ל המאירי, ואעפ"י שבעגל [וה"ה בסייחין] הוזכר זמנו במשנה לשליש, ענינה בשמקבל בעגל לגדול אבל כשקבלו משנתגדל שיעורו לכ"ד חדשים.

אא"כ יש לו עסק אחר, אבל בקצץ מהני אפילו דבר מועט, וה"ה אם התנו שיהא חלק הריוח של המתעסק יתר מהפסדו מהני.

267 הא דאמר רב וכו' כאדם בטל. פי', שהוקשה לרבינו, שמואל דאמר קוצץ לו דינר כמאן, דאינו כמ"ד שנותן לו שכרו משלם, ולא כמ"ד דטובל עמו בציר. ועז"כ רבינו דסבר שמואל כמ"ד שנותן לו שכרו כפועל בטל, ובעסק מועט כזה די בקציצת דינר. ולולא דמסתפינא הייתי מגיה באדם בטל, במקום כאדם בטל, והיינו דרו"ש איירי באדם שהוא בטל לגמרי, ולמי שיושב בטל די לו קציצת דינר. ואם נאמר שלמסקנת הגמ' דמוקמינן הא דאמר רב מותר שליש בשכרך מותר ביש לו עסק אחר, ה"ה שריש עגלא לפטומא איירי ביש לו עסק אחר, וי"ל ששמואל מודה לרב, אתי שפיר דבכה"ג הוה שכרו כפועל בטל.

268 במפרש אפי' פחות מכאן. והיינו כר"מ שאמר כמה הוא שכרו בין מרובה בין מועט, פי', אם פסק עמו שכר עמלו, מותר הן שפסק עמו הרבה או מעט, ובלא התנה, צריך לשלם לו כפועל בטל, ועי' עוד בדברי רבינו שהביא פירוש זה בתשובותיו בדיני עיסקא.

269 ורב וכו' כי אורחא וכו' וכן שמואל. ולא פליגי, דשניהם איירי בפסק, ובאתריה דרב היו פוסקין ריש עגלא למפטם, ובאתריה דשמואל היו קוצצין דינר, ובזה מתיישבת יותר סברת המקשן שהקשה: וסבר רב אין קוצצין לו דינר, והאמר רב ריש עגלא לפטומא, מאי לאו דאמר ליה מותר שליש בשכרך. לא, דקאמר ליה אי מותר שליש, אי ריש עגלא לפטומא. וקשה מה היה סל"ד דמקשה שרב מצריך תרתי. אמנם אם נאמר שרב מילתא כי אורחא אשמועינן שהיו קוצצים ריש עגלא לפטומא, מסתמא מש"א רב מותר שליש בשכרך מותר, קאי אמנהג